

**T.C.
YALOVA ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

**TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ BİLİM DALI**

**DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI KÜTÜPHANESİ'NDEKİ KIRÂAT VE TECVÎD
İLMİNE DAİR YAZMA ESERLER**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

YAKUP BULUTLU

DANIŞMAN: DOÇ. DR. AHMET GÖKDEMİR

**YALOVA
AĞUSTOS 2024**

T.C.
YALOVA ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ BİLİM DALI

DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI KÜTÜPHANESİ'NDEKİ KIRÂAT VE TECVÎD
İLMİNE DAİR YAZMA ESERLER

YÜKSEK LİSANS TEZİ

YAKUP BULUTLU
218121040

DANIŞMAN: DOÇ. DR. AHMET GÖKDEMİR

YALOVA
AĞUSTOS 2024

ETİK BEYAN

Yalova Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tez Yazım Kuralları'na uygun olarak hazırladığım “DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI KÜTÜPHANESİ'NDEKİ KIRÂAT VE TECVÎD İLMİNE DAİR YAZMA ESERLER” başlıklı bu tez çalışmada; tez içinde sunduğum verilerle dokümanları, akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğim tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu bildirir, aksinin tespiti halinde doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi taahhüt ve beyan ederim.

Yakup BULUTLU

ÖNSÖZ

Sözlerime Allah'ın adıyla başlarken, insanlığın rehberi Hz. Muhammed Mustafa'ya, onun âline ve ashabına salât ve selam olsun. Kur'an-ı Kerîm'i bizlere kadar ulaştıran mümin ve müminâta da rahmet ve mağfirete ğark olsun.

Kur'an-ı Kerim'in lafzının muhafaza edilmesi iki yolla sağlanıp, bunlar Kur'an'ın yazılması ve hıfzedilmesi şeklindedir. Kur'an'ın yazılması yoluyla korunması Hz. Peygamberin rehberliğinde vahiy katipleriyle sağlanmış; sonrasında Mushaf imlası İslâm'da yazı kültürünün temelini oluşturmuştur. Böylece Kûfî hatla başlayan hat sanatı çeşitleri Aklâm-ı sitte denilen altı yazı çeşidini doğurmuş ve el yazması denilen başta İslâmî ilimler olmak üzere birçok ilmî alanda yazma eserler ortaya çıkmıştır.

Bugün dünya kütüphanelerinde Arapça ve İslâmî yazma eserlerle ilgili farklı rakamlar verilse de ortalama bir milyonun üzerinde yazma eser olduğu belirtilmektedir. Yazma eserlerin olması kadar, bu eserlerin konularına göre kataloglanması ve eserlere doğru bir bilgi rehberliğinde ulaşılması da önemli bir meseledir. Türkiye kütüphanelerinde de zengin bir yazma eserin varlığı bilinmektedir. Bu teliflerin içinde bulunduğu başta Süleymaniye Kütüphanesi olmak üzere birçok kütüphane mevcuttur. Onlardan biri de Diyanet İşleri Başkanlığı Merkez Kütüphanesi'dir. Burada toplamda mecmualarla birlikte 19.500 civarında eser kayıtlıdır. Bu zengin içerikten kıraat ve tecvid ilmine dair eserleri ve müellifleri tezde tanıtılmaya ve bunlarla ilgili hatalı katalog, isimlendirme vb. durumlar tespit etmeye çalışılmıştır. Bununla birlikte eserin müellifi, muhtevası, fiziki bilgisi, diğer kütüphanelerdeki nüshaları, yazmalar üzerine yapılan akademik, tahkik ve neşir çalışmaları gibi konularda eserler hakkında bilgiler verilmiştir.

Tez; giriş, kıraat, tecvid, şerh ve haşiye eserler olmak üzere dört kısımdan oluşmaktadır. Kıraat ilmiyle alakalı yazma eserler bölümünde kıraat telifleri, yedi kıraat ve on kıraatle alakalı yazmalarla münferit konuları içeren eserler konu edilmiştir. Tecvid eserlerini içeren bölümde ise Arapça ve Osmanlı Türkçesi ile telif edilen yazma tecvid eserleri ele alınmıştır. Şerh ve hâşiye yazma eserler bölümü de kıraat ve tecvid eserleri olarak iki kısımda incelenmiştir.

Diyanet Kütüphanesi'ndeki kıraat ve tecvid yazma eserlerle alakalı bu çalışmada bize desteklerini esirgemeyen ve her daim rehberliğiyle önümüzü aydınlatan kıymetli danışman hocam Doç. Dr. Ahmet GÖKDEMİR'e, yazma eserleri okuma teknikleri konusunda yardımlarını aldığım Dr. Yusuf BULUTLU ve Bünyamin BULUTLU kardeşlerime, bu yoğun çalışma sürecinde maddi-manevi desteği ve sabrı sebebiyle aileme teşekkürü bir borç bilirim.

Çalışmak bizden, başarı Allah'tandır.

Ağustos – 2024

Yakup BULUTLU

İÇİNDEKİLER

ETİK BEYAN	i
ÖNSÖZ.....	ii
İÇİNDEKİLER.....	iii
KISALTMALAR LİSTESİ.....	vi
TABLolar LİSTESİ	vii
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	xi
ÖZET	xii
ABSTRACT	xiii
1. GİRİŞ	1
1.1. Tezin Konusu.....	1
1.2. Tezin Amacı	1
1.3. Çalışmada Takip Edilen Yol.....	1
1.4. Çalışılan Kütüphanenin ve Yazma Eser Koleksiyonun Tanıtımı	2
1.5. Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi	3
1.6. Diyanet Kütüphanesi Yazma Eserler Koleksiyonu	4
2. KIRAAT İLMİNE AİT YAZMA ESERLER	7
2.1. Müellifi Bilinen Yedi ve On Kiraate Dair Nesir Eserler	7
2.1.1. En-neşr fi'l-kırâ'âti'l-'aşr	7
2.1.3. Tahbîru't-Teysîr fî kırâ'âti'l-eimmeti'l-'aşera.....	14
2.1.4. et-Teysîr fî'l-kırâ'âti's-seb'	18
2.1.5. el-Mükerrar fî mâ tevâtere mine'l-kırâ'âti's-seb' ve teharrara	21
2.1.6. el-Büdûru'z-zâhira fî'l-kırâ'âti'l-'aşri'l-mütevâtira	24
2.1.7. el-Cevâhiru'l-mükellele li-men râme et-turuka'l-mükemmele.....	27
2.1.8. İthâfu fudalâi'l-beşer bi'l-kırâ'âti'l-erba'ate 'aşer.....	31
2.1.9. el-Î'tilâf fî vücûhi'l-ihtilâf	35
2.1.10. Zübdetü'l-'irfân fî vücûhi'l-Kur'ân	39
2.1.11. Füyûzu'l-itkân fî vücûhi'l-Kur'ân	45
2.1.12. Kurratü'l-'ayn fî'l-fethi ve'l-imâle ve beyne'l-lafzayn	48
2.2. Müellifi Bilinen Diğer Nesir Eserler	52
2.2.1. Tuhfetü'l-en'âm fî'l-vakfi 'ale'l-hemzi li-Hamza ve Hişâm	52
2.2.2. el-Müntehâb min kırâati Ebî Amr.....	55
2.2.3. Fethu'l-Mecîd fî kırâ'âti Âsım min tarîki'l-Kasîde (eş-Şâtıbiyye).....	57
2.2.4. el-Kavâ'idü'l-mukarrara ve'l-fevâidü'l-muharrara	60

2.2.5. Risâle fî idğâmi'l-kebîr	62
2.1.2.6. el-Es'ile ve'l-ecvibe fî't-tecvîd	63
2.3. Müellifi Bilinen Yedi ve On Kiraate Dair Manzum Eserler	66
2.3.1. Hırzû'l-emânî ve vechü't-tehânî (kasîde-i lâmiyye, eş-şâtıbiyye).....	66
2.3.2. ed-Dürre fî kırâ'âtî's-selâseti'l-mütemmîme li'l-'aşere (ed-Dürretü'l-mudıyye)	71
2.3.3. Tayyibetü'n-Neşr fî'l-kırâ'âtî'l-'aşr	74
2.4. Müellifi Bilinmeyen Nesir Eserler	76
2.4.1. Meslek-i Şeyh Ahmed es-Sûfî	76
2.4.2. İhtilâfû'l-kırâ'ât	77
2.4.3. Fevâidü tete'allaku bi cemî'i'l-vücûhi fî ba'dı'l-âyâti min tarîki's-Şâtıbiyye	78
2.4.4. Risâle fî't-Tekbîr.....	80
2.4.5. Risâle fî'l-idğâmi'l-kebîr	81
2.4.6. el-Edâi mine'l-mertebeteyn 'alâ tarîki'l-İslâmbûlî	82
3. TECVİD İLMİNE AİT YAZMA ESERLER.....	85
3.1. Müellifi Bilinen Arapça Mensur Eserler	85
3.1.1. er-Ri'âye li-tecvîdi'l-kırâ'e ve tahkîki lafzi't-tilâve	85
3.1.2. Cühdü'l-mukill mine't-tecvîd	88
3.1.3. Gunyetü't-tâlibîn ve münyetü'r-râğıbîn fî Tecvîdi'l-Kur'ânî'l-'Âzîm-(Metnü'l-Bakariyye)	92
3.1.4. Risâle fî't-tecvîd	94
3.1.5. Tabsiratü'l-mürîd fî kavâ'idî'd-tecvîd	97
3.1.6. Buğyetü'mürtâd li-tashîhi'd-dâd.....	98
3.1.7. Risâle fî keyfiyyet-i edâi'd-dâd	101
3.1.8. İrşâdü'l-'ibâd ilâ tashîhi'd-dâd	103
3.1.9. Risâle fî keyfiyyetü edâ'i'd-dâd el-mu'ceme	105
3.1.10. Risâle fî mes'eleti harfî'd-dâd	107
3.1.11. Reddiyye 'alâ risâlet-i fî'd-dâd	109
3.1.12. Risâle fî dâdi's-sahîha.....	110
3.1.13. es-Seyfü'l-meslûl 'alâ men yünkürü'l-menkûl (fî ıslâhi'd-dâd).....	112
3.1.14. Muhtâr fî 'ilmi't-tecvîdi'l-Kur'ânî'l-Mecîd.....	114
3.1.15. ed-Dürü'l-yetîm fî't-tecvîd	117
3.2. Müellifi Bilinen Osmanlı Türkçesi Eserler	119
3.2.1. Karabaş Tecvidi	119
3.2.2. Risâle fî't-tecvîd (Şaban Efendi Tecvidi, Kitâb-ı güzîde fî't-tecvîd) ...	121

3.2.3. Kitâbü't-tecvîd fî Kelâmi'l-Mecîd.....	123
3.2.4. Risâle fî't-tecvîd (Zübdetü't-tecvîd li-hâdimi'l-Kur'âni'l-Mecîd)	125
3.2.5. Risâle fî't-tecvîd	127
3.2.6. Risâle fî't-tecvîd	128
3.2.7. Risâle fî't-tecvîd ve'l-kırâât.....	129
3.3. Müellifi Bilinen Manzum Tecvid Eserler.....	130
3.3.1. Mukaddimetü'l-cezerî fî't-tecvîd.....	130
3.3.2. Rusûhu'l-lisân fî hurûfi'l-Kur'ân.....	132
3.3.3. 'Umdetü'l-müfîd ve 'uddetü'l-mücîd fî ma'rifeti't-tecvîd	133
4. ŞERH VE HÂŞİYE YAZMA ESERLER.....	137
4.1. Kıraat İlmine Ait Şerh Eserler	137
4.1.1. Kenzü'l-me'ânî fî Şerhi Hırzi'l-emânî	137
4.1.2. İbrâzü'l-meânî min hırzi'l-emânî fî'l-kırâ'âtî's-seb'a	139
4.1.3. Kenzü'l-meânî fî Şerhi Hırzi'l-emânî.....	141
4.1.4. Şerhu Tayyibeti'n-Neşr.....	143
4.2. Tecvid İlmine Ait Şerh Eserler	145
4.2.1. Şerhu'd-Dürri'l-Yetim	145
4.2.2. el-Havâşi'l-müfêhîme fî Şerhi'l-Mukaddimeti'l-Cezeriyye	147
4.2.3. ed-Dekâ'iku'l-muhkeme fî Şerhi'l-Mukaddime	149
4.2.4. el-Fevâidü's-sırriyye fî Şerhi'l-Mukaddimeti'l-Cezeriyye.....	151
4.2.5. Şerhu Mukaddimeti'l-Cezeriyye.....	153
4.2.6. el-Minehu'l-fikriyye bi-Şerhi'l-Mukaddimeti'l-Cezeriyye	154
5. SONUÇ	157
KAYNAKÇA	159
ÖZGEÇMİŞ	171

KISALTMALAR LİSTESİ

a.s.	: Aleyhisselâm
b.	: bin, ibn
bk.	: Bakınız
c.c.	: Celle Celâlüh
çev.	: Çeviren
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
DİB	: Diyanet İşleri Başkanlığı
DİB K.	: Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi
ed.	: Editör
FSM.Ü.	: Fatih Sultan Mehmet Üniversitesi
h.	: Hicrî
haz.	: Hazırlayan
H.z.	: Hazreti
İFAV	: Marmara İlahiyat Vakfı Yayınları
nşr.	: Neşreden, Yayınlayan
ö.	: Vefat/Ölüm Tarihi
r.a.	: Radiyallahu Anh
s.a.v.	: Sallallâhü Aleyhi ve Sellem
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
thk.	: Tahkik Eden
ts.	: Tarihsiz
vb.	: ve benzeri
vd.	: ve devamı

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 2.1. Tek Nüsha	9
Tablo 2.2. Nüsha 1	11
Tablo 2.3. Nüsha 2	11
Tablo 2.5. Nüsha 1	14
Tablo 2.6. Nüsha 2	14
Tablo 2.7. Nüsha 3	15
Tablo 2.8. Nüsha 4	15
Tablo 2.9. Nüsha 5	16
Tablo 2.10. Nüsha 6	16
Tablo 2.11. Nüsha 1	18
Tablo 2.12. Nüsha 2	19
Tablo 2.13. Nüsha 1	21
Tablo 2.14. Nüsha 2	22
Tablo 2.15. Nüsha 1	24
Tablo 2.16. Nüsha 2	25
Tablo 2.17 Nüsha 1	28
Tablo 2.18. Nüsha 2	28
Tablo 2.19. Nüsha 2	29
Tablo 2.20. Nüsha 1	32
Tablo 2.21. Nüsha 2	32
Tablo 2.22. Nüsha 3	33
Tablo 2.23. Tek Nüsha	37
Tablo 2.24. Nüsha 1	41
Tablo 2.25. Nüsha 2	41
Tablo 2.26. Nüsha 3	42
Tablo 2.27. Nüsha 4	42
Tablo 2. 28. Nüsha 1	46
Tablo 2.29. Nüsha 2	46
Tablo 2.30. Nüsha 1	50
Tablo 2.31. Nüsha 2	50
Tablo 2.32. Nüsha 3	50
Tablo 2.33. Nüsha 1	52
Tablo 2.34. Nüsha 2	53

Tablo 2.35. Nüsha 3	53
Tablo 2.36. Tek nüsha	55
Tablo 2.37. Tek Nüsha	58
Tablo 2.38. Tek Nüsha	60
Tablo 2.39. Tek Nüsha	62
Tablo 2.40. Nüsha 1	64
Tablo 2.41. Nüsha 2	65
Tablo 2.42. Nüsha 1	67
Tablo 2.43. Nüsha 2	68
Tablo 2.44. Nüsha 3	68
Tablo 2.45. Nüsha 4	68
Tablo 2.46. Nüsha 1	71
Tablo 2.47. Nüsha 2	72
Tablo 2.48. Nüsha 3	72
Tablo 2.49. Tek Nüsha	74
Tablo 2.50. Nüsha 1	76
Tablo 2.51. Nüsha 2	76
Tablo 2.52. Tek Nüsha	78
Tablo 2.53. Tek Nüsha	78
Tablo 2.54. Tek Nüsha	80
Tablo 2.55. Tek Nüsha	81
Tablo 2.56. Tek Nüsha	82
Tablo 3.1. Nüsha 1	86
Tablo 3.2. Nüsha 2	86
Tablo 3.3. Nüsha 1	90
Tablo 3.4. Nüsha 2	90
Tablo 3.5. Nüsha 3	90
Tablo 3.6. Tek Nüsha	92
Tablo 3.7. Tek Nüsha	95
Tablo 3.8. Tek Nüsha	97
Tablo 3.9. Tek Nüsha	99
Tablo 3.10. Tek Nüsha	101
Tablo 3.11. Tek Nüsha	104
Tablo 3.12. Tek Nüsha	105
Tablo 3.13. Nüsha 1	108

Tablo 3. 14. Nüsha 2	108
Tablo 3.15. Tek Nüsha	110
Tablo 3.16. Tek Nüsha	111
Tablo 3.17. Tek Nüsha	112
Tablo 3.18. Tek Nüsha	115
Tablo 3.19. Nüsha 1	118
Tablo 3.20. Nüsha 2	118
Tablo 3.21. Nüsha 3	118
Tablo 3.22. Nüsha 1	120
Tablo 3.23. Nüsha 2	120
Tablo 3.24. Nüsha 3	120
Tablo 3.25. Nüsha 1	122
Tablo 3.26. Nüsha 2	122
Tablo 3.27. Nüsha 1	124
Tablo 3.28. Nüsha 2	124
Tablo 3.29. Nüsha 1	125
Tablo 3.30. Nüsha 2	126
Tablo 3.31. Tek Nüsha	127
Tablo 3.32. Tek Nüsha	128
Tablo 3.33. Tek Nüsha	129
Tablo 3.34. Nüsha 1	131
Tablo 3.35. Nüsha 2	131
Tablo 3.36. Nüsha 3	131
Tablo 3.37. Tek Nüsha	132
Tablo 3.38. Tek Nüsha	134
Tablo 4.1. Nüsha 1	137
Tablo 4.2. Nüsha 2	138
Tablo 4.3. Tek Nüsha	140
Tablo 4.4. Tek Nüsha	142
Tablo 4.5. Tek Nüsha	143
Tablo 4.6. Tek Nüsha	148
Tablo 4.7. Tek Nüsha	150
Tablo 4.8. Tek Nüsha	152
Tablo 4.9. Nüsha 1	154
Tablo 4.10. Nüsha 2	154

Tablo 4.11. Nüsha 1	155
Tablo 4.12. Nüsha 2	155
Tablo 4.13. Nüsha 3	155

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1.1		4
Şekil 1. 2		5

DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI KÜTÜPHANESİ'NDEKİ KİRÂAT VE TECVİD İLMİNE DAİR YAZMA ESERLER

ÖZET

İslâmî ilimlerde ilk tedvin edilen ilimlerin başında Kur'an ilimleri gelir. Öncelikle Kur'an'ı Kerim'in metnine özgü olan imlâya uygun olarak yazılması, Kur'an'ın okunması, kırâatlerinin eda ve keyfiyetinin bilinmesi gelir. Bu meyanda hicrî ilk asırlarda başlayan kırâat ve tecvid ilmiyle alakalı telif edilen eserler, alanında yetişen büyük alimler ve uzmanlar tarafından yazılmış ve insanlığın hizmetine sunulmuştur. Bu şekilde zamanla oluşan İslâmî literatürün mevcut olduğu yerler daha ziyade kütüphanelerdir. El yazma eser koleksiyonu bulunan kütüphaneler konusunda oldukça zengin bir kaynağa sahip olan Türkiye'nin, önemli yazma eser koleksiyonu olan kütüphanelerden birisi de Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi'dir. Şöyle ki kütüphanede 7200 ciltli yazma eser mevcuttur. Mecmua içerisindeki nüshalarla bu sayı 19500 civarındadır. Bu çalışmada D.İ.B kütüphanesinde bulunan kırâat ve tecvid ilmiyle alakalı 62 eser ve müellifi ele alınıp değerlendirilmiştir. Kütüphanede meşhur eserlerin yanında gün yüzüne çıkmamış az bilinen baskısı olmayan başka kütüphanelerde nüshası bulunmayan, diğer kütüphanelerde Osmanlı Türkçesi ile yazılan eserin, Arapça olarak yazılan nüshasının olması gibi örneklerle karşılaşılan bu zengin literatürü, birikimi, bu alanda gayret sarf eden ehli ilim ve bilim insanlarının yoluna bir ışık tutabilme gayreti amaçlanmıştır. Bu tezde kütüphanedeki kırâat ilmiyle alakalı 27 eser, tecvidle alakalı ise 35 eser incelenmiştir. Çalışma giriş, üç ana bölüm (kırâat, tecvid, şerh ve hâşiye eserler) ve sonuç kısmından oluşmaktadır. Birinci bölüm giriş bölümü olup tezin konusu, amacı, çalışmada takip edilen yol, kütüphane ve yazma eser koleksiyonu tanıtımından ibarettir. İkinci bölüm; kırâat ilmiyle alakalı müellifi bilinen ve bilinmeyen eserler, manzum ve nesir telifler, yedi-on kırâate dair ve münferit kırâat yazmaları şeklinde kategorize edilerek ele alınmıştır. Üçüncü bölümde tecvid ilmine dair eserler, yine ikinci bölümdeki gibi mensur-manzum, Arapça ve Osmanlı Türkçesi ile yazılan eserler şeklinde dil ayrımı yapılmıştır. Dördüncü bölümde ise şerh ve hâşiye eserler ana başlığı altında, kırâat ve tecvid ilmi alt başlıkları gibi kategorize edilerek yazma eserler incelenmiştir. Bu çalışmada görülmüştür ki yazma eserler konusunda en büyük problemlerin başında tespit, tasnif, doğru muhteva tanıtımı ile eserleri okuyuculara ulaştırma problemi. Katalog çalışması önemli olduğu kadar eserlerin fiziki yapılarını da korumak kültür varlığının geleceğe aktarımı noktasında ayrı bir önem arz ettiği görülmüştür. Çalışmanın sonuç kısmı genel değerlendirme, karşılaşılan problemler ve öneriler sunulurak sona ermektedir.

Anahtar Kelimeler: Kırâat, Tecvid, Diyanet, Kütüphane, Yazma Eser.

MANUSCRIPT WORKS ON THE SCIENCE OF QIRA'AT AND TAJWID IN THE DIRECTORATE OF RELIGIOUS AFFAIRS LIBRARY

ABSTRACT

Qur'anic sciences are among the first sciences to be organized in Islamic sciences. First of all, the writing of the Qur'an in accordance with the orthography specific to the text of the Qur'an, the reading of the Qur'an, and the knowledge of the performance and quality of its qiraats come first. In this context, the works related to the science of qiraat and tajweed, which started in the first centuries of Hijri, were written by great scholars and experts in their fields and presented to the service of humanity. In this way, the places where the Islamic literature formed over time are available are mostly libraries. In Turkey, which has a very rich source of libraries with manuscript collections, one of the libraries with an important collection of manuscripts is the Library of the Presidency of Religious Affairs. Namely, there are 7.200 bound manuscripts in the library. This number is around 19.500 with the copies in Mecmua. In this study, 62 works related to the science of qiraat and tajwid in the library of D.İ.B and their authors were discussed and evaluated. In addition to the famous works in the library, it is aimed to shed light on this rich literature and accumulation, which is encountered with examples such as having a copy of the work written in Ottoman Turkish in other libraries, which does not have a copy in other libraries, which has no known edition that has not come to light, and a copy written in Arabic in other libraries, and to shed light on the path of competent scholars and scientists who strive in this field. In this thesis, 27 works related to the science of qiraat and 35 works related to tajweed in the library were analyzed. The study consists of an introduction, three main chapters (qiraat, tajwid, commentary and glosses) and a conclusion. The first chapter is the introduction and consists of the subject of the thesis, its purpose, the path followed in the study, and the introduction of the library and manuscript collection. The second chapter is categorized as works with known and unknown authors, works in verse and prose, works on seven to ten qiraat, and individual qiraat manuscripts related to the science of Qiraat. In the third section, the works on the science of tajwid are divided into prose and verse works, works written in Arabic and Ottoman Turkish, as in the second section. In the fourth section, under the main heading of commentaries and glosses, manuscripts were examined by categorizing them as the subheadings of the science of qiraat and tajwid. It has been seen in this study that one of the biggest problems in the field of manuscripts is the problem of identifying, classifying, introducing the correct content and delivering the works to the readers. As important as the catalog work is, it has been seen that protecting the physical structures of the works is of particular importance in terms of transferring cultural heritage to the future. The conclusion of the study ends by presenting the general evaluation, problems encountered and suggestions.

Keywords: Qira'at, Tajwid, Diyanet, Library, Manuscript.

1. GİRİŞ

1.1. Tezin Konusu

Bu çalışma Türkiye’de yazma eser koleksiyonu bulunan kütüphanelerden biri olan Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi’ndeki yazma kıraat ve tecvid ilmine ait eserlerin incelenmesini konu edinmektedir.

1.2. Tezin Amacı

Kıymeti her yönüyle artan yazma eserlerin, tarihe ışık tuttuğu bilgiler önemli hale gelmiştir. “Temel İslâm Bilimleri ile alakalı yazılmış eserler de aynı şekildedir. Bu meyanda çalışma; Diyanet Kütüphanesi’ndeki kıraat ve tecvid eserlerini bu alanda çalışan, bu türden telifleri tahkik eden, eserlerle alakalı inceleme yapan ve diğer akademik çalışmalarda kütüphanedeki nüshalarla ilgili gerekli ve doğru bilgilere ulaşarak, yeni çalışmalar ortaya çıkarmak isteyen araştırmacıların eserlere kolayca erişimini sağlamak amacıyla ele alınmıştır.

1.3. Çalışmada Takip Edilen Yol

Bu araştırmada Diyanet Kütüphanesi’ndeki kıraat ve tecvid eserleri, beş başlık altında ele alınmıştır. Bu bağlamda öncelikle eserlerin adları kütüphanede kaydedildiği şekliyle yazılmış, eğer eser adında hata varsa bu türden yanlışlar dipnotta belirtilmiştir. Daha sonra mezkûr telifler; “Eserin müellifi”, “Eserin kütüphane kaydı”, “Eserin başı”, “Eserin muhtevası ve yöntemi”, “Eserin sonu” şeklinde beş madde de incelenmiştir. Yazmaların sıralanışı ise nesir/manzum, müellifi bilinen/müellifi bilinmeyen, yedi ve on kıraate dair/münferit eserler, Arapça/Osmanlı Türkçesi tecvid eserler, yine Arapça/Osmanlı Türkçesi şerh eserler şeklindedir. Eserler her bölümde mümkün olduğu kadar kronolojik olarak sıralanmıştır.

Mahdutlar ele alınırken müellifi bölümünde; öncelikle eser, kaydedildiği gibi müellife mi ait yoksa değil mi sorusu irdelenmiştir. Yazmaların aidiyeti noktasında problemi olmayan eserlerin müelliflerinin hayatlarıyla alakalı bilgiler; terâcim, ansiklopedi ve güncel akademik çalışmalar esas alınarak yeteri kadar kaydedilmiştir. Eserlerin kütüphane kaydı bölümünde ise kütüphanede kayıtlı nüshanın fiziki bilgileri tablo şeklinde verilmiş; bu çerçevede birden fazla nüshası olan eserlerin bilgileri tablo altında nüshanın vakıf kaydı, fevâit, temellük kaydı, serlevhada sanatsal tezhip vb. süslemeler, varsa mühür bilgisi, konu başlıklarının mürekkep ve satır ve kelimelere çekilen keşide rengi belirtilmiştir. Ayrıca varsa müstensih adı ve istinsah tarihi zikredilmiştir.

Çalışmada ele alınan teliflerin en fazla altı nüshası belirtilmiştir. Eserlerin genel olarak yazısı okunabilen, müstensih bilinen, tarihi en eski, eserin başının ve sonunun tam olduğu nüshalar araştırmada kaydedilmiş, geri kalanların demirbaş numaraları dipnotta belirtilerek eserlere ulaşım yolu gösterilmiştir. Yine dipnotta farklı müellif adına kaydedilen, hatalı eser ismi gibi durumlar dipnotta gerekli açıklama yapılarak tashih edilmiştir.

Mahdutlar, içerik bakımından tanıtılırken; eserin başı bölümünde, nüshaların baş kısmının nasıl başladığı belirtilmiştir. Bu işlem yapılırken eserin ilk satırları kısaca yazıldıktan sonra (و بعد) kısmına geçilip kitabın konusundan bahsedildiği için burası yazılmıştır. Bazen dua cümlelerinin uzun olmasından dolayı kitabın telif sebebi, müellif isminin geçtiği satır gibi önemli metinler üçer nokta konularak yazılmıştır. Bundan maksat eseri inceleyen eserin nasıl başladığını görmesi, müellifini öğrenmesi ve eserin muhtevasının ana temasını anlaması için yeteri kadar metnin çalışmaya aktarılmasıdır. Eser başı metninde ise yazma nüsha yazısının orijinalliğine bağlı kalınmaya çalışılmış gerekli yerlerde güncel imla kullanılmıştır.

Eserin muhtevası ve yöntemi bölümünde ise nüsha içeriği genel olarak tanıtılmaya çalışılmıştır. Bu kısımlarda bâb başlıkları, farklı bölümleri, kıraat ve tecvid kavramlarıyla alakalı muhteva bilgileri yeteri kadar açıklanmış olup dipnotta gerekli varak numaraları verilmiştir. Yine bu tür başlıklarda müellifin eseri telif sebebi, eserin manzum ve nesir şekli, eser tek nüsha ise müstensih, istinsah vb. bilgileri ile eserle alakalı şerh, tahkik, neşir, makale vb. çalışmalar zikredilmiştir. Ayrıca çok bilinen telifler hariç nüshası az bulunan eserlerin yurtiçi ve yurt dışı nüshaları belirtilmiş; bunun yanı sıra zikri geçen yazmalarla alakalı akademik çalışma varsa bunlar zikredilmeye çalışılmıştır.

Eserin sonu bölümüne gelince, bazı eserlerde açıklama şeklinde yapıp, genellikle belirtilen kütüphanedeki nüshalarda eser nasıl bitiyorsa o kısım o şekilde yazılmıştır. Bazı meşhur eserlerde ise eserin müellif ferağ kaydı veya eserin sonu zikredilip, bu kütüphanedeki ferağ kaydı ayrıca yazılmıştır. Ayrıca eserlerin orijinal metnine sadık kalınarak okunmasında sıkıntı olan yerlerde güncel imlâ kullanılmıştır.

1.4. Çalışılan Kütüphanenin ve Yazma Eser Koleksiyonun Tanıtımı

Araştırmanın kaynağı, Diyanet Merkez Kütüphanesi Yazma Eserler Koleksiyonu'ndaki kıraat ve tecvid ilmine ait yazma eserlerdir. Eserler değerlendirilirken müstensihler tarafından derleme yapılan ve ilmi kıymeti olmayan telifler dikkate alınmamıştır. Müelliflerin hayatı kısmında terâcim eserleri, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, güncel Arapça ve Türkçe yazılan kitap, tez, makale gibi çalışmalar kaynak olarak kullanılmıştır. Eserlerin

muhtevasıyla alakalı bilgilerde ise yazma nüshalar esas alınmakla beraber, eserler üzerine yapılan çalışmalar dikkate alınmıştır.

Çalışılan kütüphanenin oluşum süreci ve Yazma Eserler Koleksiyonu hakkında kısaca bilgi aşağıda verilecektir.

1.5. Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi

Kütüphane bugün Ankara’da Eskişehir yolu üzerinde merkez yerleşkesinde mevcut Din İşleri Yüksek Kurulu ile aynı binada yer almaktadır. Kütüphanenin küçük bir şubesi de Kocatepe Camii yanındadır.

1924 yılında Diyanet Reisliği kurulunca fetva işlerine bakan heyet şer’î ilimlerle alakalı eserlere ihtiyaç duymuştur. Bu ihtiyaç neticesinde “Tedkîkât ve Telifât-ı İslâmiyye Heyeti” diye bilinen yapının kütüphanesinin Diyanet Reisliği’ne devredilmesiyle kütüphanenin çekirdeğini oluşturmuş olup; Reisliğe bağlı fetva vb. işlere bakan Müşavere Heyeti Kütüphanesi olarak 1950 yılına kadar böylece kullanılmıştır. 1950 yılında Diyanet Teşkilat Yasası çıkınca Müşavere Heyeti, Din İşleri Yüksek Kurulu’na dönüşmüş, Müşavere heyetine hizmet eden kütüphane ise Diyanet Kütüphanesi olarak yapılandırılmıştır. Farklı küçük mekanlarda hizmet veren kütüphane Kocatepe Camii yapılıncaya oraya taşınmış, daha sonra 2001 yılında Diyanet Merkez Yerleşkesi’ne aktarılmıştır. Kütüphane, 2017 yılında Diyanet Merkez Yerleşkesi arkasında kalan yerde Din İşleri Yüksek Kurulu ile aynı binada bugünkü modern kütüphanecilik anlayışıyla projelendirilerek hizmete yeni yerinde başlamıştır. Kütüphanenin dört katında katalog tarama sistemiyle bilgisayarlardan eserlere ulaşılmaktadır. Dewey Onlu Sistem kullanılan kütüphanede eserlere verilen yer numarası ve demirbaş numarası ile nüshalara ulaşmak oldukça kolaydır.¹

Kütüphane koleksiyonları; Yazma Eserler Koleksiyonu, Taş Baskı ve Nadir Eserler Koleksiyonu, Diyanet Yayınları Koleksiyonu ile Bağış Koleksiyonlarıdır. Kütüphanede Ahmed Hamdi Akseki, Şuayb b. Muharrem el-Arnâvut, Abdülhak Türkmenî, Ali İhsan Tangören, Mehmet Tahir Hârimi Balcıoğlu gibi önemli bağışlar yer almaktadır.

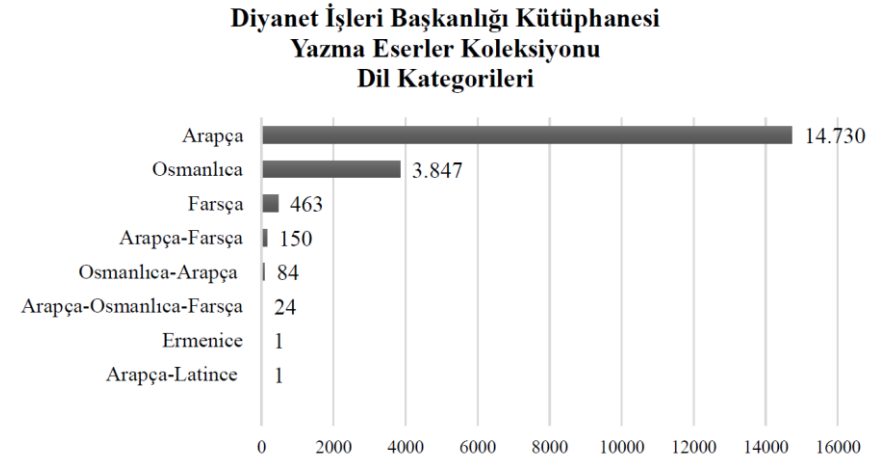
¹ Nurettin Midilli, *Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi: Tarihçe İşleyiş ve Organizasyon*, (Ankara: Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020), 17-26.

Kütüphanedeki süreli yayınlar koleksiyonu ise Hz. Muhammed (a.s) Koleksiyonu ile Matbu Eserler Koleksiyonu'dur.²

1.6. Diyanet Kütüphanesi Yazma Eserler Koleksiyonu

1924 yılında Diyanet'e devredilen Tedkîkât ve Telifât-ı İslâmiyye Heyeti kitaplığında bulunan yazma eserler, bu koleksiyonun ana çekirdeğini oluşturmuştur. O zaman başkanlığa bağlı Müşavere Heyeti'nin hizmetinde olan kitaplığa, heyetin ihtiyaç duyduğu eserlerin alınması sağlanmıştır. Bu alımlar daha çok taş baskı veya el yazması olarak temin edilmiştir. Zamanla başkanlık personelinin bağışları, Cami ve Kur'an Kursu kütüphaneleri ile il ve ilçe müftülüklerine yapılan yurt içi ve yurtdışı bağışlarla zengin bir yazma eser koleksiyonuna sahip olmuştur. Bugün 7200 cilt eserin yanı sıra mecmualar içinde bulunan eserlerle beraber 19500 civarında el yazma eser bulunmaktadır. Bu bağışların toplanması, gereği gibi korunması amacıyla 2019 yılında bir genelge ile bu bağışlar bir merkezde toplanmış, dijital ortama aktarılmış; yıpranmış eserler, Restorasyon ve Konservasyon Bölümü'nde tamir edilip eserler modern koruma dolaplarında saklanmıştır.³ Eserlere ulaşım kütüphanenin web sitesinde Yazma Eserler Koleksiyonundan sağlanmaktadır. Dijital Nüshaları görme, bilgisayara indirme ise üye kaydı ile yapılmaktadır.

Kütüphane üzerine yapılan bir tezde eserlerin konu ve dil tablosu aşağıdaki gibi verilmiştir.⁴

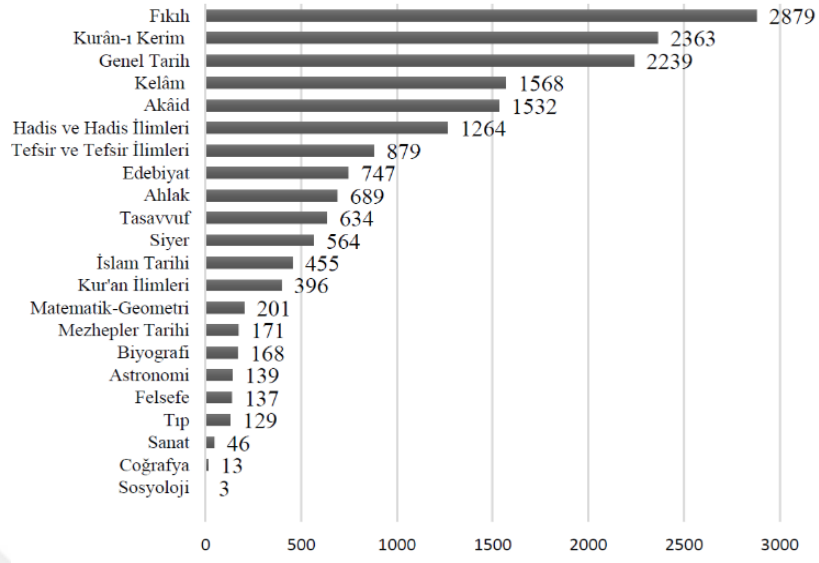
Şekil 1.1

² Midilli, *Diyanet Kütüphanesi*, 32-73.

³ Midilli, *Diyanet Kütüphanesi*, 36-46.

⁴ Midilli, *Diyanet Kütüphanesi*, 41-42.

**Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi
Yazma Eserler Koleksiyonu Konu Başlıkları**

Şekil 1. 2

2. KIRAAT İLMİNE AİT YAZMA ESERLER

2.1. Müellifi Bilinen Yedi ve On Kıraate Dair Nesir Eserler

2.1.1. En-neşr fi'l-kırâ'âti'l-'aşr

1- Eserin müellifi

Eserin müellifi, Ebû'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Alî b. Yûsuf el-Cezerî ed-Dımaşkî'dir (ö. 833/1429). İbnü'l-Cezerî, 25 Ramazan 751/1350 yılında Şam'da (Dımaşk) dünyaya gelmiş; hayatını üç bölgede yaşamıştır. Bunlar; Şam ve Mısır, Osmanlı coğrafyası (Bursa), ve Mâverâünnehr'dir. O, hayatını; Şam ve Mısır'da kırk üç yıl, Osmanlı'da yedi yıl, Semerkant'ta üç yıl, İran'da (Herat ve Şirâz'da) yirmi beş yıl, birkaç sene de Hicaz, Irak ve Yemen'de olacak şekilde geçirmiştir.⁵

İbnü'l-Cezerî, Kur'an eğitimini ilk olarak hocası ve babası Ebû Abdillâh Muhammed b. Ali el-Cezerî'den, hâfızlık icâzetini ise babasının da hocası olan Ebû Abdillâh Muhammed el-Habbâz el-Ensârî'den almıştır.⁶ Onun kırk küsur âlimden kırâat ve Kur'an ilimleri tahsil ettiği belirtilmiştir.⁷ O, kırâat ilmini infirâd ve indirâc metoduyla çeşitli hocalardan farklı zaman ve mekânlarda çok defa okumuş ve okutmuştur.⁸ İbnü'l-Cezerî, kırâat ilminin yanı sıra diğer İslâmî ilimleri de ahzetmiştir. Nitekim o, hadis ilmini Şam ve Mısırdaki zamanın kıymetli

⁵ İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-nihâye fî esmâ'i ricâli'l-kırâ'ât evla'r-rivâye ve'd-dirâye*. thk. Ebû İbrahim Amr b. Abdullah. (Kâhire: Dâru'l-Lü'lü', 2017) 1/47-50; Katip Çelebi, *Keşfü'z-Zünûn an Esâmi'l-Kütüb ve'l-Fünûn*, nşr. Şerafettin Yaltkaya, Kilisli Rıfat Bilge, (Ankara: Maarif Vekillîği "Millî Eğitim Bakanlığı" Matbaası, 1941), 2/1118; Hayruddîn ez-Ziriklî, *el-A'lam: Kâmusü terâcim*, nşr. Züheyr Fethullah (Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyin, 2002), "İbnü'l-Cezerî", 1/227; Ali Osman Yüksel, *İbnü'l-Cezerî ve Tayyibetü'n-Neşr* (İstanbul: M.Ü. İFAV Yayınları, 2016), 147; Kadir Taşdemir, "XV. Yüzyılda Kıraat İlminde İbnü'l-Cezerî Etkisi, Kıraat ve Tefsir Eserleri Bağlamında", *Uluslararası İbnü'l-Cezerî Sempozyumu*, ed. Huriye Martı vd. (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, Diyanet Vakfı Yayınları, 2021), 1/453.

⁶ Yüksel, *İbnü'l-Cezerî*, 150; Ömer Kara, "İbnü'l-Cezerî'nin Hayatı ve Eserleri", *Uluslararası İbnü'l-Cezerî Sempozyumu*, ed. Huriye Martı vd. (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Diyanet Vakfı Yayınları, 2021), 1/30.

⁷ Yüksel, *İbnü'l-Cezerî*, 150, 181-192; Tayyar Altıkulaç, "İbnü'l-Cezerî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1999), 20/553; Kara, "İbnü'l-Cezerî'nin Hayatı ve Eserleri", 1/37.

⁸ Yüksel, *İbnü'l-Cezerî*, 151-156, 193-195; Altıkulaç, "İbnü'l-Cezerî", 20/553; Kara, "İbnü'l-Cezerî'nin Hayatı ve Eserleri", 1/30-36.

âlimlerinden tahsil etmiştir.⁹ Onun öne çıktığı ilim dalları ise hadis ve Kur'an ilimleri olup yazdığı telifler Kur'an ilimlerinde kaynak eserler haline gelmiştir.¹⁰

İbnü'l-Cezerî'nin kırâat alanındaki asıl verimli döneminin Bursa'da olduğu söylenebilir. Nitekim o, burada *en-Neşr*, *Tayyibetü'n-Neşr*, *Tahbîru't-Teyisîr* gibi önemli eserlerini telif etmiştir. Daha sonra o, Ankara Savaşı'yla birlikte Timur'un yanında Buhara'ya oradan da Semerkant'a götürülmüştür.¹¹ Çeşitli zamanlarda dörtten fazla hac yapan İbnü'l-Cezerî,¹² Irak, Yemen gibi gittiği yerlerde ilmî toplantılarda bulunmuştur.¹³

İbnü'l-Cezerî İbn Mücâhid (ö. 324/936)'le başlayan sahih kıraatlerin yedi ile sınırlı olduğu algısını değiştirme amacıyla birçok eser vermiştir. O; insanlar arasında on kıraat olgusunu yaymak, alıştırmak, yaygınlaştırmak sahih kıraatlerin yediden ibaret olmadığını ispat etmek, esasında sahih ve mütevâtir kıraatlerin “On Kıraat” olduğu gerçeğini kabul ettirmek maksadıyla birçok eser kaleme alarak kendi görüşlerini yaymıştır. Kıraatte eğitim ve öğretimde “seb‘a” tarikinin yerini artık “aşere” tarikinin alması gerektiğine dair düşüncesi, eserlerine verdiği isim ve muhtevasından anlaşılmaktadır.¹⁴

İbnü'l-Cezerî'nin Yıldırım Bayezid döneminde Bursa'ya gelmesi Osmanlı'da kıraat ilminin gelişmesi açısından çok önemlidir. Şöyle ki Osmanlı'da saray eşrafiyla önde gelen âlim ve devlet vazifelilerine Kur'an eğitimi vermesi Osmanlı'da kıraat eğitiminin temelini oluşturmuştur.¹⁵

İbnü'l-Cezerî'nin eserlerine gelince Muhammed Mûtî' el-Hâfız bunları seksen yedi olarak belirtmişken, Ali Osman Yüksel teliflerinin yüz adet olduğunu, ifade etmiştir. Buradan yola çıkarak eserlerin yüz civarında olduğu söylenilebilir.¹⁶ Onun kıraatle alakalı meşhur eserleri;

⁹ Yüksel, *İbnü'l-Cezerî*, 154-157; Altıkulaç, “İbnü'l-Cezerî”, 20/554; Kara, “İbnü'l-Cezerî'nin Hayatı ve Eserleri”, 1/31-32.

¹⁰ Kara, “İbnü'l-Cezerî'nin Hayatı ve Eserleri”, 1/37-40.

¹¹ Yüksel, *İbnü'l-Cezerî*, 167-172; Altıkulaç, “İbnü'l-Cezerî”, 20/552; Kara, “İbnü'l-Cezerî'nin Hayatı ve Eserleri”, 1/34-36.

¹² Yüksel, *İbnü'l-Cezerî*, 152, 173-176.

¹³ Yüksel, *İbnü'l-Cezerî*, 176-177; Ömer Rıza Kehhâle, *Mu‘cemü'l-müellifîn terâcimü müsannifeyi'l-kütübi'l-Arabiyye*, (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1993), 3/687.

¹⁴ Kara, “İbnü'l-Cezerî'nin Hayatı ve Eserleri”, 1/37-38; Altıkulaç, “İbnü'l-Cezerî”, 20/553.

¹⁵ Yüksel, *İbnü'l-Cezerî*, 163-169, 195; Kara, “İbnü'l-Cezerî'nin Hayatı ve Eserleri”, 1/35.

¹⁶ Yüksel, *İbnü'l-Cezerî*, 201-203, 203-238; Altıkulaç, “İbnü'l-Cezerî”, 20/554.

“en-Neşr fi’l-kırâ’âti’l-‘aşr, Takrîbü’n-Neşr fi’l-kırâ’âti’l-‘aşr, Tayyibetü’n-Neşr fi’l-kırâ’âti’l-‘aşr, Tahbîru’t-Teysîr fi kırâ’âti’l-e’immeti’l-‘aşera, ed-Dürre fi kırâ’âti’s-selâseti’l-mütemmîme li’l-‘aşera, Müncidü’l-mukri’în ve mürşidü’t-tâlibîn”dir. Tecvidle ilgili telifleri ise *et Temhîd fi ilmi’t-tecvîd* ile *el-Mukaddimetü’l-Cezeriyye*’dir. Yine *Nihâyetü’l-berara ‘ale’l-‘aşera*, şâz kıraatlerle alakalı iken; *Câmi’u’l-esânîd* ile *Ğâyetü’n-nihâye fi tabakâti’l-kurrâ* ise isnâd ve tabakâtla alakalı telifleridir.

2-Eserin kütüphane kayıt bilgileri

Tablo 2.1. Tek Nüsha

Kütüphanesi	Diyanet İş. Baş.	Satır sayısı	21
Demirbaş no	003104	Cildi	
Yer numarası	297.17 İSC	Müstakil ise	Cilt: 1
Yazı dili	Arapça		Varak: 575
Yazı hat çeşidi	Nesih/ Mensur	Mecmuada ise	Risale:
Ebadı	220x150mm, 160x80mm.		Varak:

3- Eserin başı

بسم الله الرحمن الرحيم... الحمد لله الذي أنزل القرآن كلامه ويسره، وسهل نشره لمن رامه وقدره، ووفق للقيام به من اختاره، وبصره وأقام لحفظه خيرته من بريته الخيرة... وبعد: فإن الإنسان لا يشرف إلا بما يعرف، ولا يفضل إلا بما يعقل، ولا ينجب إلا بمن يصحب، ولما كان القرآن العظيم أعظم كتاب أنزل، كان المنزل عليه صلى الله عليه وسلم...

4- Eserin muhtevası ve yöntemi

Eserin diğer bilinen adı “*Neşr-i Kebir*”dir.¹⁷ Eser, mütekaddimûn kıraat ilmi birikimini yansıttığının yanı sıra ana kaynak olması açısından önemlidir. *Neşri Kebir*’in yazılmasına amacı olarak insanların “yedi kıraat dışında sahih kıraat yoktur” algısını değiştirmenin yanı sıra yedi kıraatle birlikte sahih olan Yâkûb, Ebû Ca’fer ve Halefû’l-‘Âşir kıraatlerinin de yedi kıraat gibi sağlam ve sahih olduğunun benimsenmesi ve bu üç kıraati insanların nezdinde yaygınlaştırma gayreti gösterilebilir.¹⁸

Müellif eserinde Kur’an eğitim ve öğretiminin fazileti, kıraat ilmi tarihçesi, resmü’l-Mushaf, yedi harf, eserinde yararlandığı kitaplar, ilmi kaynaklar ve senetleri, kendisine kadar ulaşan

¹⁷ Abdulhamit Birişik, “en-Neşr”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 33/19-20.

¹⁸ Birişik, “en-Neşr”, 33/19-20; İbnü’l-Cezerî, *en Neşr fil kırâ’âti’l-‘aşr* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi, Yazma Eserler, 003104), 1b-413a.

kıraat silsilesi, kıraat, imam, ravi ve tarikleri, şâz kıraatler, kıraat ilminin usûl (istiâze, besmele, hemze ve hükümleri, med, idğâm, izhâr, imâle, beyne) kaidelerini ve tecvid konularını ele aldıktan sonra, sırasıyla her sûrede yer alan usûl kaidelerinden bağımsız, Kur'an-ı Kerim'de dağınık halde bulunan kıraat vecihlerini yani ferşü'l-hurûf'u ele almaktadır.¹⁹

İbnü'l-Cezerî, eserinde kitabın ilk bölümlerinde kıraatlerin tevâtür durumunu ortaya koyarak bine yakın (982) tariki incelediğini belirtmiştir. Bunların imamlara göre dağılımı şöyledir: İmam Nâfi'den 144, İbn Kesir'den 73, Ebû Amr'dan 154, İbn Âmir'den 130, Âsım'dan 128, Hamza'dan 121, Kisâf'den 64, Ebû Ca'fer'den 52, Ya'kûb'dan 85 ve Halef'ten 31 tarikdir.²⁰ Eserde usûl bölümü ve diğer konular 1b-413a varağı arasında ele alınmıştır. Ferşü'l-hurûf ise yazmanın 413a varağından başlamaktadır. Kitabın sonunda tekbir, hatim ve dua konusu dört fasılda işlenmiştir.²¹ Eserin 1a varağında Edirne Ali Bey Medresesinde Mültezem Hâfız Ali Ağa tarafından vakfedildiğine dair bir vakıf notu da bulunmaktadır.

5- Eserin sonu ve ferağ kaydı

Eserin ketebe veya ferağ kaydı 574b-575a varaklarında olup müstensihisi Mustafa b. Ahmed b. Murtazâ el-Hâfızü'l-Kur'ân adlı kişidir. O, mezkûr telifi h. 1163'te tamamlamıştır. Ayrıca eserin ferağ kaydında adı ve müellifi yer almaktadır. Eserin sonundaki bilgilere göre müellif, eserini 799 yılında Rebûlevvel ayının başında yazmaya başlamış, 799 yılının Zilhicce ayının sonunda tamamlamıştır.²²

Eserle ilgili birçok çalışma yapılmış olup yurt içi ve yurt dışı kütüphanelerde yazma nüshaları vardır. Eserin ilk neşrini Muhammed Ahmed Dehmân yapmıştır (I-II, Şam, h. 1345). Diğer bir neşir ise Ali Muhammed ed-Dabbâ'nın yayınladığıdır (I-II, Kahire, 1976; Beyrut 1940, 1985). Bu son neşir akademik ve ilmi çevrede geniş bir yaygınlık kazanmış olup daha çok kabul görmüştür.²³

¹⁹ Birişik, "en-Neşr", 33/19-20.

²⁰ Yüksel, *İbnü'l-Cezerî*, 216.

²¹ İbnü'l-Cezerî, *en Neşr* (Yazma Eserler, 003104), 534a-574a.

²² Birişik, "en-Neşr", 33/19-20; İbnü'l-Cezerî, *en Neşr* (Yazma Eserler, 003104), 574b.

²³ Birişik, "en-Neşr", 33/19-20; Tayyar Altıkulaç, İbnü'l-Cezerî, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 20/551-557.

2.1.2. Takrîbü'n-Neşr fî'l-kırâ'âtî'l-aşr

1- Eserin müellifi

Eserin müellifi, Ebü'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Alî b. Yûsuf el-Cezerî ed-Dımaşkî'dir (ö.833/1429).

2- Eserin kütüphane kayıt bilgileri

Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi'nde bu eser adı altında altı nüsha vardır. Önemli ve tam olan üç nüsha burada sırasıyla zikredilecektir.²⁴

Tablo 2.2. Nüsha 1

Kütüphanesi	Diyanet İş. Baş.	Satır sayısı	23
Demirbaş no	006561	Cildi	
Yer numarası	297.17 İSC	Müstakil ise	Cilt: 1
Yazı dili	Arapça		Varak:1b/102a
Yazı hat çeşidi	Nesih/Mensur	Mecmuada ise	Risale:
Ebadı	210x130mm,155x75mm.		Varak:

Kitabın 1a varağında Meclis Kütüphanesi'ne vakfedildiğine dair bir not olup hemen altında tam okunamayan bir mühür vardır. Eserin 1b varağında çiçek süslemeli güzel bir serlevha vardır. Eserin yazısı siyah olup bâb başlıkları, secâvendler, imam ve râvilerin adları, sûre isimleri, önemli kelimeler ve bazı kelimelerin üzerindeki keşideler, kırmızı mürekkeple yazılmış olup²⁵ yazısı güzel ve okunaklıdır. Eserin müstensihî ve istinsah tarihi bulunamamıştır.

Tablo 2.3. Nüsha 2

Kütüphanesi	Diyanet İş. Baş.	Satır sayısı	19
Demirbaş no	002776-I	Cildi	
Yer numarası	297.17 İSC	Müstakil ise	Cilt:
Yazı dili	Arapça		Varak:
Yazı hat çeşidi	Nestalik/Mensur	Mecmuada ise	Risale: 1
Ebadı	200x140mm, 130x70mm.		Varak: 1b/102b

Eserde bâb başlıkları, kıraat imam ve râvileri, bazı kelimeler, usûl ve ferşü'l-hurûf'la ilgili vücûhât ile kelimelerin üzerine çekilen keşideler kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Eserin

²⁴ Eserin diğer nüshalarına 006549-V, 006549-IV, 002826-I demirbaş nodan ulaşılabilir.

²⁵ İbnü'l-Cezerî, *Takrîbü'n-Neşr fî'l-kırâ'âtî'l-aşr* (Ankara: DİB Kütüphanesi, Yazma Eserler, 006561), 1b/102a.

müstensihi ve istinsah tarihi bulunamamış olup ferağ kaydı 102b'dedir. Eserin yazısı okunaklı ve güzeldir.

Tablo 2.4. Nüsha 3

Kütüphanesi	Diyanet İş. Baş.	Satır sayısı	19
Demirbaş no	000789-I	Cildi	
Yer numarası	297.17 İSC	Müstakil ise	Cilt: 1
Yazı dili	Arapça		Varak: 1b/119b
Yazı hat çeşidi	Nesih/Mensur	Mecmuada ise	Risale:
Ebadı	200x150mm, 130x60mm.		Varak:

Yazmanın konu başlıkları, (روى, قرأ) gibi kelimeler ve sûre isimleri kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Eserin 1a varağında es-Seyyid Abdullah b. es-Seyyid Muhammed ismine temellük kaydı ve hemen altında tam okunamayan bir mühür, 1b varağında ise es-Seyyid Hâfız Hasan adında bir mühür, 2a varağında yine tam okunamayan iki adet mühür vardır. Eserin müstensihi ve istinsah tarihi bulunamamıştır.

3- Eserin başı

بسم الله، قال الشيخ الامام العالم قدوة الانام خاتمة مجتهدي الائمة الا اعلام شيخ شايخ الاسلام شمس الشريعة والتقوي
والدين محمد بن محمد بن محمد الجزري الشافعي اسبغ الله ظلال اقاوته الي يوم القيمة الحمد لله على التقريب و التيسير
واشهد ان لا اله الا الله وحده لا شريك له نعم المولى ونعم النصير واشهد ان محمدا عبده ورسوله.²⁶

4- Eserin muhtevası ve yöntemi

Eser, İbnü'l-Cezerî'nin *en Neşr fi'l-kırâ'âti'l-'aşr* adlı kendi eserinin müellif tarafından ihtisar edildiği bir kitaptır. İbnü'l-Cezerî, *Takrîbü'n-Neşr* adlı eserinin başında, *en Neşr* kitabını yazdıktan sonra eserin bilinirliğinin insanlar arasında yayıldığını belirtip, bazı talebe ve dostlarının kitabı kolaylaştırmasını, ihtisar etmesini talep etmeleri üzerine insanların kolayca kitaptan faydalanacağı şekilde eseri ihtisar ettiğini belirtmiştir.²⁷

Kitabın adı, yazmalarda ve kütüphane kayıtlarında eserin diğer adı olarak anılan “*et-Takrîb fi Muhtasari'n-Neşr*” olarak kayıtlıdır.²⁸ İbnü'l-Cezerî de bu ihtisarı şöyle ifade etmektedir;²⁹ “وهذا اخر ما تسهل اختصاره من كتاب نشر القراءات العشر”.

²⁶ İbnü'l-Cezerî, *Takrîbü'n-Neşr* (Yazma Eserler, 006561), 1b.

²⁷ İbnü'l-Cezerî, *Takrîbü'n-Neşr* (Yazma Eserler, 006561), 1b.

²⁸ Bırışık, “en-Neşr”, 33/20.

²⁹ İbnü'l-Cezerî, *Takrîbü'n-Neşr* (Yazma Eserler, 006561), 102a.

Kitabın giriş kısmında hamdele, salvele ve kitapla ilgili bazı açıklamalardan sonra kıraat imamları, râvî ve tariklerinin isimleri ve remizleri tanıtılmıştır. Sonrasında eserde Fâtîha sûresinin vücûhâtı işlenip usûl kısmına ait istiâze, besmele, idğam, izhâr, hemzenin hükümleri, imâle, beyne, sıla, sekt, ihtilâs gibi konular açıkladıktan sonra³⁰ Bakara sûresinden başlanarak ferşü'l-hurûf'a geçilmiş ve yeri geldikçe ayetlerdeki bazı kelimeler açıklanmıştır.³¹ Eserin sonunda “Tekbir” bahsi ilgili hadislerin zikri ve konuyla alakalı meseleler açıklanmıştır.³²

Eserin Türkiye ve yurt dışı kütüphanelerde birçok yazma nüshası vardır. Eserle ilgili Arap âleminde ve Türkiye’de pek çok çalışma yapılmış olup eser İbrâhim Atve İvaz tarafından neşredilmiştir (Kahire 1381/1961, 1412/1992).³³

5- Eserin sonu ve ferağ kaydı

Çalışmada DİB Kütüphanesi’ndeki bu yazmanın altı kopyasından tam olan ve zikri geçen nüshalardan 1. 2. ve 3.sü kaydedilmiştir. Kitabın müellifi İbnü'l-Cezerî’nin kendi kaleminden çıkan ilk nüsha gibi buradaki 1. 2. ve 3. nüshalar kopya edilmiştir. Diğer üç nüsha ise eksik olup kitaptan sadece bir bölümü içermektedir.³⁴

002776-I no.lu nüshanın ferağ kaydında İbnü'l-Cezerî’nin bu kitabı *en-Neşr* kitabından ihtisar ettiği, 10 Muharrem pazar günü 814³⁵ yılında yazdığı ve kitaptan tüm Müslümanların rivayet yapabileceği, özellikle evladı Ebü'l-Hayr Ahmed ve Muhammed’e de icâzet verip, kendisinden rivayet edebileceklerine dair kayıt düşmüştür.

İbnü'l-Cezerî, eserini, kendi adıyla ve nerede bitirdiğini de not düşerek “Bursa el-Mahrûsa”da şeklinde dua ile bitirerek tamamlamıştır.³⁶ 000789-I nolu nüsha ile 002776-I nolu nüshanın

³⁰ İbnü'l-Cezerî, *Takrîbü'n-Neşr* (Yazma Eserler, 006561), 1b-49a.

³¹ İbnü'l-Cezerî, *Takrîbü'n-Neşr* (Yazma Eserler, 006561), 1b-102a

³² İbnü'l-Cezerî, *Takrîbü'n-Neşr* (Yazma Eserler, 006561), 99a/102a.

³³ Altıkulaç, “İbnü'l-Cezerî”, 20/551-557.

³⁴ Buraya alınamayan nüshalar şunlardır: Bk. İbnü'l-Cezerî, *Takrîbü'n-Neşr* (Yazma Eserler, 006549-V), 149b-155a, (Yazma Eserler, 006549-IV), 141a-146a, (Yazma Eserler, 002826-I), 1a-3a.

³⁵ Muhtemelen müstensih hatası olarak eseri bitirme tarihi h. 814 olarak kaydedilmiştir. Eserin diğer nüshalarında müellifin kitabı h. 804'te tamamladığı anlaşılmaktadır.

³⁶ İbnü'l-Cezerî, *Takrîbü'n-Neşr* (Ankara: DİB Kütüphanesi, Yazma Eserler, 002776-I), 102b.

ferağ kaydı aynıdır. Ancak 000789-I nolu nüshada ferağ kaydı farklı olarak “Sultanımız ve Mevlâmız Osman oğlu Mücahit Orhan oğlu Sultan Bayezid’e” diye dua ile bitirilmiştir.³⁷

2.1.3. Tahbîru’t-Teysîr fî kırâ’âtî’l-eimmeti’l-‘aşera

1- Eserin müellifi

Eserin müellifi, Ebü’l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Alî b. Yûsuf el-Cezerî ed-Dımaşkî’dir. (ö. 833/1429).

2- Eserin kütüphane kayıt bilgileri

Eserin bu kütüphanede altı nüshası vardır.

Tablo 2.5. Nüsha 1

Kütüphanesi	Diyanet İş. Baş.	Satır sayısı	19 satır
Demirbaş no	002826-III	Cildi	
Yer numarası	297.17 İSC	Müstakil ise	Cilt:
Yazı dili	Arapça		Varak:
Yazı hat çeşidi	Nestalik/Mensur	Mecmuada ise	Risale: 3
Ebadı	210x150mm, 160x90mm.		Varak: 5b/115b

Eserin müstensihî ve istinsah tarihi bulunamamıştır.

Tablo 2.6. Nüsha 2

Kütüphanesi	Diyanet İş. Baş.	Satır sayısı	23
Demirbaş no	006549-I	Cildi	
Yer numarası	297.17 İSC	Müstakil ise	Cilt:
Yazı dili	Arapça		Varak:
Yazı hat çeşidi	Nesih/Mensur	Mecmuada ise	Risale: 1
Ebadı	210x150mm, 150x90mm.		Varak: 1b/76b

Bu nüshanın 1a varağında Hasan Tahir adına temellük kaydı, hemen altında mühür, sayfanın sol üstünde Fatıma adına hicrî 18 Rebûlâhîr 1200/1785 tarihli tevellüd kaydı vardır. Yine aynı varakta eserin Kasım Paşa Camii Kebîr İmamı Merhum Hacı Zihni Efendi’nin ruhu için mahdûmu Muhyiddîn ve torunu Hâfız Zihni tarafından vakfedildiğine dair not vardır. Eserin müstensihî ve istinsah tarihi bulunamamıştır.

³⁷ İbnü’l-Cezerî, *Takrîbü’n-Neşr* (Ankara: DİB Kütüphanesi, Yazma Eserler, 000789-I), 119b.

Tablo 2.7. Nüsha 3

Kütüphanesi	Diyanet İş. Baş.	Satır sayısı	21
Demirbaş no	000784-I	Cildi	
Yer numarası	297.17 İSC	Müstakil ise	Cilt:
Yazı dili	Arapça		Varak:
Yazı hat çeşidi	Nesih/Mensur	Mecmuada ise	Risale: 1
Ebadı	210x140mm,140x70mm.		Varak: 1b/104b

Eserde konu başlıkları, fasıllar, bazı kıraat imamlarının isimleri ve sûre adları kırmızı mürekkeple yazılmış, bazı varaklarda kıraat imamlarının isimlerinin üzerine kırmızı mürekkeple keşide çekilmiştir.

Eserin 1a varağında es-Seyyid eş-Şeyh Muhammed Hilmi isimli hicrî 1237/1821 tarihli bir mühür vardır. Yine aynı varakta Şeyh Ahmed Yemişçizâde el-İzmirî'ye ait altı satırlık bir şiir bulunmaktadır. Mezkûr telifin 138a varağında Âl-i İmrân sûresi 15. ayetteki (قُلْ اُوْنِبْكُمْ) kelimesinin farklı kırâatlere göre okuyuş keyfiyetleri (ibdâl, teshîl, sekt, nakl, tahkîk) gibi vücûhâtın mîzanları yazılıp bunların ve kırâatlerin makbûl veya merdûd olduğu gösterilmiş. Ayrıca bazı kelimelerle ilgili varağın en alt bölümde ters şekilde yazılmış bazı kıraat bilgileri vardır.³⁸ Eserin ferağ kaydı 104b'de bulunup, eserin müstensihinin Mustafa b. Abdullah el-Akhisârî olduğu ve bunu 24 zilhicce 1187/1773 tarihinde “Yaya”³⁹ karyesinde gece yarısı tamamladığı kaydedilmiştir.

Tablo 2.8. Nüsha 4

Kütüphanesi	Diyanet İş. Baş.	Satır sayısı	15
Demirbaş no	000785	Cildi	
Yer numarası	297.17 İSC	Müstakil ise	Cilt: 1
Yazı dili	Arapça		Varak: 1b/137b
Yazı hat çeşidi	Nesih/Mensur	Mecmuada ise	Risale:
Ebadı	210x145mm, 145x90mm.		Varak:

³⁸ Eserin kütüphane kayıt bilgilerinin açıklama kısmında 138b varağıyla ilgili bazı bilgiler yazılmışsa da dijital kayıta bu varaklar bulunmamaktadır.

³⁹ İbnü'l-Cezerî, *Tahbîru't-Teyşîr fî kırâ'âtî'l-e'immeti'l-'aşera* (Ankara: DİB Kütüphanesi, Yazma Eserler, 000784-I); Bu nüshanın kütüphane kayıtlarında müstensihinin eseri “Yanya” adıyla kaydedilmiş ise de eser dikkatli incelendiğinde metinde geçen karye (köy) adının “Yaya” olduğu anlaşılmaktadır. Yaya köyü ve mahallesi ile ilgili olarak internete; Çanakkale ili Çan ilçesine bağlı bir köy, Manisa ili Gömeç ilçesine bağlı Yaya mahallesi ve tarihi Yaya Camii ve Mezarlığı olarak iki yer vardır. Ancak müstensihinin nispetinden de anlaşılacağı üzere Akhisar'a bağlı bir köy olduğu anlaşılmaktadır. Bu köy Osmanlı döneminde Manisa Akhisar'a bağlı Yaya köyü olarak geçmektedir. Ancak bu isim güncel adı ile “Zeytinliova” olarak değiştirilmiştir. Bk. Yuzo Nagata, “Karaosmanoğulları”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 24/468-470.

Eserde 1a varağının ortasında Hâfız Ahmed b. Süleymân b. Mustafa adında bir temellük kaydı, 1b varağında sayfanın üst kısmında es-Seyyid Hâfız Hüseyin, İmamzâde Abdürrezzâk adına temellük kaydı ve okunamayan bir mühür vardır. Eserin ferağ kaydı 137b'dedir. Mezkûr telifin müstensihî bilinmemekle beraber eser, istinsah tarihi hicrî 1088/1677 tarihi Şevval ayı perşembe günü tamamlanmıştır.

Tablo 2.9. Nüsha 5

Kütüphanesi	Diyanet İş. Baş.	Satır sayısı	19
Demirbaş no	005019-I	Cildi	
Yer numarası	297.17 İSC	Müstakil ise	Cilt:
Yazı dili	Arapça		Varak:
Yazı hat çeşidi	Nestalik/Mensur	Mecmuada ise	Risale: 1
Ebadı	230x160mm, 140x80mm.		Varak: 1b/83a

Eserde sûre isimleri, imam ve râvî adları, bazı kelimeler üzerine çekilen çizgiler (keşideler) kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Eserin metin kısmında sayfaların etrafı kırmızı ve derkenarı tek çizgiyle cetvelenmiştir. Eserin ferağ kaydı 83a'dadır. Eserin müstensihî el-hâfız Muhammed b. Mustafa et-Tirevî olup eser hicri 1238/1822 tarihinde istinsah edilmiştir.

Tablo 2.10. Nüsha 6

Kütüphanesi	Diyanet İş. Baş.	Satır sayısı	19
Demirbaş no	003598-I	Cildi	
Yer numarası	297.17 İSC	Müstakil ise	Cilt:
Yazı dili	Arapça		Varak:
Yazı hat çeşidi	Nestalik/Mensur	Mecmuada ise	Risale: 1
Ebadı	200x150mm, 140x90mm.		Varak: 1b/82a

Eserin ferağ kaydı 82a'da olup, 82b-84b varakları arasında fevâid vardır. Bu fevâidler 82b'de yuvarlak ağaç suretine benzer bir şekilde, yine harflerin çıkış yerleri ağız ve boğaz yerlerine göre gösterilmiştir. 83a ve 83b'de önce Kur'an-ı Kerim'e ilk olarak kaç şekilde okuyuşla başlanacağı, iki sûre arasında vasılların nasıl yapılacağı açıklanmış, besmele okuyanlarla besmele okumayanlar izah edildikten sonra da İhlâs sûresinden Felak ve Nas'a tekbir vasıllarının nasıl yapıldığı, yazılı olarak açıklanmıştır. Eserin 82a varağında müstensihinin eş-Şakir el-Hüseyin Ömer b. Osman b. el-Hâkim ed-Darbendî olup, nüshayı hicrî 30 zilhicce 1226/ tarihinde tamamladığı bildirilmiştir.

3- Eserin başı

003598-I demirbaş nolu yazma eserin başı.⁴⁰

قال الشيخ الفاضل العلامة افضل المتأخرين، اكمل المتقدمين، المتقن للعلوم الشرعية ... ابو الخير محمد بن محمد بن محمد الجزري الشافعي، ابد الله ظلال افادته على كافة المسلمين...و بعد: فلما كان كتاب التيسير الامام العلامة الحافظ الكبير المتقن المحقق ابي عمرو الداني رحمة الله تعالى من اصح كتب القراءات، و اوضح ما الف عن السبعة من الروايات..

4- Eserin muhtevası ve yöntemi

Tahbiru't-Teysîr, Ebû Amr ed-Dânî'nin yedi kıraate dair yazdığı *et-Teysîr fî'l-kırâ'ati's-seb'a* isimli eseri üzerine yapılmış bir çalışmadır. İbnü'l-Cezerî yedi kıraat imamına üç imam (Ebû Ca'fer el-Kârî, Ya'kûb el-Hadramî, Halef b. Hişâm)'ı da ekleyerek yedi kıraati on kıraate tamamlamıştır. Aynı zamanda o, eseri düzenlemiş, onda bazı açıklamalarda bulunmuş, eksik gördüğü yerleri de tamamlamıştır.⁴¹

İbnü'l-Cezerî eserde önce kıraat ilmi usûlü konularını işledikten sonra⁴² ferşü'l-hurûf kısmına geçip sûrelerdeki kırâat farklılıklarını açıklayıp eseri “Tekbir” bahsiyle sonlandırmıştır. O, ana kitabın metnini olduğu gibi korumuş, kendi açıklamalarını (قلت) lafzıyla belirtmiştir.⁴³

Eserin yurt içi ve yurtdışı kütüphanelerde pek çok yazma nüshası vardır. Eserle ilgili yapılan çalışmalar Abdülfettâh el-Kâdî ile Muhammed Sâdık Kamhâvî tarafından (Kahire/1972) yayımlanmıştır. Bu çalışma daha sonra bir heyet tarafından tashih edilerek (Beyrut/1983) tekrar basılmıştır.⁴⁴ Eserle ilgili bir başka yayın ise 2000 yılında Ahmed Muhammed Müflih el-Kudât adlı muhakkikin tahkikidir.⁴⁵

5- Eserin sonu ve ferağ kaydı

Eserin bu kütüphanedeki nüshalarında Ebû Amr ed Dânî yoluyla İbn Kesîr ve râvilerinden gelen Tekbir bahsi ile ilgili değişik rivâyetler ele alınmaktadır. Eserde yine Tekbir lafzının Duhâ sûresinin evvelinden mi yoksa sûrenin sonundan itibaren mi? okunacağına dair

⁴⁰ İbnü'l-Cezerî, *Tahbîru't-Teysîr* (Ankara: DİB Kütüphanesi, Yazma Eserler, 003598-I), 1b.

⁴¹ Altıkulaç, “İbnü'l-Cezerî”, 20/551-557.

⁴² İbnü'l-Cezerî, *Tahbîru't-Teysîr* (Yazma Eserler, 000785), 1b-53b.

⁴³ İbnü'l-Cezerî, *Tahbîru't-Teysîr* (Yazma Eserler, 000785), 53b-137b.

⁴⁴ Altıkulaç, “İbnü'l-Cezerî”, 20/551-557.

⁴⁵ İbnü'l-Cezerî, *Tahbîru't-Teysîr fî kırâ'ati'l-e'immeti'l-aşera*, thk. Ahmed Muhammed Müflih el Kudât (Ürdün/Amman: Dâru'l-Furkân, 2000).

rivâyetler zikredilerek açıklanmaktadır. Ayrıca eserde Ebû Amr ve İbn Hıbbân'dan hatmin sonunda hatim duasıyla ilgili açıklamalar yapıp tekbir bahsi ve sûre sonlarından Tekbir'e nasıl vasledileceği beyan edilmiştir.⁴⁶

2.1.4. et-Teysîr fi'l-kırâ'âtî's-seb'

1- Eserin müellifi

Eserin müellifi, Ebû Amr Osmân b. Saîd b. Osmân ed-Dânî'dir (ö. 444/1053). ed-Dânî, h. 371/981 yılında Endülüs'ün Kurtuba şehrinde doğmuştur. ed-Dânî lakabını bu şehirde uzun bir süre yaşamasından dolayı almıştır. O, ilim hayatına on dört yaşında başlamış; Endülüs'te birçok şehri ilim tahsili için dolaşmıştır. Babasının vefatından sonra doğuya doğru (Kayrevân, Mısır, Mekke, Medine) seyahatler yapıp, buralarda birçok hocadan ilim tahsil etmiştir. Daha sonra Kurtuba'ya dönüp burada iki yıl kalan ed-Dânî, Endülüs'teki saltanat çekişmelerinden dolayı Kurtuba'dan başka şehirlere göç edip belli bir süre buralarda ikamenin ardından, ed-Dânî beldesine yerleşmiş ve burada (ö. 417/1026) vefat etmiştir. Ebû Amr ed-Dânî'nin mütekaddimûn kırâat ilmi birikimini elde edip bunu eserleriyle müteahhirûn dönemine aktarması onu nakledilen kıraat ilmi bilgilerinin sağlam bir kaynağı olmasını sağlamıştır. Öyle ki o, kendinden sonra İbnü'l-Cezerî gibi pek çok kıraat bilginine kaynaklık etmiştir.⁴⁷

ed-Dânî'nin 120 kadar eserinin olduğu, kitaplarının tecvid, yedi kıraat, resmü'l mushaf ve çeşitli kırâat ilmi konularından oluştuğu belirtilmiştir.⁴⁸

2- Eserin kütüphane kayıt bilgileri

Tablo 2.11. Nüsha 1

Kütüphanesi	Diyanet İş. Baş.	Satır sayısı	Değişken,13,14
Demirbaş no	000783	Cildi	
Yer numarası	297.17 İSC	Müstakil ise	Cilt: 1
Yazı dili	Arapça		Varak: 1b/129a
Yazı hat çeşidi	Sülüs/Nesih/Mensur	Mecmuada ise	Risale:
Ebadı	210x140mm, 150x95mm.		Varak:

⁴⁶ İbnü'l-Cezerî, *Tahbîru't-Teysîr* (Yazma Eserler, 000785), 136a-137a.

⁴⁷ Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehebî, *Ma'rifetü'l-Kurrâi'l-Kibâr ale't-Tabakât ve'l-Âsâr*, thk, Beşşâr Avvâd Ma'rûf, Şuayb el-Arnâvûd ve Sâlih Mehdî Abbas, (Beirut: Müessesetü'r-Risâle, 1988), 1/406-409; Abdurrahman Çetin, "Dânî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 8/459-461; Abdurrahman Çetin, "Ebû Amr ed-Dânî ve Kıraat İlmindeki Yeri", *Uludağ İlahiyat Dergisi*, 3/1 (1991), 13-17.

⁴⁸ Çetin, "Dânî", 8/460.

Eserin 1a varağında bu nüshanın müellif nüshasıyla karşılaştırılarak tashih edildiği ve “ilmi kıymeti hâizdir” notu görülmektedir. Bu bilgi, eserin istinsah tarihi de göz önüne alınarak müellifin vefatından 160 sene sonra istinsah edildiğini göstermektedir. Telifin 1b varağında ise kıraat imamlarının rumuzları vardır.

Eserin 1a varağında sıbyan muallimi Hâfız Abdülkerim ve Mahmûd adlı kişilerin temellük kaydı vardır. Eserin 129a varağında bu nüshanın müstensihinin 6 zilhicce h. 604/1207 tarihinde tamamlayan el-Fazl b. el-Hasen b. Nevfel’ olduğu yazılıdır. Eserin 129b varağında fevâid olup eser ve müellif adı ise 1a varağında bulunmaktadır.

Tablo 2.12. Nüsha 2

Kütüphanesi	Diyanet İş. Baş.	Satır sayısı	17
Demirbaş no	002194	Cildi	
Yer numarası	297.17 İSC	Müstakil ise	Cilt: 1
Yazı dili	Arapça		Varak: 1b/121b
Yazı hat çeşidi	Nesih/Mensur	Mecmuada ise	Risale:
Ebadı	210x140mm, 150x70mm.		Varak:

Eserin IIa, Ia, 122a varaklarında çeşitli ve kıymetli fevâidler vardır. Yine eserin 1a varağında Hâfızü’l-Kur’ân Süleyman Efendi adına temellük kaydı ve duası mevcuttur. Eserin ferağ kaydı 121b varağındadır. Eserin müstensihi Hâfız Süleyman olup o, bu yazmayı h. 1137/1724 tarihinde tamamlamıştır.

3- Eserin başı

الحمد لله المنفرد بالدوام المتطول بالانعام، خالق الخلق بقدرته... اما بعد، فانكم سالتمونى احسن الله ارشادكم ان اصنف لكم كتابا مختصرا فى مذاهب القراء السبعة بالأمصار... فاجبتكم الى ما سألتموه واعملت نفسى فى تصنيف ما رغبتم فيه، على النحو الذى اردتموه...⁴⁹

4- Eserin muhtevası ve yöntemi

Mezkûr telif, Ebû Amr ed Dâni’nin yedi kıraate dair yazdığı muhtasar ve meşhur eseridir.⁵⁰ Müellif, eserin mukaddimesinde, kendisinden kıraatlerle ilgili müfit, muhtasar, hıfzedilmesi

⁴⁹ Ebû Amr Osman b. Sa’id ed-Dâni, *Kitabü’t-Teyisîr fi’l-kırâ’âti’s-seb’a* (Ankara: DİB kütüphanesi, Yazma Eserler, 000783), 1b-2a.

⁵⁰ Çetin, “Dâni” 8/460. ed-Dâni’nin eserinde yer alan yedi kıraat şunlardır; Nâfi‘, İbn Kesîr, Ebû Amr, İbn Âmir, Âsım, Hamza ve Kisâi’dir.

kolay bir kitap yazması talep edildiği ve kendisinin de buna icabet ederek bu eseri kaleme aldığını beyan etmektedir.⁵¹

Eser yirmi altı bâbdan oluşmaktadır. Müellif, bazı bâb bölümlerinin alt kısımlarında “فصل” diye başlık açarak konuyu daha geniş izah etmiştir.⁵² Sûre sonlarında ise o, “izafet yâsı” denilen ve sonları “ى” ile biten kelimeleri vererek hangi imamın nasıl okuduğunu belirtmiştir.⁵³

Eser giriş kısmından sonra “Esmâü'l-Kurrâ” bölümüyle başlayıp imamların isimleri, künyeleri, râvileri, beldeleri ve vefat tarihlerinin bilgisini vermektedir. Bundan sonra kıraat imamlarının Rasûlullah’a (s.a.v) isnâdlarını ele alıp devamında istiâze ve besmeleyle Fâtiha sûresine başlamaktadır.

Müellif, Fâtiha’nın kırâat farklılıklarını anlattıktan sonra kıraat ilmi usûl konularına geçip (hemzenin hükümleri, idğam, izhâr, imâle, beyne, terkîk, teshîl vb.) bu bilgileri bâb başlıkları açarak ele almıştır. O, Fâtiha ve Bakara sûresinde usûl konularını ve bazı önemli kelimelerin kıraat farklılıklarını ilk geçtiği yerde vermiş, daha sonra benzer kelime ve yerleri ilk yere râcî ederek tekrara düşmeden bilgileri vermiştir.⁵⁴

Müellif kıraat farklılıklarıyla ilgili usûl ve ferşü'l-hurûf bilgilerini aktarmakla yetinmemiş, yeri geldikçe önemli kavramları açıklamış, imamların tercihlerini belirtip kendi tercihini ve bunlarla ilgili rivâyetleri paylaşmıştır. O, eserin sonunda Tekbir, tehlîl ve tahmîd bahsini işlemiştir. Eser, Kasım b. Fîrruh eş-Şâtîbî tarafından “*Hırzû'l-emânî ve vechü't-tehânî*” adlı eserle manzum hale getirilmiştir. Eseri, İbnü'l Cezerî diğer üç kırâati de (Ya'kûb, Ebû Ca'fer, Halefû'l-Âşîr) ekleyip *Tahbîru't-Teysîr* adlı çalışmasını on kıraate tamamlamıştır. Eser İbnü'l Cezerî'nin *Tahbîru't-Teysîr*'i ve beş yazma nüshaları esas alınarak Otto Pretzl tarafından (İstanbul-1930) yayımlanmış, daha sonra çeşitli baskıları yapılmıştır.⁵⁵

⁵¹ ed-Dânî, *Kitâbü't-Teysîr* (Yazma Eserler, 000783), 24a.

⁵² ed-Dânî, *Kitâbü't-Teysîr* (Yazma Eserler, 000783), 24a.

⁵³ ed-Dânî, *Kitâbü't-Teysîr* (Yazma Eserler, 000783), 56b.

⁵⁴ ed-Dânî, *Kitâbü't-Teysîr* (Yazma Eserler, 000783), 1b-54a; İsmail Karaçam, *Kur'an-ı Kerîm'in Nüzûlü ve Kırâati* (M.Ü. İFAV Yayınları, 2016), 271; Abdurrahman Çetin, “et Teysîr”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 41/57.

⁵⁵ Çetin, et Teysîr, 41/57.

4- Eserin sonu ve ferağ kaydı

Eserin son kısmında daha önce belirtildiği üzere Tekbir bahsi işlenmiştir. Son satırlarında ise hâ-i kinâye ile biten sûrelerin sonunun Tekbir’e nasıl bağlanacağından bahsedilerek Beyyine ve Zilzâl sûresinin son kelimesinin Tekbir’e bağlandığı metinle bitirilmiştir.⁵⁶

وان كان آخر السورة هاء ساكنه موصوله بواو حذفت صلتها للساكين نحو (ربه الله اكبر, شرا يره الله اكبر)
واسقطت الف الوصل التي في اول اسم الله عز وجل في جميع ذلك استغناء عنها فاعلم ذلك موافقا انشاء الله.

2.1.5. el-Mükerrar fî mâ tevâtere mine’l-kırâ’âti’s-seb‘ ve teharrara

1- Eserin müellifi

Eserin müellifi, Ebû Hafs Sirâcüddîn Ömer b. Kâsım b. Muhammed en-Neşşâr el-Ensârî’dir (ö. 938/1531). Müellif hızarıcı, ahşap doğramacısı olması hasebiyle “Neşşâr” lakabıyla anılmıştır. O, kıraat ilmini Şemsüddîn İbnü’l-Hımmisânî, Ali el-Habbâz ed-Darîr, Seyyid İbrâhim b. Ahmed et-Tabâtâbî, Ali b. Abdullah ed-Deyrûtî, İbn İmrân Muhammed b. Mûsâ gibi hocalardan almıştır. Kendisinin eş-Şâtıbiyye’nin tamamını ezberlediği nakledilmiştir. O, bir grup talebeye içlerinde Ahmed b. Muhammed el-Kastallânî ile Nûruddîn el-Cârihî de bulunan öğrenci grubuna kıraat okutmuştur. Ebû Hafs, Mısır’da bulunan Câmi’u Kâsım el-Atâbekî mescidinde imamlık yapmıştır. Onun birden fazla hacca gittiği rivayet edilir. Kıraatle ilgili ondan fazla kitabı bulunan Sirâcüddîn en-Neşşâr h. 938/1531 tarihinde Kahire’de vefat etmiştir.⁵⁷

2- Eserin kütüphane kayıt Bilgileri⁵⁸

Tablo 2.13. Nüsha 1

Kütüphanesi	Diyanet İş. Baş.	Satır sayısı	21
Demirbaş numarası	002288	Cildi	
Yer numarası	297.17 İSC	Müstakil ise	Cilt: 1
Yazı dili	Arapça		Varak: 1b/214a
Yazı hat çeşidi	Nestalik/Mensur	Mecmuada ise	Risale:
Ebadı	200x130mm,140x80mm.		Varak:

⁵⁶ ed-Dânî, *Kitabü’t-teysîr* (Yazma Eserler, 000783), 129a.

⁵⁷ Ömer Türker, “Neşşâr Sirâcüddîn”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 33/24-25.

⁵⁸ Bu eserle ilgili DİB kütüphanesinde üç nüsha vardır. 006806-I, demirbaş no.lu eser şirâzesi dağınık, su tahribatına maruz kalması ve baş tarafının eksik olması sebebiyle kayıt alınmamıştır.

Eserde bazı imam ve râvilerin isimleri, sûre adları, (قوله, قرا) kelimeleri, bazı kelime ve konu başlıkları kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Eser, kitap kurtlarının tahribatına maruz kalmıştır.

Eserin 1a varağında Muhammed Ahmed adına h. 1 Muharrem 1170 tarihli bir temellük kaydı yer almaktadır. Ayrıca ilk varaklarda değişik tarihler verilen, yazısı tam okunamayan temellük kayıtları bulunmaktadır.

Eserin 1a varağında Kâsım b. Râcî adına mütalaa vardır. Ferağ kaydı 214a varağında olup 214b’de bir dua vardır. Yine 215b sayfasında Abdüllatif Şâmî el-Mısırî isimli şahıs adına dört satırlık bir şiir, 216 a-b varaklarında ise fihrist bulunmaktadır.

Eser, müstensih Mustafa b. Cum’a b. Şemsüddîn el-Mevsılî tarafından 23 Zilkâde 1010/1602 tarihinde tamamlanmıştır.⁵⁹

Tablo 2.14. Nüsha 2

Kütüphanesi	Diyanet İş. Baş.	Satır sayısı	19
Demirbaş numarası	004976-I	Cildi	
Yer numarası	297.17 İSC	Müstakil ise	Cilt:
Yazı dili	Arapça		Varak:
Yazı hat çeşidi	Nestalik/mensur	Mecmuada ise	Risale: 1
Ebadı	200x150mm, 140x90mm.		Varak: 1b/137b

Eser metninde ilk varaklarda imam ve râvilerin isimleri, bazı kelime ve konu başlıkları, sûre isimleri ve (قوله) kelimeleri, kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Eserin 1a varağında Hâfız Osman Efendi ve Medine Şeyhulkurrâsı Hâfız Hüseyin adına bir temellük kaydı vardır. Yine aynı sayfa sol altta sahibi ve mâliki Hâfız Osman Efendi diye bir kayıt bulunmaktadır. 138a-139a sayfaları arasında İbnü’l-Cezerî’nin *en-Neşr fi’l-kırâ’âti’l-‘aşr* adlı eserinden bazı alıntılar da mevcuttur.

Eserin ferağ kaydı 137b’de olup, müstensihi Zeynelâbidîn Muhammed b. Ahmed İdrîs el-Mekkî el-Yemenî eş-Şâfi’î el-Eş’ârî tarafından h. 6 Cemâziyelâhir 1108/1696 tarihinde tamamlanmıştır.⁶⁰

⁵⁹ Sirâcüddîn en-Neşşâr, *el-Mükerrer fîmâ tevâtere mine’l-kırâati’s-seb’ ve teharriir* (Ankara: DİB Kütüphanesi, Yazma Eserler, 002288), 214a.

⁶⁰ en-Neşşâr, *el-Mükerrer* (Yazma Eserler, 004976-I), 137b.

3- Eserin başı

يقول العبد الفقير بالمعترف بالذنوب والتقصير الراجي عفو ربه الكريم الغفار, عمر بن محمد الانصاري النشار, الحمد لله
حقّمده و صلّوا ته و سلامه على محمد خير خلقه... و بعد فقد سالني بعض اصدقائي ومن هو من اخواني في الله
واحبابي، وان اجمع له كتابا في القرات السبع المتواترة التي لا يتوجه اليها المنع وان اذكر ما لكل شيخ اورا و من
الخلاف وان تكرر...⁶¹

4- Eserin muhtevası ve yöntemi

Yedi kıraate dair bir eserdir. Müellif, bazı sevdiği arkadaşlarının yedi kıraatle ilgili bir eser talep etmelerine binaen eseri kaleme almıştır.⁶² Eserin diğer klasik kırâat kitapları gibi usûl bölümü olmayıp içeriğinde imam ve râvilerin okuyuşları kırâat-i seb‘a’ya göre verilmiştir.

Müellif, kitabın başında giriş kısmından sonra birinci bâb olarak kıraat imamları ve râvilerini ayrıntılı şekilde tanıtmıştır. Akabinde o, istiâze ve besmele bölümüne geçip kıraat imam ve râvilerinin besmele vecihlerini belirtip sonrasında vasl ve sekt yapıp besmele okumayanları zikretmiştir.

Fâtiha sûresinden itibaren kıraat imamlarının Kur’an lafızlarındaki kıraat farklılıkları ve edâ keyfiyetleri izah edilmiştir. Bunlar yapılırken özellikle ilk sûrelerde zikredilen kelimelerde imâle, beyne, idğâm gibi usûl ve ferşü’l-hurûf olan vüçûhât ilk geçtiği yerde açıklanmış, sonrasında benzeri gelen kelimeler ilk geçtiği yere râcî olup konuyla ilgili tekrarlara yer verilmemiştir.⁶³

Her sûrenin başında bazen de sûrenin sonundaki besmele vecihleri verilmiş; bazı kelimelerin vüçûhâtında her bir imam veya râvînin kaç çeşit vecih varsa bunlar sayı olarak zikredilmiştir.⁶⁴ Ayrıca Duhâ sûresinin başında Tekbir vecihleri imam ve râvilere göre sıralanmış;⁶⁵ son bölümde İhlâs sûresi ve sonrasındaki sûreler arası geçişlerle ilgili Tekbir, tehlîl, tahmîd ve besmele vecihleri kurrâ’ya göre beyan edilmiştir.⁶⁶

⁶¹ Yazma Eserler, 004976-I, 1b.

⁶² Yazma Eserler, 004976-I, 1b.

⁶³ en-Neşşâr, *el-Mükerrar* (Yazma Eserler, 004976-I), 1b-137b.

⁶⁴ en-Neşşâr, *el-Mükerrar* (Yazma Eserler, 004976-I), 5a-b,

⁶⁵ en-Neşşâr, *el-Mükerrar* (Yazma Eserler, 004976-I), 129a-b.

⁶⁶ en-Neşşâr, *el-Mükerrar* (Yazma Eserler, 004976-I), 137a-b.

Eserin neşri İbni Şüreyh'in *el Kâfi fi'l-kırâ'âti's-seb'a* isimli eseriyle beraber Ahmed Mahmûd Abdüssemî' tarafından yapılmıştır. Eserin Mekke'de h. 1306/1888, Kahire'de h. 1326/1908, Beyrut'ta h. 1421/2000 tarihlerinde değişik baskıları yapılmıştır.⁶⁷

5- Eserin sonu ve ferağ kaydı

تم بحمد الله وعونه وحسن توفيقه و صلى الله تعالى محمد المدعو بزين العابدين بن احمد ادريس المكي منشأً واليمنى اصلاً والشافعي مذهباً ولا شعري معتقداً، غفر الله ذنوبه وافعم من الرحمات ذنوبه و فعل كذلك بوالديه ومشأ نخي والمسلمين. وكان الفراغ ضحوة السبت سادس شهر جمادى الاخرة سنة الف ومائة وثمانية من الهجرة النبوية عل صاحبها افضل الصلاة والسلام.⁶⁸

2.1.6. el-Büdûru'z-zâhira fi'l-kırâ'âti'l-'aşri'l-mütevâtira

1- Eserin müellifi

Eserin müellifi, Ebû Hafs Sirâcüddîn Ömer b. Kâsım b. Muhammed en-Neşşâr el-Ensârî'dir (ö. 938/1531).

2- Eserin kütüphane kayıt bilgileri

Tablo 2.15. Nüsha 1

Kütüphanesi	Diyanet İş. Baş.	Satır sayısı	17
Demirbaş numarası	000786	Cildi	
Yer numarası	297.17 İSC	Müstakil ise	Cilt: 1
Yazı dili	Arapça		Varak: 1b/224b
Yazı hat çeşidi	Nesih/mensur	Mecmuada ise	Risale:
Ebadı	160x110mm, 190x70mm.		Varak:

Eserde konu başlıkları, (قوله تعالى) sözleri, kıraat imam ve râvilerinin adları, kıraatle ilgili kavramlar, bazı kelime ve cümleler kırmızı mürekkeple yazılmış; bazı kelimeler üzerine ise kırmızı ve siyah mürekkeple keşide çekilmiştir. Eserin 5a varağında Ebû Rıdvân Ahmed b. Muhammed adına temellük kaydı, 9b varağında ise vakıf notu bulunmaktadır. İlk ve son varaklarda ana metinden ayrı kırâatle ilgili bazı bilgi ve değerlendirmeler de mevcuttur.⁶⁹ Ayrıca 4b-5b varaklarında fihrist vardır.

⁶⁷ Ömer Türker, "Neşşâr Sirâcüddîn", 33/25.

⁶⁸ en-Neşşâr, *el-Mükerrar* (Yazma Eserler, 004976-I), 137b.

⁶⁹ Sirâcüddîn en-Neşşâr, *el-Büdûrû'z-zâhire fi'l-kırâati'l-'aşri'l-mütevâtira* (Ankara, DİB Kütüphanesi, Yazma Eserler, 000786), 1b, 11a-b, 111b, VIIa-b, VII1a, 225a-226b.

Eserin ferağ kaydı 224b’de olup, mezkûr telifi, müstensih Mahmûd b. Mustafa el-Bafrevî Kurban Bayramı’nın 1. günü h. 976/1568 tarihinde tamamlamıştır.

Tablo 2.16. Nüsha 2

Kütüphanesi	Diyanet İş. Baş.	Satır sayısı	27
Demirbaş numarası	004783	Cildi	
Yer numarası	297.17 İSC	Müstakil ise	Cilt: 1
Yazı dili	Arapça		Varak: 1b/200a
Yazı hat çeşidi	Nestalik/mensur	Mecmuada ise	Risale:
Ebadı	210x140mm, 160x90mm.		Varak:

Eserin 1a varağında Râşide Hanım ismine 15 Cemâziyelâhir 1277/1860 tarihli vakıf yazısı vardır. Yine eserin 1a varağında Hasen el-Kâdî adına bir temellük kaydı yazısı ve hemen altında mühür bulunmaktadır.

Bu nüshada konu başlıkları, eser ismi ve (قوله تعالى) sözleri kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Eserin 1a, 2a-b ve 200b-201b varakları arasında kıraatle ilgili bilgi ve bazı fevâidler olup, ferağ kaydı 200a varağındadır. Eser ve müellif ismi 1a varağında bulunup yazısı okunaklıdır.

Eser, müstensih “Ahmed b. Sinân el-İstânbûlî” tarafından h. 24 Rebûlevvel 1038/1628 Salı günü tamamlanmıştır.⁷⁰

3- Eserin başı

الحمد لله الذى علم الانسان مالم يعلم، فمن شاء اهان ومن شاء اكرم، احمده على ما يسر واله، واشهد ان لا اله الا الله وحده لا شريك له الا عز الاكرم ... و بعد فان بعض اصدقائى وفقهم الله تعالى لما يحب ويرضى سئلنى ان اجمع كتابا فى القراءات العشر وان اذكر كل مسئلة فى محلها ليسئل عليهم مطالعته...⁷¹

4- Eserin muhtevası ve yöntemi

Sirâcüddîn en-Neşşâr, “*Büdûrû’z-zâhira*” adlı bu eserinin mukaddimesinde daha önce bazı dostlarının yedi kıraatle alakalı eser yazmasını talep ettiğini ve bu talebe binâen “*el-Mükerrar fî mâ tevâtera mine’l-kırâati’s-seb‘ ve teharrur*” adlı telifi meydana getirdiğini söyleyip bazı dostlarının kendisinden on kıraati cemedan bir eser yazmasını talep etmelerine üzerine bunu kaleme almıştır. Eserdeki bilgilere göre o, bu kitabı bütün meseleleriyle ele alıp onlar için

⁷⁰ en-Neşşâr, *el-Büdûrû’z-zâhira* (Yazma Eserler, 000786), 200a.

⁷¹ en-Neşşâr, *el-Büdûrû’z-zâhira* (Yazma Eserler, 004783), 1b.

kolay anlaşılır bir eser oluşturduğunu ve eserin adını “*Büdûru ’z-zâhira fi ’l-kırâati ’l-‘aşri ’l-mütevâtira*” diye belirlediğini kaydetmiştir.⁷²

Sirâcüddîn en-Neşşâr, esere mukaddimeden sonra kıraat imamlarının tanıtımıyla başlar. Sonrasında o, imamların ismi, künyesi, memleketi, râvileri, isnâdları, doğum ve vefat tarihlerini verir. Daha sonra o, istiâze-besmele ile ilgili bilgileri verip Fâtiha sûresinden başlayarak Kur’an lafızlarının farklı okuyuş vüçûhât şekillerini açıklamıştır. Diğer birçok klasik kıraat kitapları gibi eserde önce kıraat usûlü ile bilgiler verilmiş, sonra Fâtiha ve Bakara sûresinden itibaren ferşü’l-hurûf’a geçilen eserde diğerlerinden farklı olarak, bir usûl bölümü kaleme alınmamıştır.⁷³ Eserin sonunda Tekbir bahsi ele alınmıştır. Bu kısımda Duhâ sûresinin başındaki Tekbir lafzı ve onunla ilgili rivâyetlere yer verilmiştir.⁷⁴

Sirâcüddîn en-Neşşâr, eserini oluştururken Buhâri, Müslim’in *Sahîhleri*, Ebû Dâvûd’un *Sünen*’i Ebû Amr ed-Dânî’nin *Câmi ’u’l-beyân*’ı ve *el-Müktefâ fi ’l-vakf ve ’l-ibtidâ*’sı yine yedi kıraatle alakalı muhtasar eseri *et-Teyisr*’i, İbnü’l-Cezerî’nin *en Neşr*’i gibi birçok eserden yararlanmıştır.

Kırâat ilminin temel meselelerini ele alan ve kırâat-i ‘aşeranın mütevâtir rivâyetlerini cemedan kaynak eser olması yanında; kıraat ilminin ana esasları hakkında bilgi vermemesi, âyetlerin tertibinde Resmü’l-Mushaf’a uymaması, verdiği görüş ve rivâyetlerin kaynağını zikretmemesi nedeniyle tenkit edilmiştir. Eserle ilgili çalışmalar Beyrût’ta 2000 yılında Ali Muhammed Muavvaz ve Âdil Ahmed Abdülmevcûd tarafından neşredilmiştir.⁷⁵

5- Eserin sonu ve ferağ kaydı

وروى ابو منصور الارجاني فى كتابه فضائل القرآن عن داود بن قيس، قال كان رسول الله صلعم، يقول عند ختم القرآن
الهم ارحمنى بالقرآن واجعله لى اماما ونورا وهدى ورحمة... وهذا آخر ما تسهل اختصاره من كتاب نشر القراءات
العشر. قد وقع الفراغ من نسخته فى اليوم الاحد فى ايام النحر سنة ست وسبعين وتسع مائة من هجرة النبوة بعون الله
تعلى فى يد الفقير محمود ابن مصطفى البفروى الامام بمحلى غربان.⁷⁶

⁷² en-Neşşâr, *el-Büdûrû ’z-zâhira* (Yazma Eserler, 004783), 1b.

⁷³ en-Neşşâr, *el-Büdûrû ’z-zâhira* (Yazma Eserler, 004783), 1b-7a.

⁷⁴ en-Neşşâr, *el-Büdûrû ’z-zâhira* (Yazma Eserler, 000786), 221b.

⁷⁵ Ömer Türker, “Neşşâr Sirâcüddîn”, 33/24-25.

⁷⁶ en-Neşşâr, *el-Büdûrû ’z-zâhira* (Yazma Eserler, 000786), 224b.

2.1.7. el-Cevâhiru'l-mükellele li-men râme et-turuka'l-mükemmele

1- Eserin müellifi

Eserin müellifi, Muhammed b. Ahmed el-'Avfî'dir (ö. 1052/1642). Ahmed el-'Avfî'nin doğum tarihi ve yeri ile alakalı net bilgi bulunmamaktadır. Sokullu Mehmet Paşa zamanında Mısır'dan İstanbul'a getirilen Ahmed el-Mesyeri'nin talebesi olduğu, el-Avfî'nin eserlerinde “Şeyhim Ahmed el-Mısıri” diye beyanlarından anlaşılmaktadır.⁷⁷ Muhtemelen o, Mısır'dan Ahmed el-Mesyeri ile İstanbul'a hicret etmiş; hayatı, Mısır ve daha çok İstanbul'da geçmiştir.⁷⁸

El-Avfî'nin başta gelen kıraat hocalarının “Ebû Gânim el-Makdisî (ö. 1004/1596), Ahmed el-Mesyerî (ö. 1006/1598), Ebû Mansûr et-Tablâvî (ö. 1014/1606) olduğunu kendisinin eserlerinde zikretmesinden anlaşılmaktadır.⁷⁹ O, Atik Vâlîde Külliyesi Camii Üsküdar Dârulkurrâsı'nda Şeyhulkurrâ olarak vazife yapmıştır.⁸⁰

el-Avfî, kırâat ilmine hayatını vakfetmiştir. Bunu kırâat ilmi alanında yazdığı yüzden fazla eser ortaya koymaktadır. Onun kırâat ilmi ile alakalı önemli eserleri tahkik edilip yayınlanmıştır.⁸¹ Ahmed el-Avfî (ö. 1052/1642) tarihinden sonra İstanbul'da vefat etmiştir.⁸²

⁷⁷ Muhammed b. Ahmed el-'Avfî, *el-Cevâhiru'l-mükellele li-men râme et-turuka'l-mükemmele* (Ankara: DİB Kütüphanesi, Yazma Eserler, 006550), 13a.

⁷⁸ Hidayet Ayan, *Muhammed b. Ahmed el-'Avfî'nin Hayatı Eserleri ve Kırâat İlmine Katkıları* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2023), 33-40.

⁷⁹ Muhammed b. Ahmed el-'Avfî, *et-Teshîl ve şifâû'l-'alîl*, (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Bağışlar, 03220), 5a. el-'Avfî, “*el-Cevâhiru'l-mükellele*” adlı eserinde 13a varagında hocası Ahmed el-Mesyerî'yi zikretmiş olup aynı eserin 195a varagında ise Süleymaniye Camii'nde bir ders halkasında hocası Ahmed el-Mesyerî ve diğer kurrâdan olanları zikretmektedir. Bk. el-Avfî, *el-Cevâhiru'l-mükellele* (Yazma eserler, 006550), 13a,195a; Ayan, *Muhammed b. Ahmed el-'Avfî'nin Hayatı ve Eserleri*, 35, 41-46.

⁸⁰ Recep Akakuş, *Tarihsel Boyutuyla Kur'an-ı Kerim Öğretimi ve Reîsü'l-Kurrâlık* (İstanbul: Kayıhan Yayınları, 2008), 32; Recep Akakuş, “Kıraat İlminde İcâzet Geleneği, Reîsü'l-Kurrâlık Makamının Kurumsallaşması ve İşlevi”, *Uluslararası Kıraat Sempozyumu*, ed. M. Emin Özafşar vd. (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Vakfı Yayınları, 2015), 1/521; Abdullah Akyüz, *Osmanlı Kıraat Âlimleri* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017), 61.

⁸¹ Marwa Saleh Abed Al-Hayânî, *Muhammed el-Avfî'nin “Muhtasaru'l-makâle fi'l-fethi ve'l-imâle” Adlı Eserinin Tanıtımı ve Tahkiki* (Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018), 17-22; Alaa Adil Ajeel Alithawi, *Dirâse ve ta'rîfu mahtûtati “Dürri'l-efkâr li Muhammed el-'Avfî”* (Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018), 36-40. Ayan, *Muhammed b. Ahmed el-'Avfî'nin Hayatı ve Eserleri*, 61-110.

⁸² el-'Avfî'nin vefat tarihiyle ilgili değişik tarihler verilse de yazdığı son eseri dikkate alındığında vefatının h. 1052 veya sonrası olduğu söylenebilir; Bk. Akyüz, *Osmanlı Kıraat Âlimleri*, 61; Ayan, *Muhammed b. Ahmed el-'Avfî'nin Hayatı ve Eserleri*, 33-36.

2- Eserin kütüphane kayıt bilgileri

Tablo 2.17 Nüsha 1

Kütüphanesi	Diyanet İş. Baş.	Satır sayısı	25
Demirbaş numarası	006550	Cildi	
Yer numarası	297.17 İSC	Müstakil ise	Cilt: 1
Yazı dili	Arapça		Varak: 1b/197a
Yazı hat çeşidi	Nesih/mensur	Mecmuada ise	Risale:
Ebadı	165x105mm, 120x60mm.		Varak:

Eserin 1b varağında çiçek desenli güzel bir serlevha vardır. Nüshada konu başlıkları, sûre isimleri, kırâat vecihleri ile alakalı âyet içindeki kelimelerin üzerine çekilen keşideler kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Nüshanın 1a ve 1b varaklarında yarım kalmış bir fihrist olup, 2b varağında ise iki farklı hadis rivâyeti vardır.

1a varağında Tedkîk-i Mesâhif'i Şerîfe Müellefâtı Şer'îyye⁸³ adına bir adet mühür bulunmaktadır. Yine aynı varakta bu nüshayı vakfedenler için dua talebi vardır. 197a varağında Seyyid Abdullah isimli sağ altta bir mühür daha vardır.

Eserin müstensihisi 196b varağında “Ali bin Himmet” olarak geçip herhangi bir tarih düşünülmemiştir.

Tablo 2.18. Nüsha 2

Kütüphanesi	Diyanet İş. Baş.	Satır sayısı	19
Demirbaş numarası	005922	Cildi	
Yer numarası	297.17 İSC	Müstakil ise	Cilt: 1
Yazı dili	Arapça		Varak: 1b/99b
Yazı hat çeşidi	Nesta'lik/mensur	Mecmuada ise	Risale:
Ebadı	220x160mm, 170x80mm.		Varak:

Nüshada sûre isimleri, konu başlıkları, kıraat imam ve râvileri (tanıtım bölümünde), âyetlerdeki kırâat farklılığı olan kelimeler ve bazı özel sözcükler kırmızı mürekkeple yazılmıştır. 1a-b ve 2a varaklarında fihrist vardır. 3a varağında ise medd-i munfasıl ve medd-i muttasılın med miktarları ile muttasıl, munfasıl aynı âyette cem olursa med miktarları indirâc

⁸³ Tedkîk-i Mesâhif'i Şerîfe Müellefâtı Şer'îyye Meclisi, matbaada basılan dini eserlerin içeriğini kontrol etme maksadıyla ilk olarak 1889 yılında “Tedkîk-i Müellefât Encümeni” adıyla kurulmuş olup, daha sonra “Tedkîk-i Mesâhif'i Şerîfe Müellefâtı Şer'îyye Meclisi” adıyla iki ayrı birim birleştirilerek 1892 yılından itibaren hizmete devam etmiştir. Bk. Ayşe Polat, “Osmanlı’da Matbu İslâm’ın Onay ve Denetimi: Tedkîk-i Mesâhif ve Müellefât-ı Şer'îyye Meclisi”, *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, 11 (Haziran 2018), 87-120; Filiz Dıgıroğlu, “Tedkîk-i Mesâhif ve Müellefât-ı Şer'îyye Meclisi Kütüphanesi’ndeki Mushaflar”, *Din ve Hayat: İstanbul Müftülüğü Dergisi*, 34 (2018), 150-155.

sisteminde nasıl olduğu not olarak yazılmıştır. Yine 3a varağında “Ebû Amr için “دنیا” kelimesinin hangi medle imâle okunacağı kaydedilmiş olup Hişâm için ise “جاء” kelimesinin beş elifi ve imâlesiyle “قيل” kelimesinde işmâm gelemeyeceği notu düşülmüştür.

Tablo 2.19. Nüsha 2

Kütüphanesi	Diyanet İş. Baş.	Satır sayısı	19
Demirbaş numarası	004343-III	Cildi	
Yer numarası	297.17 İSC	Müstakil ise	Cilt:
Yazı dili	Arapça		Varak:
Yazı hat çeşidi	Nesih/mensur	Mecmuada ise	Risale: 3
Ebadı	210x150mm, 160x90mm.		Varak: 19b/132a

Nüshada sûre isimleri ve konu başlıkları kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Nüshanın 132a varağında eserin müstensihisi Hasan b. Hüseyin Hilmî el-Avâfî tarafından Cuma günü Recep ayının başında hicrî 1221 tarihinde tamamlandığı yazılıdır.

3- Eserin başı

الحمد لله الذي هدانا لتلاوة كتابه المهيمن على كل كتاب انزله والصلوة والسلام على خير خلقه محمد الذي فضله كل نبي ارسله واله واصحابه... وبعد يقول أضعف عباد الله واحوجهم الى رحمته المنزلة محمد ابن احمد العوفى غفر الله لهما والمسلمين... وسميته “الجواهر المكلمة لمن رام الطرق المكلمة”.⁸⁴

4- Eserin muhtevası ve yöntemi

El-Avfî “*el-Cevâhiru’l-mükellele*” isimli eserini kırâat-i ‘aşera üzerine telif etmiştir. Müellif, bu çalışmayı, daha önce kaleme aldığı “*Bahru’l-me’âni ve kenzü seb’i’l-mesânî*” adlı eserinden ihtisar etmiştir.⁸⁵ Eser diğer klasik kıraat kitaplarında olduğu üzere usûl ve fers bölümlerinden oluşmaktadır.

el-Avfî, esere klasik İslâm müellefâtında olduğu gibi Allah’a hamd ve Rasûlüne salavat ile başladıktan sonra Allah’ın zayıf ve aciz kulu “Muhammed b. Ahmed el-Avfî” olduğunu zikrederek yukarıda değinilen eserinden bu eseri ihtisar ettiğini beyan edip eserin adının “*el-Cevâhiru’l-mükellele li-men râme et-turuka’l-mükemmele*” olarak koyduğunu açıkladıktan sonra kıraat imam ve râvilerinin adlarını verip hangi beldenin imamıysa o beldeye nispetini

⁸⁴ Muhammed b. Ahmed el-‘Avfî, *el-Cevâhiru’l-mükellele li-men râme et-turuka’l-mükemmele* (Ankara: DİB Kütüphanesi, Yazma Eserler, 006550), 1b.

⁸⁵ el-‘Avfî, *el-Cevâhiru’l-mükellele* (Yazma Eserler, 006550), 1b.

belirtmiş, devamında eser ‘aşerayı kapsamasına rağmen yeni bir bâb ile (باب اصحاب طرق) râvilerin tariklerini *Şâtıbiyye ve Dürre* eserlerindeki tarikleri esas alarak zikretmiştir.⁸⁶

Eserde ferşü’l-hurûfun yanı sıra idğâm-ı kebir, idğâm-ı sağır, mütemâsil, mütecânis, mütekârib olan harflerin idğâm-ı ve farklı mahreç ve sıfatlı harflerin birbirine idğâmları imam ve râvilere göre ayrı ayrı anlatılmıştır.⁸⁷

Eserde idğâmdan sonra tenvin ve sakin nûn bahsi ele alınmış ve sırasıyla usûl bölümü konuları yirmi altı ayrı başlıkta açıklanmıştır.⁸⁸ Bâb başlığı altında ayrıntı gereken mevzular genelde (فصل) alt başlığı ile daha da açılmış, bu esnada bazen “فصل” yerine “قسم” kelimesi kullanılıp, bazen de (نوع) kelimesi tercih edilmiştir.⁸⁹

Bazı durumda özellikle tariklerle ilgili bir açıklama yapılacaksa (مسئلة) lafzıyla beyan edilmiş, kırâat vecihleriyle alakalı dikkat edilmesi gereken özel bir yerde (تنبيهات) kelimesiyle mevzu izah edilmiştir.⁹⁰ İttifak edilen vecihlerde veya ayrı okuyuşların bir âyette cem olması durumu için (اجتمع) ihtilaf edilen okuyuşlarda (اختلفو) lafızları kullanıldığı da eserde görülmektedir.⁹¹

Usûl bölümü istiâze ve besmele bahsi ile nihayete ermekte; sonrasında ferşü’l-hurûf (باب فرش الحروف) bölümü Fâtıha ve Bakara sûresiyle ibtidâ edilip bütün sûrelerdeki kırâat vecihlerinin eda keyfiyetleri sırasıyla ele alınmaktadır.⁹²

Eserin sonunda Tekbir bahsi kaleme alınmaktadır. el-Avfî, Tekbir’in Hz. Peygamber’in sünneti olduğunu, lafzında (الله اكبر) ihtilaf olmadığını, ziyade edilmesinde, ibtidâ ve intihâsında, yani Duhâ sûresini başından mı yoksa sonundan itibaren mi başlanacağı konusunda ihtilafın olduğunu beyan etmektedir.⁹³ Daha sonra o, Tekbirle alakalı rivayet ve görüşlere yer verip, her sûre arasındaki tekbir vecihlerini zikretmektedir.⁹⁴

⁸⁶ el-‘Avfî, *el-Cevâhiru’l-mükellele* (Yazma Eserler, 006550), 1b, 2a.

⁸⁷ el-‘Avfî, *el-Cevâhiru’l-mükellele* (Yazma Eserler, 006550), 2a-11a.

⁸⁸ el-‘Avfî, *el-Cevâhiru’l-mükellele* (Yazma Eserler, 006550), 11a-88a.

⁸⁹ el-‘Avfî, *el-Cevâhiru’l-mükellele* (Yazma Eserler, 006550), 2a, 3b, 39b,

⁹⁰ el-‘Avfî, *el-Cevâhiru’l-mükellele* (Yazma Eserler, 006550), 49a, 65b

⁹¹ el-‘Avfî, *el-Cevâhiru’l-mükellele* (Yazma Eserler, 006550), 8a-b, 16b.

⁹² el-‘Avfî, *el-Cevâhiru’l-mükellele* (Yazma Eserler, 006550), 87a-b, 88a.

⁹³ el-‘Avfî, *el-Cevâhiru’l-mükellele* (Yazma Eserler, 006550), 193a.

⁹⁴ el-‘Avfî, *el-Cevâhiru’l-mükellele* (Yazma Eserler, 006550), 193a-195b.

5- Eserin sonu ve ferağ kaydı.

وهذا آخر ما قدره الله تعالى من تأليف كتاب الجواهر المكمل لمن رام الطرق المكمل نفع الله تعالى بها المسلمين آمين وافق الفراغ من كتابه وتأليفه في الساعة المباركة من يوم الجمعة المباركة الثاني والعشرون من ذي القعدة المباركة سنة تسع وأربعين وألف أحسن الله عاقبتهم وذلك بمنزلي عند الحريم من السرائر الرسمية.⁹⁵

2.1.8. İthâfu fudalâi'l-beşer bi'l-kırâ'âti'l-erba'ate 'aşer

1- Eserin müellifi

Eserin müellifi, Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. Adilganî ed-Dimyâtî el-Bennâ'dır (ö. 1117/1705). Bennâ, Osmanlı döneminde Mısır'ın sahil illerinden Dimyat'ta doğmuş, hâfızlığını burada tamamlamış ve Dimyat ulemâsından çeşitli ilimleri ahzetmiştir. Bennâ, sonrasında ilim ve tedrisat için rihle yolculuğuna çıkmak üzere Kahire'ye gitmiştir. O, burada zamanın önde gelen âlimlerinden kırâat, fıkıh, hadis, tefsir, usûl, tarih, siyer gibi alanlarda ilim tahsil etmiştir.⁹⁶ Özellikle Sultan b. Ahmed el Mezzâhî ve Nûruddîn eş-Şebrâmellisî⁹⁷ gibi dönemin önde gelen hocalarının derslerine müdavim olup, her iki âlimden kırâat, hadis ve fıkıhta istifade etmiştir.⁹⁸ O, kırâatte senedinin Nuruddîn eş-Şebrâmellisî vasıtasıyla İbnü'l-Cezerî'ye, ondan da Rasûlullah'a dayandığını *İthâf* adlı eserinde belirtmektedir.⁹⁹

Bennâ'nın, Mısır'daki yolculuğunun dışında Hicaz'a üç defa hac ve ilim için hicret ettiği zikredilmiştir. O, ilk gidişinde Burhânuddîn el-Kûrânî'den hadis ilmi aldığı, daha sonra tekrar Dimyat'a dönerek hem neşir hem de insanlara ilim tedrisatı yapmaya devam etmiş; bu arada *İthâf* adlı eserini telif etmiştir. Yine o, ikinci kez hac yapmak için Hicaz'a gitmiş, oradan Yemen'e geçip Nakşî şeyhi Ahmed el-Acîl'e intisap etmiştir. O, Ahmed el-Acîl'den hadis okumuş, tarikat meselelerini öğrenip icâzet alarak irşat için tekrar Dimyat'a hocasının

⁹⁵ el-'Avfî, *el-Cevâhiru'l-mükellele* (Yazma Eserler, 006550), 196a.

⁹⁶ Ahmed b. Muhammed el-Bennâ ed-Dimyâtî, *İthâfu fudalâi'l-beşer bi'l-kırâ'âti'l-erba'ate 'aşer*, nşr ve thk. Şa'bân Muhammed İsmail (Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1987), 1/43.

⁹⁷ Şebrâmellisî, önceleri Şâtıbiyye sonrasında da Mısır tariki diye biline tarikin Osmanlı'da yaygınlaşmasına vesile olan Ali b. Süleyman el-Mansûrî'nin kırâat dersi aldığı hocalardandır. Şebrâmellisî ile ilgili bk. Ahmet Gökdemir, "Kıraat Eğitiminde Ali b. Süleyman el-Mansûrî Öncesi Mısır Tarikin Arka Planı: Biyografik Bir İnceleme", *Marife: Dini Araştırmalar Dergisi* 18/1 (2018), 187-188.

⁹⁸ Tayyar Altıkulkaç, "el-Benna Ahmed b. Muhammed", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 5/457.

⁹⁹ el-Bennâ, *İthâfu fudalâi'l-beşer*, 1/44-47, 79-80.

talebiyle dönmüş, burada hem Nakşî şeyhliği yapmış hem de pek çok kırâat ve hadis öğrencisi yetiştirmiştir. Üçüncü kez hac yolculuğuna çıkan el-Bennâ, Mekke'den Medine'ye seyahatinde hastalanıp, üç Muharrem 1117/1705 tarihinde vefat etmiştir. Cenazesi Bakî' Kabristanlığına defnedilmiştir.¹⁰⁰

2- Eserin kütüphane kayıt bilgileri

Tablo 2.20. Nüsha 1

Kütüphanesi	Diyanet İş. Baş.	Satır sayısı	23
Demirbaş numarası	002356	Cildi	
Yer numarası	297.17 İSC	Müstakil ise	Cilt: 1
Yazı dili	Arapça		Varak: 1b-311a
Yazı hat çeşidi	Nesih/Mensur	Mecmuada ise	Risale:
Ebadı	220x140mm, 170x80mm.		Varak:

Nüshada sûre isimleri, konu başlıkları, kırâat imam ve râvileri (tanıtım bölümünde), kırâat kavramları (imâle, idgâm vb.) ve bazı özel kelimeler kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Nüshanın 1a varağında fevâid vardır.

Nüshanın 1a varağında 1 Ramazan 1276 tarihli Ser Bavvâbîn Dergah-ı Âlî İbn el-Merhûm el-Hâc Hasan Ağa adına bir takım şartlarla vakıf olduğuna dair kayıt bulunmaktadır. Eser ismi ve müellif adı 1a varağında üçgen yazı stiliyle yer almaktadır.

Nüshanın müstensihi Sâ'id b. Muhammed olup nüshayı 22 Rabiulâhir Perşembe günü (1117/1705) tarihinde tamamlamıştır.

Tablo 2.21. Nüsha 2

Kütüphanesi	Diyanet İş. Baş.	Satır sayısı	29
Demirbaş numarası	006559	Cildi	
Yer numarası	297.17 İSC	Müstakil ise	Cilt: 1
Yazı dili	Arapça		Varak: 1b-260a
Yazı hat çeşidi	Nestalik/Mensur	Mecmuada ise	Risale:
Ebadı	215x150mm, 160x80mm		Varak:

Nüshada sûre isimleri, konu başlıkları, kırâat imam ve râvileri (tanıtım bölümünde), kırâat ile ilgili kavramlar (fetih, beyne vb.) ve bazı özel kelimeler (واما, فصل, وقرا, واختلف) kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Nüshanın 1a ve 1b varağında İstanbul Fatih Camii'nin birinci imamı Ömer b. Osman el-Kastamonî adına temellük kaydı olup, yine 1a varağında Heyet-i Sâbık

¹⁰⁰ el-Bennâ, *İthâfu fudalâi'l-beşer*, 1/43-44; Altıkulaç, "el-Bennâ Ahmed b. Muhammed", 5/457-458.

reislerinden Merhûm Hâfız Hacı Ömer adına vakıf kaydı vardır. Ayrıca nüshanın 4b, 5a varaklarında fihrist mevcuttur. Nüshanın ferağ kaydı 260a varağında olup eser, müellifin esere son verdiği şekliyle bitirilmiş, müstensih ve istinsah tarihi ise bilinmemektedir.

Tablo 2.22. Nüsha 3

Kütüphanesi	Diyanet İş. Baş.	Satır sayısı	23
Demirbaş numarası	005338	Cildi	
Yer numarası	297.17 İSC	Müstakil ise	Cilt: 1
Yazı dili	Arapça		Varak: 1b-317b
Yazı hat çeşidi	Nestalik/Mensur	Mecmuada ise	Risale:
Ebadı	240x150mm, 180x100mm.		Varak:

Nüshanın ilk 18 varağı fare yeniğı tahribatı sonucu eksiktir. Nüşhada sûre isimleri, konu başlıkları, kıraat imam ve râvilerinin isimlerinin üzerine çekilen keşideler, kırâat kavramları (maktu‘, mevsûl vb.) ve bazı özel (واما، فصل، وقراء، واختلف) kelimeler kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Nüshanın 58a, 98b, 99a, 165a, 209a, 317b, nolu varaklarında Ahmed Saadettin Mustafa adına ait mühürler vurulmuştur. Bunun yanı sıra nüshanın iki adet ferağ kaydı olup, birinci ferağ kaydı 87a varağında bulunup eserin ilk cildi olan ve usûl bölümünü içeren birinci kısmı 23 zilhicce 1255/1840 tarihinde tamamlanmıştır. Eserin İkinci ferağ kaydı 317b varağında olup mezkûr telif müstensih İstanbul Yavuz Sultan Selim Han Camii’nin ikinci imamı Abdullah İbni Hüseyin tarafından h. 1258/1843 tarihinde Zilhicce ayında ferşü’l-hurûf kısmı ile nihayete erdirilmiştir.

3- Eserin başı

الحمد لله جمع بديع حكمته اشتات العلوم بأوجز كتاب، وفتح بمقاليده هدايته مقفلات الفهوم لأفصح خطاب، أنزله بأبلغ معنى وأحسن نظام، وأوجز لفظ وأفصح كلام...¹⁰¹

4- Eserin muhtevası ve yöntemi

El-Bennâ’nın en önemli eseridir. Eserin diğer adı “*Münteha’l-emânî ve’l-mesarrât fî ‘ulûmi’l-kırâ’ât*” olarak da bilinmektedir. Eserin muhtevası, yöntemi, on sahih kıraati ve dört şaz kıraati ele alması, kırâatteki behresini ortaya koyması açısından önemli olup bu alandaki üstünlüğünü göstermektedir. Eser, belirtildiği üzere, sahih on imamın kıraatine ek olarak şâz kırâatlerden Hasan-ı Basrî, A‘meş, İbn Muhaysın ve Yezîdî kıraatlerini ihtiva etmektedir.

¹⁰¹ Ahmed b. Muhammed el-Bennâ ed-Dimyâtî, *İthâfu fudalâi’l-beşer bi’l-kırâ’âti’l-erba’ate ‘aşer* (Ankara: DİB Kütüphanesi, Yazma Eserler, 002356), 1b.

Eser uzun bir giriş kısmından oluşmaktadır. Müellif kırâat ilminin sadece sahâbe tarafından semâ yoluyla ahzedildiğini, onlardan sonra gelenlerin arz ve semâ yoluyla ahzedebileceklerini bu işin yol ve yöntemini ve senedin önemini zikredip, mütevâtir ve sahih kavramlarına değinmektedir. Yedi harf meselesini de mevzubahis eden müellif, konuyla ilgili ulemânın görüşlerini ele almaktadır.¹⁰² Daha sonra müellif on dört imam ve râvilerini kısaca tanıttıktan sonra tariklere geçip, her tarik için iki tarik daha ekleyip tariklerin toplam sayısını seksen tarike tamamlamıştır.¹⁰³

Müellif imam, râvî ve tarik tanıtımından sonra yeni bir fasılla Resmü'l-Mushaf konusuna geçmiştir. Buna göre müellif, konuya, Kur'an yazısının imlâsını Hz. Osman'ın istinsah ettirdiği Mushaf imlâsından farklı olarak insanların sonradan icat ettiği imlâ ile yazılır mı diye İmam Mâlik b. Enes'e sorulan soru üzerine onun Resm-i Osmânî dışında Kur'an lafzının yazılmasının câiz olmayacağına dair verdiği cevapla başlamıştır. O, Kur'an lafzının Arapça'dan başka dillerin alfabesiyle okunamayacağı gibi yazılmasının da görülmediği ve câiz olmadığını ez-Zerkeşî'den aktararak konunun önemine değinmiştir.¹⁰⁴ Daha sonra o, Mushaf imlâsını hazf, ziyâde, bedel, fasl, vasl, hemzenin yazılışı ve münferit olup farklı yazılan kelimeler alt başlıklarında incelemiş ve örneklerle izah etmiştir.¹⁰⁵ Resm-i Osmânî konusundan sonra müellif, usûl kısmına istiâze ve idğâm-ı kebîr konusuyla başlayıp, idğâm-ı sağîr konusunu tenvin ve sakin nûn da dahil altı fasılda ele almıştır.¹⁰⁶

Usûl kısmında istiâze, besmele, idğâm çeşitleri, hemzenin hükümleri ve çeşitleri, hâû'l-kinâye, med, kasr, Hamza ve Hişâm'ın vakf halinde hemzeyle alakalı meseleleri ve A'meş'in onlara muvâfakatı, imâle, feth, Ezrak'ın "lâm, râ" harflerindeki edâ keyfiyetleri, kelimenin sonunda vakf, ravm ve işmâm, resmi hat üzerine vakf nasıl olur, izâfet "yâ" sı ve zâid olan "yâ" gibi ana usûl başlıkları tek tek izah edilmiştir.¹⁰⁷ Ferşü'l-hurûf kısmında ise Fâtîha sûresinden başlanıp Nâs'ın sonuna kadar, kıraat imam-râvî ve tariklerin âyet lafızlarındaki kırâat vecihleri ve edâ keyfiyetleri, yani onu sahih dördü şâz kırâat olmak üzere on dört

¹⁰² el-Bennâ, *İthâfu fuzalâi'l-beşer* (Yazma Eserler, 002356), 2a-4a.

¹⁰³ el-Bennâ, *İthâfu fuzalâi'l-beşer* (Yazma Eserler, 002356), 4a-5b.

¹⁰⁴ el-Bennâ, *İthâfu fuzalâi'l-beşer* (Yazma Eserler, 002356), 6a.

¹⁰⁵ el-Bennâ, *İthâfu fuzalâi'l-beşer* (Yazma Eserler, 002356), 6a-10b.

¹⁰⁶ el-Bennâ, *İthâfu fuzalâi'l-beşer* (Yazma Eserler, 002356), 14a-24b.

¹⁰⁷ el-Bennâ, *İthâfu fuzalâi'l-beşer* (Yazma Eserler, 002356), 13b-86b.

imamın kırâati izah edilmiştir. Müellif yeri geldikçe bazen sûrelerdeki âyetlerin sayısı, bazen ilgili kelimenin Resm-i Osmânî'ye göre imlâsı ve resmi hat özelliği, eğer fıkhi bir konuyu ihtiva eden kırâat vechi ise o okuyuşun fıkhi alakası ve bu farklı vecihlerin manaya etkisi meselelerine değinmiştir.¹⁰⁸ Eserin sonunda Tekbir, tehlîl, tahmîd lafızları ve bunlarla ilgili rivâyetler ele alınarak hangi kurrânın nasıl okuduğu beyan edilip, hatim sonunda istiğfar, hatim duası gibi fevâid konularına değinilip eser tamamlanmıştır.¹⁰⁹

Eser ilmi alanda çok meşhur olup, birçok yurt içi ve yurt dışı kütüphanelerde yazma nüshası vardır. Eserle ilgili İstanbul ve Mısır'da tahkik çalışmaları yapılmıştır.¹¹⁰

5. Eserin sonu

وصل أبدا أفضل صلواتك على سيدنا عبدك ونيبك ورسولك محمد وآله وسلم عليه تسليما كثيرا وزده تشريفا وتكريما وانزله المنزل المقرب عندك يوم القيامة آمين. وصل وسلم علي جميع الأنبياء وآل كل وعلينا معهم بعدد معلوماتك آمين... وكان الفراغ من كتابة هذه النسخة المباركة يوم الخميس 22 شهر ربيع الثاني سنة 1117 علي يد الفقير الي الفقيه سعيد بن محمد غفر الله له ولوالديه والمشايخه ولجميع المسلمين و المسلمات والمؤمنين والمؤمنات الأحياء منهم والأموات.¹¹¹

2.1.9. el-Î'tilâf fî vüçûhi'l-ihtilâf

1. Eserin müellifi

Eserin müellifi, Yûsuf Efendizâde Abdullah Hilmi Efendi'dir (ö. 1066/1655-56). O, Osmanlı gerileme dönemi 17 yy. ve 18. yy. tarihleri arasında yaşamış Muhaddis, Mukrî, Müfessir, Şeyhulkurrâ, Reîsülkurrâ unvanlarını haiz bir Osmanlı âlimidir. Doğumuyla ilgili değişik rivâyetler olsa da onun, Sultan Ahmet Camii civarında Nakilbend Mahallesi'nde doğduğu kaydedilmiştir.¹¹²

¹⁰⁸ el-Bennâ, *Îthâfu fuzalâi 'l-beşer* (Yazma Eserler, 002356), 86b-304b.

¹⁰⁹ el-Bennâ, *Îthâfu fuzalâi 'l-beşer* (Yazma Eserler, 002356), 304b-311a.

¹¹⁰ Eserin ilk baskısı İstanbul da tek cilt olarak 1285/1868 yılında neşredilmiştir. İkinci bir çalışma Mısır'da Ali Muhammed ed-Dabbâ tarafından tahkik edilerek 1359/1940 tarihinde Kahire'de; diğer bir neşir ise Şa'ban Muhammed İsmâil'in yeni bir tahkik çalışmasıyla 1407/1987 tarihinde Beyrut'ta basılmıştır. Daha sonrasında da eserin çeşitli baskıları yapılmıştır.

¹¹¹ el-Bennâ, *Îthâfu fuzalâi 'l-beşer* (Yazma Eserler, 002356), 311a.

¹¹² Ahmet Tobay, *Yusuf Efendi Zâde Abdullah Hilmi ve Hadis Şerhciliğindeki Yeri* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktor tezi, 1991), 23-26.

O, dönemin önemli ailelerinden Yûsuf Efendizâde ailesine mensuptur. Babası Amasyalı Şeyhulkurrâ Mehmed Efendi, dedesi ise Reîsülkurrâ Yûsuf Efendi'dir. O, dedesine nispetle Yûsuf Efendizâde diye anılmış olup, asıl adı Abdullah Hilmi olarak bilinmektedir.¹¹³

O, ilim tahsiline Kur'an-ı Kerîm'i hıfzederek ve babasından kırâat ilmi okumakla başlamıştır. Onun kırâat ilmindeki icâzet senedi ise babası ve dedesi yoluyla İbnü'l-Cezerî'ye dayanmaktadır.¹¹⁴ Yine o, Kaptan-ı Derya Muhâsip Mustafa Paşa'ya da hocalık yapan İbrahim b. Süleyman el-Bektâşî'den sarf-nahiv, edebiyât ve tefsir okumuştur. Sultanahmet Camii baş müezzini Hocaâde Mehmet Enverî'den hat dersleri alan Yûsuf Efendizâde, Birgili Kara Halil Efendi'den de tefsir, hadis ilimleri, mantık ve akli ilimleri tahsil etmiştir. Ayrıca o, Mısır'lı Şeyhulkurrâ Ali b. Süleyman el-Mansûrî'den de aklî ilimler derslerine devam etmiştir. Tasavvufla da ilgilenen müellif Sultanahmet civarındaki Kabasakal Halveti Tekkesi Şeyhi Sakızlı İlyas Efendi'ye intisap edip seyrisülûk derslerini ikmal edip icâzet almıştır.¹¹⁵

Dönemin önde gelen ulemâsından değişik ilimler elde eden Yûsuf Efendizâde, özellikle Hadis ve kırâat alanında kayda değer eserler vermiştir. Onun hadis alanında Buhârî Şerhi "*Necâhu'l-kârî li-Şahîhi'l-Buhârî*" adlı otuz ciltlik eseri çok önemlidir. Diğer bir hadis eseri "*Înâyetü'l-Meliki'l-Mün'im li-Şerhi Şahîhi Müslim*" ise üç ciltlik bir eser olup müellifin vefatıyla yarım kalmıştır.

Kırâat alanında aynı zamanda İstanbul târiki îtilaf mesleğinin kurucusu olan müellif aynı isimle "*el-Î'tilâf fî vüçûhi'l-ihtilâf*" adlı eserini kaleme almıştır. Kırâat imamlarının med miktarlarıyla ilgili de iki eseri olan Yûsuf Efendizâde yaşadığı dönemde şâz kırâatlerin olmayacak yerlerde Kur'an'ın sahih kırâatleri gibi okunmaya başlaması ve ders halkalarında yaygınlaşmaya başlaması üzerine konuyla ilgili "*Risâle fî hukmi reddi'l-kırâ'e bi'l-kırâ'âti's-şevâz*" adlı eserini telif etmiştir.¹¹⁶ Ayrıca o, Maraşlı Saçaklızâde Mehmet Efendi'nin "Dâd"

¹¹³ Halit Özkan, "Yûsufefendizâde", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 44/41-42.

¹¹⁴ Tobay, *Yusuf Efendi Zâde Abdullah Hilmi*, 38.

¹¹⁵ Tobay, *Yusuf Efendi Zâde Abdullah Hilmi*, 32-41; Özkan, "Yûsufefendizâde", 44/41.

¹¹⁶ Ahmet Gökdemir, "Osmanlı Kırâat Eğitiminde Şâz Kırâatler ve Yûsuf Efendizâde'nin Konuya Dair Tepkisi" *Marîfe Dini Araştırmalar Dergisi*, 19/1(2019), 72-80.

harfiyle ilgili eserine reddiye olarak “*Risâletü’r-reddiyye fi’d-dâd*” isimli risaleyi yazmıştır.¹¹⁷

Hadis, tefsir, kıraat ve akaid alanlarında başka eserleri de olan müellifin önemli talebeleri arasında “Müstakimzâde Süleyman Sâdeddin Muhammed b. Müstakîm (ö. 1202/1787), Râgıb Paşa (ö. 1176/1763), Müftûzâde Mehmed b. Sâdık b. Abdurrahim el-Erzincânî (ö. 1223/1808), Mustafa el-İzmîrî (ö. 1154/1741), Benderli Şeyhülkurrâ Ebûbekir Efendi (ö. ?) gibi birçok talebe yetiştirmiştir.¹¹⁸

Yusuf Efendizâde 26 Zilhicce 1167 (14 Ekim 1754) tarihinde 101 yaşında İstanbul’da vefat etmiştir.¹¹⁹

2- Eserin kütüphane kayıt bilgileri¹²⁰

Tablo 2.23. Tek Nüsha

Kütüphanesi	Diyanet İş. Baş.	Satır sayısı	17
Demirbaş numarası	000789-II	Cildi	
Yer numarası	297.17 İSC	Müstakil ise	Cilt:
Yazı dili	Arapça		Varak:
Yazı hat çeşidi	Nesih/Mensur	Mecmuada ise	Risale: 2
Ebadı	200x150mm, 130x60mm.		Varak: 121b-215b

Eserde sûre isimleri ve (قوله تعالى) lafızları kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Nüshanın 215b varığında Salih Efendi adına temellük kaydı vardır. Ayrıca eserin müstensihî bilinmemekte olup istinsah tarihi için de 215b varığında hicrî 1175/1761 olarak kayıt düşülmüştür.

¹¹⁷ Tobay, *Yusuf Efendi Zâde Abdullah Hilmi*, 53-71; Özkan, “Yûsufefendizâde”, 42; el-Havedh Dehmane, *Yûsuf Efendizâde Abdullah Hilmi Efendi’nin “Necâhü’l-kârî li-Sahîhi’l-Buhârî” Adlı Eserinin Tahkiki (İlk Yüz Varak)* (Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017), 25-34; Hasan Keskin “Yûsuf Efendizâde Abdullah Hilmi el-Âmâsî (h. 1167/1753)’nin (*Tefsîrû Sûreteyi’l-Beled ve’l-Kevser*) Adlı Eserinin Tahlil ve Değerlendirilmesi, *Uluslararası Amasya Âlimleri Sempozyumu Bildiriler Kitabı 1*, ed. Şuayip Özdemir vd. (Ankara: KIBATEK, 2017), 1/148-149.

¹¹⁸ Tobay, *Yusuf Efendi Zâde Abdullah Hilmi*, 42-46; Özkan, “Yûsufefendizâde”, 42.

¹¹⁹ Tobay, *Yusuf Efendi Zâde Abdullah Hilmi*, 49-50; Özkan, “Yûsufefendizâde”, 42. Recep Orhan Özel, “Yûsuf Efendizâde Abdullah Hilmi el-Âmâsî (h. 1167/1753) ve (*en-Nefhatü’l-Fâtîha fî Tefsîri Sûreti’l-Fâtîha*) Adlı Eseri, *Uluslararası Amasya Âlimleri Sempozyumu Bildiriler Kitabı 1*, ed. Şuayip Özdemir vd. (Ankara: KIBATEK, 2017), 1/320.

¹²⁰ Kütüphanede iki nüsha olarak gözüken eser aslında tek nüshadır. 006820 demirbaş no.lu nüsha “*el-İ’tilâf fî vücuhi’l-ihtilâf*” adlı eser olarak kaydedilmiş olup araştırmada bu nüshanın fıkıh kitabı olduğu anlaşılmaktadır. Dolayısıyla eser isminin yanlış yazıldığı kanaati hâsıl olmuştur.

3- Eserin başı

الحمد لله الذي انزل الفرقان على سبعة احرف تيسيرا والصلوة والسلام على سيدنا محمد الذي ارسله الله بشيرا ونذيرا...
اما بعد فيقول العبد الفقير الى عناية ربه القدير عبد الله بن محمد الشهير بيوسف افندى زاد يسر الله بالخير ما اراده لقد
طال ما جال في خلدی ان اجمع على ترتيب السور القرآنية بعض الايات التي اجتمع فيها الاختلاف من الوجوه والروايات
من قراءات الأئمة العشر علي طريق الطيبة النشر... وسميته الإيتلاف في وجوه الاختلاف...¹²¹

4- Eserin muhtevası ve yöntemi

Müellif Abdullah Hilmi Efendi'nin kırâat ilmine ait en önemli eserlerinden birisidir. Yûsuf Efendizâde eserin mukaddimesinde, yazılış amacını “on kırâat imamının rivâyetlerinde ve kırâat vecihlerinde bazı vecih ve kırâat ihtilaflarının keyfiyetini alakadar eden birtakım âyetleri, Kur'an sûrelerinin tertibine göre bir araya getirmeyi ve bunu *Tayyibetü'n-Neşr* tariki üzere yapmayı düşünüyordum. Allah'a tevekkül ederek ve ondan yardım dileyerek bu işe tevessül edip eserin adını *el-Î'tilâf fî vüçûhi'l-ihtilâf* diye adlandırdım.” şeklinde beyan etmiştir.¹²²

Müellif eserine diğer kırâat telifleri gibi usûl ve ferşü'l-hurûf bölümünü kapsayan bir içerikle değil, usûl bölümü olmaksızın sûre tertibine uyarak Fâtîha'dan başlayıp, kendisine sorulan çetrefilli kırâat vecihlerini; *هؤلاء إنكنتم، وأنذرتهم* gibi içeriğinde hemze, ibdâl, teshîl, Ezrak için medd-i bedel ile feth-beynede mizan olan kelimeler, Hamza'nın lââm-ı tar'îf ve hemze-i münekkera mizanları gibi birçok kırâat imam, râvî ve tariklerin kırâat vecihlerini ilgilendiren kelimeleri ele alarak eserini oluşturmuştur.¹²³ İlgili kelime ve vecihleri verilirken eser 'aşeraya göre yazılmış olsa da eserde Tayyibe tariki esas alındığı için imam ve râvilerle birlikte tarikler de ele alınmıştır.¹²⁴

Müellif eserini İstanbul tariki üzere kaleme aldığından eserdeki kırâat vecihlerindeki tercihler bu tarik üzere oluşturulmuştur. Yûsuf Efendizâde kırâat ilmi vecihlerini ele alırken “ruhsat” metodunu değil de “azimet” metodunu esas aldığı eser başında ve birçok yerinde

¹²¹ Yûsuf Efendizâde Abdullah Hilmi, *el-Î'tilâf fî vüçûhi'l-ihtilâf* (Ankara: DİB Kütüphanesi, Yazma Eserler, 000789-II), 121b.

¹²² Yûsuf Efendizâde, *el-Î'tilâf* (Yazma Eserler, 000789-II), 121b.

¹²³ Yûsuf Efendizâde, *el-Î'tilâf* (Yazma Eserler, 000789-II), 121b-215b.

¹²⁴ Yûsuf Efendizâde, *el-Î'tilâf* (Yazma Eserler, 000789-II), 122, 123, 124a-b.

zikretmiştir.¹²⁵ Müellif eserinde ele aldığı kıraat ihtilaflarını değerlendirirken de önde gelen kırâat ulemâsının eserlerinden (İbn Mucâhid, Mekki b. Ebî Tâlib, Ebû Amr ed-Dânî, Şâtîbî ve İbnü'l-Cezerî vb.) birçok kurrâdan deliller getirmektedir. O, bazen de kırâatlerde meşhur olmuş “Emsâr” şehirler ve bölgelerin (Medine, Mekke, Kûfe, Basra, Şam, Meşârik, Meğârib, Irâk, Mısır) kırâat tercihlerini bu isimlerle zikretmiştir.¹²⁶

Müellif, Beled sûresinden sonra “Tekbir”le ilgili konuya değinip kalan sûrelerdeki vücûhâtı izah edip eseri nihayete erdirmiştir.¹²⁷

5- Eserin sonu

هَذَا مَا تيسر لي من جميع الوجوه لبعض القراء والروايات في بعض الآيات القرآنية على ترتيب السورة الفرقانية على ما اخذنا من افواه المشايخ الكرام والأئمة الأعلام مع تطبيق الطرق على قدر الإمكان وإن كان يضيق عن احاطتها نطاق البيان. تمت بعون الله تعالى وكمال لطفه وكرمه. سنة 1175.¹²⁸

2.1.10. Zübdetü'l-‘irfân fî vücûhi'l-Kur’ân

1- Eserin müellifi

Eserin müellifi, Hâmid b. el-Hâc Abdülfettâh el-Paluvî'dir (ö. 1192/1778). Müellifin eserlerinde hayatıyla ilgili kısıtlı bilgi vardır. Bunlardan birinde III. Mustafa'nın Şeyh Hamid Efendi ve Palu Dârü'l-Kurrâsı kurumunun işleyişi hakkındaki beratından bilgi bulunmaktadır.¹²⁹ Kaynaklarda onunla ilgili babasına nispetle Abdülfettâh, ailesinin mensup olduğu beldeye nispetle Pâluvî, babasının hacı olmasına nispetle el-Hâc nisbeleri görülmektedir. Hâli hazırda kendisinden eserlerinin basımında ve adının anıldığı sempozyum vb. alanlarda Abdülfettâh Paluvî şeklinde yaygın olarak bahsedilse de asıl adı Hâmid'dir. O, eserlerinde kendisini Hâmid b. el-Hâc Abdülfettah el-Pâluvî olarak ifade etmektedir.¹³⁰ O;

¹²⁵ Yûsuf Efendizâde, *el-Î'tilâf* (Yazma Eserler, 000789-II), 122a, 127a, 143b.

¹²⁶ Yûsuf Efendizâde, *el-Î'tilâf* (Yazma Eserler, 000789-II), 122a, 123, 124, 125, 126, 132-215b.

¹²⁷ Yûsuf Efendizâde, *el-Î'tilâf* (Yazma Eserler, 000789-II), 212a-214b, 215a.

¹²⁸ Yûsuf Efendizâde, *el-Î'tilâf* (Yazma Eserler, 000789-II), 215b.

¹²⁹ Nizamettin Çelik, “Seyyid Hâmid b. el-Hâc Abdülfettâh el-Paluvî ve Kırâat İlmindeki Konumu”, *Diyanet İlmi Dergi* 57/3 (2021), 732-734.

¹³⁰ Hâmid b. Abdülfettah el-Paluvî, *Zübdetü'l-‘irfân fî vücûhi'l-Kur’ân*, (Ankara: DİB Kütüphanesi, Yazma Eserler, 004550), 1b; Mustafa Atilla Akdemir, *Hâmid b. Abdülfettâh el-Pâluvî'nin Hayatı, İlmi Şahsiyeti, Eserleri ve Zübdetü'l-‘irfân Adlı Eserinin Metodolojik Tanıtımı ve Tahkiki* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1999), 43.

dört padişah zamanını yani “Sultan Birinci Mahmud (1754), Sultan Üçüncü Osman (1757), Sultan Üçüncü Mustafa (1774) Sultan Birinci Abdülhamid (1789)” dönemlerini görmüştür.¹³¹

Pâluvî, medrese tahsilini Tokat Müftüsü Muhammed Emin Efendi’nin yanında tamamlamış olup kırâat ilmini ise Yûsuf Efendizâde Abdullah Hilmi Efendi’den almıştır. Yine o, tabakât ve terâcim eserlerinde “el-Mukrî, âlimü’l-kırâat, en-Nahvî, el-Lüğavî, el-Müfessir, min Fûdalâ-i Rûm” gibi unvanlarla anılmıştır.¹³²

Pâluvî, Osmanlı kırâat ilmi birikiminin zirve yaptığı, İstanbul Tariki ve Mısır Tarikinin önemli temsilcileriyle aynı dönemde yaşamıştır.¹³³ O, Tokat Hâtuniye Dârulkurrâsı ve medresesinde icâzet aldıktan sonra ilmi kırâat dersleri ve diğer ‘ulûm-i İslamiye’ye dair ders halkaları açarak ilmi hizmette bulunmuştur. O, meşhur eseri *Zübdetü’l-‘irfân*’ı da Tokat’ta Hâtuniye Dârulkurrâsı ve Medresesi’nde 1173/1759 tarihinde Rebîülevvel ayının son on günü içinde tamamlamıştır.¹³⁴

es-Seyyid Hâmid Pâluvî, Zübde’yi yazdıktan kısa bir zaman sonra memleketi Palu’ya dönmüş, burada Dârulkurrâ inşaatına destek vererek tamamlanmasına vesile olmuştur. Yine o, bu dârulkurrâda ilmi faaliyetlere devam etmiş, sonrasında Sultan Üçüncü Mustafa tarafından dârulkurrânın baş müderrisi aynı zamanda şeyhulkurrâsı olarak atanmış ve Padişahın iltifatına mazhar olmuştur.¹³⁵

Müellifin yaşadığı dönemde Palu, Diyarbakır’a bağlıydı. O, *Zübdetü’l-‘irfân* adlı eserini burada tekrardan gözden geçirip tashih edip son kısmına *Tuhfetü’l-cevâp* adlı eserini de eklemiştir. Dönemin Reîsülkurrâsı Cinzâde Mustafa Efendi (ö. 1192/1778) ve Harput müftüsü eserin başına takrizlerini ekleyerek takdirlerini belirtmişlerdir.¹³⁶

¹³¹ Akdemir, *Hâmid b. Abdülfettâh ve Zübdetü’l-‘irfan Adlı Eserinin Tahkiki*, 41.

¹³² Çelik, “Hâmid b. Abdülfettâh ve Kırâat İlmindeki Konumu”, 733.

¹³³ Akdemir, *Hâmid b. Abdülfettâh ve Zübdetü’l-‘irfan Adlı Eserinin Tahkiki*, 42.

¹³⁴ Akdemir, *Hâmid b. Abdülfettâh ve Zübdetü’l-‘irfan Adlı Eserinin Tahkiki*, 44; Çelik, “Hâmid b. Abdülfettâh ve Kırâat İlmindeki Konumu”, 733-734.

¹³⁵ Çelik, “Hâmid b. Abdülfettâh ve Kırâat İlmindeki Konumu”, 733-734.

¹³⁶ Akdemir, *Hâmid b. Abdülfettâh ve Zübdetü’l-‘irfan Adlı Eserinin Tahkiki*, 44.

Müellifin üç adet eseri bilinmektedir.¹³⁷ Bunlar; *Zübdetü'l-‘irfân fi vücûhi'l-Kur’ân*, *Tuhfetü'l-cevâb bi'l-makâlâti's-savâb* ile *Muhtasar fi'l-kirâ'âti's-sitte*'dir.

2- Eserin kütüphane kayıt bilgileri

Tablo 2.24. Nüsha 1

Kütüphanesi	Diyanet İş. Baş.	Satır sayısı	17
Demirbaş numarası	001937-II	Cildi	
Yer numarası	297.17 İSC	Müstakil ise	Cilt:
Yazı dili	Arapça		Varak:
Yazı hat çeşidi	Nesih/Mensur	Mecmuada ise	Risale: 2
Ebadı	210x150mm, 140x80mm.		Varak: 8a-77b.

Nüşhada kırâat imam ve râvilerinin remizleri, konu başlıkları, sûre isimleri kırmızı mürekkeple yazılmış, kıraat vecihlerini içeren kelimelerin üzerine kırmızı mürekkeple keşide çekilmiştir. Ayrıca eserin derkenarlarında “Tenbihât” adlı küçük başlıklarla açıklamalarda bulunmuştur.

Nüşanın 27-28, 28-29, 31-32, 36-37, 41-42, 44-45, 64-65, 69-70 varakları arasında Şukka olup;¹³⁸ ferağ kaydı ise 77b varağındadır. Nüsha müstensih “Hasen b. Bilâl b. Hasen er-Rûmî el-Aydosî” tarafından h. 1226/1811 tarihinde istinsah edilmiştir.

Tablo 2.25. Nüsha 2

Kütüphanesi	Diyanet İş. Baş.	Satır sayısı	17
Demirbaş numarası	005776-II	Cildi	
Yer numarası	297.17 İSC	Müstakil ise	Cilt:
Yazı dili	Arapça		Varak:
Yazı hat çeşidi	Talik/Mensur	Mecmuada ise	Risale: 2
Ebadı	220x140mm, 140x60mm.		Varak: 12b-87a

Nüşanın 11a-b, 12a varaklarında fihrist vardır. Eserin asıl başlangıç varağı ise 12b'dir. Eser, 87a varağında ferağ kaydı ile tamamlanmış, sonrasında 90a varağı da dahil birtakım kelime ve âyetlerin imam ve râvilere göre mizanları şematik şekilde verilmiştir. Eserde kırâat imam ve râvilerin remizleri, konu başlıkları, sûre isimleri kırmızı mürekkeple yazılmış, kırâat vecihlerini içeren kelimelerin üzerine kırmızı mürekkeple keşide çekilmiş, ana metnin ve

¹³⁷ Akdemir, *Hâmid b. Abdülfettâh ve Zübdetü'l-‘irfan Adlı Eserinin Tahkiki*, 44-45.

¹³⁸ Yazma eserlerde varaklar arasına ayrıca yapıştırılan, küçük kağıtlara yazılan notlar vardır. Bu türden küçük notlara “Şukka” denir.

sayfanın etrafı açıklamalara yer vermek için kırmızı mürekkeple çerçeveye alınmıştır. Ayrıca eserin derkenarlarında açıklamalar vardır.

Müstensih Ahmed eş-Şevkî b. Ali, nüshanın 87a varağında Şaban ayının ilk on günü içinde Pazartesi öğle vaktinde hicrî 1249/1833 tarihinde “Sarı Medresesi’nde” eseri tamamladığı kaydını düşmüştür.

Tablo 2.26. Nüsha 3

Kütüphanesi	Diyanet İş. Baş.	Satır sayısı	17
Demirbaş numarası	005330	Cildi	
Yer numarası	297.17 İSC	Müstakil ise	Cilt: 1
Yazı dili	Arapça		Varak: 1b-66b
Yazı hat çeşidi	Nesih/Mensur	Mecmuada ise	Risale:
Ebadı	220x130mm, 150x60mm.		Varak:

Nüshanın 1b varağında çiçek desenli altın yaldızlı mihrabiye ve ser levhası tığ işlemeli güzel bir tezhibi vardır. Eserde kırâat imam ve râvilerin adı, remizleri, sûre isimleri kırmızı mürekkeple yazılmış, kırâat vecihiyle alakalı kelimelerin üzerine ise kırmızı mürekkeple keşide çekilmiştir. Eserin derkenarlarında haşiyeler bulunmaktadır. Nüshanın 1a varağında Seyyid Osman Nuri yazılı bir adet mühür olup, mührün üstünde aynı şahıs (Kurtzâde Hâfizu’l-Kur’ân Osman Nuri b. Hüseyin) adına temellük kaydı bulunmaktadır. Nüshanın ferağ kaydı 66b’de bulunup müstensih ile ilgili bilgi bulunmayıp müellifin eseri telif tarihi h. 1173/1759 yazdığı mekânın ise Hâtuniye Medresesi olduğu kaydı vardır. Nüshanın 66b’deki sayfa kenar çizgisinin dışında muhtemelen müstensih tarafından rakamla yazılmış h. 1264/1847 tarihli kayıt vardır.

Tablo 2.27. Nüsha 4

Kütüphanesi	Diyanet İş. Baş.	Satır sayısı	15
Demirbaş numarası	004550	Cildi	
Yer numarası	297.17 İSC	Müstakil ise	Cilt: 1
Yazı dili	Arapça		Varak: 1b-103a
Yazı hat çeşidi	Nesih/Mensur	Mecmuada ise	Risale:
Ebadı	220x140mm,130x60mm.		Varak:

Nüşhada konu başlıkları, sûre isimleri, kıraat imam ve râvilerin isimleri ile kırâate dair 42 vecih kitabın genelinde kırmızı mürekkeple, bazı yerlerde ise 12a varağı ile 25b varakları arası ise siyah mürekkeple yazılmıştır. Nüshanın 1a varağında Rıfâ’î Şeyhi Muhammed Efendi’nin eseri Hünkâr Camii Kütüphanesi’ne vakfettiğine dair not düşülmüştür. Ayrıca

Zübdetü'l-irfân eserinin diğer nüshalarında olduğu gibi “Tenbihât” başlıklarıyla her bir Kur’an sayfası özet vücûhatı için hâşiyeler vardır.

Nüshanın ferağ kaydı 103b varağında olup eserin h. 1268/1851 tarihinde müstensih Peşrevîzâde es-Seyyid İbrahim Hakkı tarafından istinsah edildiği kaydedilmiştir.¹³⁹

3- Eserin Başı

الحمد لله الذي من القارئين الذين هم قروا القرآن بصحيح الروايات...أما بعد: فيقول الفقير الى رحمة ربه الغني، حامد بن الحاج عبد الفتاح البالوي، لما قرأت القرآن العظيم من اوله الى آخره ختمة كاملة بالقراءات المتواترة للأئمة العشرة من الطرق المعتمدة على أجل الشيوخ...¹⁴⁰

4- Eserin muhtevası ve yöntemi

Zübdetü'l-irfân adlı bu eser aşereyi (‘aşru’s-suğrâ) kapsayan bir eserdir. O, Tokat Hâtuniye Medresesi’nde ilk telifi (h. 1173) yaptıktan sonra Diyarbakır’da tashih ederek (h. 1183) tekrar yazmış; bu esnada İmam Âsım’ın Hafs rivayetini esas alarak ihtilaf edilen kelimelerde on imam ve râvîsinin kıraat vecihlerini izah etmiştir. O, bu izahatı yaparken Secâvendî’nin vakf işaretlerini tercih etmiştir. Paâluvî, eserde kıraat imam ve râvî rumuzlarıyla ilgili ilk yedi kıraat imamı için *Şâtibiyye* remizlerini son üç imam için ise Hamdullah b. Hayreddin Efendi’nin *Füyûzü’l-itkân* adlı eserindeki rumuzları dikkate almıştır.¹⁴¹

Müellif, klasik kırâat eserleri gibi usûl ve ferşül-hurûf bölümünü ayrı işlememiş, mukaddimeden sonra istiâze ve besmele bahsini tamamlayıp (باب ام القرآن) Fâtîha’dan başlayarak usûl ve ferşü’l-hurûf’a dair vücûhâtı orta metinde âyetlerdeki ilk geçtiği yerde açıklamıştır.¹⁴²

Eserde usul kaideleri orta metinde ilk geçtiği yerde açıklandıktan sonra tekrara düşmemek için eserin derkenarında¹⁴³ “Tenbihât”¹⁴⁴ başlıklarıyla Kur’an’daki her sayfa için sayfa başı ve

¹³⁹ Eserin ferağ kaydı, müstensih adı ve istinsah tarihi kütüphane kayıtlarında 103b varağında olduğu beyan edilmiş ise de dijital kayıta 103b varağı yoktur.

¹⁴⁰ el-Pâluvî, *Zübdetü'l-irfân* (Yazma Eserler, 004550), 1b.

¹⁴¹ Hamdullah b. Hayruddîn, *Füyûzü’l-itkân fî vücûhi’l-Kur’ân* (DİB Kütüphanesi, Yazma Eserler, 005665-III), 36a; Akdemir, *Hâmid b. Abdülfettâh ve Zübdetü’l-irfân Adlı Eserinin Tahkiki*, 42, 45-56.

¹⁴² Hâmid b. Abdülfettâh el-Paluvî, *Zübdetü’l-irfân fî vücûhi’l-Kur’ân*, (Ankara: DİB Kütüphanesi, Yazma Eserler, 001937-II), 10a-16a.

¹⁴³ Matbu nüshada ikinci derkenarda Yûsufefendizâde’ye ait talik yazıyla *el-İtilâf fî vücûhi’l-ihtilaf adlı eser* yazılmıştır. Eserin sonuna ise bazı önemli çetrefilli âyetlerin şematik vücûhâtı eklenmiş, yine eserin sonuna Yûsufefendizâde’nin *Meratibü’l-med* ve *Halefû’l-Âşir’e göre med ölçüleri* adlı risâleleri ve istinsâhı

sonundan (قوله تعالى، ان الذين كفروا الي وما كانوا مهتدين) şeklinde birkaç kelime ile âyet aralıklarını belirterek kırâat usûl kısmına ait vücûhât-ı kelimeyi kısaca hatırlatarak yeni başlayan talebeye kolaylık ve bilgiyi sağlamlaştırma hedefi güdülmüştür. Müellif, tekrarına lüzum görmediği usûl kaidelerini “11. Tembihat”tan sonra zikretmemiştir.¹⁴⁵ O, aynı hükme tabi olan kelimeleri değişik ifadelerle genelde Kur’an’da ilk geçtiği yerdeki kelimeyi esas alarak (كما مر، حيث وقع) şeklinde kelime kodlayarak veya (كالهدى، كموسى، كالنصارى) şeklinde kelime kodlayarak veya (كما مر، حيث وقع) gibi, “benzeri, daha önce geçtiği gibi, nerede gelirse aynıdır” manasına gelen ifadelerle metin içinde tekrara düşmeden kısa kodlarla kaideleri beyan etmiştir.¹⁴⁶ O, Duhâ sûresine gelince Tekbir bahsini açıklayıp kalan sûreleri de işleyip eseri tamamlamıştır.¹⁴⁷

Yukarıda bahsi geçen DİB Kütüphanesi’ndeki bu dört nüshanın matbu Tire nüshasına göre farklı ve eksik yönleri bulunmaktadır.¹⁴⁸ Eserin birçok kütüphanede farklı nüshaları vardır. Önemli nüshalardan birkaçı şöyledir:

Müellif nüshası (Tire nüshası) Necip Paşa Kütüphanesi Diğer Vakıflar Bölümü numara 52’de kayıtlı nüsha ile Diyarbakır nüshası (İl Halk Kütüphanesi’nde) 787 numaralı nüsha en eski müstensih nüshasıdır. Eserin bunlardan başka Medine, Kahire (birer nüsha) ve Türkiye’deki kütüphanelerde elliden fazla nüshası olduğu kaydedilmiştir.¹⁴⁹

Eserle ilgili önemli çalışmalar vardır. İlki Muhammed Emin Efendi’nin “’Umdetü’l-hullân fî îzâhi Zübdetü’l-’irfân” adlı şerhidir. Emin Efendi, eserde bazı düzeltmeler yapıp şerh etmiştir. Mustafa Atilla Akdemir de (İstanbul) doktora tezi olarak eserin dirâsesi ve tahkikini yapmıştır. Eserle ilgili üçüncü çalışma ise Halil İbrahim Üren’in yaptığı (Konya) tahkikli neşr çalışmasıdır.

Abdurrahmân Hilmi eş-Şumnuvî’ye ait Ahmet er-Rüşdü Efendi’nin (ö. 1217/1802) *Mürşidü’l-talebe min tariki’t-Tayyibe* adlı eseri matbu nüshanın sonuna eklenmiştir.

¹⁴⁴ Müellif talebenin yani kırâatte mübtedî sayılan kimselerin usûl kaidelerini kolayca hazmetmesi için (تنبيهات) başlıkları açarak, sayfa tutarlı Kur’an-ı Kerim’lere göre her sayfa için bir tenbîhât başlığı açıp her cüz için yirmi tenbîhât yazmıştır.

¹⁴⁵ Paluvî, *Zübdetü’l-’irfân* (Yazma Eserler, 001937-II), 16a-21a.

¹⁴⁶ Paluvî, *Zübdetü’l-’irfân* (Yazma Eserler, 001937-II), 12a-77a.

¹⁴⁷ Paluvî, *Zübdetü’l-’irfân* (Yazma Eserler, 001937-II), 73b-77b.

¹⁴⁸ Matbu nüshanın derkenarlarında tenbîhâtlar tam olarak yazılmıştır. 004550 demirbaş no.lu nüshada ilk altı “tenbihât” yazılmayıp 22b varagından 7. tenbîhâttan başlanmışken; 005776-II, demirbaş no.lu nüshada ise çoğu varaklarda bu tenbîhâtlar eksiktir.

¹⁴⁹ Akdemir, *Hâmid b. Abdülfettâh ve Zübdetü’l-’irfân Adlı Eserinin Tahkiki*, 45-48; Halil İbrahim Üren, *Zübdetü’l-’irfân fî vücûhi’l-Kurân, “Tahkikli Neşr”* (Konya: Hacıveyiszâde İlim ve Kültür Vakfı, 2020), 3.

5- Eserin sonu

(سورة الإخلاص) كفوا، قرأوا لهزمة مكان الواو كلهم غير (ع) وباسكان الفاء (ف،يع،خل) ولووقف عليه لحمزة كاده وقفه على -هزوا- فى البقرة. لا تبديل لكلمات الله انه هو السميع العليم، سبحانه لا علم لنا الا ما علمتنا انك انت العليم الحكيم.¹⁵⁰

2.1.11. Füyûzu'l-itkân fî vücûhi'l-Kur'ân

1- Eserin müellifi

Eserin müellifi, Hatîb-i Ayasofya Hamdullah b. Hayruddîn Hayrullah (Mehmed Hamdi Efendi)'dir (ö. 983/1575). Ayasofya Hatibi, Hamdullah b. Hayruddîn, Mevlânâ Hamdi Efendi gibi isim ve unvanlarla anılan Hayrullah Hamdi Efendi'nin doğum tarihi bilinmemektedir.¹⁵¹ Onun İstanbul'da doğup büyüdüğü II. Bayezid (ö. 918/1512), Yavuz Sultan Selim (ö. 926/1520) ve Kanuni Sultan Süleyman (ö. 974/1566) zamanında yaşadığı, Osmanlı'nın yükselme ve genişleme dönemine şahit olmuştur.¹⁵²

Hamdullah b. Hayruddîn, Kanuni Sultan Süleyman'ın padişahlığı döneminde kırk küsur yıl Ayasofya'da Cuma hatipliği yaptığı için "Hatîb-i Ayasofya" unvanıyla anılmıştır. Aynı zamanda o, Ayasofya Medresesi'nde uzun bir zaman dersiâm olarak vazife yapmıştır. Eserleri dikkate alındığında onun hatipliğinin ve müderrisliğinin yanında asıl meşguliyetinin kırâat ilmi olduğu anlaşılmaktadır.¹⁵³ Hamdullah Hamdi Efendi edebiyat dünyasında *Mevlûdü'n-Nebî* adlı eseriyle de tanınan bir isimdir.¹⁵⁴ Değişik terâcim eserlerinde Hamdullah Hamdi

¹⁵⁰ el-Pâluvî, *Zübdetü'l-'irfân* (Yazma Eserler, 004550), 102b-103a.

¹⁵¹ Cemil Akpınar, "Hatîb-i Ayasofya", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 16/451-452; Hayrunnisa Nefes, *Hamdullah b. Hayreddin'in Cevâhiru'l-ikyân fî Şerhi 'Umdeti'l-'irfân Adlı Eserinin Tecvid İlmindeki Yeri* (Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Doktora Tezi, 2021), 31.

¹⁵² Hüseyin Küçük, *Ayasofya Hatibi Hamdullah Hayreddin'in Hayatı Eserleri ve "Rusûhu'l-lisân fî hurûfi'l-Kur'ân" Adlı Eserinin Tahkiki* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Üniversitesi, Yüksek Lisan Tezi, 2018), 52.

¹⁵³ Ahmet Okur, *Hamdullah b. Hayreddin'in "Füyûzu'l-itkân fî vücûhi'l-Kur'ân, Adlı Eserinin Tahkiki ve Kıraat İlmi Açısından Değerlendirilmesi* (Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2017), 1.

¹⁵⁴ Yılmaz Top, "Ayasofya Hatibi Hamdullah Hamdi (ö. h. 983/1575)'nin Mevlûdü'n-Nebî'si", *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 19 (2017), 345-432.

Efendi'den faziletli bir şahıs diye zikredilmiş, ayrıca onun ilm-i kırâat alanında mütehasıs bir âlim olduğu kaydedilmiştir.¹⁵⁵

Ömrünün son iki senesinde “Teberrüken” tayin edildiği Edirne'deki dârukkurrâlarının en büyüğü olan Selimiye Dârukkurrâsı'nın ilk şeyhulkurrâsı (980/1572-73) olarak tayin edilmiş olup bu görevi yürütürken 983/1575 tarihinde vefat etmiştir.¹⁵⁶

Hamdullah b. Hayruddîn'in eserleri;¹⁵⁷ *Umdetü'l-irfân fî vasfî hurûfî'l-Kur'ân*, *Cevâhirü'l-ikyân fî Şerhi 'Umdeti'l-irfân*, *Rusûhu'l-lisân fî hurûfî'l-Kur'ân*, *Vesiletü'l-itkân fî Şerhi Rusûhi'l-lisân*, *Füyûzu'l-itkân fî vücûhi'l-Kur'ân* ile *Mevlûdü'n-Nebî*'dir.

2- Eserin kütüphane kayıt bilgileri

Tablo 2. 28. Nüsha 1

Kütüphanesi	Diyanet İş. Baş.	Satır sayısı	Değişken
Demirbaş numarası	005665-III	Cildi	
Yer numarası	297.17 İSC	Müstakil ise	Cilt:
Yazı dili	Arapça		Varak:
Yazı hat çeşidi	Nesih/Mensur	Mecmuada ise	Risale: 3
Ebadı	200x150mm, 160x80mm.		Varak: 35b-148b

Şematik bir eser olmasına rağmen bu nüshada müstensihinin nesir tarzında yazmayı tercih ettiği görülmektedir. Nüshanın 150a ile 153b varakları arası kırâatle alakalı çeşitli konularda bazen şematik bazen de düz yazı şeklinde fevâid bilgiler verilmiştir. Ayrıca nüshanın 148b varağında ferağ kaydı olup burada eserin h. 1184/1770 tarihinde Ali b. Osman Amâsevî tarafından tamamlandığı belirtilmiştir.

Tablo 2.29. Nüsha 2

Kütüphanesi	Diyanet İş. Baş.	Satır sayısı	Değişken
Demirbaş numarası	003787-I	Cildi	
Yer numarası	297.17 İSC	Müstakil ise	Cilt:
Yazı dili	Arapça		Varak:
Yazı hat çeşidi	Nestalik/Mensur	Mecmuada ise	Risale: 1
Ebadı	240x170mm, 180x100mm.		Varak: 1b-150a

¹⁵⁵ Top, “Ayasofya Hatîbi ve Mevlûdü'n-Nebîsi”, 357.

¹⁵⁶ Akpınar, “Hatîb-i Ayasofya”, 16/452; Nefes, *Cevâhiru'l-ikyân*, 33; Top, “Ayasofya Hatîbi ve Mevlûdü'n-Nebîsi”, 358.

¹⁵⁷ Nefes, *Cevâhiru'l-ikyân*, 44-49.

Nüshada kırâat imam ve râvileri kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Eserin yazım şekli şematik tarzda olup ilk varaklarda bu kırmızı mürekkeple yazılan rumuzlar çok siliktir. Eserin müstensih ve istinsah tarihi ferağ kaydında bulunmamaktadır.

3- Eserin başı

الحمد لله مزين السنة القراء بحلية التلاوة وكثرة الترداد، ووقفهم لحفظ كتابه ويهديهم إلى سبيل السداد، ووهب لهم العقل والفهم الدراية و الإرشاد ... و سميت ما حررت فيوز الإتقان في وجوه القرآن فشرعت فيه مستعينا بالله ومصليا علي رسول الله وطلبا لمرضات الله وإبتغاء لوجه الله...¹⁵⁸

4- Eserin muhtevası ve yöntemi

Müellif Hamdi Efendi eserin giriş kısmından (وبعد) bundan sonra sözüyle daha önce *Umdetü'l-irfân*, *Cevâhirü'l-ikyân*, *Rusûhu'l-lisân*, *Vesîletü'l-itkân*, ve *Burûc tefsiri* gibi tecvid ve kırâat rumuzları ile ilgili telif ettiği eserlerden sonra şematik cetvelli on kırâat imam ve râvilerinin kırâat usûl ve ferşü'l-hurûf vecihleri ile Resmü'l-Mushaf imlâsı kurallarını yazmayı murad ettiğini, eserin kaynaklarından Şâtıbî'nin *Hırzû'l-emânî* adlı eserini ve buradaki imam-râvî rumuzlarını tercih ettiğini beyan etmiştir.¹⁵⁹

Geriye kalan üç imam için ise diğer bazı kırâat eserlerinde olduğu gibi imam ve râvî isimleri veya farklı rumuzlar verilmiştir. Hamdullah Hamdi Efendi bunları sırasıyla Ebû Ca'fer (جع) ve râvileri İsâ İbn Verdân (عي) ve Süleyman İbn Cemmâz (جم); İmam Ya'kûb (يع) ve râvileri Ruveys (يس) ile Ravh (حه) ; onuncu İmam Halefû'l-Âşir (خل) ve râvileri İshâk (سح) ile İdrîsü'l-Haddâd (سه) rumuzlarıyla simgelemiştir.¹⁶⁰ Bu son üç imamın Hamdullah b. Hayruddîn Efendi tarafından verilen rumuzları daha sonra Hâmid b. Abdulfettâh Paluvî tarafından *Zübdetü'l-irfân*'da kullanılmıştır.¹⁶¹

Müellifin eserinde yararlandığı kaynaklar arasında İmam Şâtıbî'nin *Hırzû'l-emânî*'si, İbnü'l-Cezerî'nin *Tahbîru't-Teyssîr*'i ve *ed-Dürra* adlı eserler sayılabilir.¹⁶² Müellif, eserin

¹⁵⁸ Hatîb-i Ayasofya Hamdullah b. Hayruddîn, *Füyûzü'l-itkân fî vücûhi'l-Kur'ân* (Ankara: DİB Kütüphanesi, Yazma Eserler, 005665-III), 35b,36b.

¹⁵⁹ Hamdullah b. Hayruddîn, *Füyûzü'l-itkân* (Yazma Eserler, 005665-III), 36a.

¹⁶⁰ Hamdullah b. Hayruddîn, *Füyûzü'l-itkân* (Yazma Eserler, 005665-III), 36a.

¹⁶¹ Hâmid b. Abdulfettâh el-Pâluvî, *Zübdetü'l-irfân fî vücûhi'l-Kur'ân* (Ankara: DİB Kütüphanesi, Yazma Eserler, 001937-II), 10a.

¹⁶² Okur, *Füyûzü'l-itkân Tahkiki*, 33.

mukaddimesinde eserle ilgili kısa bir bilgi verip usûl bölümü olmadan Fâtîha sûresinden başlayarak Kur'an'ın sonuna kadar kırâat vecihlerini şematik şekilde açıklamaktadır.¹⁶³

DİB Kütüphanesi'nde bulunan nüshalardan 005665-III demirbaş numaralı nüsha diğer kütüphanelerdeki bir takım nüshadan farklı olarak nesir şeklinde yazılmıştır. Bir diğer 003787-I demirbaş numaralı nüsha ise müellifin telif şekline benzer şekilde şematik üslupla yazılmıştır.¹⁶⁴

Eserin Türkiye ve yurtdışında değişik nüshaları vardır. Eserle ilgili Ahmet Okur tarafından “Hamdullah bin Hayreddin'in “Füyûzu'l-itkân fî vücûhi'l-Kur'ân, Adlı Eserinin Tahkiki ve Kırâat İlmi Açısından Değerlendirilmesi” başlıklı Necmettin Erbakan Üniversitesi'nde yüksek lisans tezi hazırlanmıştır.

5- Eserin sonu ferağ kaydı

سورة الناس، بسم الله الرحمن الرحيم، قل أعوذ برب الناس، ملك الناس، إله الناس، أمال الناس المجرور كلا قط والباقون بالفتح. تمت الكتاب بعون الله الملك الوهاب، في عيد عبد الضعيف علي بن عثمان أماسوي غفر الله لهما وعن والديهما ولجميع المسلمين والمسلمات والمؤمنين والمؤمنات سنة ١١٨٤. 165.

2.1.12. Kurratü'l-'ayn fi'l-fethi ve'l-imâle ve beyne'l-lafzayn

1- Eserin müellifi

Eserin müellifi, Ebü'l-Bekâ Nûruddîn Alî b. Osmân b. Muhammed el-'Uzrî el-Bağdâdî'dir. (ö. 801/1399). Hicrî üç Recep 716/Miladî 21 Eylül 1316'da Bağdat'ta dünyaya gelmiştir.¹⁶⁶ İbn Hacer isim senedini zikrederken “Ali b. Muhammed b. Kâsîh” olarak beyan etse de Şemsüddîn Sehâvî'ye göre “İbnü'l-Kâsîh” olarak belirtilmesinin doğru olmadığı ifade

¹⁶³ Hamdullah b. Hayruddîn, *Füyûzü'l-itkân* (Yazma Eserler, 005665-III), 35b-148b.

¹⁶⁴ DİB kütüphanesinde iki nüsha bulunmaktadır. Ancak Ahmet Okur “Füyûzü'l-itkân Tahkiki” kısa adıyla yüksek lisans tezinde Türkiye'deki nüsha sayısını beş olarak verse de DİB kütüphanesi gibi Yazma Eserler Kurumu'na bağlı olmayan resmi kurum kütüphaneleri ve özel kütüphanelerde daha fazla nüsha olduğu kuvvetle muhtemeldir.

¹⁶⁵ Hamdullah b. Hayreddin, *Füyûzü'l-itkân* (Yazma Eserler, 005665-III), 148b.

¹⁶⁶ İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-nihâye fî tabakâti'l-kurrâ*, thk. Gotthelf Bergstrasser, Otto Pretzl (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1982), 1/555; Ömer Rıza Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifin terâcimü müsannifeyi'l-kütübi'l-'Arabiyye* (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1993), 4/475; ez-Ziriklî, *el-A'lam*, “İbnü'l-Kâsîh”, 4/311; Mehmet Ali Sarı, “İbnü'l-Kâsîh”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 21/102.

edilmiştir.¹⁶⁷ Ebü'l-Bekâ, temel ilmi tahsilden sonra Mısır'a rihle yolculuğu yapmıştır. Mısırdaki kırâat ilmini dönemin önde gelen kırâat âlimlerinden Ebü'l-Fidâ İsmail b. Yûsuf el-Küftî'den (ö. 764/1362) Şâtıbî'nin manzum eseri *Hırzû'l-emânî* adlı eserini arz yoluyla ahzetmiştir. O, Ebû Bekir b. Aydoğdu İbnü'l-Cündî'den (ö. 769/1367) ve kendisinin "Alaaddin" şeyhimden kırâat okudum dediği üstatlarından on kırâati tedris etmiştir.¹⁶⁸

Ebü'l-Bekâ; Muhammed b. Ahmed İbnü'l-Havâfir (ö. 768/1366/), Ali b. Ömer b. Ahmed el-Makdisî es-Sâlihî (ö. 749/1348), Zeynüddîn Ebû Bekir b. Kâsım Abdurrahmân er-Ruhbî (ö. 749/1348), Sadruddîn Ebü'l-Feth İbrahim el-Meydûnî (ö. 754/1353) gibi âlimlerden hadis ilmi tahsil etmiştir.¹⁶⁹ O, ilim tahsiline müteakip öğretimde bulunmuş, bu meyanda Mısır'ın başkenti Kahire'deki el-Merdânî mescidinde kırâat, nahiv ve hadis dersleri vermiştir.¹⁷⁰

Yetiştirdiği önemli talebeler arasında Mukrî Muhammed b. Ahmed ez-Zerâtûî (ö. 825/1421), Muhammed b. Ali et-Tâc es-Semannûdî (ö. 837/1433), Şemsüddîn Sehâvî'nin de hocalarından olan Zeynüddîn Rıdvân b. Muhammed el-Akabî (ö. 852/1448), Burhanüddîn el-Makdisî es-Sâlihî (ö. 852/1448) ve Şihâbüddîn Eyyûb el-Kalkâlî (ö. 857/1453) gibi şahsiyetler yer almaktadır.¹⁷¹

Zamanın önde kırâat bilginlerinden olan Muhammed el-'Uzrî (İbnü'l-Kâsîh) Zilhicce ayında h. 801/1399 tarihinde seksen beş yaşında Kahire'de vefat etmiştir.¹⁷²

İbnü'l-Kâsîh'in eserleri;¹⁷³ *Sirâcü'l-kârî 'i'l-mübtedî ve tezkârü'l-mukrî 'l-müntehî*, *Telhîşu'l-fevâ'id ve takrîbü'l-mütebâ'id*, *Kurratü'l-'ayn fi'l-fethi ve'l-imâle ve beyne'l-lafzayn*, *Muştalaḥu'l-işârât fi'l-kırâ'âtî's-selâsete 'aşera'l-mervîyyeti 'ani's-sikât*, *Tuhfetü't-tullâb fi'l-'ameli bi-rub 'i'l-usturlâb*, *Tuhfetü'l-en'âm fi'l-vakfi 'ale'l-hemze li-Hamza ve Hişâm*, *el-Emâlî Şerhu'l-Kasîdeti'l-'aleviyye fi'l-kırâ'âtî's-seb'dır.*

¹⁶⁷ Sarı, "İbnü'l-Kâsîh", 21/102; İbnü'l-Kâsîh el-'Uzrî, *Kurratü'l-'ayn fi'l-fethi ve'l-imâle ve beyne'l-lafzayn*, thk. İbrahim b. Muhammed el-Cürmî (Amman: Dâru 'Ammâr, 2005), 12.

¹⁶⁸ İbnü'l-Kâsîh, *Kurratü'l-'ayn*, 17-18.

¹⁶⁹ İbnü'l-Kâsîh, *Kurratü'l-'ayn*, 18-19.

¹⁷⁰ İbnü'l-Kâsîh, *Kurratü'l-'ayn*, 15; Sarı, "İbnü'l-Kâsîh", 21/102-103.

¹⁷¹ İbnü'l-Kâsîh, *Kurratü'l-'ayn*, 20-22; Sarı, "İbnü'l-Kâsîh", 21/102.

¹⁷² İbnü'l-Cezerî, *Ğâyetü'n-nihâye*, thk. Gotthelf, Otto Pretzl, 1/555; Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifîn*, 4/475; ez-Ziriklî, *el-A'lam*, 4/311; İbnü'l-Kâsîh, *Kurratü'l-'ayn*, 13; Sarı, "İbnü'l-Kâsîh", 21/102.

¹⁷³ Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifîn*, 4/475; ez-Ziriklî, *el-A'lam*, 4/311; İbnü'l-Kâsîh, *Kurratü'l-'ayn*, 23-27; Sarı, "İbnü'l-Kâsîh", 21/102-103.

2- Eserin kütüphane kayıt bilgileri

DİB Kütüphanesi'nde bu eserden altı nüsha vardır.¹⁷⁴

Tablo 2.30. Nüsha 1

Kütüphanesi	Diyanet İş. Baş.	Satır sayısı	23
Demirbaş numarası	000790-X	Cildi	
Yer numarası	297.17 İSC	Müstakil ise	Cilt:
Yazı dili	Arapça		Varak:
Yazı hat çeşidi	Nesih/Mensur	Mecmuada ise	Risale: 10
Ebadı	210x150mm, 140x70mm.		Varak: 54b-74a

Nüshada sûre, kıraat imam ve râvîlerin isimleri, kırâat vechiyle alakalı kelimelerin üzerine çekilen keşideler ve bazı dikkat çekilmek istenen kelimeler kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Nüshanın ilk satırında müellif ismi, üçüncü satırında ise eser ismi yer almaktadır. Eser müstensih Halil b. Mustafa tarafından Zilhicce ayının evvelinde Arife günü h. 1197/1782 tarihinde tamamlanmıştır.

Tablo 2.31. Nüsha 2

Kütüphanesi	Diyanet İş. Baş.	Satır sayısı	19
Demirbaş numarası	005019-II	Cildi	
Yer numarası	297.17 İSC	Müstakil ise	Cilt:
Yazı dili	Arapça		Varak:
Yazı hat çeşidi	Nestelik/Mensur	Mecmuada ise	Risale: 2
Ebadı	230x160mm, 140x80mm.		Varak: 86b-111a

Nüshada sûre isimleri, kırâat imam ve râvî isimleri, bazı kelimelerin (تنبيه، اعلم) yanı sıra kırâat vechiyle alakalı birtakım kelimelerin (Fetih-Beyne) üzerine çekilen keşideler kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Eser müstensih el-Hâfız Mustafa b. et-Tirevî (tam okunamadı tahmini böyle yazıyor) tarafından h. 1238/1822 tarihinde tamamlanmıştır.

Tablo 2.32. Nüsha 3

Kütüphanesi	Diyanet İş. Baş.	Satır sayısı	17
Demirbaş numarası	005665-II	Cildi	
Yer numarası	297.17 İSC	Müstakil ise	Cilt:
Yazı dili	Arapça		Varak:
Yazı hat çeşidi	Nesih/Mensur	Mecmuada ise	Risale: 2
Ebadı	200x150mm, 160x80mm.		Varak: 9b-33b

¹⁷⁴ Bu eserle ilgili DİB Kütüphanesi'nde altı nüsha olup önemli olan üç tanesi tezde ele alınmıştır. Diğer nüshalara "001937-IV, 006549-III, 003598-X" kütüphane kayıt numaraları ile ulaşılabilir.

Nüşhada sûre isimleri ve bazı kelimeler (تنبيه، اعلم) kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Nüşhanın ilk satırında müellif, üç ve dördüncü satırında ise eser ismi yer almaktadır. Eserin müstensihî ve istinsah tarihi bilinmemektedir.

3- Eserin başı

قال ابو البقا علي بن عثمان بن محمد بن احمد بن حسين القاضي العذري رحمة الله عليه، اما بعد: حمدا لله رب العالمين و الصلاة والسلام علي سيدنا محمد خاتم النبيين وآله وصحبه الجمعين، فان هذه الرسالة سميتها "قرة العين وجمعت فيها المشهور من الفتح والإمالة وبين اللفظين" ...¹⁷⁵

4- Eserin muhtevası ve yöntemi

Ebü'l-Bekâ el-'Uzrî, eserini yedi kırâati esas alarak imâle, feth ve beyne kırâat vecihlerini örnekleriyle sûre sûre ele almıştır. Müellif mukaddimede eser ismini sonrasında yedi kıraat imam ve râvilerinin adını (باب ذكر الائمة و الروات) bâb başlığı altında kısaca zikretmiştir. Müellif eserin muhteviyatıyla alakalı olarak da yedi kırâatle ilgili tedrisatta meşhur olmuş Ebû Amr ed-Dânî'nin nesir eseri "*Kitâbü't-Teysîr*" ile Şâtıbî'nin "*Hırzû'l-emânî*" adlı manzumunu telifinde esas almıştır.¹⁷⁶

İbnü'l-Kâsîh bu eseri ele alırken imâle ve feth konusunu kasr ederek, özellikle Verş'in terkîk ile feth bahislerini ve Kisâî'nin vakftaki imâle vecihlerini izah ettiğini beyan etmiştir.¹⁷⁷ Müellif yeri geldikçe okuyucunun dikkatini çekmesini istediği kısımlarda (اعلم) lafzıyla hangi imamların imâle yaptıklarını, Verş'in terkîki ile feth ve beyne ne zaman gelir gibi bilgileri okuyucunun dikkatine sunmuştur.¹⁷⁸ Yine (تنبيه) lafzıyla talebeye daha önce zikrettiği ve açıkladığı kelimeleri sıralayıp hangi sûrede ele aldığını ortaya koyup bunları ve benzerlerini tekrar etmemiş, bu örnekler için kelimelerin ilk geçtiği sûrenin adını zikrederek oraya yönlendirmiştir.¹⁷⁹ Eserle ilgili şuna da değinmek gerekir ki müellif, istiâze, Besmele ve

¹⁷⁵ İbnü'l-Kâsîh Muhammed el 'Uzrî, *Kurratü'l-'ayn fi'l-fethi ve'l-imâle ve beyne'l-lafzayn* (Ankara: DİB Kütüphanesi, Yazma Eserler, 005665-II), 9b.

¹⁷⁶ İbnü'l-Kâsîh, *Kurratü'l-'ayn* (Yazma Eserler, 005665-II), 9b-10a.

¹⁷⁷ İbnü'l-Kâsîh Muhammed el 'Uzrî, *Kurratü'l-'ayn fi'l-fethi ve'l-imâle ve beyne'l-lafzayn* (Ankara: DİB Kütüphanesi, Yazma Eserler, 000790-X), 54b.

¹⁷⁸ İbnü'l-Kâsîh, *Kurratü'l-'ayn* (Yazma Eserler, 000790-X), 54b, 55a, 56a-b.

¹⁷⁹ İbnü'l-Kâsîh, *Kurratü'l-'ayn* (Yazma Eserler, 005665-II), 16b, 17b, 18a, 21b, 22a.

Fâtiha’da imale olmadığı için Bakara sûresinden başlayıp Kur’an’ın sonuna kadar bütün imâle ve feth mevzularını yedi kırâate göre ele almıştır.¹⁸⁰

5- Eserin sonu

وليس في سورة الإخلاص، ولا في الفلق ما يمال سورة الناس برب الناس، ملك الناس، إله الناس، في صدور الناس،
والناس الجملة خمس كلمات ذكرت بالبقرة.¹⁸¹

2.2. Müellifi Bilinen Diğer Nesir Eserler

2.2.1. Tuhfetü’l-en‘âm fî’l-vakfi ‘ale’l-hemzi li-Hamza ve Hişâm

1-Eserin müellifi ¹⁸²

Eserin müellifi, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Zeynüddîn Abdurrahman el-Kabîbâtî’dir (ö. 926/1519). Müellifin hayatıyla ilgili bilgi çok kısıtlıdır. Kaynaklardaki verilere göre Kubeybât veya Kabîbât beldesine nispetle bu lakabı almıştır. Onun bir başka anıldığı lakap ise Şam’ın mahallelerinden olan “eş-Şâğûrî” adına nispetle “el-Kabîbâtî eş-Şâğûrî”dir. O, kırâat ilmiyle meşgul olmuş ve bu alanda mahir olmuş; Dimaşk’ta “el-Başûra veya Şucâ” mescidinde ilmi kırâat dersleri vermiştir. Kırâat alanında birçok şerh ve eser veren Ebû Abdillâh’ın sadece başlık olarak incelenen “*Tuhfetü’l-enâm*” adlı eseri bugüne ulaşmıştır. Müellif h. 926/1519 tarihinde Şam’da vefat etmiş olup “el-Bâbü’s-sağîr” Kabristanı’na defnedilmiştir.¹⁸³

2- Eserin kütüphane kayıtları

Tablo 2.33. Nüsha 1

Kütüphanesi	Diyanet İş. Baş.	Satır sayısı	19
Demirbaş numarası	002826-IV	Cildi	

¹⁸⁰ İbnü’l-Kâsîh, *Kurratü’l-‘ayn* (Yazma Eserler, 000790-X), 54b-74a.

¹⁸¹ İbnü’l-Kâsîh, *Kurraü’l-‘ayn* (Yazma Eserler, 005019-II), 111a.

¹⁸² Eserin müellifi DİB Kütüphanesi’nde bulunan yedi nüsha için “Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Zeynüddîn Abdurrahmân el-Kabîbâtî” olarak kaydedilmiştir. Yazma Eserler Kurumu’nda ve birçok kütüphanede ise bu eserin bazı nüshaları “İbnü’l-Kâsîh” olarak bilinen Muhammed el-‘Uzrî’ye nispet edilmiştir. 2009 yılında eseri tahkik eden Mûsâ b. Mustafa el-‘Ubeydân eserin farklı nüshalarını ele alıp değerlendirdikten sonra eserin asıl müellifinin “el Kabîbâtî” olduğu kanaatine varmıştır.

¹⁸³ Şemsüddîn Muhammed b. Abdurrahmân el-Kabîbâtî, *Tuhfetü’l-en‘âm fî’l-vakfi ‘ale’l-hemzi li-Hamza ve Hişâm*, thk. Mûsâ b. Mustafa el-‘Ubeydân (Tebük Üniversitesi, en-Nâdi’l-edebî “Edebiyat Kulübü”, 1. Baskı, 2009), 22-24; Alaadin Saleh, “*Tuhfetü’l-en‘âm fî’l-vakfi ‘ale’l-hemzi li-Hamzate ve Hişâm*” Adlı Eserin Tahkiki (Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016), 12-13.

Tablo 2.33. Nüsha 1 (Devamı)

Yer numarası	297.17 İSC	Müstakil ise	Cilt:
Yazı dili	Arapça		Varak:
Yazı hat çeşidi	Nestalik/Mensur	Mecmuada ise	Risale: 4
Ebadı	210x150mm, 160x90mm.		Varak: 117b-125b

Nüshada sûre isimleri, (مسئلة) kelimeleri, derkenarda yazılı (مطلب) kelimesi kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Söz konusu nüsha, müstensih Ali İbni Ahmed el-Behnevî tarafından h. 1163/1749 tarihinde istinsah edilmiştir.

Tablo 2.34. Nüsha 2

Kütüphanesi	Diyanet İş. Baş.	Satır sayısı	17
Demirbaş numarası	005776-I	Cildi	
Yer numarası	297.17 İSC	Müstakil ise	Cilt:
Yazı dili	Arapça		Varak:
Yazı hat çeşidi	Nesih/Mensur	Mecmuada ise	Risale: 1
Ebadı	220x140mm, 140x60mm.		Varak: 1b-10a

Nüşanda sûre isimleri, (مسئلة) kelimeleri, derkenarda yazılı (مطلب) ve bazı sözcükler kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Eserin 1a varağında Ahmed b. Ali adına mühür vardır. Nüşada 10 Cemâziyelâhir h. 1249/1833 tarihli Ahmed eş-Şevkî ibni Ali adına temellük kaydı bulunmaktadır.

Tablo 2.35. Nüsha 3

Kütüphanesi	Diyanet İş. Baş.	Satır sayısı	17
Demirbaş numarası	005665-I	Cildi	
Yer numarası	297.17 İSC	Müstakil ise	Cilt:
Yazı dili	Arapça		Varak:
Yazı hat çeşidi	Nesih/Mensur	Mecmuada ise	Risale: 1
Ebadı	200x150mm, 160x80mm.		Varak: 1b-8a

Eserin, mecmuada bulunan diğer risalelerle aynı kişi tarafından istinsah edildiği müşahede edilmiş olup, Ali b. Osman Amâsevî tarafından h. 1184/1770 tarihinde istinsah edilmiştir.

3- Eserin başı

بسم الله . الحمد لله رب العالمين والصلوة والسلام على نبيه محمد واله وصحبه اجمعين باب وقف حمزة هشام علي
الهمزة هو باب مشكل يحتاج الي معرفة تحقيق مذاهب اهل العربية واحكام رسم المصاحف العثمانية وتميز الرواية واتقان
الدراية مسئلة سورة الفاتحة إذا وقفت لحمزة على وإياك ونحوه لك فيه تحقيق الهمزة وتسهيلها...¹⁸⁴

¹⁸⁴ Şemsüddîn Muhammed b. Abdurrahmân el-Kabîbâtî, *Tuhfetü 'l-en 'âm fî 'l-vakfi 'ale 'l-hemzi li-Hamza ve Hişâm* (Ankara: DİB Kütüphanesi, Yazma Eserler, 006549-II), 77b.

4- Eserin muhtevası ve yöntemi

Eser kırâat imamlarından Hamza ve İbn Âmir'in râvîsi Hişâm'ın vakf halinde “Hemze” nin üzerinde nasıl vakfedileceğine dair görüşlerinden bahseder. Müellif eserin mukaddimesinde eseri telif sebebini, çalışmanın adını, telifiyle ilgili izlediği metodu ve kaynaklarını zikredip¹⁸⁵ eserde ele aldığı konuların ehli tahkik tarafından izahata muhtaç olduğunu ve hem vakf halinde hem de Resmü'l-Mushaf'taki imlâsının rivayet ve dirayetinin temyiz edilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Daha sonra o, Fâtiha sûresinden başlayıp 114 sûreyi sırasıyla ele almıştır.¹⁸⁶

Müellif eserde (مسئلة) kelimesiyle konu başlığını açıp (إذا وقفت لحمزة و هشام) cümlesiyle ilgili kelimelerin hemze üzerindeki resm-i hatta göre imlâsı ve vakf halindeki vecihlerini açıklamıştır.¹⁸⁷ Yine müellif, eserde özellikle ilk sûrelerde geçen daha sonra birçok yerde benzer şekilde gelen kelimeleri tekrara düşmemek için (قد ذكر) cümlesiyle okuyucuyu kelimenin ilk geçtiği yere râcî etmiştir.¹⁸⁸

Eserin müellifi konusunda çeşitli durumlar vardır.¹⁸⁹ Eserle ilgili Arapça ve Türkçe iki yüksek lisans tezi tahkik çalışması vardır. Bunlar; Mûsâ b. Mustafa el-'Ubeydân tarafından Tebük Üniversitesi'nde 2009 yılında baskısı yapılan çalışma, diğeri ise ilk altmış beş sayfası Türkçe olan ve Alaadin Saleh tarafından Süleyman Demirel Üniversitesi'nde 2016'da yapılan tahkik çalışmasıdır.

Eserin Türkiye'deki nüshaları Yazma Eserler Portalı'nda on sekiz nüsha, DİB Kütüphanesi'nde ise yedi nüsha bulunmaktadır. Yurtdışında ise Şam Milli Kütüphanesi ve Medine-i Münevvere nüshaları vardır.

¹⁸⁵ Bu eserin DİB Kütüphanesi'ndeki nüshalarında mukaddimedden (باب وقف حمزة و هشام على الهمة) kısmına kadarki yer eksiktir.

¹⁸⁶ Şemsüddîn Muhammed b. Abdurrahmân el-Kabîbâtî, *Tuhfetü'l-en'âm fî'l-vakfi 'ale'l-hemzi li-Hamza ve Hişâm* (Ankara: DİB Kütüphanesi, Yazma Eserler, 002826-IV), 117b.

¹⁸⁷ el-Kabîbâtî, *Tuhfetü'l-en'âm* (Yazma Eserler, 002826-IV), 117b, 118a,

¹⁸⁸ el-Kabîbâtî, *Tuhfetü'l-en'âm* (Yazma Eserler, 002826-IV), 121a,122a.

¹⁸⁹ Eserin bazı kaynaklarda İbnü'l-Kâsîh'a nispet edildiği görülmüştür. Türkiye'deki nüshaların çoğunluğu bu şahsa nispet edilmiştir. Yurtdışı nüshaların ise el-Kabîbâtî'ye nispet edildiği görülmüştür. Türkiye'deki birçok nüsha ana nüshanın özeti şeklinde olup bunlarda mukaddime kısmının bir bölümü eksiktir. Ayrıntılı bilgi için bk. Şemsüddîn Muhammed b. Abdurrahmân el-Kabîbâtî, *Tuhfetü'l-en'âm fî'l-vakfi 'ale'l-hemzi li-Hamza ve Hişâm*, thk. Mûsâ b. Mustafa el-'Ubeydân (Tebük Üniversitesi, en-Nâdi'l-edebî “Edebiyat Kulübü”, 1. Baskı, 2009); Alaadin Saleh, “*Tuhfetü'l-en'âm fî'l-vakfi 'ale'l-hemzi li-Hamzate ve Hişâm*” *Adlı Eserin Tahkiki* (Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016).

5- Eserin sonu

مسئلة، لتسئلن لك فيه نقل حركة الهمزة إلى الساكن قبلها وحذفها. مسئلة، قوله كفوا مثل هزوا ذكر في البقرة لله الحمد من قبل ومن بعد. تمت هجري 1163.¹⁹⁰

2.2.2. el-Müntehâb min kırâati Ebî Amr

1- Eserin müellifi

Eserin müellifi, Muhammed b. Ali b. Şuayb b. Hamdân el-‘İyâzî el-Hanefî’dir (?). Müellif hakkında eserin dibacesinde verdiği izahattan başka bir bilgi bulunamamıştır. Müellif eserin mukaddimesinde verdiği bilgiye göre İbnü’l-Cezerî hicrî 827/1423’te hacetmek ve dostlarını ziyaret için Şam’a, İbnü’l-Cezerî gelmiştir. Müellif bu tarihten önce Trablus’ta Şâtıbiyye ve Teysir tarikine göre yedi kırâati infirâd usûlüyle hocası Ebû Abdillâh Zeynüddîn İbnü’l-Lübâb’dan okumuştur. Müellif, yedi senede on bir hatim yaparak hocası Ebû Abbâs Ahmed b. Bedruddîn’den okumuş ve kendisini bu işin başında olan “Mübtedî” kişi olarak ifade etmiştir. Diğer bir şeyhi ve hocası olan Ebû Abdillâh Muhammed b. es-Seyyidî el-Îdecî el-‘Acemî eş-Şâfi’î’den Ebû Amr’ın râvîsi Dûrî rivayetini Kur’an’ın başından Tâhâ sûresinin sonuna kadar yine infirâd usûlüyle hatmetmiş ve yedi kırâati cemederek Şâtıbiyye ve Teysir tarikine göre okuyup her ikisinin de icâzetini almıştır.¹⁹¹ Daha sonra Şam’a giden müellif yukarıda mezkûr Zeynüddîn İbnü’l-Lübâb’dan Bakara, Âl-i İmrân sûrelerini yine Şâtıbiyye, Teysîr, ‘Unvân, Vâsıtî’nin İrşâd’ı ve diğer meşhur eserlerden on imama göre okumuştur. Daha sonra o, üç kırâati (Ebû Ca’fer, Ya’kûb, Halefü’l-‘Âşir) İbnü’l-Cezerî’den cemederek ahzetmiştir. Yine o, İbnü’l-Cezerî’den Tayyibe ve Neşr adlı eserini arz ve semâ yoluyla okumuştur. O, aynı zamanda İbnü’l-Cezerî’nin kırâat ve hadislerle ilgili eserlerini de okuyup icâzet almıştır.¹⁹²

2- Eserin kütüphane kayıt bilgileri

Tablo 2.36. Tek nüsha

Kütüphanesi	Diyanet İş. Baş.	Satır sayısı	15
Demirbaş numarası	004183-I	Cildi	
Yer numarası	297.17 İSC	Müstakil ise	Cilt: 1

¹⁹⁰ el-Kabîbâtî, *Tuhfetü’l-en‘âm* (Yazma Eserler, 002826-IV), 125b.

¹⁹¹ Muhammed b. Ali b. Şuayb b. Hamdân el-‘İyâzî el-Hanefî, *el-Müntehâb min kırâ‘âti Ebî ‘Amr* (Ankara: DİB Kütüphanesi, Yazma Eserler, 004183-I) 1b-2a.

¹⁹² Şuayb b. Hamdân el-‘İyâzî, *el-Müntehâb* (Yazma Eserler, 004183-I) 2a.

Tablo 2.36. Tek nüsha (Devamı)

Yazı dili	Arapça		Varak: 1a-52b.
Yazı hat çeşidi	Nesih/Mensur	Mecmuada ise	Risale:
Ebadı	180x130mm,130 90xmm.		Varak:

Nüshada bab başlıkları ve bazı kelimeler kırmızı mürekkeple yazılmıştır.

3- Eserin başı

لإطنا ربما عزتناوله علي بعض الاصحاب وعسر.. وبعد فيقول العبد الفقير إلي الله تعالى محمد بن علي بن شعيب بن حمدان العياضي الحنفي. فلما كان من شهور سنة سبع وعشرين وثمان مائة، هاجر الشيخ الامام شمس الدين محمد بن الجزري مؤلف النشر المذكور الى مدينة دمشق الشام المحروص. يريد الحج إلي بيت الله الحرام، وزيارة الإخوان والاصحاب. فرحلت اليه من مدينة طرابلس لطلب البركة منه وقراءة القرآن العظيم عليه وعلي الشيخ زين الدين ابن اللبان...¹⁹³

4- Eserin muhtevası ve yöntemi

Müellif eserin giriş kısmında İbnü'l-Cezeri ve diğer kırâat âlimlerinden aldığı eğitimden sonra Suriye/Trablusşam'a geri döndüğünde dostlarından ve ihvanlarının Ebû Amr kırâatiyle alakalı müfîd bir eser yazmasını talep etmeleri üzerine Ebû Amr ve iki râvîsi için bu eseri kaleme almıştır. Eserde klasik kırâat eserlerindeki gibi kırâat usûlü mevzularından bahsetmiş olup ferşü'l-hurûf kısmı eserde yoktur.¹⁹⁴

Eserde yazar önce Kur'an-ı Kerim'in tilâvetinin, eğitim ve öğretiminin faziletiyle ilgili hadis-i şerifleri zikredip, daha sonra ilmin, âlimin eğitim ve öğretimin âdâbından bahsetmiştir.¹⁹⁵ Daha sonra müellif okuduğu ve eserinde faydalandığı kırâat ilmi literatürünü, kitap ismi ve müellif şeklinde zikredip daha sonra Ebû Amr'ın ve râvilerinin senetlerini zikretmiştir. Müellif giriş kısmını kendinden kırâat ilmini kimlerden ve nasıl aldığından, kırâat ilmi literatüründen, bu ilmin öncü âlimlerinden ve senedlerinden, kırâatle ilgili değişik konulardan ve âlimlerden rivâyetleri naklederek yirmi altı varakta bilgiler verilmiştir.¹⁹⁶

Eserin 26b varağında istiâze bâbıyla usûl kısmına başlanmıştır. Daha sonra besmele bâbıyla eserine devam eden müellif, Fâtiha sûresinden başlayıp on yedi bâbda usûl konularını

¹⁹³ Şuayb b. Hamdân el-'İyâzî, *el-Müntehâb* (Yazma Eserler, 004183-I), 1a.

¹⁹⁴ Şuayb b. Hamdân el-'İyâzî, *el-Müntehâb* (Yazma Eserler, 004183-I), 3a.

¹⁹⁵ Şuayb b. Hamdân el-'İyâzî, *el-Müntehâb* (Yazma Eserler, 004183-I), 3a-6a.

¹⁹⁶ Şuayb b. Hamdân el-'İyâzî, *el-Müntehâb* (Yazma Eserler, 004183-I), 6a-26a.

işlemiştir. Konunun daha alt başlıklarla anlatılması gerektiğinde (فصل) kelimesiyle başlık açılıp mevzunun daha derine inilerek izah edildiği görülmektedir. Bazen alt başlıklarda (فاما وما) lafızları kullanılmıştır. Eserin son kısmında kelimenin sonunda ve resmi hat üzerine vakfin mahiyeti ile izafet “yâ”sı konusu altı (nev‘) alt başlığıyla genişçe anlatılmıştır. Son bâb olarak zevâid başlığıyla bazı konulara değinilerek eser tamamlanmıştır.¹⁹⁷

Eserin nüshasının dibâcesindeki anlatımdan yola çıkılarak müellif nüshası olduğunu söylenilebilir. Eserde müellif ismi 1b varağında eser ismi ise 3a varağında yer almaktadır.

5- Eserin sonu

وأما أكرمن وأهانن، كلاهما في الفجر فاختلف عنه في الإثبات والحذف في الوصل فالجمهور على التخيير من الحذف والإثبات. والآخرين بالحذف وعليه قول الداني والشاطبي وحذف باقى التأت فى الحالين والله اعلم. وقد يسر الله تعالى ذكر ابواب الاصول مستوفى والحمد لله رب العالمين.¹⁹⁸

2.2.3. Fethu’l-Mecîd fî kırâ’âtî Âsım min tarîki’l-Kasîde (eş-Şâtıbiyye)

1. Eserin müellifi

Eserin müellifi, Muhammed b. el-Hasen b. Muhammed b. Ahmed es-Semennûdî el-Ahmedî el-Halvetî el-Ezherî “Muhammed el-Müneyyer”dir (ö. 1199/1785). Müellif; muhaddis, mukrî, fakih, astronomiyle ilgili, aynı zamanda Halvetî mensubu Sûfî bir kişi olup hicrî 1099/1687 tarihinde Mısır’ın Semennûd şehrinde doğmuştur. Ezher’de ilim tahsil etmiştir.¹⁹⁹

Es-Semennûdî, yirmi yıla yakın Kur’an’ın hıfzının yanı sıra, yedi ve on kırâatle meşgul olmuş; bu esnada eş-Şems Muhammed Sicînî, Ebü’s-Safâ eş-Şinvânî, eş-Şems Muhammed b. Şerafüddîn el-Halîlî, Ebû Hamîd Muhammed el-Bedîrî ed-Dimyâtî, Mustafa el-Bekrî ed-Dımaşkî, Muhammed b. Ahmed ‘Ukayle el-Mekkî gibi ulemâdan fıkıh, hadis, kıraat ve astronomi gibi ilimlerden icâzet almıştır.²⁰⁰ Müellif h. 1199/1785 tarihinde Recep ayının 11’in de cuma günü Kahire’de vefat etmiştir.

¹⁹⁷ Şuayb b. Hamdân el-‘İyâzî, *el-Müntehâb* (Yazma Eserler, 004183-I), 26b-52b.

¹⁹⁸ Şuayb b. Hamdân el-‘İyâzî, *el-Müntehâb* (Yazma Eserler, 004183-I), 52a-b.

¹⁹⁹ Ömer Rıza Kehhâle, *Mu‘cemü’l-mellifîn*, 3/232; Mehmet Şirin Ayış, *Muhammed b. Hasan es-Semennûdî’nin Hayatı Eserleri ve Tarikat Âdâbı ile İlgili Görüşleri* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Üniversitesi, Doktora Tezi, 2014), 9-10.

²⁰⁰ Ebü’l-Fadl Muhammed Halil b. Murâdî, *Silkü’l-dürer fî a’yânî’l-karnî’s-sânî ‘aşr* (Beyrût: Dâru’l-Beşâirü’l-İslamiyye-Dâru İbn Hazm, 3. Baskı, 1988), 3/122; Ayış, *Semennûdî’nin Hayatı Görüşleri*, 10-12.

es-Semennûdî, tasavvuf, kırâat, astronomi alanında nesir, manzum ve şerh eserler telif etmiştir.²⁰¹ Eserleri; *Tuhfetü's-sâlikîn ve delâletü's-sâirîn li-menhâci'l-mukarrabîn, el-Âdâbu's-seniyye limen yürîdü tarîkate's-sâdâti'l-Halvetiyye, Sata'âtu leme'âtu envâru ziyâi'l-fecri fi Şerhi Kitâbi Tayyibeti'n-Neşr* ile *Fethu'l-Mecîd fi kırâ'âti Âsım min tarîki'l-Kasîde (Şâtıbiyye)*'dir.

2- Eserin kütüphane kaydı

Tablo 2.37. Tek Nüsha

Kütüphanesi	Diyanet İş. Baş.	Satır sayısı	25
Demirbaş numarası	005351	Cildi	
Yer numarası	297.17 İSC	Müstakil ise	Cilt: 1
Yazı dili	Arapça		Varak: 1b-70b.
Yazı hat çeşidi	Nestalik/Mensur	Mecmuada ise	Risale:
Ebadı	190x150mm, 160x90mm.		Varak:

Nüşhada sûre isimleri, konu başlıkları, bazı dikkat çekilen önemli kelimeler, bâb ve fasllar kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Nüşhanın 70b varağında vakıf mührü vardır. Eser Rebûlevvel ayının 11'inde h. 1181/1767 tarihinde müstensih Abdurrahmân b. Ahmed tarafından istinsah edilmiştir.

3- Eserin başı

بسم الله الرحمن الرحيم وبه نستعين، الحمد لله الذي انزل القرآن علي النبي العربي، الفصيح اللسان، المادح تاليه بانه
تلاوة يشرف ... اما بعد فهذه رسالة في رواية حفص عن عاصم من طريق عبيد الله بن الصباح التي هي طريق الامام
ابي القاسم الشاطبي رحمه الله تعالى وقد ذكرت فيها بعض نكت وفوائد يحتاج اليها الطالب...²⁰²

4- Eserin muhtevası ve yöntemi

Eser kırâati Âsım, rivayeti Hafs, tariki 'Ubeydullah b. es-Sabbâh'a göre ele alınmış olup içeriğinde Hafs'ın genel ve özel kırâat kurallarına, zaman zaman diğer kurrânın görüşlerine de değinilmiştir. Müellif esere giriş kısmından sonra İmam-ı Âsım'ın râvilerinin senedleri ile 'Ubeydullah b. es-Sabbâh tarikini tanıtmakla esere başlamıştır.²⁰³ Daha sonra istiâze bâbında istiâze'nin cehrî veya hafî okunması konusuna değinilip dört vecihle ibtidâ edileceği izah

²⁰¹ Muradî, *Silkü'd-dürer*, 3/122; *Kehhâle, Mu'cemü'l-mellifîn*, 3/232.

²⁰² Muhammad b. el-Hasen b. Muhammed b. Ahmed es-Semennûdî el-Ahmedî, *Fethu'l-mecîd fi kırâ'âti Âsım min tarîki'l-kasîde* (Ankara: DİB Kütüphanesi, Yazma Eserler, 005351), 1b.

²⁰³ es-Semennûdî, *Fethu'l-mecîd* (Yazma Eserler, 005351), 1b,2a.

edilmiştir. Besmele bâbında sûreteyn beyninde besmelenin üç vechi olduğu ve hangi imam, râvî ve tariklerin besmele okuduğu zikredilip besmelenin namazdaki hükmüne değinilmiştir. Fâtiha sûresiyle devam eden müellif, buradaki vücûhâtı imam ve râvilere göre zikredip (الأنزرتهم) kelimesinin vecihlerini ve burada kimlerin farklı okuduğunu beyan etmiştir.²⁰⁴

Müellif eserin usûl bölümünde on iki bâb, Tenbîh ve alt başlıklarla eserin usul kısmını izah etmiştir. Usûl bölümünün sonunda “Kelime sonunda vakf, Resm-i hatta göre vakf ve izafet yâ’sı” konularıyla usûl kısmı tamamlanmıştır.²⁰⁵ Ferşü’l-hurûf kısmına ise Bakara sûresiyle giriş yapılmıştır. İlgili âyetlerdeki kelimelerin kırâat vecihleri, (قوله) kelimesiyle tefrik edilip, genelde Hafs’ın vecihleri zikredilirken zaman zaman diğer kurrânın okuyuşlarına da değinilmiştir.²⁰⁶

Müellif eserin sonunda Tekbir, mehâric-i hurûf, vakf ve ibtidâ çeşitlerini (vakf-ı tâm, vakf-ı kâfi, vakfı hasen, vakfı kabîh), vakfedildiği zaman namazın bâtıl olacağı on iki yer örneğiyle tavih etmiş,²⁰⁷ daha sonra Vakf-ı Nebî diye bilinen on altı âyet örneğiyle vakfları açıklamıştır. Müellif bazı kelimelerin vakfları ile (كلا، بلي), hâ-ü te’nîs gibi çeşitli kelimelerin vakflarını beyan edip eseri tamamlamıştır.²⁰⁸ Eserin, Yazma Eserler Portalı’nda nüshasına rastlanılmayıp DİB Kütüphanesi ve yurtdışında Mısır Ezher Kütüphanesi’nde nüshalarına ulaşılmıştır. Eserle ilgili iki çalışma vardır. Bunlardan birincisi “*Fethu’l-Mecîd fî kırâ’âti Âsım min tarîki’l-kasîde fî t-tecvîd*” adıyla eseri hazırlayan ve neşreden Ebû Âsım Hasan b. Abbas b. Kutub’un tahkikidir. Bu çalışma, Müessesetü Kurtubâ yayınevi tarafından 2005 yılında basılmıştır. İkincisi ise “*Fethu’l-Mecîd fî kırâ’âti Hafs ‘alâ tarîkati Âsım ve Şu’be ‘ale’t-tamâm ve l-kemâl*” adıyla Sâre Cemal Selim Hasan’ın tahkikidir. Bu araştırma da Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye yayınevi tarafından 2013 yılında basılmıştır.

²⁰⁴ es-Semennûdî, *Fethu’l-mecîd* (Yazma Eserler, 005351), 2b-3a-b.

²⁰⁵ es-Semennûdî, *Fethu’l-mecîd* (Yazma Eserler, 005351), 2b-13b.

²⁰⁶ es-Semennûdî, *Fethu’l-mecîd* (Yazma Eserler, 005351), 13b-49b.

²⁰⁷ es-Semennûdî, *Fethu’l-mecîd* (Yazma Eserler, 005351), 49b-61a.

²⁰⁸ es-Semennûdî, *Fethu’l-mecîd* (Yazma Eserler, 005351), 61a-70b.

5- Eserin sonu

علي يد كاتبه الفقير إلى الله تعالى عبد الرحمن بن احمد غفر الله له ولوالديه والمسلمين آمين والحمد لله رب العالمين وحده
وصلي الله علي سيدنا محمد وعلي آله وصحبه وسلم.²⁰⁹

2.2.4. el-Kavâ'idü'l-mukarrara ve'l-fevâidü'l-muharrara

1- Eserin müellifi

Eserin müellifi, Şemsüddîn Ebü'l-İkrâm Muhammed b. Kâsım b. İsmâîl el-Bakarî'dir (ö. 1111/1699). Şâfiî fakihî, muhaddis ve Ezher Camiî şeyhulkurrâsı olan müellif, Mısır Kahire'ye bağlı Dârulbakar köyünde h. 1018/1609 tarihinde dünyaya gelmiştir.²¹⁰ Kırâat ilmini Şehâzetü'l-Yemenî (ö. 1050/1640), fıkıhı eş-Şeyh es-Sultân el-Mezzâhî (ö. 1075/1664), hadisi Ebû Abdillâh 'Alâuddîn el-Bâbilî (ö. 1077/1666), Nuruddîn el-Halebî (1044/1635) ve Burhânüddîn el-Lekânî (ö. 1041/1632), tarikatte seyri sülûk dersini amcası Mûsâ b. İsmâîl el-Bakarî'den almıştır. Müellif zamanın önde gelen birçok âliminden faydalanmıştır. O, Şâfiî fıkıhında ilerlemişse de onun asıl derinleştiği ilim eserlerinden anlaşıldığı üzere kırâat ve Kur'ân ilimleridir. Kırâatte birçok talebe ilminden istifade etmiştir.²¹¹

Eserleri; *el-Kavâ'idü'l-mukarrara fi'l-fevâ'idü'l-muharrara*, *Ğunyetü't-tâlibîn ve münyetü'r-râğibîn*, *Hâşiye 'alâ risâle fi't-tecvîd ve'r-rasm ve mehârici'l-hurûf*, *Fethu'l-Kebîri'l-Müte'âl ve el-'Umdetü's-seniyye* dir.

2- Eserin kütüphane kaydı

Tablo 2.38. Tek Nüsha

Kütüphanesi	Diyanet İş. Baş.	Satır sayısı	21
Demirbaş numarası	002319-VIII	Cildi	
Yer numarası	297.17 İSC	Müstakil ise	Cilt:
Yazı dili	Arapça		Varak:
Yazı hat çeşidi	Nesih/Mensur	Mecmuada ise	Risale: 8
Ebadı	210x150mm, 160x80mm		Varak:84a-b-97a

²⁰⁹ es-Semennûdî, *Fethu'l-mecîd* (Yazma Eserler, 005351), 70b.

²¹⁰ M. Kemal Atik, "Bakarî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 4/529; Abdülfettâh 'Acemî el-Mersafî, *Hidâyetü'l-kârî ilâ tecvîdi'l-Kelâmi'l-Bârî*, (Medine: Mektebetü Daybe, 2 cilt, 2. Baskı), 2/717-718.

²¹¹ Atik, "Bakarî", 4/529; el-Mersafî, *Hidâyetü'l-kârî*, 2/717.

Nüşhada cümle başlarında, kaide kelimesi ve bazı sözcüklerin üzerine kırmızı mürekkeple keşide çekilmiştir. Nüşanın müstensihisi ile mecmuadaki diğer risalelerin müstensihinin yazı üslubu aynı kişi olup, Muhammed Sâid b. Ali el-Antâkî'dir.

3- Eserin başı

يقول الفقير بذنوبه الراجي من ربه ستر عيوبه محمد بن قاصم بن إسماعيل البكري بلد الشافعي مذهباً الازهري وطناً
مستعينا بالله متوكلاً عليه...وبعد فقد سألتني بعض الإخوان ان اجمع رسالة تشتمل علي ما يتعلق بمذهب كل واحد من
القراء بانفراده...وسميتها بالقواعد المقررة والفوائد المحررة...²¹²

4- Eserin muhtevası ve yöntemi

Eser yedi kırâatle alakalı bazı tecvid ve kırâat usûl meselelerini imam ve râvilere göre açıklayan ve farklı rivâyetlere de yer veren bir tarzda kaleme alınmıştır. Eser aynı zamanda “Metnü'l-Bakariyye” diye de bilinmektedir. Müellif eserin başında önce ismini ve mensubiyetini zikrettikten sonra bazı dostlarının isteği üzerine kırâat imamlarının okuyuşlarındaki kuralları ihtisar olacak şekilde özet halde zikredeceğini, eserinin adını da “*el-Kavâ'idü'l-mukarrara fi'l-fevâ'idü'l-muharrara*” olarak adlandırdığını mukaddimede zikretmiştir.²¹³

El-Bakarî eseri dört ana başlık altında ihtisar etmiştir. Konular “med ve kasr, imâle ve feth, idğâm ve kısımları, hemze çeşitleri ve iki hemzenin içtimai” mevzuları olup, bunları hangi imam ve râvînin kaç vecihle okuduğu ne kadar ve nerede-ne zaman med edileceği gibi hususlar hakkında ayrıntılı bilgiler verilmiştir.²¹⁴

Eserin dirâse ve tahkiki Dr. Muhammed b. İbrahim b. Fadıl el-Müşhidânnî tarafından yapılmıştır. Eser Mektebetü'r-Rüşd yayınevi tarafından Riyad'da 2005 yılında basılmıştır. Eserin nüshaları Türkiye'de Yazma Eserler Portalı'nda iki tane olup bunlar, Beyazıt ve Diyarbakır İl Halk Kütüphanesi'nde bulunmaktadır. Ankara Üniversitesi Kütüphanesi ve DİB Kütüphanesi'nde ise eser birer nüsha bulunup, toplamda dört nüshası mevcuttur. Yurtdışında ise Suudi Arabistan'da el Mektebetü'l-Fehdü'l-Vataniyye, Mısır'da ise Dâru'l-Kütübi'l-Misriyye, Ezher Üniversitesi Kütüphanesi'nde nüshaları vardır.

²¹² Muhammed İsmail el-Bakarî, *el-Kavâ'idü'l-mukarrara fi'l-fevâ'idü'l-muharrara* (Ankara: DİA Kütüphanesi, Yazma Eserler, 002319-VIII), 84b.

²¹³ el-Bakarî, *el-Kavâ'idü'l-mukarrara* (Yazma Eserler, 002319-VIII), 84b.

²¹⁴ el-Bakarî, *el-Kavâ'idü'l-mukarrara* (Yazma Eserler, 002319-VIII), 85a-97a.

5- Eserin sonu

خاتمة، إمالة الكسائي ها التأنيث وما قبلها في الوقف الا عشرة احرف وهي الخاء والصاد والضاد والطاء و الحا والعين والغين والقاف والالف هذا ظاهر كلام الامام الشاطبي في اول كلامه والله اعلم بالصواب تم.²¹⁵

2.2.5. Risâle fî idğâmi'l-kebîr

1- Eserin müellifi

Eserin müellifi, Ebû Amr Zebân b. el-Alâ b. Ammâr el-Mâzinî el-Basrî'dir (ö. 154/771).

Yedi kırâat içinde üçüncü kıraat imamı addedilen, aynı zamanda Basra şehrinin imamı olan Ebû Amr Mekke'de doğmuştur. Tâbiin'dendir. Kırâat ilmini İbn Mücâhid'in belirttiği üzere Hicâz kurrâsından almıştır. Kırâatteki isnâdı Ebû Amr b. Alâ, Mücâhid b. Cebr ve Sâ'id b. Cübeyr, Abdullah b. Abbâs, Übey b. Ka'b ve Hz. Muhammed'e (s.a.v) ulaşmaktadır. Ebû Amr b. Alâ h. 154/771 tarihinde Kûfe'de vefat etmiştir.²¹⁶ Birinci râvîsi, Ebû Amr Hafs b. Ömer b. Abdülaziz ed-Dûrî'dir (ö. 246/860). İkinci râvîsi ise Ebû Şuayb Sâlih b. Zeyyâd es-Sûsî'dir (ö. 261/875).

2- Eserin kütüphane kaydı

Tablo 2.39. Tek Nüsha

Kütüphanesi	Diyanet İş. Baş.	Satır sayısı	15
Demirbaş numarası	006548-I	Cildi	
Yer numarası	297.17 İSC	Müstakil ise	Cilt:
Yazı dili	Arapça		Varak:
Yazı hat çeşidi	Nesih/Mensur	Mecmuada ise	Risale: 1
Ebadı	210x150mm, 145x90mm.		Varak: 1b-8b

Sûre isimleri ve konu başlıkları kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Nüshanın 1a varağında Hulusi Efendi adına vakfedildiğine dair not vardır.

3- Eserin başı

بسم الله. واما في سورة البقرة اربعة و ثمانون موضعا فيه هدي، واذا قيل لهم امنوا، لذهب بسمعهم...²¹⁷

²¹⁵ el-Bakarî, *el-Kavâ'idü'l-mukarrara* (Yazma Eserler, 002319-VIII), 96b-97a.

²¹⁶ Tayyar Altıkulaç, "Ebû Amr b. 'Alâ", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 10/94-96.

²¹⁷ Ebû Amr b. 'Alâ, *Risâle fî idğâmi'l-kebîr* (Ankara: DİB Kütüphanesi, Yazma Eserler, 006548-I), 1b.

4- Eserin muhtevası ve yöntemi

Eser, Basra imamlarından Ya'kûb ve Ebû Amr'ın kırâat usûlünden idğâm-ı kebîrle ilgilidir. Ebû Amr'a isnâd edilen telifte, “iki harekeli belli harflerin birbirine idğâm edilmesinin yanı sıra bu konuyla ilgili her sûredeki örnekleri” teker teker zikredilmektedir.²¹⁸ Nüshanın başında Bakara sûresinden başlanılan eserin son kısmı eksiktir. Şu'arâ sûresine kadar eksik olmayan eser, Şu'arâ sûresinde son bulmaktadır. Eserin kalan kısmı farklı nüshalarda tamamdır. Ancak DİB Kütüphanesi'ndeki nüsha tam değildir.²¹⁹ Nüshanın Ebû Amr'a aidiyeti nüshada belirtilmemiştir. Müellif isminin esere aidiyetine eserle ilgili arama ve araştırma sonucunda ulaşılmıştır.²²⁰

Eserle ilgili iki tahkik çalışması yapılmıştır. Bunlardan birincisinin künyesi şöyledir: Ebû Amr b. 'Alâ el-Mâzinî, *el-İdğâmü'l-kebîr fî'l-Kurâni'l-kerîm*, thk. Abdülkerîm Muhammed Hüseyin, (Kuveyt: Yazma Eserler Merkezi ve Kültür Vesikaları Yayınları, 2009). İkincisinin künyesi ise Ebû Amr b. 'Alâ el-Mâzinî, *Kitâbü İdğâmü'l-kebîr*, thk. eş-Şeyh Enes b. Muhammed Hasan Mühra, nşr. Muhammed Ali Beydûn (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2003) şeklindedir.

5- Eserin sonu

وفي سورة الشعراء: احد و ثلاثون موضعا...²²¹

2.1.2.6. el-Es'ile ve'l-ecvibe fî't-tecvîd²²²

1- Eserin müellifi

Eserin müellifi, Zeynüddîn Ebû'l-'Azâim Sultan b. Ahmed b. Selâme b. İsmâil el-Mezzâhî el-Ezherî el-Mısrî eş-Şaffî'dir (ö. 1075/1664). Müellif, Mısır'da Kahire'nin kuzey kıyı kısmına

²¹⁸ Ebû Amr b. 'Alâ, *Risâle fî idğâmi'l-kebîr* (Yazma Eserler, 006548-I), 1b-8b.

²¹⁹ Ebû Amr b. 'Alâ, *Risâle fî idğâmi'l-kebîr* (Yazma Eserler, 006548-I), 8b.

²²⁰ Ayrıntılı bilgi için Bk. Altıkulaç, “Ebû Amr b. Alâ” 10/94-96; Ebû Amr b. Alâ el-Mâzinî, *el-İdğâmü'l-kebîr fî'l-Kur'âni'l-Kerîm*, thk. Abdülkerîm Muhammed Hüseyin (Kuveyt: Yazma Eserler Merkezi ve Kültür Vesikaları Yayınları, 2009), 1-6; Ebû Amr b. 'Alâ el-Mâzinî, *Kitâbü İdğâmü'l-kebîr*, thk. eş-Şeyh Enes b. Muhammed Hasan Mühra, nşr. Muhammed Ali Beydûn (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2003), 3-6.

²²¹ Ebû Amr b. Alâ, *Risâle fî idğâmi'l-kebîr* (Yazma Eserler, 006548-I), 8b.

²²² Eser kütüphanede bu isimle kaydedilmiş ise de eserin ismi terâcim kitaplarında “*Risâletün fî ecvibeti'l-mesâili'l-ışrîne elletî rafe'ahe ba'dü'l-mukriîn*” şeklinde kaydedilmiştir. Bk. ez-Ziriklî, *A'lâm*, 3/108; Muhammed Emin b. Fadlullah b. Muhibbuddîn b. Muhammed Muhibbî el-Hamevî, *Hülâsatü'l-eser fî a'yâni'l-karni'l-hâdî 'aşer*, nşr. Dâru's-Sâdir (Beyrut: 1965), 2/210-211.

yakın bulunan Mansûra şehrindeki Dekahliye'ye bağlı el-Mezzâhî köyünde h. 985/1577 yılında doğmuş olup bu nisbe ile meşhur olmuştur.²²³ Mezzâhî, zamanının Mısır'daki büyük kurrâlarındandır. Kendisi hem fakih hem de mukrîdir. Hâfız olan el-Mezzâhî, *Şâtibiyye, ed-Dürre* ve *Tayyibe* eserlerini okuyarak kıraat ilmini elde etmiştir. Aynı zamanda o, fıkıh ve aklî ilimleri de tedris etmiştir. O, Ezher'de okuyup yine Ezher'de dersler vermiştir. Öğleden önceki mecliste fıkıh okutan el-Mezzâhî, öğleden sonraki mecliste kırâat ve diğer ilimleri okutmuştur.²²⁴ Kahire'de bereketli ders halkalarıyla eğitim ve öğretim yapan el-Mezzâhî, yine Kahire'de h. 1075/1664'te vefat etmiştir.²²⁵

Eserleri; *Hâşiye 'alâ Şerhi'l-menhec lil-Kâdî Zekerîyyâ fî'l-fikhi's-Şâfi'î, Kitâbü fî'l-kırâ'âtî'z-zâidetî'l-erba'ı 'ale'l-'aşri min tarîki'l-Kabâkîbî,*²²⁶ *el-Cevherü'l-musavvin, Mesâilün ve ecvibetühe, Ecvibetü 'an es'ileti veradet ileyhi fî'l-kırâ'ât, Risâletün fî ecvibetü'l-mesâilî'l-'işrîne elletî rafe'ahe ba'dü'l-mukriîn*'dir.²²⁷

2- Eserin kütüphane kaydı

Tablo 2.40. Nüsha 1

Kütüphanesi	Diyanet İş. Baş.	Satır sayısı	23
Demirbaş numarası	004976-II	Cildi	
Yer numarası	297.17 İSC	Müstakil ise	Cilt:
Yazı dili	Arapça		Varak:
Yazı hat çeşidi	Nestalik/Mensur	Mecmuada ise	Risale: 2
Ebadı	200x150mm, 140x90mm.		Varak: 139b-158a

Nüshada (بعدها، المسئلة) kelimeleri, Arapça sıra sayıları ve bazı kelimelerin üzerine çekilen keşideler kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Eserde iki ferağ kaydı vardır. Müstensih Zeynelâbidîn Muhammed b. Ahmed İdrîs el-Mekkî el-Yemenî eş-Şâfi'î el-Eş'ârî, 13 Cemâziyelevvel, Salı günü h. 1117/1705 tarihinde eserin istinsahını tamamlamıştır.

²²³ ez-Ziriklî, *A'lam*, 3/108; Muhibbî el-Hamevî, *Hülâsatü'l-eser*, 2/210.

²²⁴ Ahmet Gökdemir, Ali b. Süleyman el-Mansûrî ve Meşhur Mısır Tariki Kurrâları (İstanbul: Ravza Yay., 2018), 79-81.

²²⁵ ez-Ziriklî, *A'lam*, 3/108; Muhibbî el-Hamevî, *Hülâsatü'l-eser*, 2/210-211.

²²⁶ Kabâkîbî tariki Osmanlı'da okutulan şâz tariklerdendir. Mezkûr tarikle ilgili bilgi için bk. Ahmet Gökdemir, "Osmanlı'nın Kayıp İki Tariki: Kabâkîbî ve Mâhir Tarikleri", *Usûl: İslâm Araştırmaları* 32 (2019), 165-182.

²²⁷ ez-Ziriklî, *A'lam*, 3/108; Muhibbî el-Hamevî, *Hülâsatü'l-eser*, 2/211.

Tablo 2.41. Nüsha 2²²⁸

Kütüphanesi	Diyanet İş. Baş.	Satır sayısı	25
Demirbaş numarası	002186-I	Cildi	
Yer numarası	297.17 İSC	Müstakil ise	Cilt:
Yazı dili	Arapça		Varak:
Yazı hat çeşidi	Nesih/Mensur	Mecmuada ise	Risale: 1
Ebadı	200x150mm, 160x80mm.		Varak: 1b-16a

Nüshada konu başlıkları, Arapça sıra sayıları ve bazı kelimeler kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Eser müstensih Nalbantzâde Hasan b. Hasan tarafından istinsah edilmiştir.

3- Eserin başı

بسم الله، الحمد لله الذي قيض للعلم امة قائمين به في كل وقت ... فيقول شيخنا وسيدنا ومولانا العالم والعلامة... عمدة المحققين وسند المدققين زين الدين احمد سلطان المزاحي الشافعي الازهري الفقيه المقرئ...²²⁹

4- Eserin muhtevası ve yöntemi

Eserin mukaddimesinde el-Mezzâhî kendisine birtakım sorular yöneltildiğini kendisi de bu soruları giriş kısmında özetlediğini belirtmiştir. Sonrasında o, esere Besmele konusuyla başlamıştır.²³⁰ el-Mezzâhî bu eserinde yirmi meseleyi ele almıştır. Müellif Kur'an'daki bazı kelimelerin kurrâya göre okunuşunu (هل يقرأ) sorusuyla sual edip bu kelimelerin okunuş keyfiyetleriyle ilgili diğer kırâat eserleri ve ulemânın görüşlerini aktarmış, kendi görüş ve cevaplarını ise (اقول) lafzıyla ifade etmiştir.²³¹

Bu meselelerin bir kısmı; Besmele ve ahkâmı,²³² Dûrî ve Sûsî'nin (ماسلككم،مناسككم) kelimelerinde idğâmı;²³³ (ماله هلك) kelimesinde izhârın hali,²³⁴ Yûsuf sûresindeki (لا تا منا) kelimesinde yedi kurrânın okuması,²³⁵ medd-i lâzım'ın kurrâ arasında med mertebesi, medd-i

²²⁸ Bu nüsha “el-Ecvibe ‘an ‘ışrîn mes’eleten fi’l-kırâe” adıyla ve müellifi Sultân b. Nâsır b. Muhammed el-Cebbûrî olarak kaydedilmiş ise de nüshada müellif adı yazmamaktadır. Eser, içerik ve metin olarak 004976-II, demirbaş no.lu eserle aynı olup, Sultan el-Mezzâhî’ye aittir.

²²⁹ Ebû’l-Azâim Sultan b. Ahmed b. Selâme b. İsmail el-Mezzâhî, *el-Es’ile ve’l-ecvibe fi’t-tecvîd* (Ankara: DİB Kütüphanesi, Yazma Eserler, 004976-II), 139b.

²³⁰ el-Mezzâhî, *el-Es’ile ve’l-ecvibe fi’t-tecvîd* (Yazma Eserler, 004976-II), 139b-140a.

²³¹ el-Mezzâhî, *el-Es’ile ve’l-ecvibe fi’t-tecvîd* (Yazma Eserler, 004976-II), 140b-158a.

²³² el-Mezzâhî, *el-Es’ile ve’l-ecvibe fi’t-tecvîd* (Yazma Eserler, 004976-II), 140b.

²³³ el-Mezzâhî, *el-Es’ile ve’l-ecvibe fi’t-tecvîd* (Yazma Eserler, 004976-II), 141a-b.

²³⁴ el-Mezzâhî, *el-Es’ile ve’l-ecvibe fi’t-tecvîd* (Yazma Eserler, 004976-II), 141b.

²³⁵ el-Mezzâhî, *el-Es’ile ve’l-ecvibe fi’t-tecvîd* (Yazma Eserler, 004976-II), 141b.

muttasılın kurrâ arasında med mertebesi, (ها انتم وهؤلاء) kelimelerinin yedi kırâat açısından okunuş keyfiyetidir.²³⁶

Terâcim ve tabakât kitaplarında müellifin eserinden bahsedilmiş olup eser üzerine iki çalışmaya ulaşılmıştır. Bunlardan birincisi; *Risâle eş-Şeyh Sultân el-Mezzâhî fî icâbeti 'ısrîne mes'eletün müşkiletün fî'l-kırâ'âti* adıyla Medine İslam Üniversitesi'nde yapılan yüksek lisans tezidir. Ahmed b. Abdullah el-Alî ez-Zehrânî tarafından, eserin dirâse ve tahkîki 108 sayfa olarak 2012 yılında tamamlanmıştır. İkincisi ise *Risâle eş-Şeyh Sultân Mezzâhî fî ecvibetü'l-mesâilî'l-'ısrîn* adıyla, Cemâleddîn Muhammed Şerif tarafından yapılan tahkiktir. Bu çalışmanın, 2004 yılında Dâru's-Sahâbe Yayınevi tarafından Mısır'ın Tanta şehrinde baskısı yapılmıştır.

5- Eserin sonu

وكان الفراغ من كتابتها يوم الثلاثاء ثلاث عشر جمادي الاول في سنة 1117 هجري ومائة (ومائة) وسبعة و صلي الله علي سيدنا محمد و علي اله و صحبه وسلم تسليما، أمين.²³⁷

2.3. Müellifi Bilinen Yedi ve On Kırâate Dair Manzum Eserler

2.3.1. Hırzû'l-emânî ve vechü't-tehânî (kasîde-i lâmiyye, eş-şâtıbiyye)

1- Eserin müellifi

Eserin müellifi, Ebû Muhammed Kâsım b. Firrûh b. Halef eş-Şâtıbî er-Ru'aynî el-Endülûsî'dir (ö. 590/1194). Büyük kırâat âlimlerinden el-Mukrî, el-Hâfız İmâm Şâtıbî h. 538/1144 yılında Endülûs'te Şâtıbî şehrinde doğmuştur. Doğuştan âmâ olan Kâsım b. Firrûh hâfız olduktan sonra ilim tahsil etmeye başlamıştır. Kırâat ilmini İbnü'l-Lâyüh (ö. 550/1155) ismiyle de bilinen Ebû Abdillâh Muhammed b. Ebü'l-Âs en-Nefzî'den seb'a ve 'aşera eğitimiyle tamamlamıştır. Daha sonra ilim tahsili için Belensiye (Valencia) şehrine gidip, burada Muhammed Ali b. Hüzeyl el-Belensî'den (ö. 564/1168) Ebû Amr ed-Dânî'nin *Kitâbü't-Teysîr*'i ve kırâatle ilgili diğer eserleri âmâ olması hasebiyle ezberden hocasına arz

²³⁶ el-Mezzâhî, *el-Es'ile ve'l-ecvibe fî't-tecvîd* (Yazma Eserler, 004976-II), 146a

²³⁷ el-Mezzâhî, *el-Es'ile ve'l-ecvibe fî't-tecvîd* (Yazma Eserler, 004976-II), 158a.

etmiştir. Hadis alanında da iyi bir eğitim alan İmâm Şâtıbî'nin lügat, fıkıh, şiir ve nahiv ilimlerinde de mahir olduğu aktarılmıştır.²³⁸

Birçok seyahati olan eş-Şâtıbî, h. 572/1176 yılında Hac için yola çıkmıştır. O, Hac ibadetini edâ ettikten sonra Mısır'a gelip, buranın valisi Kâdı el-Fâdıl Abdurrahîm b. Ali'den gördüğü hürmet sebebiyle Kahire'de kalmaya karar vermiştir. Şâtıbî, Endülüs'te başlamış olduğu Hırzû'l-emânî adlı manzum eserini burada tamamlamıştır. O, Kâdı Fâdıl'ın yaptırdığı Fâdıliyye Medrese'sinde eğitim faaliyetlerine başlamış, vefatına kadar bu ilmi faaliyete on sekiz yıl devam etmiş, birçok meşhur talebe yetiştirmiştir. Böylece kendisinin şöhreti İslâm dünyasında yayılmıştır. Alemüddîn Ebû'l-Hasen es-Sehâvî, Ebû Bekir Muhammed b. Vaddâh el-Lahmî el-Endülüî, kendi oğlu Ebû Abdullah Muhammed, yine damadı olan Kemâleddîn Ali b. Şuca' b. Sâlim, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer el-Kurtubî ve daha birçok talebe kendisinden istifade etmiştir. H. 538/1143 senesinde dünyaya gelen Şâtıbî, yine h. 590/1194 yılında elli iki yaşında Kahire'de vefat etmiştir.²³⁹

Eserleri; *Hırzû'l-emânî ve vechü't-tehânî*, *Akiletü etrâbî'l-ķasâ'id fî esne'l-makâsıd, ez-Zâ'ât fî'l-Kur'ân* “*Manzume fî zâ'âtî'l-Kur'ân*”, *Nâzımetü'z-zehr* “*fî a'dâdi âyâtî's-süver* ile *ķasıde dâliyye*’dir.

2- Eserin kütüphane kaydı²⁴⁰

Tablo 2.42. Nüsha 1

Kütüphanesi	Diyanet İş. Baş.	Satır sayısı	Değişken
Demirbaş numarası	002999	Cildi	
Yer numarası	297.17 İSC	Müstakil ise	Cilt: 1
Yazı dili	Arapça		Varak: 49
Yazı hat çeşidi	Nesih/Manzum	Mecmuada ise	Risale:
Ebadı	270x180mm, 200x120mm.		Varak:

²³⁸ Dursun Sert, “Şâtıbî'nin Hayatı, Kıraat ilmindeki Yeri ve Eserleri”, *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1/1 (1985), 85-86; el-Mersafî, *Hidâyetü'l-kârî*, 2/691; Fatih Çollak, *Kıraat İminde İmam Şâtıbî ve eş-Şâtıbiyye* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1991), 20-45; Şemsüddîn ez-Zehebî, *Tabakâtü'l-kurrâ*, thk. Ahmed Han, nşr. Kral Faysal İslâmî Araştırmalar Merkezi (Riyad, 1997) 3/883-887; Abdurrahman Çetin, “Şâtıbî, Kâsım b. Firrûh”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 38/376-377.

²³⁹ Sert, “Şâtıbî'nin Hayatı”, 86-90; el-Mersafî, *Hidâyetü'l-kârî*, 2/692; Çollak, *İmam Şâtıbî ve eş-Şâtıbiyye*, 61-64; Zehebî, *Tabakâtü'l-kurrâ*, thk. Ahmed Han, 3/883-887; Çetin, “Şâtıbî, Kâsım b. Firrûh”, 38/376-377

²⁴⁰ Eserin DİB Kütüphanesi'nde yedi nüshası olup bunlardan önemli görülen dört tanesinin kütüphane kaydı yazılmıştır. Diğer nüshalar için bakınız; no. 003593-IV, no. 000777, no. 000790-XVI.

Nüsha, kütüphanedeki en eski nüshadır. Eserin 1b ile 48b'deki varaklarında süslemeli serlevha vardır. Serlevhalar ve serlevha içinde müellif adı, konu başlıkları, sûre isimleri, Şâtıbiyye'nin kıraat imam ve râvileri için belirlediği remiz, harf ve isimlerin ilk harfi, beyitler arasına konan işaretler kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Nüshanın 1a varağında Edirne'deki Eski Saray Selim Han Dârulkurrâsı talebelerine Derviş Halife adlı kişi tarafından vakfedildiğine dair, h. 1009/1600 tarihli kayıt vardır. Nüsha, h. 810/1408 tarihinde Bâyezid b. Ahmed b. İzzüddîn b. İlyâs tarafından istinsah edilmiştir.

Tablo 2.43. Nüsha 2

Kütüphanesi	Diyanet İş. Baş.	Satır sayısı	İki sütun 7 satır
Demirbaş numarası	003598-II	Cildi	
Yer numarası	297.17 İSC	Müstakil ise	Cilt:
Yazı dili	Arapça		Varak:
Yazı hat çeşidi	Nestalik/Manzum	Mecmuada ise	Risale: 2
Ebadı	200x150mm, 140x90mm.		Varak: 84b-174b.

Nüshanın 84b varağında tanıtılan kırâat imam ve râvilerin remizleri, bunların metin içindeki yazımları, konu başlıkları ve sûre isimleri kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Eserin kenarları kırmızı çizgilerle cetvelenmiştir. Nüshanın müstensihisi 174b'de kırmızı mürekkeple yazılmış olsa da sonradan silindiği görülmektedir. Nüshanın h. 992/1584 tarihinde istinsahı tamamlanmıştır.

Tablo 2.44. Nüsha 3

Kütüphanesi	Diyanet İş. Baş.	Satır sayısı	İki sütun 15 satır.
Demirbaş numarası	000776	Cildi	
Yer numarası	297.17 İSC	Müstakil ise	Cilt: 1
Yazı dili	Arapça		Varak: 43
Yazı hat çeşidi	Nesih/Manzum	Mecmuada ise	Risale:
Ebadı	220x160mm, 150x90mm.		Varak:

Nüshanın sayfa kenarları kırmızı çizgilerle cetvelenmiştir. Nüşhada konu başlıkları, sûre isimleri, imam ve âvî remizleri ile ferağ kaydının başı kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Nüshanın ferağ kaydında müstensihin adı sonradan silinmiş olup, eserin 5 Zilhicce h. 1122/1711 tarihinde istinsahı tamamlanmıştır.

Tablo 2.45. Nüsha 4

Kütüphanesi	Diyanet İş. Baş.	Satır sayısı	İki sütun 13 satır.
Demirbaş numarası	006423-I	Cildi	
Yer numarası	297.17 İSC	Müstakil ise	Cilt:
Yazı dili	Arapça		Varak:

Tablo 2.45. Nüsha 4 (Devamı)

Yazı hat çeşidi	Nesih/Manzum	Mecmuada ise	Risale: 1
Ebadı	190x130mm, 130x90mm.		Varak: 1b-49b

Eserin 1b varağında pembe, mor, turuncu renklerle bezenmiş çiçek motifli mihrabiyeli ve altın yaldızlı, tığ işlemeli serlevha vardır. Eserin tümünde metnin etrafı altın yaldızlı bordürle çerçevelenmiştir. Eserin 1a varağında fihrist olup, 124a varağında sahibi ve maliki Hâfız İbrâhim b. el-Hâc Receb b. el-Hâc Muhammed adına kayıt vardır. Eserin istinsah tarihi müstensih tarafından düşülmemiş olup, müstensih Rıdvan Efendi'nin talebesi (sevvedehû, nüshayı yazan) Süleyman b. Ahmed tarafından eser istinsah edilmiştir.”

3- Eserin başı

قال الشيخ الأجل الإمام المقرئ أبو القاسم فيره بن خلف أحمد الرعيني ثم الشاطبي رضي الله عنهم، بدأت ببسم الله في النظم أولاً، تبارك رحماً رحيماً ومولاً، وثنيت صلى الله ربي علي رضي، محمد المهدي إلي الناس مرسلًا...²⁴¹

4- Eserin muhtevası ve yöntemi

Şâtibiyye, *Kasîde-i Lâmiyye*, *Hırzû'l-emânî* adlarıyla bilinen eser, 1173 beyitten oluşmaktadır. Manzum eser yedi kırâat imamının okuyuşunu, usûl ve ferşü'l-hurûf diye bilinen iki kısımda ele almaktadır.

Eser, Ebû Amr ed-Dânî'nin yedi kıraat imamının okunuşlarıyla ilgili mensur olarak yazdığı “*Kitâbü't-Teysîr fî'l-kırâ'âtî's-seb'a*” adlı eserinin manzum hale getirilmiş şiir halidir. Eser temelde *Kitâbü't-Teysîr*'i esas alsa da eserde başka kaynaklardan da faydalandığı görülmüştür. Bunlar; Sîbeveyhî'nin *el-Kitâb*'ı, Ebû'l-Hasen İbn Galbûn'un *et-Tezkire fî'l-kırâ'âtî's-semân*'ı, Ebû'l-Abbâs el-Mehdevî'nin *el-Hidâye fî'l-kurrâ'i's-seb'a*'sı, Ebû'l-Feth Fâris b. Ahmed el-Hımsî'nin *el-Menşe' fî'l-kırâ'âtî's-semân*'ıdır. Bunların yanında nahivcilerin eserlerinden de faydalanan müellifin bu etkisi şu beyitlerde özellikle görülmektedir. Bu beyitler (99., 175., 370., 1133. ve 1144. beyit şeklinde sıralanabilir).²⁴²

²⁴¹ Ebû Muhammed Kâsım b. Firrûh b. Halef eş-Şâtibî er-Ru'aynî, *Hırzû'l-emânî ve vechû't-tehânî* (Ankara: DİB Kütüphanesi, Yazma Eserler, 002999), 1b.

²⁴² Şâtibî, *Hırzû'l-emânî* (Yazma Eserler, 002999), 1b-48b; Sert, “Şâtibî'nin Hayatı, Kıraat İlmindeki Yeri”, 90-92; Çollak, *İmam Şâtibî ve eş-Şâtibiyye*, 89-92; Çollak, “eş-Şâtibiyye”, 38/377-378.

İbnü'l-Cezerî, eseri ancak ehlinin anlayıp takdir edebileceğini *Ğâyetü'n-nihâye* adlı eserinde belirtmiştir.²⁴³ Eser yedi kıraat ilminde ana kaynak kitapların başında gelir. Eserin bir özelliği de daha önceki kıraat eserlerinde kıraat imam ve râvilerin adları yazıda kullanılırken, İmâm Şâtıbî bu eserinde ebcet hesabında kullanılan remizleri esas alarak ilk defa bu remiz sistemini (ابج، دھز، حطي، كلم، نصع، فضق، رست) kullanmıştır.²⁴⁴

Eserde kasidenin usûl bölümünde imam ve râvilerin remizleri, eserde ihtilaflı âyetlerle kelimelerdeki farklılıkların anlatılmasındaki yöntem ve usûl tanıtılmıştır.²⁴⁵ Usûl bölümünün bâb başlıkları sırayla *istiâze, Besmele, Sûretü'l-ümm (Fâtîha), idğâm çeşitleri ve hükümleri, hâ-i kinâye, med-kasr, Hemze çeşitleri ve hükümleri, harekeli hemzenin mâ kablindeki harfe nakli, Hamza ve Hişâm'ın bazı kelimelerdeki vakfı, (قد، هل، إذ، بل) edatlarının idğâm ve izhâr halleri, Te'nis tâ'sı, tenvin ve sakin nûn'un hükümleri, imâle-feth-beyne, lâm ve râ harflerinin okunuş keyfiyetleri, izafet ya'ları üzerinde vakf, ziyâde olan yâ'lar, Resmü'l-Mushaf imlâsı ve kelime sonlarında vakf meselesidir. Bu şekilde 28 bâb başlığı altında usûl bölümü oluşturulmuştur.*²⁴⁶

Eserin ikinci kısmında Bakara sûresinden itibaren ferşü'l-hurûf denilen ve belli kaidesi olmayan kırâat vecihlerinin ihtilafları 45 bâb başlığı altında ele alınmıştır.²⁴⁷ Son bâb başlıkları Tekbir ve mehâricü'l-hurûf kısmıyla bitirilmiştir.²⁴⁸

Eserin yazma eser kütüphanelerinde yurt içi ve yurt dışı pek çok yazma nüshası vardır.²⁴⁹ Eserle ilgili çeşitli şerh ve hâşiyelerle²⁵⁰ ihtisâr, tekmile gibi pek çok çalışma da yapılmıştır.²⁵¹

²⁴³ İbnü'l-Cezerî, *Ğâyetü'n-nihâye fî esmâ'i ricâli'l-kırâ'ât evla'r-rivâye ve'd-dirâye*, thk. Ebû İbrâhim Amr b. Abdillâh (Kâhire: Dâru'l-Lü'lü', 2017), 3/51-52.

²⁴⁴ Sert, Şâtıbî'nin Hayatı, 90-94; Çollak, *İmâm Şâtıbî ve eş-Şâtıbiyye*, 103-106; Çollak, "eş-Şâtıbiyye", 38/377-378.

²⁴⁵ İmâm eş-Şâtıbî, *Hırzû'l-emânî ve vechü't-tehânî* (Ankara: DİB Kütüphanesi, Yazma Eserler, 006423-I), 1b-19b; Çollak, *İmâm Şâtıbî ve eş-Şâtıbiyye*, 106-140.

²⁴⁶ Şâtıbî, *Hırzû'l-emânî* (Yazma Eserler, 006423-I), 1b-19b; Çollak, *İmâm Şâtıbî ve eş-Şâtıbiyye*, 99-102.

²⁴⁷ Şâtıbî, *Hırzû'l-emânî* (Yazma Eserler, 006423-I), 19b-49b. Eserin muhtevasıyla alakalı ayrıntılı bilgi için bk. Fatih Çollak, *Kıraat İminde İmâm Şâtıbî ve eş-Şâtıbiyye* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1991); Çollak, "eş-Şâtıbiyye", 38/377-378.

²⁴⁸ Şâtıbî, *Hırzû'l-emânî* (Yazma Eserler, 006423-I), 47b-49b.

²⁴⁹ Eserin Milli Kütüphane, Türkiye Yazma Eserler Portalı, DİB Kütüphanesi gibi kamu ve özel kütüphaneler ile yurt dışı yazma eser kütüphanelerinde birçok nüshası vardır.

²⁵⁰ Çollak, *İmâm Şâtıbî ve eş-Şâtıbiyye*, 141-159; Abdülhâdî Abdullah Hamîtû, *Za'imü'l-Medreseti'l-Eseriyye fî'l-kırâ'âtî ve Şeyhu Kurrâ-i el-Mağribi ve'l-Meşriki, el-İmâm Ebû'l-Kâsım eş-Şâtıbî: Dirâsetün 'an Kasîdetihî Hırzû'l-emânî fî'l-kırâ'ât* (Riyad: Dâru Edvâü's-Selef, 2005), 143-192.

Türkiye’de Fatih Çollak tarafından esere dair “*Kırâat İlminde İmâm Şâtıbî ve eş-Şâtıbiyye*” adlı bir doktora tezi hazırlanmış ve çeşitli makaleler yayınlanmıştır.

5. Eserin sonu

وتبدي علي أصحابه نفحاتها، بغير تناء زربا و قرنفا،

Şâtıbiyye eseri yukarıdaki bu beyitle son bulmaktadır. Demirbaş no: 002999 olan en eski nüshada, müstensih eserin sonunda bir dörtlükte kendisi yazmıştır:

كنتت كتابي بخط جميل، وجهد جهود بعمر طويل

اخاف من الموت إذا جائي، بباع كتابي بشيء قليل

Kitabımı güzel bir hatla yazdım, çok çabalar harcadım, uzun ömür verdim,

Korkarım ki ölüm bana geldiğinde, o zaman kitabım az bir kıymete satılır.²⁵²

باب مخارج الحروف والصفات بها التي يحتاج القاري إليها

Hırzû ’l-emânî adlı eserin bu nüshası yukarıda yazılı meharicü’l-hurûf babıyla son bulur.²⁵³

2.3.2. ed-Dürre fî kırâ’âtî’s-selâseti’l-mütemmîme li’l-‘aşere (ed-Dürretü’l-mudıyye)

1- Eserin müellifi

Eserin müellifi, Ebü’l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Alî b. Yûsuf el-Cezerî ed-Dımaşkî’dir (ö. 833/1429).

2- Eserin kütüphane kaydı

Tablo 2.46. Nüsha 1

Kütüphanesi	Diyanet İş. Baş.	Satır sayısı	Değişken sütun / 13 satır.
Demirbaş numarası	006423-II	Cildi	
Yer numarası	297.17 İSC	Müstakil ise	Cilt:
Yazı dili	Arapça		Varak:
Yazı hat çeşidi	Nesih/Manzum	Mecmuada ise	Risale: 2
Ebadı	190x130mm, 130x90mm.		Varak: 50b-61a.

²⁵¹ Çollak, *İmam Şâtıbî ve eş-Şâtıbiyye*, 160-164.

²⁵² Şâtıbî, *Hırzû ’l-emânî* (Yazma Eserler, 002999), 48b.

²⁵³ Şâtıbî, *Hırzû ’l-emânî* (Yazma Eserler, 006423-I) 48a.

Eserin 50b varağında metnin mukaddime sayfasının baş tarafında çiçek bezeli, mihrabiyesi olan, altın yaldızlı, tığ işlemeli serlevha vardır.

Tablo 2.47. Nüsha 2

Kütüphanesi	Diyanet İş. Baş.	Satır sayısı	17 satır
Demirbaş numarası	006554-II	Cildi	
Yer numarası	297.17 İSC	Müstakil ise	Cilt:
Yazı dili	Arapça		Varak:
Yazı hat çeşidi	Nesih/Manzum	Mecmuada ise	Risale: 2
Ebadı	205x150mm, 150x90mm.		Varak: 172b-182b.

Tablo 2.48. Nüsha 3

Kütüphanesi	Diyanet İş. Baş.	Satır sayısı	10/11 satır.
Demirbaş numarası	000790-XVII	Cildi	
Yer numarası	297.17 İSC	Müstakil ise	Cilt:
Yazı dili	Arapça		Varak:
Yazı hat çeşidi	Nesih/Manzum	Mecmuada ise	Risale: 1
Ebadı	210x150mm, 140x70mm.		Varak: 200b-

Nüshada bâb başlıkları, kırâat imam ve râvilerinin remizleri kırmızı mürekkeple yazılmış, kıraat vecihlerinin olduğu âyetteki kelimelerin üzerine de kırmızı mürekkeple keşide çekilmiştir. Nüshanın bir kısmı eksiktir. Eserin ferşü'l-hurûf'a kadar olan kısmı tam olup, ferşü'l-hurûf kısmından ise on bir beyt vardır.

3- Eserin başı

هذا كتاب دره: بسم الله الرحمن الرحيم، قل الحمد لله وحده علا، ومجده واسئل عونه وتوسلا وصل علي خير الانام محمد، وسلم وآل والصحاب ومن تلا...²⁵⁴

4- Eserin muhtevası ve yöntemi

İbnü'l-Cezerî'nin bu eseri *ed-Dürretü'l-mudiyye*, *ed-Dürretü'l-mudiyye fî kırâ'âti'l-eimmeti's-selâseti'l-merdiyye*, *ed-Dürratü'l-ma'niyye* gibi birçok isimle anılmıştır.²⁵⁵ Eser 241 beyitten oluşur. İmâm Şâtıbî'nin *eş-Şâtıbiyye* diye bilinen ve yedi kırâati ihtiva eden manzum eserini hatmedip bitirenler için İbnü'l-Cezerî bu eseri dördüncü ve beşinci beyitlerde de bahsettiği gibi;

²⁵⁴ İbnü'l-Cezerî, *ed-Dürre fî kırâ'âti's-selâseti'l-mütemmima li'l-'aşere* (Ankara: DİB Kütüphanesi, Yazma Eserler, 006523-II), 50b.

²⁵⁵ Altıkulaç, "İbnü'l-Cezerî", 20/554-555; Kübra Türkmen, *İbnü'l-Cezerî ve "ed-Dürretü'l-Mudiyye" Adlı Eseri* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 23.

و بعد: فخذ نظمي حروف ثلاثة * تتم بها العشر القراءات وانقلا

كما هو في تحبير تيسير سبعا * فاسئل ربي ان يمن فتكملا.

Yedi kıraati on kıraate tamamlamak (tekmile) isteyenler için daha önce nesir eser olarak kaleme aldığı *Tahbiru't-Teysîr* adlı eserinin benzeri olan bu manzum eseri, kalan üç kıraati (Ebû Ca'fer, Yâ'kûb ve Halefû'l-'Âşir) bu manzum eserde kaleme almıştır.²⁵⁶

Eser, İbnü'l-Cezerî'nin diğer kırâatle alakalı eserleri gibi usûl ve ferş bölümünden oluşmaktadır. Eserin usûl bölümünde müellif Allah'a hamd, Rasûlüne salât, selâm ve dua faslından sonra, eserin telif sebebini zikredip, kırâat imamlarının adlarını ve râvilerini tanıtmış, eserin bâb başlıklarını zikrederek usûl bölümünü 15 başlıkla açıklamıştır. Müellif *Şâtıbiyye*'de yedi kırâatin usûlünde olan bütün konuları değil, kalan üç kırâati ilgilendiren usûl konularını zikretmiştir. Bu bâb başlıkları şöyledir: *Mukaddime, Besmele ve Fâtiha sûresi, idğâm-ı kebir, hâü'l-kinâye, med ve kasr, bir kelimedede iki hemze, iki kelimedede hemzenin ictiması, hemzenin tek geldiği durumlar, hemze üzerine nakl, sekt ve vakf, idğâm-ı sağîr, tenvin ve sakin nûn, feth ve imâle, resmi hatta râ ve lâm harflerinin üzerine vakf, izafet yâ'sı, zevâid ya'lar*.²⁵⁷

Eserin ferşü'l-hurûf kısmında ise müellif Kur'an-ı Kerim'de dağınık şekilde bulunan ve belli kuralı olmayan kırâat vecihlerini yirmi iki bâbda beyan etmiştir.²⁵⁸ Müellif bu eserde yedi kırâatin dışında zikredilen bu üç kırâatin de sahih olduğunu, diğer eserlerinde olduğu bu eseriyle de ortaya koymuştur.

Eserin Türkiye ve yurtdışı kütüphanelerinde birçok yazma nüshası bulunmaktadır. Eserle ilgili çeşitli şerh, tahkik ve tez çalışmaları yapılmıştır. Eserin çeşitli baskıları mevcuttur.²⁵⁹

5- Eserin sonu

ومن بجمع الشمل واغفر ذنوبنا، وصل علي خير الأنام ومن تلا، تمت الكتاب بعون الله الملك الوهاب.²⁶⁰

²⁵⁶ İbnü'l-Cezerî, *ed-Dürre fî kırâ'âti's-selâseti'l-mütemmima li'l-'aşera* (Ankara: DİB Kütüphanesi, Yazma Eserler, 006423-II), 50b.

²⁵⁷ İbnü'l-Cezerî, *ed-Dürre* (Yazma Eserler, 006423-II), 50b-53a-b.

²⁵⁸ İbnü'l-Cezerî, *ed-Dürre* (Yazma Eserler, 006423-II), 53b-60b, 61a. Eserle ilgili ayrıntılı bilgi için bakınız: Türkmen, *İbn Cezerî ve ed-Dürretü'l-mudîyye*, 41-57.

²⁵⁹ Altıkulaç, "İbn Cezerî", 20/554-555; Türkmen, *İbn Cezerî ve ed-Dürretü'l-mudîyye*, 38-40.

²⁶⁰ İbnü'l-Cezerî, *ed-Dürre* (Yazma Eserler, 006423-II), 61a.

2.3.3. Tayyibetü'n-Neşr fi'l-kırâ'âtî'l-'aşr

1- Eserin müellifi

Eserin müellifi, Ebü'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ali b. Yûsuf el-Cezerî ed-Dımaşkî'dir (ö. 833/1429).

2- Eserin kütüphane kayıt Bilgileri

Tablo 2.49. Tek Nüsha

Kütüphanesi	Diyanet İş. Baş.	Satır sayısı	13 satır / 2 sütun
Demirbaş no	006423-V	Cildi	
Yer numarası	297.17 İSC	Müstakil ise	Cilt:
Yazı dili	Arapça		Varak:
Yazı hat çeşidi	Nesih / manzum	Mecmuada ise	Risale: 5
Ebadı	190x130mm, 130x90mm.		Varak: 82b -124a

Nüshanın başında diğer manzum risalelerin başında olduğu gibi turuncu, mor, pembe renk çiçek motifli, mihrabiye, tığ işlemeli, altın yaldızlı serlevha vardır. Eserin bâb başlıkları ile imam, râvî ve tariklerin remizleri kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Ayrıca eserin derkenarlarında hâşiye vardır. Eserin müstensihî aynı mecmuanın hepsini istinsah eden Rıdvan Efendi'nin talebesi Süleyman b. Ahmed Efendi'dir.

3- Eserin Başı²⁶¹

قَالَ مُحَمَّدٌ هُوَ ابْنُ الْجَزْزِي يَإِذَا الْجَلَالِ أَرْحَمُهُ وَاسْتُرَّ وَاعْفِر
الْحَمْدُ لِلَّهِ عَلَى مَا يَسْرَهُ مِنْ نَشْرِ مَنْقُولِ حُرُوفِ الْعَشْرَةِ
تَمَّ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ السَّرْمَدِي عَلَى النَّبِيِّ الْمُصْطَفَى مُحَمَّدٍ

4- Eserin muhtevası ve yöntemi

Eser, *Neşr-i Kebîr*'in manzum hali olup yuvarlama bin kûsür beyt olduğu için *Elfiye* diye de anılmıştır. Mezkûr telif, toplam 1115 beyitten oluşur. İbnü'l-Cezerî bu eserini şöyle tarif etmektedir; (ضمنتها كتاب نشرالعشر * فهي به طيبة في النشر) İbnü'l-Cezerî, bu beyitte eserinin on kırâate dair yazdığı *en-Neşr*'i ihtiva ettiğini ve eserin adının *Tayyibetü'n-Neşr* olduğunu kaydetmiştir. *Tayyibetü'n-Neşr*'in yazılmasının sebebi *en- Neşr*'in daha kolay anlaşılması,

²⁶¹ İbnü'l-Cezerî, *Tayyibetü'n-Neşr* (Ankara: DİB Kütüphanesi, Yazma Eserler, 006423-V), 82b.

manzum halinin ezberlenebilmesi sebebiyle insanların kırâat ilmine olan alakalarının cezbedilmesi sûretiyle bu ilmi elde etmenin kolaylaştırılmasıdır.

Müellif kıraat ilminin elde edilmesinde Dâni'nin *et-Teysîr*'ini tekâmül için kaleme aldığı *Tahbîru't-Teysîr* ve Şâtıbî'nin *Hırzû'l-emânî*'sine yazdığı *ed-Dürra* ile yedi kırâati ona tamamlamıştır. O, *Neşr-i Kebîr*'de yer verdiği on imam ve iki râvilerine birçok tarik eklemiştir; bu durumu *Tayyibe* metninde şöyle ifade etmiştir; (فهي زها ألف طريق تجمع) O, “Bin tarikte topladım” ifadesiyle bine yakın tariki eserine aldığını belirtir.

Eser manzum halinde iki ana bölümden oluşur. Buna göre ilk bölüm usulle ilgili²⁶² olup 432 beyt'ten müteşekkildir. İkinci bölüm ise yaklaşık 583 beyt'ten oluşan ferşü'l-hurûf²⁶³ kısmını ihtiva etmektedir.

Müellif daha önce Şâtıbî'nin eserinde kullandığı remizleri aynen kullanırken son üç imamın remizlerini kendisi koymuştur. Bundan başka o, sembol kelimeler, remizler kullanarak, müteaddid kırâat vecihlerini ortak okuyan kurrâyı, on yedi farklı kelime ile remzetmiştir. Eserin usûl bölümü klasik kırâat kitaplarında olan bâb başlıklarının yanında toplam 27 bâb başlığı ile konuları ele almıştır. O, ferşü'l-hurûf kısmında ise 38 bâb başlığı altında mevzûları izah etmiştir. Eserin yurt içi ve yurtdışı yazma eser kütüphanelerinde birçok yazma nüshası vardır.²⁶⁴

Eserle ilgili önemli şerhler yapılmıştır. Bu konuda müellifin mahdumu Ebû Bekir Ahmed (ö. 859/1454) tarafından yapılan şerhtir. Eser Ali Muhammed ed-Dabbâ' tarafından tahkik edilerek 1950'de basılmıştır. Bir başka önemli şerh ise Ebü'l-Kâsım Muhammed b. en-Nüveyrî tarafından yapılan çalışmadır. İbnü'l-Cezerî'den *Tayyibe* tarikiyle bir cüz okuyan en-Nüveyrî, *Tayyibe*'yi şerh etmiştir. en-Nüveyrî'nin şerhi Mecdî Muhammed Sürûr Sa'd Baslûm tarafından tahkik ve takdimi yapılarak, 2003 yılında Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye yayınevinden iki cilt halinde basılmıştır.²⁶⁵

²⁶² İbnü'l-Cezerî, *Tayyibetü'n-Neşr* (Yazma Eserler, 006423-V), 84b-100a.

²⁶³ İbnü'l-Cezerî, *Tayyibetü'n-Neşr* (Yazma Eserler, 006423-V), 100a-124a.

²⁶⁴ Eserle alakalı daha fazla bilgi için bk. Ali Osman Yüksel, *İbn Cezerî ve Tayyibetü'n-Neşr* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Vakfı Yayınları, 1996); Yaşar Akaslan, “Bir İlm-i Kıraat Klasığı, Tayyibetü'n-Neşr fi'l-kırâ'âti'l-aşr”, *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 17/3 (2017), 277-310.

²⁶⁵ Ali Osman Yüksel, *İbn Cezerî ve Tayyibetü'n-Neşr* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Vakfı Yayınları, 3. Baskı, 2016), 250-251.

5- Eserin Sonu

وههنا تم نظم الطيبة ، الفية سعيدة مهذبة*
بالروم من شعبان وسط سنة ، تسع و تسعين و سبعمائة*
و قد اجزتها لكل مقري ، كذا اجزت كل من في عصري*
رواية بشرطها المعتبر ، وقاله محمد بن الجزري*
يرحمه بفضله الرحمن ، فظنه من جوده الغفران.²⁶⁶

2.4. Müellifi Bilinmeyen Nesir Eserler

2.4.1. Meslek-i Şeyh Ahmed es-Sûfî

1- Eserin müellifi

Eserin müellifi, Şeyh Ahmed Efendi es-Sûfî el-Kastamonî'dir. Eser, kütüphane kaydında bu isimle kaydedilmiş ise de nüsha incelendiğinde eserin müstensih tarafından yazıldığı anlaşılmaktadır. Dolayısıyla eserin müellifi bilinmemektedir.

2- Eserin kütüphane kaydı

Tablo 2.50. Nüsha 1

Kütüphanesi	Diyanet İş. Baş.	Satır sayısı	Değişken
Demirbaş no	007349	Cildi	
Yer numarası	297.17 İSC	Müstakil ise	Cilt: 1
Yazı dili	Arapça		Varak: 85
Yazı hat çeşidi	Nesih / Mensur	Mecmuada ise	Risale:
Ebadı	210x130mm, 190x120mm		Varak:

Tablo 2.51. Nüsha 2

Kütüphanesi	Diyanet İş. Baş.	Satır sayısı	Değişken
Demirbaş no	006739	Cildi	
Yer numarası	297.17 İSC	Müstakil ise	Cilt: 1
Yazı dili	Arapça		Varak: 21
Yazı hat çeşidi	Nesih / Mensur	Mecmuada ise	Risale:
Ebadı	180x110mm, 130x80mm.		Varak:

²⁶⁶ İbnü'l-Cezerî, *Tayyibetü'n-Neşr* (Yazma Eserler, 006423-V), 124a.

3- Eserin başı

006739 demirbaş no.lu nüshanın 1b varağının sağ derkenarında kırâat imam ve râvilerinin remizleri yazılmıştır. Eser, aşağıdaki metinle başlamaktadır.

لجميع القراء مقدار بيان اولونور با لمراتب الاربع علي طريق اسلامبول.

007349 demirbaş nolu nüshanın başı ise şöyle başlamaktadır;

فيحصل له اربعة اوجه، الاول الفتح مع الطول، الثاني التقليل مع الطول

4- Eserin muhtevası ve yöntemi

İki ayrı nüsha olarak kütüphanede bulunan bu yazmalar, kırâatte İstanbul tariki olarak bilinen ve iki mesleği olan, İtilaf ve Sofî meslekleriyle alakalı usûl ve ferşü'l-hurûf'u ilgilendiren bazı kuralları ve şematik indirâc usûlüne göre tertip edilen âyet çözümlemeleri içerir. Zaman zaman İstanbul tariki Sofî ve İtilâf mesleğiyle alakalı notlar düşülmüştür. Her iki eserin adı ve müellifi Şeyh Ahmed es-Sofî'ye nispet edilse de eserde bu iki meslekle alakalı genel notlar bulunmaktadır. Eserde merâtibi erba'a ve mertebeteyn de denilen, kıraatte med mertebeleriyle alakalı açıklamalar yer almakta; genel olarak yedi ve on kırâatin yanı sıra takrîble alakalı ruhsat metodu esas alınarak merâtib-i erba'a ve mertebeteyn ölçülerine göre âyetlerden örnek vüçhâtla şematik olarak indirâc sistemi gösterilmektedir.²⁶⁷

5- Eserin sonu

007349 nolu demirbaşın sonu Bakara sûresinden bazı âyetlerin indirâca göre şematik şekilde gösterimiyle sona ermiştir. 006739 demirbaş nolu nüshada ise 21a varağında kırâat mesleklerine göre merâtib-i erba'a ve mertebeteyne göre med ölçüleri verilmiştir.

2.4.2. İhtilâfü'l-kırâ'ât

1- Eserin müellifi

Eserin müellifi bilinmemektedir.

2- Eserin kütüphane kaydı

²⁶⁷ Şeyh Ahmed Efendi es-Sûfî el-Kastamonî, *Meslek-i Şeyh Ahmed es-Sûfî* (Ankara: DİB Kütüphanesi, Yazma Eserler, 007349), 1b-85a; Şeyh Ahmed Efendi es-Sûfî el-Kastamonî, *Meslek-i Şeyh Ahmed es-Sûfî* (Ankara: DİB Kütüphanesi, Yazma Eserler, 006739), 1b-21a.

Tablo 2.52. Tek Nüsha

Kütüphanesi	Diyanet İş. Baş.	Satır sayısı	12 sütun 12 satır.
Demirbaş no	006560-I	Cildi	
Yer numarası	297.17 İSC	Müstakil ise	Cilt:
Yazı dili	Arapça		Varak:
Yazı hat çeşidi	Talik /Mensur	Mecmuada ise	Risale: 1
Ebadı	210x105mm, 150x65mm.		Varak: 1b-8a.

Nüshanın 1b varagında altın yaldızlı, tığ işlemeli, mihrabiyeli rûmî desenli serlevha vardır. Nüşhada sûre isimleri ve konu başlıkları kırmızı mürekkeple yazılmıştır.

Nüshanın 1a varagında Meclis-i Mesâhifi Şerîfe azası sabıkasından Hulusi Efendi tarafından meclise vakfedildiğine dair not bulunmaktadır. 7b ve 8a varaklarında ise vakf işaretleri ve kırâat imamlarının isim ve rumuzlarını tanıtan fevâidler vardır.

3- Eserin başı

رواية ابو بكر عن عاصم، سورة البقرة ، ثم إتخذتم بالادغام

4- Eserin muhtevası ve yöntemi

Eserde kırâat-i Âsım rivâyeti Ebû Bekir Şu‘be’nin ferşü’l-huruf’a dair sûrelerdeki vücûhâtı tek tek ele alınmaktadır. Eserde kırâat vecihleri kare kutucuklar içerisinde yazılmıştır.²⁶⁸

5- Eserin sonu

سورة الكافرون ولي دين، سورة الاخلاص كفوا.²⁶⁹

2.4.3. Fevâidü tete‘allaku bi cemî‘i’l-vücûhi fi ba‘dî’l-âyâtî min tarîki’ş-Şâtıbiyye

1- Eserin müellifi

Nüshanın 40b varagında Köprülüzâde Nûman Paşa’nın adı zikredilse de kaynaklarda Nûman Paşa’nın böyle bir eserine ulaşlamamıştır. Eserin müellifi bilinmemektedir.

2- Eserin kütüphane kaydı

Tablo 2.53. Tek Nüsha

Kütüphanesi	Diyanet İş. Baş.	Satır sayısı	23 satır
Demirbaş no	000790-VIII	Cildi	

²⁶⁸ *İhtilâfî’l-kırâ’ât* (Ankara: DİB Kütüphanesi, Yazma Eserler, 006560-I), 1b-7a.

²⁶⁹ *İhtilâfî’l-kırâ’ât* (Ankara: DİB Kütüphanesi, Yazma Eserler, 006560-I), 7a.

Tablo 2.53. Tek Nüsha (Devamı)

Yer numarası	297.17 İSC	Müstakil ise	Cilt:
Yazı dili	Arapça		Varak:
Yazı hat çeşidi	Nesih / Mensur	Mecmuada ise	Risale: 8
Ebadı	210x150mm, 140x70mm		Varak: 40b-50a

Nüşhada konu başlıkları, kıraat imam ve râvilerinin isimleri ile kırâat vecihi olan kelimeler kırmızı mürekkeple yazılmış, bazı kelimelerin üzerine keşide çekilmiştir.

Eserin müstensihî bilinmemektedir. Eserin istinsah tarihi ise h. 1197/1782 olarak kaydedilmiştir.

3- Eserin başı

بسم الله الرحمن الرحيم و به نستعين، الحمد لله على افضاله والصلوة على محمد وآله وبعد: فهذه فوائد تتعلق بجميع الوجوه في بعض الآيات من طريق الشاطبية...²⁷⁰

4- Eserin muhtevası ve yöntemi

Eser on varaklı bir nüsha olup, sekizinci risâle olarak istinsah edilmiştir. Eserin baş tarafında bazı âyetlerin vücûhâtı ele alınıp bu vecihleri açıklarken kıraatte cem‘ usûlû takip edildiğindeki yol ve yöntem açıklanmıştır. Eserde klasik kırâat imamları ve râvilerinin tertibine Kâlûn ile başlanmasında olduğu üzere, âyetlerdeki vecihlere göre ilgili imam ve râviler tek tek zikredilerek vecihler açıklanmıştır. Esere mukaddimeden sonra istiâze-besmele, sûreteyn beyni ve Fâtiha-Bakara sûreleriyle devam edilmiş olup bu meyanda müellifin önemli gördüğü vecihler eserde sûre sûre yazılmış ve açıklanmıştır.²⁷¹ Son konu başlığı Tekbir bahsiyle bitirilmiştir.²⁷²

5- Eserin sonu

قرات سورة الفاتحة، واول سورة البقرة إلى قوله تعالى وأولئك هم المفلحون، و دعوت بدعاء الختمة، ويسمى فاعل ذلك الحال المد، وهو الذي إذا حل في ختمة ارتحل إلى آخر وكان ذلك عادة جميع القراء تمت 1197هـ.²⁷³

²⁷⁰ Fevâid-ü tete'allakû bi-cemî'i'l-vücûh fî ba'zi'l-ayât-i min tarîki's-Şâtıbyye (Ankara: DİB Kütüphanesi, Yazma Eserler, 000790-VIII), 40b.

²⁷¹ Fevâid-ü tete'allakû bi-cemî'i'l-vücûh (Yazma Eserler, 000790-VIII), 40b-50a.

²⁷² Fevâid-ü tete'allakû bi-cemî'i'l-vücûh (Yazma Eserler, 000790-VIII), 49a.

²⁷³ Fevâid-ü tete'allakû bi-cemî'i'l-vücûh (Yazma Eserler, 000790-VIII), 50a.

2.4.4. Risâle fi't-Tekbîr²⁷⁴

1- Eserin müellifi

Eserin müellifi bilinmemektedir.

2- Eserin kütüphane kaydı

Tablo 2.54. Tek Nüsha

Kütüphanesi	Diyanet İş. Baş.	Satır sayısı	15 satır
Demirbaş no	003528	Cildi	
Yer numarası	297.17 İSC	Müstakil ise	Cilt: 1
Yazı dili	Arapça		Varak: 14
Yazı hat çeşidi	Nesih / Mensur	Mecmuada ise	Risale:
Ebadı	230x150mm, 160x90mm.		Varak:

Nüşhada sûre isimleri, bazı kelime ve cümleler, rakamlarla bazı kelimelerin üzerindeki keşideler, kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Nüşanın 13b varağında fevâid vardır. Eserin müstensihî bilinmemekle beraber, istinsah tarihi 6 Rebûlâhir h. 1303/1886 olarak kaydedilmiştir.

3- Eserin başı

بسم الله الرحمن الرحيم، اعلم ان خاتمة التكبير، اعلم ان سبب التكبير، ما رواه الحافظ ابو العلا اسناده عن البزي ان رسول الله صلى الله عليه وسلم انقطع عند الوحي، فقال المشركين قلى محمدا عليه السلام ربه فنزلت سورة والضحي فقال النبي عليه السلام الله اكبر تصديقا لما كان ينتظر من الوحي وتكذيبا للكفار...²⁷⁵

4- Eserin muhtevası ve yöntemi

Eser, Kur'an-ı Kerim hatmi sonunda yapılan ve Duhâ sûresinden itibaren getirilen Tekbirlerle alakalı bir eserdir. DİB Kütüphanesi'nde bulunan 9 yazma nüshanın içerisinde en kapsamlısı, olduğundan bu çalışmada bu nüshayı esas alınmıştır.

Eserin mukaddime kısmında Tekbir'in tarihsel süreci, Rasûlullah'tan kimlerin rivayet ettiği, kırâat imamı İbn Kesîr ve râvîsi Bezzî'den gelen rivâyetler, muteber kaynak eserlerden

²⁷⁴ Çalışma yapılan kütüphanede Kur'an-ı Kerim hatmi sonunda Duhâ sûresinden itibaren getirilen Tekbir, tehlîl ve tahmîd ile alakalı Tekbir adıyla 9 nüsha vardır. Araştırmada en ayrıntılı ve düzgün metni ana metinde zikredilmiştir. Diğerleri; 001937-VII, 000790-IV, 001937-VI, 005776-III, 006549-VII, 001937-III, 004773-III ve 004773-IV demirbaş no.lu nüshalardır.

²⁷⁵ *Risâle fi't-Tekbîr* (Ankara: DİB Kütüphanesi, Yazma Eserler, 003528), 1b.

delillerler ve görüşler getirilerek açıklanmıştır.²⁷⁶ Daha sonra seb‘a ve ‘aşera’ya göre Tekbir vücûhâtı, Duha ile İhlâs sûreleri arası, imam ve râvilere göre, evveli sûre, iki sûre arasında Tekbirlerin nasıl okunacağı ve diğer kırâat vecihleri sıralanmaktadır.²⁷⁷ İhlâs sûresinden itibaren Tekbir, tehlîl ve tahmîd vecihleri kurrâ’ya göre beyan edilmektedir.²⁷⁸

Bu kütüphanede diğer nüshalar genellikle meşhur kırâat eserlerinin Tekbir bahsinden alınmış olup, yedi, on kıraat ve takrîble alakalı tekbir vecihleri, bazılarında ise birkaç eserin Tekbir mevzusu bir arada cemedilerek verilmiştir. 004773-III demirbaş nolu nüsha Mısır tarikinın Tekbir bahsini ele almaktadır. 001937-VII demirbaş nolu nüsha ise sadece Râvî Bezzî’den gelen Tekbirle alakalı rivayet ve vücûhâtı ele almaktadır.

5- Eserin sonu

ثم تعطف حمزة بضم عليهم ولا الضالين وصل بلا بسملة الم ذلك الكتاب، فاندراج معه وصل يعقوب ثم الا وجه الثلاثة
مع البسملة ثم السكت بين السورتين ليقع، فالجملة ستة عشر و جها تمت، سنة 1303 هـ. 6 ربيع الآخر²⁷⁹

2.4.5. Risâle fi’l-idğâmi’l-kebîr

1- Eserin müellifi

Eserin müellifi bilinmemektedir.

2- Eserin kütüphane kaydı

Tablo 2.55. Tek Nüsha

Kütüphanesi	Diyanet İş. Baş.	Satır sayısı	23 satır
Demirbaş no	004773-II	Cildi	
Yer numarası	297.17 İSC	Müstakil ise	Cilt:
Yazı dili	Arapça		Varak:
Yazı hat çeşidi	Talîk/Mensur	Mecmuada ise	Risale: 2
Ebadı	210x130mm, 140x60mm.		Varak:19b-24a.

²⁷⁶ *Risâle fi’l-idğâmi’l-kebîr* (Yazma Eserler, 003528), 1b-3b.

²⁷⁷ *Risâle fi’l-idğâmi’l-kebîr* (Yazma Eserler, 003528), 3b-11a.

²⁷⁸ *Risâle fi’l-idğâmi’l-kebîr* (Yazma Eserler, 003528), 11a-13a.

²⁷⁹ *Risâle fi’l-idğâmi’l-kebîr* (Yazma Eserler, 003528), 13a.

3- Eserin başı

الادغام لابی عمرو من روية من طريق الطبري والصفراوي ومن رواية السوسي من طريق الداني وابن غلبون والشا طبي ومن تبعهم واحد الوجهين له عند جمهور العراقيين وغيرهم ولم يذكر الادغام ابو عبيد وابن مجاهد ومكي والظلمناكي²⁸⁰

4. Eserin muhtevası ve yöntemi

Eser kırâat imamlarından Ebû Amr ve Ya‘kûb’un kırâat usûlündeki konulardan idğâm-ı kebîr meselesini imam ve tarikleriyle beraber açıklamaktadır. O, bu açıklamaları yaparken Şâtîbî, İbnü’l-Cezerî, ed-Dânî, İbn Mücâhid gibi meşhur kurrânın görüşleri, yine bu iki imamın senedinde bulunan tarikler ve diğer kurrânın görüşlerini aktarmaktadır. Ayrıca eserde kırâat imamı Hamza’nın idğâm’ı kebîr meselesinde Ebû Amr ve Ya‘kûb’a muvâfakat ettiği yerler zikredilmiştir.²⁸¹

5- Eserin sonu

وادغام الانقص صوتا في الاريد جائز مختار لخروجه من حال الضعف الى حال القوت.²⁸²

2.4.6. el-Edâi mine’l-mertebeteyn ‘alâ tarîki’l-İslâmbûlî

1- Eserin müellifi

Eserin müellifi bilinmemektedir.

2- Eserin kütüphane kaydı

Tablo 2.56. Tek Nüsha

Kütüphanesi	Diyanet İş. Baş.	Satır sayısı	Değişken
Demirbaş no	007423	Cildi	
Yer numarası	297.17 İSC	Müstakil ise	Cilt: 1
Yazı dili	Arapça/Osmanlıca		Varak: 38
Yazı hat çeşidi	Değişken/Mensur	Mecmuada ise	Risale:
Ebadı	210x140mm, 140x70mm.		Varak:

²⁸⁰ *Risâle fi’l-idğâmi’l-kebîr* (Ankara: DİB Kütüphanesi, Yazma Eserler, 004773-II), 19b.

²⁸¹ *Risâle fi’l-idğâmi’l-kebîr* (Yazma Eserler, 004773-II), 19b-24a.

²⁸² *Risâle fi’l-idğâmi’l-kebîr* (Yazma Eserler, 004773-II), 24a.

3- Eserin başı

Nüshanın 1a varlığında Neml sûresi 15 ve 16. âyetlerin indirâc metoduyla şematik şekilde vecihlerin yazımıyla eser başlamaktadır. Yine 1a varlığında istiâze-Besmele ile birlikte Duhâ sûresinin vecihleri sıralanarak esere devam edilmiştir.

4- Eserin muhtevası ve yöntemi

Eser genel olarak kıraatte İstanbul tariki diye bilinen ekolde, mertebeteyn (medlerde aslî medde iki derece, yani iki elif daha eklenerek yapılan okuyuş) esas alınarak yazılmıştır. Müstensih İstanbul tarikiyle alakalı mertebeteyn vecihlerini verirken kez indirâc metoduyla, şematik şekilde âyetleri yazarak örneklendirmiş, bazen de genel ve özel kurallardan bahsetmiştir.²⁸³ Nüsha on kıraat esas alınarak ‘aşere’ye göre yazılmıştır. Eserin Ali Zühdi Ankaravî adıyla tamamlandığı kaydedilmiştir.

5- Eserin sonu

Nüshanın son sayfası sağ kenarda Necm sûresi 50. âyeti ve özellikle (الاولي) kelimesinin kırâat vecihlerinin indirac metodu ile şematik yazımıyla bitmektedir.

²⁸³ *el-Edâi mine'l-mertebeteyn 'alâ tariki'l-İslâmbûlî* (Ankara: DİB Kütüphanesi, Yazma Eserler, 007423, 38 varak).

3. TECVİD İLMİNE AİT YAZMA ESERLER

3.1. Müellifi Bilinen Arapça Mensur Eserler

3.1.1. er-Ri'âye li-tecvîdi'l-kırâ'e ve tahkîki lafzi't-tilâve

1- Eserin müellifi

Eserin müellifi, Mekkî b. Ebî Tâlib Hammûş b. Muhammed el-Kaysî'dir (ö. 437/1045). Mekkî, hicrî 355/966 tarihinde Endülüs/Kayrevan'da dünyaya gelmiştir. İlk eğitimini memleketinde İbn Ebû Zeyd ile Ebül-Hasen el-Kâbisî'den tahsil etmiştir. Küçük yaşta ilim için Kahire'ye seyahat eden Mekkî b. Ebî Tâlib burada temel eğitim alıp hâfızlığını tamamlamıştır. Altı yıl devam eden bu temel eğitimden sonra memleketi Kayrevan'a geri dönen Mekkî, daha sonraları birkaç defa yine Mısır seyahati yapmıştır.²⁸⁴

Mekkî, kırâat eğitimini, Ebü't-Tayyib İbn Galbûn'dan tamamlamıştır. Ayrıca o, İmam Nâfi' kırâatinin Verş rivâyeti ve Hamza b. Habîb ez-Zeyyâd kırâatlerini, Ebû Adî İbn İmâm Abdülazîz b. Ali'den okumuştur. Nahiv ve tefsir derslerine Ebû Bekir Muhammed Ali b. el-Üdfüvî'nin ilim halkalarında devam eden Mekkî, daha sonra Kayrevan'a dönüp burada bir süre kırâat eğitimi vermiştir. O, hicrî 387/993 yılında hac yolculuğuna çıkmış olup, birkaç sene Mekke'de kaldıktan sonra önce Kudüs'e sonra da Kahire'ye geri döndükten kısa bir zaman sonra memleketi Kayrevan'a geri dönmüştür. O, bu hac seyahati esnasında Ebü'l-Hasen el-Akbasî, Ebü't-Tâhir Muhammed b. Cibrîl el-Uceyfi, Ubeydullah es-Sekatî, Ebû Bekir Ahmed b. İbrahim el-Mervezî gibi ulemâdan istifade etmiştir.²⁸⁵ Mekkî, hicrî 392/1002 tarihinde memleketine dönmüş, oradan da Endülüs'e geçmiştir. Endülüs'te önce Kurtuba'da Mescidü'n-Nühayle Camii'nde kırâat dersleri vermiş olup, sonrasında Zâhire Mescidi'nde ilmi tedrisine devam etmiştir. O, bu camide Âmirîler devleti (h. 415/1024) yıkılıncaya kadar görevini sürdürmüştür. Buradan sonra Kurtuba Camii'nde görevlendirilen Mekkî b. Ebî Tâlib bu camide kırâat eğitiminin yanında uzun seneler imamlık ve hatiplik yapmış; bu camide birçok talebe yetiştirmiştir. Önemli talebeleri arasında İbnü'l-Beyyaz diye meşhur olan Yahyâ

²⁸⁴ İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-nihâye*, thk. Ebû İbrâhim Amr b. Abdullah, 3/751; Tayyar Altıkulaç, "Mekkî b. Ebî Tâlib", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003) 28/575; Hasan Hüseyin Çabuk, *Mekkî b. Ebî Tâlib ve er-Ri'âye li-tecvîdi'l-kırâ'e ve tahkîki lafzi't-tilâve*, (Batman: Batman Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans, 2023), 6-7.

²⁸⁵ İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-nihâye*, 3/751; Altıkulaç, "Mekkî b. Ebî Tâlib, 28/575; Çabuk, *Mekkî b. Ebî Tâlib*, 7-8.

b. İbrahim, Abdullah b. Sehl, Ahmed b. Mutarrif el-Kinânî, Mûsâ b. Süleyman el-Lahmî, İbn Şüreyh, İbnü't-Talla' ve Hâzim b. Muhammed gibi önemli şahsiyetler bulunmaktadır. Kendisi Mâlikî mezhebine tabidir. Akide itibariyle Selefin yolunu tutmuştur. Mekkî b. Ebî Tâlib, 2 Muharrem 437/1045 tarihinde Kurtuba'da vefat etmiş olup Rabaz Mezarlığı'na defnedilmiştir.²⁸⁶ O, tefsir, kırâat ve tecvid alanlarında kaynak niteliği taşıyan önemli eserler telif etmiştir.

Mekkî'nin eserleri;²⁸⁷ *el-Hidâye ilâ bulûğî'n-nihâye fî 'ilmi me'âni'l-Kur'ân ve tefsîrihî, Tefsîru'l-müşkil min ğarîbi'l-Kur'ân, Müşkilü i'râbi'l-Kur'ân, et-Tefsîrâ fî'l-kırâ'âtî's-seb', el-İbâne 'an me'âni'l-kırâ'ât ile er-Ri'âye li-tecvîdi'l-kırâ'e ve tahkîki lafzî't-tilâve*'dir.

2- Eserin kütüphane kaydı

Tablo 3.1. Nüsha 1

Kütüphanesi	Diyanet İş. Baş.	Satır sayısı	15 satır
Demirbaş no	006676-I	Cildi	
Yer numarası	297.17 İSC	Müstakil ise	Cilt:
Yazı dili	Arapça		Varak:
Yazı hat çeşidi	Nesih/Mensur	Mecmuada ise	Risale: 1
Ebadı	180X120mm, 120X70mm.		Varak: 1b-91a

Bu nüshada konu/bâb başlıkları, fasllar, râvilerin isimleri ile bazı açıklanan kelimeler kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Nüshada metnin etrafı kırmızı mürekkeple çizilip cetvelenmiştir. Nüshanın 90a ile 91a arası İbnü'l-Cezerî'ye ait *Ğâyetü'n-nihâye* adlı teracim eserinden yola çıkılarak Mekkî b. Ebî Tâlib'in hayatından bahsedilmiştir. Eserin müstensih ve istinsah tarihi bilinmemektedir.

Tablo 3.2. Nüsha 2

Kütüphanesi	Diyanet İş. Baş.	Satır sayısı	25 satır
Demirbaş no	004093-XV	Cildi	
Yer numarası	297.17 İSC	Müstakil ise	Cilt:
Yazı dili	Arapça		Varak:
Yazı hat çeşidi	Nestalik/Mensur	Mecmuada ise	Risale: 1
Ebadı	210x150mm, 170x100mm.		Varak: 180b-217a

²⁸⁶ İbnü'l-Cezerî, *Ğâyetü'n-nihâye*, 3/751-752; Altıkulaç, "Mekkî b. Ebî Tâlib, 28/575; Çabuk, *Mekkî b. Ebî Tâlib*, 7, 8, 9, 10-19.

²⁸⁷ İbnü'l-Cezerî, *Ğâyetü'n-nihâye*, 3/752; Altıkulaç, "Mekkî b. Ebî Tâlib, 28/575-576; Çabuk, *Mekkî b. Ebî Tâlib*, 20-22.

3-Eserin başı

بسم الله الرحمن الرحيم، قال ابو محمد مكي بن أبي طالب بن محمد بن مختار القيسي المقرئ رضى الله عنه، اقول الحمد لله المنعم بالآلة المفضل بنعمائه الذي لم يزل بصفاته واسمائِه...واني لما رأيت هذه الحكمة البديعة القدرة العظيمة في هذه الحروف التي تضمنت الفاظ كتاب الله جل ذكره ووقعت على تصرفها في مخارجها وترتيبها عند خروج الصوت بها واختلاف صفاتها وكثرة القابها...وسميت ما ألف من ذلك بكتاب الرعاية لتجويد القراءة وتحقيق لفظ تلاوته لعلم مراتب الحروف ومخارجها و صفاتها...²⁸⁸

4-Eserin muhtevası ve yöntemi

Mekkî b. Ebî Tâlib'in *er-Ri'âye li-tecvîdi'l-kırâ'e* adlı bu eseri ilk sistematik telif olması ve tecvid konularının çoğunu kapsaması açısından müteahhirin tecvid ve kıraat ulemâsı için ana kaynakların başında gelmektedir. Eser, konuları tefrik edilerek bâb başlıkları şeklinde 48 bâb, alt başlık olarak 34 fasl ve şeddeli harflerin açıklandığı yine üç alt bölümlerden müteşekkildir.²⁸⁹ Eserin mukaddime bölümünde Kur'an'ın indirilmesi, îcâzı, ve i'câzı sebebiyle Allah'a hamd, Rasûlüne salât ve selamdan sonra, Kur'an-ı Kerim'in üstünlüğü, fazileti, Kur'an'a hizmetin önemi ve şerefi, Kur'an okuyucusunun ve okutanın üstünlüğü ve dikkat etmesi gereken edep/adaptan bahsedilmiştir. Mekkî, okuyucuda bulunması gereken vasıflar ve onu ezberlemeye yönelik teşvik edici rivayet ve nasihatleri zikredip, kendisinden önce böyle bir esere rastlamadığını, tecvid ilminde mahir olmak isteyenlerin bu eserden faydalanması gerektiğini vurgulamıştır. Nasihatler bölümü diyebileceğimiz giriş kısmı yedi bâb başlığından oluşmaktadır.²⁹⁰

Müellif harflerin tanıtımı ile tecvid konularına giriş yapmıştır. Kelamı oluşturan harfler ve illetleri, kelamın ana malzemesi nelerden oluşur, harf ve harekenin durumu ve öncelik meselesi, med ve lîn harflerinin mevzusu ve Araplar'ın aslî harflerin dışında ziyade ettikleri fer'î harfler, kısa bab başlıklarıyla ele almıştır.²⁹¹

Müellif önce harflerin kavram olarak (şeceriyye, mehmûse, mehcûra, şiddet, rihvet gibi) sıfatları ve isimlerinden bahsetmiş, sonrasında mahreçlerin çıktığı boğaz, dil, cevîf, hayşûm ve

²⁸⁸ Mekkî b. Ebî Tâlib, *er-Ri'âye li-tecvîdi'l-kırâ'e ve tahkiki lafzi't-tilâve* (Ankara: DİB Kütüphanesi, Yazma Eserler, 004093-XV), 180b-181a.

²⁸⁹ Mekkî b. Ebî Tâlib, *er-Ri'âye li-tecvîdi'l-kırâ'e* (Yazma Eserler, 004093-XV), 180b-217a.

²⁹⁰ Mekkî b. Ebî Tâlib, *er-Ri'âye li-tecvîdi'l-kırâ'e ve tahkiki lafzi't-tilâve* (Ankara: DİB Kütüphanesi, Yazma Eserler, 006676-I), 1b-14a.

²⁹¹ Mekkî b. Ebî Tâlib, *er-Ri'âye li-tecvîdi'l-kırâ'e* (Yazma Eserler, 006676-I), 14a-20b.

dudak mahreçlerini bölgesel olarak ele almıştır. O, devamında yirmi sekiz harfi tek tek incelemiş, izah etmiş; mahreçlerin sayısındaki ihtilaf, ğunne, şeddeli harfler ve bunların üzerinde vakf nasıl yapılır meselelerini ele almış; son olarak tenvin ve sakin nûn'un ahkamından bahsedip eseri tamamlamıştır.²⁹²

Eserin DİB Kütüphanesi'nde iki, Yazma Eserler Kurumu Portalı'nda on iki, yurt dışında ise Mekke (Şifa/no: 89), Medine (Kıraat İlmi Bölümü Kudsî/no: 2) ve Ribat (Evkaf/no: 956) yazma eser kütüphanelerinde birer nüshası bulunmaktadır.²⁹³

Eserle ilgili çeşitli çalışmalar yapılmış olup Türkiye'de Ali Öge *Selçuk Üniv. İlahiyat Fakültesi Dergisi*'nde “er-Ri‘âye li-tecvîdi'l-kırâ'e ve tahkîki lafzi't-tilâve” adlı on sayfalık bir makale yayınlamıştır. Bir diğer çalışma Hasan Hüseyin Çabuk'un Batman Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde *er-Ri‘âye li-tecvîdi'l-kırâ'e ve tahkîki lafzi't-tilâve adlı eseri* adında yüksek lisans tezi olarak tercüme tarzında yaptığı çalışmasıdır. Eserin tahkiki ise Ahmet Hasan Ferhat tarafından yapılmış olup 1973 Dımaşk (Şam), 1984 Amman'da baskıları yapılmıştır. Daha sonraları da çeşitli baskıları yapılmıştır. Bu tahkik üzerine Muhyiddîn Ramazan bir eleştiri makalesi yazmıştır. Abdullah Rebi' Mahmûd ise “Esvâtü'l-Arabiyye ve'l-Kur'ânü'l-Kerîm menhec dirâsetihe ve ta'lîmihe 'inde Mekkî” adıyla inceleme ve değerlendirme makalesinde bu tahkiki esas almıştır.

5- Eserin sonu

هذا التراجم تبين لك المعانى ان شاء الله، ثم الكتاب الرعاية لتجويد القراءة وتحقيق لفظ التلاوة بعلم مخارج الحروف وصفاتها وألقابها وتفسير معانيها وتعليلها، وبيان الحركات التي يلزمها بتأييد الله وحسن عونه صلى الله على محمد واله وصحبه اجمعين تمت.²⁹⁴

3.1.2. Cühdü'l-mukill mine't-tecvîd

1-Eserin müellifi

Eserin müellifi, Saçaklızâde Muhammed b. Ebû Bekir el-Mar'âşî'dir (ö. 1145/1732). O, 1660/70 tarihlerinde Maraş'ta dünyaya gelmiştir. Birkaç unvanı vardır. Örneğin o, ailesinden

²⁹² Mekkî b. Ebî Tâlib, *er-Ri‘âye li-tecvîdi'l-kırâ'e* (Yazma Eserler, 006676-I), 20b-91. Ayrıca bkz. Ali Öge, “er-Ri‘âye li-tecvîdi'l-kırâ'e ve tahkîki lafzi't-tilâve”, *Selçuk İlahiyat Dergisi* 32 (2011), 277-286.

²⁹³ Mekkî b. Ebî Tâlib, *er-Ri‘âye li-tecvîdi'l-kırâ'e ve tahkîki lafzi't-tilâve*, thk. Ahmet Hasan Ferhat (Amman: Dâru 'Ammar, 3. Baskı, 1994), 29-37.

²⁹⁴ Mekkî b. Ebî Tâlib, *er-Ri‘âye li-tecvîdi'l-kırâ'e* (Yazma Eserler, 006676-I), 89b.

gelen unvanla Saçaklızâde, Maraşlı olması hasebiyle Mer‘aşî nisbesiyle anılmıştır.²⁹⁵ O, Maraş’ta, Kur’an ve kırâat eğitimini Hasan Mar‘aşî’den almış olup, daha sonra Sivas’a gidip orada *Tıbyân Tefsiri*’ni tercüme eden Ayıntâbî (Antepli) adıyla tanınan Mehmed Efendi’den, sonrasında Malatya Dârende’de Dârendeli Hamza Efendi’den dersler almıştır.²⁹⁶ Daha sonra o, tahsiline Suriye Şam’da devam etmiştir. Burada o, Abdülganî en-Nablûsî gibi büyük bir âlimden hadis, tefsir ve tasavvuf ilimlerini tahsil etmiştir. Tasavvufa meyli onun hem Kâdirî hem de Nakşibendî halifeliğini almasına sebep olmuştur. Buradan memleketine dönen Mehmed Efendi, Maraş ve çevresinde irşad faaliyetleri yapmış, ilim halkaları kurup dersler vermiş ve aynı zamanda eser telifine başlamıştır.²⁹⁷ Talebeleri arasında Dârendeli Mehmed b. Ömer, Antepli Abdurrahmân b. Ali, Maraşlı Hüseyin b. Haydar Bertizî (*Takrîru’l-kavânîn* adlı eserin şârihi) gibi önemli isimler yer almaktadır.²⁹⁸

Saçaklızâde Mehmed Efendi 1732 tarihinde vefat etmiştir. Vefat ettiği yer ve tarih hakkında değişik rivâyetler vardır. Kabrinin İstanbul Üsküdar’da olduğu ile ilgili bilginin yanlışlıkla kayıtlara geçtiği belirtilmektedir. Kabrinin Maraş’ta olduğu kanısı olsa da bu rivâyet de kesin değildir. Bir başka rivâyet ise Antep ve Kilis civarında vefat ettiğine dairdir.²⁹⁹

Telif hayatı oldukça zengin olan Saçaklızâde Mar‘aşî Kur’an ilimleri, kırâat ve tecvid sahasında; bunun yanında kelam, fıkıh, tefsir, mantık, ahlak, felsefe, tasavvuf, münazara gibi pek çok alanda eser vermiştir. Saçaklızâde aynı zamanda iyi bir edip olup onun Türkçe ve Arapça şiirleri vardır. Ayrıca o, eğitim ve öğretimle alakalı eserleri ve ilimler tasnifi alanında *Tertibü’l-‘ulûm* adlı telifiyle Osmanlı Devleti medreselerindeki eğitim müfredatını tanıtip buna eleştiriler getirmiştir.³⁰⁰

²⁹⁵ Fatih Dokgöz, *Muhammed b. Ebî Bekir el-Mar‘aşî ve Cühdü’l-Mukill Adlı Eserinin Tecvid İlmindeki Yeri* (Konya: Necmeddin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018), 7-8.

²⁹⁶ Tahsin Özcan, “Saçaklızâde Mehmed Efendi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2008), 35/368.

²⁹⁷ Saçaklızâde Muhammed b. Ebî Bekir el-Mar‘aşî, *Cühdü’l-mukill*, thk. Sâlim Kaddûrî el-Hamed, (Ürdün: Dâru Ammâr, 2. Baskı, 2008), 16-20; Özcan, “Saçaklızâde Mehmed Efendi”, 35/368.

²⁹⁸ Saçaklızâde el-Mar‘aşî, *Cühdü’l-mukill*, thk. Sâlim Kaddûrî Hamed, 20-24; Özcan, “Saçaklızâde Mehmed Efendi” 35/368; Dokgöz, *el-Mar‘aşî*, 16-17.

²⁹⁹ el-Mar‘aşî, *Cühdü’l-mukill*, thk. Sâlim Kaddûrî Hamed, 15; Özcan, “Saçaklızâde Mehmed Efendi”, 35/368; Dokgöz, *Cühdü’l-mukill*, 18-19.

³⁰⁰ el-Mar‘aşî, *Cühdü’l-mukill*, thk. Sâlim Kaddûrî, 24-38; Özcan, “Saçaklızâde Mehmed Efendi”, 35/368-369; Dokgöz, *Cühdü’l-mukill*, 20-38.

2- Eserin kütüphane kaydı

Tablo 3.3. Nüsha 1

Kütüphanesi	Diyanet İş. Baş.	Satır sayısı	21
Demirbaş nosu	004093-XII	Cildi	
Yer numarası	297.17 İSC	Müstakil cild	Cild:
Yazı dili	Arapça		Varak:
Yazı hat çeşidi	Nesih/Mensur	Mecmuada ise	Risale: 12
Ebadı	210x150mm,170x100mm.		Varak: 69b-135b.

Eser, 28 Cemâziyelâhir 1157/1744 tarihinde müstensih Derviş Mustafa el-İslambôli tarafından istinsah edilmiştir. Nüshanın ferağ kaydı 135b'dedir.

Tablo 3.4. Nüsha 2

Kütüphanesi	Diyanet İş.Baş	Satır sayısı	23
Demirbaş nosu	006588-III	Cildi	
Yer numarası	297.17 İSC	Müstakil cild	Cild:
Yazı dili	Arapça		Varak:
Yazı hat çeşidi	Nesih/Mensur	Mecmuada ise	Risale: 3
Ebadı	180x120mm, 130x80mm		Cild: 25b-122a

Nüşhada bâb başlıkları, fasllar ve açıklaması yapılan kelimelerin üzerine çekilen keşideler kırmızı mürekkeple yazılmış; 35a, 61a, 91a, 120 ve 122b varaklarına Burdurlu Şeyh Seyyid Mustafa Mazûn adlı şahıs adına mühürler vurulmuştur. Nüsha Antalya'da İsmail Efendi Medresesi'nde Abdülcelîl b. Osman tarafından 1166/1752 tarihinde istinsah edilmiştir.

Tablo 3.5. Nüsha 3

Kütüphanesi	Diyanet İş. Baş.	Satır sayısı	23
Demirbaş nosu	000790-XIII	Cildi	
Yer numarası	297.17 İSC	Müstakil cild ise	Cild:
Yazı dili	Arapça		Varak:
Yazı hat çeşidi	Nesih/ Mensur	Mecmuada ise	Risale: 13
Ebadı	210x150mm, 140x70mm.		Varak: 88b-129a.

3- Eserin başı

الحمد لله الذي انزل علي عبده الكتاب ولم يجعل له عوجاء، والصلوة والسلام علي خير خلقه محمد و علي آله دائما ابدا، وبعد: فيقول البائس الفقير محمد المرعشي الملقب بسا جقلى زاده اكرمه الله با الفلاح السعادة...³⁰¹

³⁰¹ Saçaklızâde Muhammed b. Ebû Bekir el-Mar'aşî, *Cühdül-mukîll mine't-tecvîd* (Ankara: DİB Kütüphanesi, Yazma Eserler, 004093-XII), 69b.

4. Eserin muhtevası ve yöntemi

Saçaklızâde Mehmed Efendi'nin bu eseri tecvid konularının hemen hemen tamamını kapsayacak şekilde telif edilmişse de bazı tecvid konularını diğer kırâatlere göre de açıklamış olması, esere kırâat eseri olma özelliği katmıştır. Ancak onun asıl esas aldığı kırâat Âsım b. Behdele'nin râvîsi Hafs b. Süleyman'dır.

Saçaklızâde'nin *Cühdü'l-mukill* adlı bu eserinde birçok tecvid ve kırâat eserinin yanı sıra nahiv ve kırâat âlimlerinin görüşlerinden faydalandığı görülmektedir. Mekkî b. Ebî Tâlib'e ait *er-Riâye* ve İbn Cezerî'nin eserleriyle *el-Minehu'l-fikriyye* başta olmak üzere kırktan fazla kitap ve müellifi kitabına taşımış olması hasebiyle eser zengin bir içeriğe sahiptir.³⁰²

Müellif, eserinde öncelikle ilk fasl olarak tecvid ilminin mahiyeti, konusu ve hikmetini ele almıştır. Sonrasında lahn kavramı, kırâat imam ve râvileri, dişler ve özellikleri, mahreç ve bazı ıstılahların açıklanması şeklinde girişte beş konu ele alınmıştır.³⁰³ Müellif bu beş mevzudan sonra tecvid konularına başlamıştır. O, sırasıyla; mehâricü'l-hurûf, sıfâtü'l-hurûf, ince ve kalın okunanlar (tefhîm ve terkîk), idğâm, med ve kasr, hemze-i kat' ve hemze-i vasl, iki hemzenin yan yana geldiği hükümler, imâle, cemi zamirleri (هم، کم)، sıla durumları, hâü'l-kinâye, vakf ve ibtidâ bahsini genişçe ele aldıktan sonra hâtime faslıyla tenbîhât ve tahzîrât konusunda uyarılar yaptıktan sonra bu bölümü tamamlamıştır.³⁰⁴

Müellif devamında her harfle ilgili tembihatta bulunup, harfler başlığıyla, harfleri on dokuz alt başlıkta incelemiş; daha sonra Fâtiha sûresinin tecvid'ini dört faslda ele almıştır. Son olarak o, “yâ” harfiyle alakalı hükümleri ele alıp eseri tamamlamıştır.³⁰⁵

Eserin Türkiye ve yurtdışı yazma eser kütüphanelerinde birçok yazma nüshası vardır. Eserle ilgili 1991 yılında Ebussuûd Ahmed Fehrâni tarafından *Asvâtü'l-Kur'ân-ı Kerîm* adlı çalışma yapılmıştır. 2001 yılında ise Amman'da Sâlim Gaddûr el-Hamed tarafından eserin tahkiki yapılmıştır. Türkiye'de Fatih Dokgöz tarafından Selçuk Üniv. İlahiyat Fakültesi'nde

³⁰² el-Mar'asî, *Cühdü'l-mukill* (Yazma Eserler, 004093-XII), 69b-135b.

³⁰³ el-Mar'asî, *Cühdü'l-mukill* (Yazma Eserler, 004093-XII), 69b-74b.

³⁰⁴ el-Mar'asî, *Cühdü'l-mukill* (Yazma Eserler, 004093-XII), 74b-121a.

³⁰⁵ el-Mar'asî, *Cühdü'l-mukill* (Yazma Eserler, 004093-XII), 121b- 135b.

“*Muhammed b. Ebi Bekir el-Mar’aşî ve Cühdü’l-mukill Adlı Eserin Tecvid İlmindeki Yeri*” adlı yüksek lisans tezi hazırlanmıştır.³⁰⁶

5- Eserin sonu

Birçok nüshada eserin sonu âyetlerden “yâ” harfiyle alakalı örneklerden sonra şu şekilde başlayan metinle bitmektedir:

اقول: هذا يؤذن أن باب الياءات متعسر و متشابه علي الفضلاء، وقد اوضحته في هذه الرسالة بتوفيق الله تعالى...

Kütüphanemizdeki en eski nüsha olan 004093-XII numaralı nüshanın sonu şöyledir:

تم الكتاب بعون الملك الوهاب علي اليد الفقير درويش محمد بن مصطفى الاسلامبولي في يوم الجمعة الثامن والعشرين من جمادي الآخر من السنة السابع و الخمسين بعد مائة و الف من هجرة نبينا عليه الصلوات ازكيها واعلاها و اتمها.³⁰⁷

3.1.3. Gunyetü’t-tâlibîn ve münyetü’r-râğibîn fî Tecvîdi’l-Kur’âni’l-‘Âzîm- (Metnü’l-Bakariyye)

1- Eserin müellifi

Eserin müellifi, Şemsüddîn Ebü’l-İkrâm Muhammed b. Kâsım b. İsmâîl el-Bakarî’dir (ö. 1111/1699).

2. Eserin kütüphane kaydı

Tablo 3.6. Tek Nüsha

Kütüphanesi	Diyanet İş. Baş.	Satır sayısı	21
Demirbaş numarası	002319-VII		
Yer numarası	297.17 İSC	Cilt sayısı	
Yazı dili	Arapça	Varak	
Yazı hat çeşidi	Nesih/Mensur	Mecmuada	Risale: 7
Ebadı	210x150mm, 160x80mm.	Varak	54a-b, 83a. Arapça rakamla: 56a-86a.

Nüshada konu başlıkları ve bazı kelimelerin üzerine çekilen keşideler kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Ayrıca nüshanın Arapça rakamla numaralandırılmış 56a varağında yazısı

³⁰⁶ Eserle ayrıntılı bilgi için bkz. Saçaklızâde Muhammed b. Ebî Bekir el-Mar’aşî, *Cühdü’l-mukill*, thk. Sâlim Kaddûrî el-Hamed (Ürdün: Dâr-u Ammar, 2. Baskı, 2008); Fatih Dokgöz, *Muhammed b. Ebi Bekir el-Mar’aşî ve Cühdü’l-mukill Adlı Eserin Tecvid İlmindeki Yeri* (Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018).

³⁰⁷ el-Mar’aşî, *Cühdü’l-mukill* (Yazma Eserler, 004093-XII), 135b.

okunamayan bir mühür vurulmuştur. Bu nüshadaki varak numaralandırmaları ise eserdeki Arapça sayılara göre yapılmıştır.

3- Eserin başı

يقول العبد المعترف بتقصيره الراجي من ربه تهوين عسره، محمد بن قاصم البكري بلدا، الشافعي مذهبا...³⁰⁸

4- Eserin muhtevası ve yöntemi

Müellifin mukaddime kısmında belirttiği gibi o, bazı dostlarının kendisinden muhtasar ve müfîd bir Kur'an tecvidi yazmasını talep etmelerine binaen bu eseri on beş bâb başlığı altında ve bir hâtime ile eseri tamamladığını beyan etmiştir.

Eserin bâb başlıkları şöyledir;

1. Bâb: Harflerin mahreçleri ve sıfatları,
2. Bâb: Tecvidin gayesi, mevzusu beyanı,
3. Bâb: Konuşmada zor kelimelerin muhafaza edilip korunması,
4. Bâb: Lâm ve Râ harflerinin hükümleri,
5. Bâb: Cemi Kurrâ'ya göre misleyn, mütecâniseyn, mütekaribeyn olan harflerin, kelimelerin birbirine idğâmı,³⁰⁹
6. Bâb: Lâmu'l-fiil, izhar-ı kameriyye ve idğâm-ı şemsiyye'nin hükmü,
7. Bâb: Dâd ve kalın peltek zâ harflerin beyanı,
8. Bâb: Tenvin, sakın nûn ve sakın mîm'in hükümleri,
9. Bâb: Med ve kasr,
10. Bâb: Vakf ve ibtidâ,³¹⁰
11. Bâb: Zamir olan "Hâ" ve hemze-i vasllar ile ilgili hükümler,
12. Bâb: Kelime sonundaki vakfta işmâm, ravm ve diğer kelimeler sonunda vakf durumları,

³⁰⁸ Şemsüddin İsmail el-Bakarî, *Gunyetü't-tâlibîn ve münyetü'r-râğibîn* (Ankara: DİB Kütüphanesi, Yazma Eserler, 002319-VII), 56b.

³⁰⁹ el-Bakarî, *Gunyetü't-tâlibîn* (Yazma Eserler, 002319-VII), 57a-63a.

³¹⁰ el-Bakarî, *Gunyetü't-tâlibîn* (Yazma Eserler, 002319-VII), 63a-69a.

13. Bâb: (بلي), (كلا) üzerinde vakf durumu,

14. Bâb: Mushaf'ın yazım işinin nasıl olduğu, kimlerin yazdığı ve kaç adet istinsah edildiği ile ilgili konular,

15. Bâb: Resmü'l-Mushaf'ta Maktu' ve mevsûl mevzusu.³¹¹

Hâtime: Açık (ت) harfinin yazımı, kapalı (ة) harfi ve (و) harflerinin vakf-vasl durumları gibi Kur'an'daki bazı kelimelerin ve harflerin yazımı ve okunuşuyla ilgili beş Tetimme alt başlığıyla eser tamamlanmıştır.³¹²

Eserin Türkiye yazma eser kütüphanelerinde ve yurt dışı kütüphanelerde nüshaları vardır. Eserin farklı tahkikleri vardır. Evvela Muhammed Muaz b. Mustafa Han tarafından 2002'de tahkik edilerek Amman'da Dârü'l-A'lâm Yayınevi'nde basılmıştır. Diğer bir tahkik ise Muhammed Osman tarafından yapılarak Lübnan'da Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye Yayınevi'nden 2009'da basılmıştır.

5- Eserin sonu

وهذا آخر ما قصدناه مما يسر الله علي سمع فكري الفاتر، و نظري القا صر، و الله أسئل أن يجعله نافعاً لم أرادته، و وسيلة للفواز إليه، إنه قريب مجيب، و من قصده لا يخيب، و صلي الله علي سيدنا محمد و علي آله و صحبه وسلم تسليماً كثيراً إلي يوم الدين، والله تعالى اعلم بمران و اسرار كتابه، تمت هذه النسخة با لخير والمنتبه.³¹³

3.1.4. Risâle fi't-tecvîd

1. Eserin müellifi

Eserin müellifi, Sâdık b. Yûsuf b. Halife'dir (ö. ?). Sâdık b. Yusuf'un Manisalı olması dışında hayatıyla ilgili pek malumat bulunmamaktadır. Kendisiyle alakalı bilgiler kaynaklarda hocaları ve talebelerinden mevzu bahisle anlaşılmaktadır. Ailesiyle ilgili bilgi ise aynı zamanda Sâdık Halifenin oğlu ve kendisinden kıraat ilmini tahsil eden Abdullatif yoluyla elde edilmektedir. O, yedi kırâati Ubeydullah el-Fenârî'den (ö. 956/1530) Şatıbiyye tariki ve infirâd, indirâc (cem) metoduyla okumuştur. Kaynaklarda geçen önemli talebeleri arasında Sultan Murat Han'ın hocaları arasında aynı zamanda Manisa Şeyhulkurrâlarından Halîl

³¹¹ el-Bakarî, *Gunyetü't-tâlibîn* (Yazma Eserler, 002319-VII), 71a-79a.

³¹² el-Bakarî, *Gunyetü't-tâlibîn* (Yazma Eserler, 002319-VII), 82b-86a.

³¹³ el-Bakarî, *Gunyetü't-tâlibîn* (Yazma Eserler, 002319-VII), 86a.

Efendi ve Hatîb Bahşî gibi önemli isimler yer almaktadır. Hayatı ile bilgi mechuliyeti vefatı hususunda da geçerli olup vefat tarihinin Kânûni Sultan Süleyman devrinin başları olduğu kaydedilmiştir. Tecvidle alakalı benzer isimde iki farklı eseri var olup *Risâle fi't-tecvîd* adıyla telif edildiği tespit edilmiştir.³¹⁴

2- Eserin kütüphane kaydı

Tablo 3.7. Tek Nüsha

Kütüphanesi	Diyanet İş. Baş.	Satır sayısı	13
Demirbaş numarası	006300-II.		
Yer numarası	297. 17 iSC	Cilt sayısı	
Yazı dili	Arapça	Varak	
Yazı hat çeşidi	Nesih/Mensur	Mecmuada	Risale: 2
Ebadı	150x100, 100x60mm.	Varak	13b-34a

3- Eserin başı

الحمد لله الذي انزل القرآن المعجز ببلاغته معناه و فصاحته لفظه و امر قارئه بتصحيح الفاظه و إقامت حروفه بما امره
بقوله تعالى ورتل القرآن ترتيلاً... اما بعد: فيقول العبد المفتقر الضعيف صادق بن يوسف...³¹⁵

4- Eserin muhtevası ve yöntemi

Eser zamanın kurrâlarının ve okuyucularının yaptığı bazı yanlışları tashih için kaleme alınmıştır. Müellif, Kur'an tilâveti esnasında mahreç, sıfat ve tecvidle alakalı yanlışları tespit edip tashîhi hususunda (قال،أقول) lafızlarıyla meseleler hakkında ulemânın görüşlerini de serdederek açıklamalarda bulunmuştur.³¹⁶

Eseri dört bölüm halinde ele alan müellif, mukaddimede hamdele ve salveleden sonra kârîlerin hemze gibi ince harfleri terkîk yerine tefhîm yapmalarının yanlış olduğunu ortaya koymuştur. O, bu konuda okuyucuları dört kısma ayırmış olup bir kısmının önemsemediğini, bir kısmının yanlış okuduğunun farkında olmadığını, bazılarının tembelliğinden kendilerini

³¹⁴Abdulhalim Başal-Ömer Önen, “Kur'an Tilavetinde Karşılaşılan Yaygın Hatalar: Sâdık b. Yûsuf Halîfe ve *Risâle fi't-tecvîd* (*Risâle fi tashîhi'l-galâtat fi'l-kırâ'ât*) İsimli Eserinin Tahkik ve İncelemesi”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Dergisi* 31/1 (2022), 117-118.

³¹⁵Sâdık b. Yûsuf, *Risâle fi't-tecvîd* (Ankara: DİB Kütüphanesi, Yazma Eserler, 006300-II), 13b.

³¹⁶Sâdık b. Yûsuf, *Risâle fi't-tecvîd* (Yazma Eserler, 006300-II), 13b-34a.

düzeltilmediği, bazılarının ise mûsikî'yi öne alıp mahreç ve sıfatları geri planda bıraktığını zikretmiştir.³¹⁷

Müellif birinci bölümde tecvid ve mahiyetiyle alakalı bilgiler verip bu konuda başta İbnü'l-Cezerî ve *Mukaddimesi* olmak üzere çeşitli tecvid ve kıraat âlimlerinin görüşlerini aktarmaktadır.³¹⁸ O, ikinci bölümde tecvidin lüzumu, önemi ve Kur'an tilâvetindeki yerine değinerek kâriflerin yani Kur'an okuyucularının bu ilmi bilmelerinin öneminde değinip bu işte gevşeklik gösterilmesinin azaba sebep olacağını zikretmiştir. Bu sebeple o, tilâvet esnasında mahreç, sıfat ve tecvid kurallarına riâyetle Kur'an'ın Arapça gönderildiğini ve bu fesâhatin korunması gerektiği dile getirilmiştir.³¹⁹ Üçüncü bölümde asıl konu olan lahn meselesini ele alan müellif, Kur'an-ı Kerim'de lahn kavramını ulemâdan deliller sunarak ortaya koymuştur.³²⁰ Son bölümde ise o, kendi döneminde yapılan yaygın hatalara, özellikle hemze ve elifle ilgili yanlışlara değinip bunları tashih ederek konulara ayırmaktadır.³²¹

Eserin adı konusundan hareketle isimlendirilmiş olup nüshalarda buna dair bir isim beyan edilmemiştir. Eserin nüshalarının İstanbul Millet Kütüphanesi Ali Emiri Koleksiyonu no: 4368, Çorum İl Halk kütüphanesi 19-H-K193/2 numaralı katalogda yer aldığı belirtilse de DİB Kütüphanesi'nde de bir nüshası olduğu çalışmada ortaya çıkmaktadır. Muhtemelen Yazma Eserler Kurumu'na bağlı olmayan resmi ve özel kütüphanelerde farklı nüshalar olduğu arşiv çalışmalarıyla ortaya çıkacaktır. Yurt dışında bazı kütüphanelerde nüshaları mevcuttur. Eserle ilgili iki çalışma olup ikisinde de araştırma makalesi olarak eser tahkik edilmiştir. Birincisi Uludağ Üniv. İlahiyat Fakültesi Öğretim görevlileri Abdulhalim Başal ve Ömer Türkmen'in *Uludağ İlahiyat Fakültesi Dergisi*'nde hazırladıkları araştırma makalesinde yaptıkları tahkîktir.

İkincisi ise *Tâif Kur'an Araştırmaları Dergisi*'nde Gâdir Binti Muhammed eş-Şerîf tarafından yapılan tahkîk ve dirâse çalışmalarıdır.³²²

³¹⁷ Sâdık b. Yûsuf, *Risâle fi't-tecvîd* (Yazma Eserler, 006300-II), 13b-14b.

³¹⁸ Sâdık b. Yûsuf, *Risâle fi't-tecvîd* (Yazma Eserler, 006300-II), 14b-16a.

³¹⁹ Sâdık b. Yûsuf, *Risâle fi't-tecvîd* (Yazma Eserler, 006300-II), 16a-18a.

³²⁰ Sâdık b. Yûsuf, *Risâle fi't-tecvîd* (Yazma Eserler, 006300-II), 18a-22a.

³²¹ Sâdık b. Yûsuf, *Risâle fi't-tecvîd* (Yazma Eserler, 006300-II), 22a-34a.

³²² Eserin tahkiki için bk. Abdulhalim Başal-Ömer Önen, "Kur'an Tilavetinde Karşılaşılan Yaygın Hatalar: Sâdık b. Yûsuf Halîfe ve *Risâle fi't-tecvîd* (*Risâle fi tashihi'l-galâtât fi'l-kırâ'ât*) İsimli Eserinin Tahkik ve İncelemesi",

5- Eserin sonu

Eserin ferağ kaydı 34a varağındadır.

والصلوة و السلام علي خير خلقه سيدنا محمد وآله وصحبه اجمعين، تم الرسالة الشريف بعون الله العزيز.

3.1.5. Tabsiratü'l-mürîd fî kavâ'id-tecvîd

1- Eserin müellifi

Eserin müellifi, Hüseyin eş-Şâmî ed-Dımaşkî (el-Mukrî)'dir (ö. 991/1583).

2- Eserin kütüphane kaydı

Tablo 3.8. Tek Nüsha

Kütüphanesi	Diyanet İş. Baş.	Satır sayısı	17
Demirbaş numarası	006553-V		
Yer numarası	297.17 İSC	Cilt sayısı	
Yazı dili	Arapça	Varak	
Yazı hat çeşidi	Nestalik/Mensur	Mecmuada yeri	Risale: 5
Ebadı	205x150, 150x90mm.	Varak	218b-225a.

Nüşada bölüm başlıkları ve bazı kelimeler kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Nüşanın 25a-b varağında tecvidle alakalı fevâid vardır.

3- Eserin başı

بسم الله، الحمد لله الولي الحميد المحصي المبدئ المعيد، الذي انزل القرآن علي نبيه محمد صلي الله تعالى عليه وسلم، فهو افصح من نطق بالتجويد... و بعد فهذه مقدمة جلية في الفاظ قليلة سميتها تبصرة المريد في قوا عد التجويد...³²³

4- Eserin muhtevası ve yöntemi

Eser sekiz fasl ve bir hâtîme'den müteşekkildir. Mukaddime kısmında müellif eserin adını zikredip muhtasar bir eser ortaya koyacağını zikretmiştir. O, tecvidin lügat ve ıstılah manasını verdikten sonra med bölümüne geçip aslî ve fer'î meddi ele almıştır.³²⁴

Uludağ Üniversitesi İlahiyat Dergisi 31/1 (2022), 115-156; Sâdık b. Yûsuf, "Risâletü't-tecvîd Mevlâ Sâdık b. Yûsuf el-Mâğnisevî el-Mukrî el-Mücevvîd el-Hatîb", thk. Gâfir Binti Muhammed eş-Şerîf, *Mecelletü'l-bühûs ve'd-dirâsâtü'l-Kur'âniyye*, 23-24 (Medine 1993-1994), 155-222.

³²³ Hüseyin eş-Şâmî ed-Dımaşkî, *Tebşiratü'l-mürîd fî kava'id-tecvîd*, (Ankara: DİB Kütüphanesi, Yazma Eserler, 006553-V), 218b.

³²⁴ eş-Şâmî, *Tebşiratü'l-mürîd* (Yazma Eserler, 006553-V), 218b-219b.

Eserde izhâr,³²⁵ ihfâ,³²⁶ idğâm ve kısımları,³²⁷ iklâb ve mîm'in halleri,³²⁸ lââm-ı ta'rîf yani idğâm-ı şemsiyye ve izhâr-ı kameriyye,³²⁹ safîr harfleri,³³⁰ hurûf-u isti'la yani kalın harfler,³³¹ hurûf-u kalkale,³³² tefeşşî sıfatıyla hâtîme'de ise kârî'nin okuyucunun dikkat etmesi gereken bazı harflerin mahreçlerinden bahsedilip eser tamamlanmıştır.³³³ Eserin Yazma Eserler Portalı'nda Süleymaniye Kütüphanesi İbni Mirza Koleksiyonu'nda bir, yurt dışında ise Suudi Arabistan Câmi'atü Melikü'l-Fehd Üniversite Kütüphanesi'nin mahdûdât bölümünde bir nüshası vardır. Eserle ilgili Abdülvehhâb Mustafa Muhammed Ali tarafından *Mısır/Tanta Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*'nde dirâse ve tahkîk çalışması yapılmıştır.³³⁴

5- Eserin sonu

ومن قال مخلوق كلام إلهنا فقد خالق الإجماع جهلا والحداء ونؤمن بالكتب التي هي قبله وبالرسل لا نفرق كالعداء ونتلوه
قراناکما جاء معربا ونكتبه في الصحف حرفا مجرداء تمت الرسالة بعون الله الملك المنان.³³⁵

3.1.6. Buğyetü'mürtâd li-tashîhi'd-dâd

1- Eserin müellifi

Eserin müellifi, İbn Gânim el-Makdisî Nûruddîn Ali b. Muhammed b. Ali el-Hazrecî el-Hanefî'dir (ö. 1004/1596). O, hicrî 920/1514 tarihinde Mısır/Kahire'de dünyaya gelmiştir. Asıl memleketi Kudüs olan müellifin soyu, sahâbeden Medineli Sa'd b. Ubâde'nin soyuna dayanmaktadır. İbn Gânim nisbesi atalarına dayanmakta olup diğer bazı aile efradı gibi bu nisbeyi kullanmışlardır. O, Hanbeli ulemâsından olan Şihâbüddîn Ahmed b. Ali b. Hasen el-Makdisî'den önce hâfızlık yapıp daha sonra yedi kırâat ilmini tahsil etmiş; zamanının önde

³²⁵ eş-Şamî, *Tebsiratü'l-mürîd* (Yazma Eserler, 006553-V), 219b.

³²⁶ eş-Şamî, *Tebsiratü'l-mürîd* (Yazma Eserler, 006553-V), 220a.

³²⁷ eş-Şamî, *Tebsiratü'l-mürîd* (Yazma Eserler, 006553-V), 221a.

³²⁸ eş-Şamî, *Tebsiratü'l-mürîd* (Yazma Eserler, 006553-V), 221b, 222a.

³²⁹ eş-Şamî, *Tebsiratü'l-mürîd* (Yazma Eserler, 006553-V), 222b.

³³⁰ eş-Şamî, *Tebsiratü'l-mürîd* (Yazma Eserler, 006553-V), 223a.

³³¹ eş-Şamî, *Tebsiratü'l-mürîd* (Yazma Eserler, 006553-V), 223b.

³³² eş-Şamî, *Tebsiratü'l-mürîd* (Yazma Eserler, 006553-V), 224a.

³³³ eş-Şamî, *Tebsiratü'l-mürîd* (Yazma Eserler, 006553-V), 224a-225a.

³³⁴ eş-Şeyh Hüseyin ed-Dımaşkî el-Mukrî, "Tebsiratü'l-mürîd fî kavâ'id-i Tecvîd li'ş-Şeyh Hüseyin ed-Dımaşkî el-Mukrî", thk. Abdülvehhâb Mustafa Muhammed Ali, *Mecelletü Külliyyetü't-Terbiyetü, Câmi'atü Tanta Mısır*, 45. Sayı (2012).

³³⁵ eş-Şamî, *Tebsiratü'l-mürîd* (Yazma Eserler, 006553-V), 225a.

gelen âlimlerinden tecvid, kırâat, tefsir, hadis, fıkıh, fıkıh usûlü ve kelam ilimlerinde eğitim almıştır.³³⁶ İbn Gânim, Eşrefiyye mescidinde imamlık, yine Sultan Hasan, Sargatmışiyye ve Vezir Süleyman Paşa medreselerinde idareci ve müderris olarak vazife yapmıştır. Tefsir, fıkıh, hadis, Arap belâğatı ve kelam alanlarında eser yazacak kadar ilmi bir seviyeye ulaşan İbn Gânim'in aynı zamanda simya ve remil ilminde de behresi olduğu bildirilmektedir.³³⁷

İbn Gânim, üç Kudüs ziyareti ve iki hac ifası dışında yaşadığı yerden ayrılmamış; şöhreti sebebiyle kendisinden ilim elde etmek için talebeler Mısır'a akın etmişlerdir. Önemli talebeleri arasında Nûruddîn el-Halebî, Ebü'l-İhlâs eş-Şürunbülâlî, Şihâbüddîn Ömer el-Hafecî gibi âlimler yer almaktadır. O, 18 Cemâziyelâhir hicrî 1004/1596 yılında Mısır Kahire'de vefat etmiştir. Fıkıh, tefsir, kelam ve tecvid gibi çeşitli alanlarda önemli eserleri vardır.³³⁸

2- Eserin kütüphane kaydı

Tablo 3.9. Tek Nüsha

Kütüphanesi	Diyanet İş. Baş.	Satır sayısı	21
Demirbaş numarası	004093-II		
Yer numarası	297.17 İSC	Cild sayısı	
Yazı dili	Arapça	Varak	
Yazı hat çeşidi	Nesih/Mensur	Mecmuada yeri	Risale: 2
Ebadı	210x150mm, 170x100mm.	Varak	9b-21a.

Eserin müstensihî bilinmemekle beraber eser hicrî 1156/1744 tarihinde istinsah edilmiştir.

3- Eserin başı

بسم الله، الحمد لله الذي وفق للنطق الفصيح من اراده، ووفق عن الحق الصريح من لزم العناد،... و بعد فيقول المفتقر إلى
الغني الجواد، علي بن غانم المقدسي الحنفي الإعتقاد... و سميته بغية المرتاد لتصحيح الضاد...³³⁹

³³⁶ Nûruddîn Ali b. Muhammed b. Gânim el-Makdisî, “Büğyetü'l-mürtâd li-tashîhi'd-dâd”, *Mecelletü Tûrâsiyye Fâsiliyye Muhkeme, el-Müverrid*, thk. Muhammed Cebbâr el-Mu'aybad, 18/2 (Bağdat, 1989), 118; Cengiz Kallek, “İbn Gânim Nûruddîn”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1999), 19/503.

³³⁷ Cebbâr el-Mu'aybad, “Büğyetü'l-mürtâd”, 118; Kallek, “İbn Gânim Nûruddîn”, 19/503.

³³⁸ Cebbâr el-Mu'aybad, “Büğyetü'l-mürtâd”, 118-119; Kallek, “İbn Gânim Nûreddîn”, 19/503-504.

³³⁹ İbn Ganîm el-Makdisî, *Büğyetü'l-mürtâd li-tashîhi'd-dâd* (Ankara: DİB Kütüphanesi, Yazma Eserler, 004093-II), 9b.

4- Eserin muhtevası ve yöntemi

Eserde, dâd harfinin mahreci ve sıfatlarıyla alakalı müellif tarafından doğru ve sahih olarak kabul edilen delillerle anlatılıp yanlış telaffuzun nasıl yapıldığı beyan edilmektedir. Müellif, giriş kısmında bulunduğu şehri övüp bu şehirde (Kahire) insanların çoğunun ilmi-fikri ve davranış açısından makul olduğu belirtip, bir kısım insanların ise bu dâd harfiyle alakalı doğruyu araştırmayıp atalarından nasıl gördü ve duydularsa o şekilde okuduklarını eleştirmekle esere başlamıştır.³⁴⁰ O, bir kısım insanların böyle bir eser yazması talebine binâen bu eseri kaleme alıp eserin adını “Büğyetü’l-mürtâd li tashîhi’d-dâd” olarak isimlendirdiğini zikretmiştir. Müellif dâd harfiyle alakalı öncelikli müşkilatı dile getirerek (ض) harfini yanlış telaffuz edenler bu harfi kalınlaştırarak dâl-i müfahhame (ذ), tâ-i mühmele (ط) kalın tı harfi gibi okuyup zâ-i mu’cemeye (ظ) benzeyen okuyuşu ise inkar ettiklerini belirtip bu düşüncenin çok yanlış olduğunu beyan etmiştir.³⁴¹ O, bir mukaddime iki ana fasl ve bir tenbihât (sonuç) kısmıyla eseri tamamlamıştır. O, mukaddime kısmında dâd harfinin mahrecini ele alıp âlimlerden deliller getirerek ispat etmeye ve harfin mahreci ve sıfatlarının ne olduğunu izah etmeye çalışmıştır. O, mahreçlerin harflerin kemmiyetlerini sıfatların ise keyfiyetlerini oluşturduğunu ifade etmiştir.³⁴² Müellif birinci fasılda dâd ile zâ harfinin tı harfine göre sıfatlarının daha yakın olduğunu, dolayısıyla doğru dâd sesi çıkaramayanların zâ harfinin sesi ile çıkarmalarının da mümkün olabileceğini zikretmiştir.³⁴³ Daha sonra o, bu mesele ile ilgili ikinci fasılda fukahânın görüşlerini aktarmıştır.³⁴⁴ Hâttime kısmında müellif soru cevap şeklinde bir yöntemle harflerin mahreçleriyle alakalı izahat yapıp doğru bir dâd sesi çıkaranların bu işte hâzik bir kârî olduğunu beyan etmiştir. Ayrıca o, dâd harfini düzgün telaffuz edemeyenlerin ikinci sınıf bir okuyucu olduğunu zikredip, bu mesele ile ilgili fıkhi olarak ulemâdan görüşler aktarıp kendi görüşünü de dile getirmiştir.³⁴⁵ Eserin yurtiçi ve yurtdışı kütüphanelerde çeşitli nüshaları vardır. Eserle ilgili üç tahkik çalışması vardır. İlki el-

³⁴⁰ el-Makdisî, *Büğyetü’l-mürtâd*, 9b-10a.

³⁴¹ el-Makdisî, *Büğyetü’l-mürtâd*, 10a.

³⁴² el-Makdisî, *Büğyetü’l-mürtâd*, 10a-12a.

³⁴³ Ali b. Süleyman el-Mansûrî, Arapça’da her harfin Kur’ân’ın anlamına etkisi olması hasebiyle harfleri, kendi sesleri haricinde çıkarmanın câiz olamayacağını belirtir, konuyla ilgili bir risâle yazar. Bu meseleyle ilgili bk. Ahmet Gökdemir, “Osmanlı’da Dâd Harfî Tartışmaları Bağlamında Ali b. Süleyman el-Mansûrî’nin Yeri”, *Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4/2 (2017), 245-257.

³⁴⁴ el-Makdisî, *Büğyetü’l-mürtâd*, 12a-17b.

³⁴⁵ el-Makdisî, *Büğyetü’l-mürtâd*, 17b-21a.

Müverrid isimli *Irak Kültür İşleri Bakanlığı Dergisi*'nde 1989 yılında Cebbâr Muhammed el-Mu'aybad tarafından yapılan tahkik'tir. İkincisi Ümmü'l-kurâ Üniversitesi dil kısmı üstadlarından Muhsin b. Sâlim b. Raşîd el-'Umeyrî el-Hüzelî tarafından tahkik ve ta'lîk edilen ve bu üniversitenin yayınevinden basılan 2015 yılındaki çalışmadır. Üçüncüsü ise Beyrut Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye Yayınevi tarafından 2019 yılında basılan Dr. Ahmed İsmail Abdülkerim'in yaptığı tahkik çalışmasıdır.

5- Eserin sonu

وحسبنا الله و نعم الوكيل، تم الكتاب بعون الله الملك الوهاب، للشيخ الإمام العالم العلامة والحبر الفهامة سيد علي المقدسي
قدس الله سره و إطلع في افق الكمال بדרه أمين ، في شهر ذي الحج من يوم الخامس من السنة السادسة والخمسين بعد
مائة و الف.³⁴⁶

3.1.7. Risâle fî keyfiyyet-i edâi'd-dâd³⁴⁷

1- Eserin Müellifi

Eserin müellifi, Saçaklızâde Muhammed b. Ebûbekir el-Mar'aşî'dir (ö. 1145/1732).

2- Eserin kütüphane kaydı³⁴⁸

Tablo 3.10. Tek Nüsha

Kütüphanesi	Diyanet İş. Baş.	Satır sayısı	25
Demirbaş numarası	004093-IV		
Yer numarası	279.17 İSC	Cilt sayısı	
Yazı dili	Arapça	Varak	
Yazı hat çeşidi	Nesih/Mensur	Mecmuada yeri	Risale: 4
Ebadı	210x150mm, 170x100mm	Varak	40b-44a.

Nüşhada (أقول، قال) lafızları, alt başlık Arapça sıra sayıları, konu başlıkları ve bazı kelimeler kırmızı mürekkeple yazılmış; nüshanın derkenarlarında da hâşiye tarzında açıklamalar yapılmıştır. Nüshanın istinsah tarihi ve müstensihi ise bilinmemektedir.

³⁴⁶ el-Makdisî, *Büğyetü'l-mürtâd*, 21a.

³⁴⁷ Eserin kütüphanelerde farklı isimlendirmeleri olmakla beraber yaygın ismi “*Risâle fî keyfiyyeti edâi'd-dâd*” şeklindedir.

³⁴⁸ DİB Kütüphanesi'nde bu nüshadan başka iki nüsha daha olup bunlar; “*Risâle fî keyfiyyeti edâ-i mahreci'd-dâd*” adlı 004093-VI demirbaş no.lu ve “*Risâle fî keyfiyyeti edâ-i hurûfi'l mu'ceme*” adlı 004093-V demirbaş no.lu nüshadır. Bu iki nüsha Saçaklızâde'ye atfedilmiş olup dâd harfi ve kalın harflerle ilgili notlardan ibarettir.

3- Eserin başı

بسم الله و بحمده وصلوة علي رسوله ، يقول البائس الفقير محمد المرعشي المدعو بساجقلي زاده اكرم الله تعالى بافلاح و السعادة هذه كلمات تتعلق بكيفية اداء الضاد المعجمة فيها مقدمة ومقصد وخاتمة...³⁴⁹

4- Eserin muhtevası ve yöntemi

Eser, Arap harflerinden “dâd”ın nasıl teleffuz edileceğiyle alakalıdır. Eser müellifin giriş kısmında değindiği gibi mukaddime, maksat ve hâtime şeklinde üç bölümden oluşmaktadır. Müellif öncelikle dâd harfinin de dahil olduğu ıtbâk sıfatının mensup olduğu “ط،ظ،ص،ض” harflerinin özellikleriyle vasıflarını ele almış; bu harfler içinde özellikle “ض” harfinin önemine vurgu yapıp risâlenin ana mevzusu olması hasebiyle bu harfe dikkat çekmiştir.³⁵⁰

Müellif, maksat bölümünde döneminde geniş bölgelere yayılan kalın (ط) harfinin şiddet, tefhîm ve ıtbâk sıfatlarının özellikle (ض)a aktarılıp harfin böyle okunmasının yanlış olduğunu yedi farklı delille ispat etmeye çalışmıştır.³⁵¹ Hâtime bölümünde ise Saçaklızâde, sebab-i telif kısmında ele aldığı konu etrafında oluşan muhtemel soruları ve şüpheleri gidermeye çalışmıştır. Müellif eser genelinde konuyla alakalı geçmiş tecvid eserlerinden de faydalanmıştır. Bunlardan önemli olanları Mekkî b. Ebi Tâlib’in *er-Ri’aye*’si, İbnü’l-Cezerî’nin *et-Temhîd fî ilmi’t-tecvîd*’i ve Aliyyül Kârî’nin *el-Minehu’l-fikriyye*’si gibi eserlerden görüşler aktarmıştır.³⁵²

Eserin Türkiye Yazma Eserler Kurumu’nda birçok farklı nüsha vardır. Yurtdışında da bilinen önemli dört nüsha vardır. Bunlardan birincisi en eski nüsha olan Amerika Princeton Üniversitesi Kütüphanesindeki nüsha Saçaklızâde hayattayken (h. 1130/1717) istinsah edilmiş olup demirbaş numarası 5602’dir. İkincisi, Suriye Şam’da Dâru’l-Kütübi’z-Zâhiriyye Kütüphanesi’ndeki 6273 nolu; üçüncüsü, Tunus Milli Kütüphanesi 38025 numaradaki; dördüncüsü ise Irak Müzesi 11068 numaradaki nüshadır.

Eserle ilgili Hatim Salih ed-Dâmin eseri önce makale şeklinde tahkîk etmiş olup daha sonra eseri *Keyfiyyetü edâ-i’ d-Dâd* adıyla 2003 yılında Dâru’l-Beşâir Yayınevi’nden bastırılmıştır.

³⁴⁹ Saçaklızâde Muhammed b. Ebûbekir el-Mar’aşî, *Risâle fî keyfiyyet-i edâi’ d-dâd* (Ankara: DİB Kütüphanesi, Yazma Eserler, 004093-IV), 40b.

³⁵⁰ el-Mar’aşî, *Keyfiyyet-i edâi’ d-dâd* (Yazma Eserler, 004093-IV), 40b-42a.

³⁵¹ el-Mar’aşî, *Keyfiyyet-i edâi’ d-dâd* (Yazma Eserler, 004093-IV), 42a-43a.

³⁵² el-Mar’aşî, *Keyfiyyet-i edâi’ d-dâd* (Yazma Eserler, 004093-IV), 43a-44a.

Türkiye’de de *On Dokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Dergisi*’nde 2005 yılında Remzi Ateşyürek tarafından makale halinde tercümesi yapıp yayınlanmıştır.

5. Eserin sonu

يقول البائس الفقير: قد وفق الله ، سبحانه وتعالى ، فأوضحت المحجة لهم ، وأكدت الحجة عليهم، فإنرتابوا بعد ذلك (فبأي حديث بعده يومنون) و الحمد لله الذي بعزته و جلاله تتم الصالحات، و (سبحان ربنا رب العزة عما يصفون ، و سلام علي المرسلين ، والحمد لله رب العالمين).³⁵³

3.1.8. İrşâdü’l-‘ibâd ilâ tashîhi’d-dâd

1- Eserin müellifi

Eserin müellifi, Süleyman Fâzıl Efendi, Süleyman b. Ahmed b. Mustafa b. Fakih Mehmed el İslâmbûlî’dir (ö. 1134/1722). Kaynaklarda Ayasofya kürsü şeyhi, vaiz, fakih ve muhaddis, Rûmî şeklinde anılmaktadır.³⁵⁴ İstanbul Demirkapı doğumlu olan Süleyman Efendi, ilk eğitimi babası Ahmed Efendi’den almıştır. Kıraat eğitimi Nişancı Paşa Camii imamı Şeyhulkurrâ Mehmed Efendi’den yedi ve on kırâati okumuştur. 1669 yılında Köprülüzâde Fâzıl Mustafa Paşa ve Amcazâde Hüseyin Paşa ile bir hac yolculuğuna çıkmış; bu yolculukta Arap yarımadası ve çevresindeki şehirlerde ulemâdan ders okumuş ve iczet almıştır.

O, İstanbul’a döndükten sonra Şeyhülislam Minkârizâde Yahya Efendi’den ders almaya devam etmiştir. İstanbul’un çeşitli selâtin camilerinde vazife alan Süleyman Efendi, Ayasofya Camii kürsü şeyhliği ve vaizliği ile ilmi kariyerinin zirvesine ulaşmış bu merhaleden sonra 1718 tarihinde Saray-ı Hümayun hocalığı vazifesine getirilmiştir. Bu görevdeyken el-Makdisî’nin yolundan giderek dâd harfinin zı harfine benzer şekilde telaffuz edilmesi gerektiğini beyan etmesi ve bu meseleyle alakalı *İrşâdü’l-‘ibâd ilâ tashîhi’d-dâd* adlı risâle yazmasıyla Osmanlıda III. Ahmed dönemi sahih dâd harfi tartışması olayı yaşanmıştır.

İlmi tedrisatında Hicaz ulemâsının tesiri olan müellif tefsir, hadis fıkıh ve kırâatle alakalı eserler telif etmiştir. Talebeleri arasında Edirne Mollası Yahyâ Sıddîk, *Hediyyetü’l-ihvân* adlı eserin sahibi Mehmed Nazmi Efendi, Emrullah b. Nasûh Efendi Sârikulbahr Hüseyinefendizâde Mehmet Emin, Tefsîrîzâde Mehmed Atâullah, Yusufefendizâde Abdullah

³⁵³ el-Mar‘aşî, *Keyfiyyet-i edâi’ d-dâd* (Yazma Eserler, 004093-IV), 44a.

³⁵⁴ Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri* (İstanbul: Matbaa-i ‘Âmire, 1333/1914). Yeniden basım (İstanbul: Âsitâne Yayınevi), 1/325.

Efendi, Şeyhülislam Pîrîzâde Mehmed Sâhib Efendi gibi önemli zevât yer almaktadır. Süleyman Fâzıl Efendi 24 Rebiülâhir 1134/1722 tarihinde vefat etmiştir.³⁵⁵

2-Eserin kütüphane kaydı

Tablo 3.11. Tek Nüsha

Kütüphanesi	Diyanet İş. Baş.	Satır sayısı	25
Demirbaş numarası	004093-VII		
Yer numarası	297.17 İSC.	Cilt sayısı	
Yazı dili	Arapça	Varak	
Yazı hat çeşidi	Nesih/Mensur	Mecmuada yeri	Risale: 7
Ebadı	210x150mm, 170x100mm	Varak	47b-51a.

Nüşhada konu başlıkları kırmızı mürekkeple yazılmış, metnin etrafı kırmızı mürekkeple cetvelenmiştir.

3-Eserin başı

الحمد لوليه والصلوة والسلام علي نبيه، و بعد فهذه رسالة سميتها إرشاد العباد إلي تصحيح الضاد وما توفيقي إلا بالله وهو حسبي و نعم الوكيل، إعلم ان الضاد حرف قوي صعب يعسر بيانه علي كثير من الناس...³⁵⁶

4-Eserin muhtevası ve yöntemi

Müellif esere öncelikle risâlenin ismini zikrederek başlamıştır. Bu beyandan sonra o, Arap alfabesi içinde dâd harfinin kuvvetli ve telaffuzu zor bir harf olduğu için bu konuyla alakalı Hz. Peygamber’den bir hadis nakletmektedir. O, Hz. Peygamber’in “إنا افصح من نطق با الضاد” “Ben Dâd harfini en fasih okuyayım” sözünden kastını dâd harfi değil de Arap dili, çünkü Arap dilinin diğer adının dâd dili olduğunu zikretmektedir. Ayrıca o, bu hadisin zayıf olduğunu da belirtmektedir.³⁵⁷

³⁵⁵ İbrahim Hatipoğlu, “Süleyman Fâzıl Efendi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 38/86-87; Bursalı Tahir, *Osmanlı müellifleri*, 1/325; Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, çev. Seyit Ali Kahraman (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996), 5/1536-1537; Bağdatlı İsmail Paşa, *Hedyyetü’l-ârifin esmâü’l-müellifin ve âsârü’l-müsannifin*, (İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, 1951), (Beyrut: Dâr-u İhyâ-i’t-Türâsi’l-‘Arabî), 1/403.

³⁵⁶ Süleyman Fâzıl Efendi, *İrşâdü’l-‘ibâd ilâ tashîhi’d-dâd* (Ankara: DİB Kütüphanesi, Yazma Eserler, 004093-VII), 47b.

³⁵⁷ Süleyman Fâzıl Efendi, *İrşâdü’l-‘ibâd* (Yazma Eserler, 004093-VII), 47b.

Süleyman Efendi, bu konuyu üç başlıkta ele alacağını ve birinci bölümde dâd harfinin mahrecini kısaca açıklayıp Hz. Ömer'in her iki üst azı sağ ve sol taraftan çıkarabildiğini beyan edip harfin sıfatına geçiş yapmıştır. İkinci bölümde harfin sıfatlarına değinen müellif Sehâvî, Ca'berî, Ebû Amr ed-Dânî, Mekkî b. Ebî Tâlib, İbnü'l-Cezerî, Alî el-Kârî, Res'anî gibi ulemâdan görüşler beyan ederek mevzuyu derinlemesine ele almaktadır.³⁵⁸

Üçüncü bölümde dâd harfi ve benzer harfleri zikredip daha sonra Gazâlî'nin *Bidâyetü'l-hidâyesi*, *Keşşâf Tefsiri*, *Muhîtü'l-Burhânî Tefsiri*, Râzî, Ebû Mansûr 'Irâkî, Muhammed b. Seleme, Kâdî Ebû Âsım gibi âlim ve tefsirlerden örneklerle dâd harfinin özellikleri, sıfatları, diğer harflerle benzer yönleri ve farklarıyla namaza mâni olan yanlış telaffuz biçimlerini geniş şekilde ele almaktadır.³⁵⁹

5-Eserin sonu

وقال القاضي ابو عاصم ان تعمد فسد وان جري علي لسانه او كان لا يعرف التمييز لا يفسد وهو اعدل الأقاويل وهو المختار، إنتهي تمت الرسالة للشيخ الفاضل المرحوم سليمان افندي الواعظ با اياصوفية في تاريخ غفر الله له.³⁶⁰

3.1.9. Risâle fî keyfiyyetü edâ'i'd-dâd el-mu'ceme³⁶¹

1-Eserin Müellifi

Eserin müellifi, Müderriszâde Ahmed Efendi'dir (ö. ?). Müellifle alakalı kütüphanelerde birkaç eser kendisine atfedilmekle birlikte bu eserlerde hayatıyla alakalı bilgiye ulaşılamamıştır. Yapılan terâcim çalışmasında Osmanlıda Müderriszâdeler ailesine çeşitli kaynaklarda ulaşılsa da müellifin bu aileye mensup olduğuna dair bir kayıt bulunamamıştır.

2-Eserin kütüphane kaydı

Tablo 3.12. Tek Nüsha

Kütüphanesi	Diyanet İş. Baş.	Satır sayısı	21
Demirbaş numarası	006553-VIII		

³⁵⁸ Süleyman Fâzıl Efendi, *İrşâdü'l-'ibâd* (Yazma Eserler, 004093-VII), 47b-50a.

³⁵⁹ Süleyman Fâzıl Efendi, *İrşâdü'l-'ibâd* (Yazma Eserler, 004093-VII), 50a-51a.

³⁶⁰ Süleyman Fâzıl Efendi, *İrşâdü'l-'ibâd* (Yazma Eserler, 004093-VII), 51a.

³⁶¹ Bu risalenin varak numaraları aynı mecmuada Ali el-Mansûrî'ye nispet edilen dâd harfiyle alakalı risale ile aynı varak numaraları olacak şekilde verilmiş; yapılan tespit bu mecmuanın 8. Risâlesi 006553-VIII, demirbaş no.lu risale olup bu da Müderriszâde Ahmed Efendi'ye aittir. Bu mecmuanın 9. Risalesi de 006553-IX Ali el-Mansûrî'ye nispet edilse de yine ona ait olmadığı tespit edilmiştir.

Tablo 3.12. Tek Nüsha (Devamı)

Yer numarası	297.17 İSC	Cilt sayısı	
Yazı dili	Arapça	Varak	
Yazı hat çeşidi	Nesih/Mensur	Mecmuada yeri	Risale: 8
Ebadı	205x150mm, 150x90mm	Varak	241a-244a.

3-Eserin başı

الحمد لله الذي وفق العلماء لا حقائق الحق وإظهار الصواب و الصلوة و السلام علي افضل من اوتي النبوة فصل الخطاب و علي اله واصحابه و علي من تبعهم بإحسان من اولي الالباب، اما بعد، فقد طال النزاع بين جهة قراء الزمان، وبين علامة وفهامة الأوان...³⁶²

4-Eserin muhtevası ve yöntemi

Müellif Müderriszâde Ahmet Efendi, hamdele ve salvele kısmından sonra kendi zamanındaki cahil kurrânın tartışmayı uzattığı, tartışıkları kişinin ise zamanın önde gelen allâmesi ve selâtîn camilerinin vaizi, hocaların hocası Süleyman Efendi ki “tahkik ve irfân” sahibi zat olduğu, karşısındaki fırkanın da burhanı olmayan kötü taklitçi ve taassup yolunu tutan güruh olarak nitelemektedir.³⁶³

Müellif daha sonra zamanında bazı insanların dâd harfini kalın “tı” harfi (tâ-i mühmele) gibi veya ince “dâl” harfini kalın okuma gibi (dâl-i müfehhome) şeklinde teleffuz ettiğini bunun doğru olmayıp namazı bozabileceğini Makdisî’den de alıntılar yaparak delillendirmeler yapmıştır. Dolayısıyla onun, doğru dâd harfi telaffuzunu ancak kalın ıtbak sıfatlı ve dâd harfine en yakın sıfatlı olan “ظ” harfi gibi okumanın doğru olduğunu ifade edip Vaiz Süleyman Efendi’nin görüşünü desteklediği anlaşılmaktadır.³⁶⁴

Müellif, eseri üç madde ve bir hâsıla ile ele alıp dâd harfinin mahreci, insanların bu harfi nasıl telaffuz ettiğini zikretmiş; bu harfle ilgili lügat ve kırâat âlimlerinden İbnü’l-Cezerî, Mekkî b. Ebî Tâlib, Şeyh Bedruddîn b. Kâsım b. Abdullah gibi ulemânın görüşlerinden yola çıkarak deliller serdetmiştir. O, son bölümde dâd ve dâ harfinin mahreçleri farklı olsa da işitmede birbirine benzediği tek farkın istitâle sıfatı olduğundan yola çıkarak doğru bir dâd harfinin

³⁶² Müderriszâde Şeyh Ahmed, *Risâle fî keyfiyyeti edâ’i’ d-dâd el-mu’ceme* (Ankara: DİB Kütüphanesi, Yazama Eserler, 006553-VIII), 241a.

³⁶³ Müderriszâde Ahmed Efendi, *Risâle fî keyfiyyeti edâ’i’ d-dâd* (Yazma Eserler, 006553-VIII), 241a-b.

³⁶⁴ Müderriszâde Ahmed Efendi, *Risâle fî keyfiyyeti edâ’i’ d-dâd* (Yazma Eserler, 006553-VIII), 241b-243b.

telaffuzu için -Makdisî'nin de görüşü zikredilerek- "ظ" harfine benzer şekilde çıkarılması gerektiği savunulmuştur.³⁶⁵

5-Eserin sonu

ربنا اتمم لنا نورنا واغفر لنا إنك على كل شيء قدير، و بإجابة السائلين المبتهلين جدير عليك توكلنا وإليك انبنا وإليك المصير، تمت.³⁶⁶

3.1.10. Risâle fî mes'eleti harfî'd-dâd³⁶⁷

1-Eserin müellifi

Eserin müellifi, Ebü's-Salâh, Ali Nûruddîn b. Muhsin es-Sa'îdî el-Mâlikî, eş-Şâzelî, el-Ezherî, el-Vefâî er-Rumyelî (Rumeyle)'dir (ö. 1130/1717). Müellifle ilgili kaynaklarda ayrıntılı bilgi bulunmamaktadır. Doğum tarihi bilinmeyen müellif el-Mâlikî, eş-Şâzeli, el-Vefâî, el-Ezherî, er-Rumyelî (Rumeyle) gibi nisbeleriyle anılmaktadır. er-Rumyelî (Rumeyle) Kahire'de bir beldedir. Künyesi ise Ebü's-Salâh'tır.

Hocaları arasında Ebü'l-İkrâm Muhammed b. Kâsım b. İsmâîl el-Bakarî eş-Şâfî'î el-Ezherî, Ebü'z-Ziyâ Ali b. Ali Nûruddîn eş-Şebrâmellisi'nin olduğu bildirilmektedir. Yetiştirdiği talebeler arasında ise Ahmed b. Mustafa b. Ahmed ez-Zebîrî el-Mâlikî el-İskenderî, Abdurrahman b. İbrahîm eş-Şerîf el-Mukrî eş-Şâfî'î, Muhammed b. Hasen b. Muhammed b. Ahmed Cemâlüddîn b. Bedruddîn eş-Şâfî'î el-Ezherî es-Semennûdî gibi şahsiyetler yer aldığı belirtilmektedir. Ebü's-Salâh'ın çeşitli alanlarda eserleri olup, o, hicrî 1130/1717 tarihinde vefat etmiştir.³⁶⁸

2-Eserin Kütüphane kaydı

³⁶⁵ Müderriszâde Ahmed Efendi, *Risâle fî keyfiyyeti edâ'i'd-dâd* (Yazma Eserler, 006553-VIII), 243b-244a.

³⁶⁶ Müderriszâde Ahmed Efendi, *Risâle fî keyfiyyeti edâ'i'd-dâd* (Yazma Eserler, 006553-VIII), 244a.

³⁶⁷ Eserin bu kütüphanede ve Yazma Eserler Portalı'nda bir diğer adı "*Risâle fî hakkı kıra'atî'd-dâd*", Yurt dışı bazı kütüphanelerde ise "*Fetvâ fî mes'eleti'd-dâd*" olarak isimlendirilmektedir.

³⁶⁸ Ali b. Muhsin es-Sa'îdî er-Rumyelî, "ed-Dürarü'l-hisân fi halli müşkilâti kavluhü Te'âlâ (النن)", thk. Nâsır b. Muhammed b. Osmân el-Münî', *Câmi'atü'l-İmâm Muhammed b. Su'ûd el-İslâmiyye, el-Cem'iyetü'l-İlmiyyetü's-Su'ûdiyye li'l-Kur'âni'l-Kerîmi ve 'Ulûmihî, Mecelletü'd-Dirâsiyyetü'l-Kur'âniyye Dergisi*, 8 (2011), 23-27; Ebü's-Salâh Alî Nureddîn b. Muhsin es-Sa'îdî el-Mâlikî, "Fetvâ fî mes'eleti'd-dâd", thk. Lays Kahîr Abullah el-Hayyânî el-Hîfî (الهيثي، ليث قهير عبد الله الحياتي), *Mecelletü Câmitü'l-Enbâr li'l-'Ulûmi'l-İslâmiyye* 4/13(Irak, 2012), 2866-2867.

Tablo 3.13. Nüsha 1

Kütüphanesi	Diyanet İş. Baş.	Satır sayısı	21
Demirbaş numarası	006553-VII		
Yer numarası	297.17 İSC	Cilt sayısı	
Yazı dili	Arapça	Varak	
Yazı hat çeşidi	Nesih/Mensur	Mecmuada yeri	Risale: 7
Ebadı	205x150mm, 150x90mm.	Varak	235b-240b

Tablo 3. 14. Nüsha 2

Kütüphanesi	Diyanet İş. Baş.	Satır sayısı	
Demirbaş numarası	002319-XI		
Yer numarası	297.17 İSC	Cilt sayısı	
Yazı dili	Arapça	Varak	
Yazı hat çeşidi	Talik/Mensur	Mecmuada yeri	Risale: 11
Ebadı	210x150mm, 160x80mm.	Varak	111a-116a.

3-Eserin başı

بسم الله، الحمد لله رب العالمين و السلام علي سيدنا محمد واله اجمعين ، و بعد قال الشيخ الإمام ابو الصلاح علي بن محسن الصعيدي المالكي الشاذلي الوفائي المقرئ الأزهرى...³⁶⁹

4-Eserin muhtevası ve yöntemi

Eser, hamdele ve salveleden sonra müellifin adının zikriyle başlamaktadır. Ebü's-Salâh Alî b. Muhsin kendisine Şeyh Sâlih Muhammed el-Mağribî et-Tilimsânî, İbnü'l-Cezerî'nin eseri *Tayyibetü'n-Neşr*'i okurken, Tilimsânî şehrinde kırâatle iştigal eden bazı fazilet sahibi insanların dâd harfiyle alakalı bir soru sorup bu konuda kendisinden bir eser yazmasını birçok defa istemeleri üzerine buna icabet edip bu risâleyi kaleme aldığını beyan etmektedir.³⁷⁰ Bu kısımdan sonra müellif dâd harfinin özellikleri ve olduğu sıfatlardan bahsederken birçok âlimden de örnekler vererek konuyu zenginleştirmiştir. Müellif; Mağrib denilen Fas, Tunus, Cezayir, Moritanya gibi yerlerde dolaşp birçok kimseye doğru dâd telaffuzu için müracaat ettiğini ve farklı şekillerde cevaplar aldığını belirtmiş; yine bazı Müslüman ülkelerin (Türk beldeleri ve Doğu İslâm beldeleri) dâd harfinin telaffuz biçimlerini ve problemlerini sorulan sorunun anlaşılması için etraflıca zikretmiştir³⁷¹.

³⁶⁹ Ebü's-Salâh Ali b. Muhsin es-Sa'îdî, *Risâle fî hakkı kırâ'âtî'd-dâd* (Ankara: DİB Kütüphanesi, Yazma Eserler, 006553-VII), 235b.

³⁷⁰ Ebü's-Salâh, *Risâle fî hakkı kırâ'âtî'd-dâd* (Yazma Eserler, 006553-VII), 235b-236a.

³⁷¹ Ebü's-Salâh, *Risâle fî hakkı kırâ'âtî'd-dâd* (Yazma Eserler, 006553-VII), 236a-237a.

Müellif giriş kısmında sorulan soruya (فاجبت) başlığıyla eserin ana konusu dâd harfinin mahrecine değinerek Ebû Amr ed-Dânî, Mekkî b. Ebî Tâlib, İbnü'l-Cezerî, Ebû Bekir Kastallânî, İmam Şâtübî, İbn Kesîr, Ebû Bekir Aydoğdu gibi lûgat, kırâat, tecvid, tefsir, fıkıh ve hadis alanlarında müellif veya eser adlarını zikretmiş, konuyla ilgili bilgiler serdedilmiştir. Yine o, dâd harfinin diğer harflerden farklılıklarını âyetlerden örnekler getirerek beyan etmiştir. Ayrıca eserde isti'la, istitâle, ıtbâk, rihvet vb. dâd harfinin sıfatları konusunda sahih olan bilgiler serdedilmiş, yanlış okuma ve telaffuzu biçimleri açıklanmaya çalışılmıştır.³⁷²

Son bölümde bazı bölgelerde insanların bazı harfleri yanlış telaffuz ettiği gibi dâd harfini de yanlış okuduğu açıklanmaktadır. Müellif, İbnü'l-Cezerî'nin de *et-Temhîd* adlı eserinde beyan ettiği gibi Arab, Acem, Rûm diyarı ve Fârisiler (İran) birçok harfi ortak telaffuz etse de (ظ) harfi Araplar'a mahsustur. Bir başka âlim ise insanların altı harfte (ث،ظ،ض،ص،ق،ع) Araplar'dan çokça istimâ' etmek ve bol bol dinleyerek doğru okumayı elde etmesi gerektiğini zikretmiştir.³⁷³

5-Eserin sonu

و كذا ستة احرف انفردت بكسرة إستعمالها العرب، وهي قليلة في لغات العجم ولا توجد في لغات كثيرة منهم وهي "العين والصاد والضاد والقاف والطاء والثاءج" إنتهي، وقال الجاريري لا ضاد إلا في العربية وفي هذا القدر كفاية والله الموفق للصواب تمت.³⁷⁴

3.1.11. Reddiyye 'alâ risâlet-i fi'd-dâd³⁷⁵

1-Eserin müellifi³⁷⁶

Eserin müellifi, Abdullah b. Muhammed b. Yûsuf el-Amâsî'dir (ö. 1167/1754).

2-Eserin kütüphane kaydı

³⁷² Ebü's-Salâh, *Risâle fî hakkı kırâ'âtî'd-dâd* (Yazma Eserler, 006553-VII), 237a-240a.

³⁷³ Ebü's-Salâh, *Risâle fî hakkı kırâ'âtî'd-dâd* (Yazma Eserler, 006553-VII), 240a-b.

³⁷⁴ Ebü's-Salâh, *Risâle fî hakkı kırâ'âtî'd-dâd* (Yazma Eserler, 006553-VII), 240b.

³⁷⁵ Eserin kütüphanelerde bilinen diğer adları "*Risâle fî'r-redd 'alâ Muhammed el-Mar'aşî, Risâletü'r-reddiyye fî harfî'd-dâd, Reddiyye fî'd-dâd, Risâle fî'd-dâd, Risâletü'r-reddiyye fî'd-dâd*" şeklinde kaydedilmiştir.

³⁷⁶ Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi'nde bu eser Yûsufefendizâde Abdullah b. Muhammed'e nispet edilse de araştırmalarda Yûsufefendizâde'nin dâd ile ilgili risalesinin bu risaleden farklı olduğu ve kütüphanede müellif ismi yanlış kaydedildiği görülmüştür. Eserin müellifi bilinmemektedir.

Tablo 3.15. Tek Nüsha

Kütüphanesi	Diyanet İş. Baş.	Satır sayısı	21
Demirbaş numarası	004162-II		
Yer numarası	297.17 İSC	Cilt sayısı	
Yazı dili	Arapça	Varak	
Yazı hat çeşidi	Nesih/Mensur	Mecmuada yeri	Risale: 2
Ebadı	220x140mm, 160x60mm.	Varak	23b-26a.

3-Eserin başı

بسم الله، الحمد لله الذي اظهر الحق اليقين و ابطل شبه المبتلين بالبرهان المتين و الصلاة و السلام علي نبيه محمد افضل المخلوقين و علي آله و أصحابه أجمعين، وبعد: فاعلم ان الرسالة التي فيها أستاذنا الفاضل المرعشي المدعو بسجقلي زاد رزقه الله الحسنی و زیادة...³⁷⁷

4-Eserin muhtevası ve yöntemi

Eser, Yûsufefendizâde'ye nispet edilse de araştırmalarda ona ait olmadığı tespit edilmiştir. Yani bu risâlenin müellifi bilinmemektedir. Müellif eserin giriş kısmında duadan sonra bu risâlede “Üstadımız Saçaklızâde Muhammed el-Mar‘aşî” diye saygı ifadeleri kullanarak onun dâd harfiyle alakalı yazdığı risâlenin önemini zikredip bunu iyi bilmenin önemine değinmiştir. Daha sonrasında zamanın bir kısım insanların bu risale aleyhine reddiye yapmasının doğru olmadığını bu işte hakla batılın karıştığını, dolayısıyla konuyu beyan için bu risâleyi ele aldığını zikretmiştir.³⁷⁸ Müellif sonrasında reddiye yazılan risâlelerden örnekler alarak, aynı zamanda Saçaklızâde'nin risâlesinden örnekler getirerek eseri savunmaktadır. O, zaman zaman âlimlerin eser ve görüşlerine de yer vererek dâd harfinin mahreci ve sıfatlarını ele alarak mevzuyu izah etmeye çalışmıştır.³⁷⁹

5-Eserin sonu

ونعوذ بالله من شرورهم و غرورهم و حسبنا الله و نعم الوكيل، ولا حول ولا قوة إلا بالله العلي العظيم.³⁸⁰

3.1.12. Risâle fî dâdi's-sahîha

1-Eserin müellifi

³⁷⁷ Reddiyye ‘alâ risâlet-i fî ‘d-dâd (Ankara: DİB Kütüphanesi, Yazma Eserler, 004162-II), 23b.

³⁷⁸ Reddiyye ‘alâ risalet-i fî ‘d-dâd (Yazma Eserler, 004162-II), 23b.

³⁷⁹ Reddiyye ‘alâ risalet-i fî ‘d-dâd (Yazma Eserler, 004162-II), 23b-26a.

³⁸⁰ Reddiyye ‘alâ risalet-i fî ‘d-dâd (Yazma Eserler, 004162-II), 26a.

Eserin müellifi, es-Seyyid Veliyyüddîn el-Makkârî İbn es-Seyyid Ali el-Kârî el-Koyulhisârî'dir (18. Asır). Müellifle ilgili ayrıntılı bilgi bulunmamaktadır. Kırâat ilminde hocası Dülgerzâde İmamı Mahmut Efendi'dir. Meşhur Şeyh Atâullah Efendi de onun talebesidir.³⁸¹ Bununla birlikte bazı arşiv belgelerinde ve yazdığı risâlede onun İstanbul/Fatih Mahmutpaşa Camii hatibi, yine nisbesine binaen Sivas/Koyulhisar ilçesinden olduğu anlaşılmaktadır. Bir başka bilgi yine arşiv çalışmasıyla Koyulhisar'da 1762/63 yılında Sivas valisi Feyzullah Paşa'nın ilçede olan olayları yatıştırma etkisizliğini İstanbul'a şikâyet eden Mahmut Paşa hatibi ve Meclis nâibi'nin şikâyetlerinden elde edilmiştir. Mahmut Paşa hatibi Veliyyüddin b. Ali'nin olayla bağlantısı ise o dönemlerde Hacı Murad kalesine eşkıyaların baskını sonrasında Mahmut Paşa hatibinin kardeşi Koyulhisar Fatih Camii hatibi es-Seyyid eş-Şeyh el-Hâc Mehmed Efendi'nin bu olayda öldürülmesi ve naaşının yakılmasıdır.³⁸²

2-Eserin kütüphane kaydı

Tablo 3.16. Tek Nüsha

Kütüphanesi	Diyanet İş. Baş.	Satır sayısı	21
Demirbaş numarası	006553-VI		
Yer numarası	297.17 İSC	Cilt sayısı	
Yazı dili	Arapça	Varak	
Yazı hat çeşidi	Nesih/Mensur	Mecmuada yeri	Risale: 6
Ebadı	205x150mm, 150x90mm.	Varak	229b-234a.

3-Eserin başı

بسم الله، الحمد لله الذي ميز الانسان با لاستعداد، فمنهم النبي والولي والزهاد والصلاة والسلام علي رسوله محمد المبعوث بالارشاد... و بعده فيقول عبد الله الباري السيد ولي الدين المقري ابن السيد علي القري القيولخصاري الخطيب في محمود باشا نور الله مضجعه كيف يشاء...³⁸³

4. Eserin muhtevası ve yöntemi

Eserde dâd harfi ve Kur'an kırâatlerinin üç şartı olan sened, Arap nahvine uygunluk ve Resmi Osmânî hattına muvâfakat konusu ele alınarak isnâdın en kuvvetli olduğu üzerine

³⁸¹ Abdullah Akyüz, *Osmanlı Kırâat Âlimleri* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016), 104.

³⁸² Murat Dursun Tosun, *Arşiv Belgelerinde Koyulhisar* (İstanbul: Depo Print Dijital Baskı ve Reklam Sanayi ve Tic. Ltd. Şti, 2020), 86,87.

³⁸³ es-Seyyid Veliyyüddîn b. Ali el-Kârî el-Koyulhisârî, *Risâle fî dâdi's-sahîha* (Ankara: DİB Kütüphanesi, Yazma Eserler, 006553-VI), 229b.

durulmuştur. Dolayısıyla doğru dâd'ın telaffuzunun ancak femi muhsinden yani müşâfehe yoluyla elde edilebileceği zikredilmiştir.³⁸⁴

Müellif eserin başında hamdele ve salvelenin akabinde dâd harfiyle alakalı bazı açıklamalar yaptıktan sonra³⁸⁵ İbnü'l-Cezerî'nin *Mukaddimesi* 'nden örnek metinler getirerek dâd harfinin mahreç ve sıfatıyla alakalı bilgiler sunmak sûretiyle harfî tarif etmeye çalışmıştır. Daha sonra eserde Kur'an tilâvetinin müşâfehe ve isnâd yoluyla elde edildiği ortaya konulmuştur. Müellif bir Arapça metnin kırâat olabilmesi için üç şart meselesini ele alıp bunların en kuvvetlisinin sened olduğu üzerine misaller getirerek konuyu izah etmiştir.³⁸⁶

5-Eserin sonu

كما قال الشيخ ابو الخير شمس الدين محمد بن محمد بن محمد الجزري في نشر الكبير ان الإي اعتماد نقل القرآن علي حفظ القلوب و الصدور لا علي خط المصاحف و الكتب، اللهم تقبل منا خدمت القرآن وإجعلها شفيعا مشفعا يوم الميزان.³⁸⁷

3.1.13. es-Seyfü'l-meslûl 'alâ men yûnkirü'l-menkûl (fî islâhi'd-dâd)

1-Eserin müellifi

Eserin müellifi, Ebû Bekir b. Muhammed el-Bursevî'dir (ö. 1187/1773). Bursalı olan müellifin doğumu bilinmemektedir. O, Bursa'nın önde gelen kırâat âlimlerindendir. Muhammed b. e-Bursevî'nin *es-Seyfûl meslûl 'alâ men yûnkirü'l-menkûl fî islâhi'd-dâd ve kurretü'l-'ayn* adlı eseri olduğu kaydedilmiştir. Vefatı Bursa şehrinde olup h. 1187/1773 tarihindedir.³⁸⁸

2-Eserin kütüphane kaydı

Tablo 3.17. Tek Nüsha

Kütüphanesi	Diyanet İş. Baş.	Satır sayısı	21
Demirbaş numarası	004093-III		
Yer numarası	297.17 İSC	Cilt sayısı	
Yazı dili	Arapça	Varak	
Yazı hat çeşidi	Nesih/Mensur	Mecmuada yeri	Risale: 3
Ebadı	210x150mm, 170x100mm.	Varak	21a-40a.

³⁸⁴ el-Koyulhisârî, *Risâle fî dâdi's-sahîha* (Yazma Eserler, 006553-VI), 229b-234a.

³⁸⁵ el-Koyulhisârî, *Risâle fî dâdi's-sahîha* (Yazma Eserler, 006553-VI), 229b-230a.

³⁸⁶ el-Koyulhisârî, *Risâle fî dâdi's-sahîha* (Yazma Eserler, 006553-VI), 230a-234a.

³⁸⁷ el-Koyulhisârî, *Risâle fî dâdi's-sahîha* (Yazma Eserler, 006553-VI), 234a.

³⁸⁸ Bağdatlı, *Hediyetü'l-'ârifîn*, 1/241; Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifîn*, 1/443.

3-Eserin başı

بسم الله و بحمده و الصلوة علي رسوله و آله ، وبعد: فهذا سيف مسلول علي من ينكر المنقول مموه بسموم كلمات
الفحول، مشحذ بمسلمات الأدلة والمنقول الي قطع عرق العناد من اسه يصول، كيف لا وهوسيف الحق ثم يورث القبول
ولا يصول إلا لتصديق شبه العناد با الظاء المعجمتين، و حق اذا نهما و عدم شبهه بالطاء المهملة ، وحق أداء الضاد
الضعيفة...³⁸⁹

4-Eserin muhtevası ve yöntemi

Dersaâdet'te III. Ahmed döneminde başlayan dâd harfî tartışmalarından yaklaşık yarım asır sonra bu tartışmaların telif eserler üzerinden devam ettiğinin delillerinden biri de müellif Ebû Bekir b. Muhammed el-Bursevî'nin eseri *es-Seyfû'l-meslûl 'alâ men yünkîru'l-menkûl fî islâhi'd-dâd* adlı eseridir. Bu çalışma konuyla ilmi münazaranın devam ettiğini göstermektedir.

Müellif eseri giriş, mukaddime ve üç fasıldan oluşacak şekilde telif etmiştir. O, eserin giriş kısmında hangi konuları ele alacağını kısaca zikredip mukaddime kısmına geçmiştir.³⁹⁰ O, mukaddime kısmında ise sahih ve kabul edilen kırâatten, ses mefhumunun özelliğinden ve bu ses ile mahrecin nasıl harflerin çıkışına tesir ettiğinden bahsederek mahrecin ve sıfatın önemine, faydasına âlimlerin eserlerinden de alıntılar yaparak tamamlamıştır.³⁹¹

Eserde ilk fasıl çok uzun tutulmuştur. Bu fasılda dâd, tı (ط), zı (ظ), kuvvetli dâd ve zayıf dâd'ın mahiyeti beyan edilmiş; sonrasında harflerin genel olarak mahreç ve sıfatlarından bahsedilmiştir. Bu bağlamda şiddet ve rihvet sıfatlarının üzerinde özellikle ve örneklerle durulmuştur. Yine dâd harfinin mahreç-sıfatlarının yanı sıra diğer mahreç ve sıfatlarla ilgisine değinilmiştir. Ayrıca istitâle, itbâk, teşdîdü'l-mehmûs (zayıf şiddet), teşdîdü'l-mechûr (kuvvetli şiddet) sıfatlarına özellikle değinilmiştir.

Eserde dâd harfinin ne (ط) ne de (ظ) harfine benzemediği, zira onu bu harflerden ayıran özellikleri olduğuna vurgu yapılmıştır. İslâm beldelerindeki farklı dâd telaffuzu da eserde bahs-i konu edilmiştir. Bu mevzular anlatılırken yirmiden fazla âlim ve eserinden örnek ve alıntılar yapılarak konular zenginleştirilmiştir. İlk faslın son kısmında ise Müslümanlara ve

³⁸⁹ Ebû Bekir b. Muhammed el-Bursevî, *es-Seyfû'l-meslûl 'alâ men yünkîru'l-menkûl* (Ankara: DİB Kütüphanesi, Yazma Eserler, 004093-III), 21a.

³⁹⁰ el-Bursevî, *es-Seyfû'l-meslûl* (Yazma Eserler, 004093-III), 21b-22a.

³⁹¹ el-Bursevî, *es-Seyfû'l-meslûl* (Yazma Eserler, 004093-III), 22a-23a

âlimlere nasihatler verilip dâd harfi meselesinde inat etmenin doğru olmadığı, ilmi ve nakli Kur'an yolundan ayrılmamak gerektiği üzerinde durulmuştur.³⁹² İkinci fasılda ise özellikle tı (ط) ve mahrecinin üzerinde durularak bu harfin dâd ile alakasına değinilmiştir.³⁹³ Üçüncü yani son fasılda da râ harfi ve tekrîr sıfatı ele alınıp eser hatime edilmiştir.³⁹⁴

Eserin Yazma Eserler Portalı'nda 7 eser tespit edilmiş olup bir nüsha da DİB Kütüphanesi'nde bulunmaktadır. Yurtdışı kütüphanelerde de nüshaları az da olsa vardır.

5-Eserin sonu

و قوله المؤلف: فمظنها حرفا واحدا زمانيا، يعني مع انه ليس بحرف واحد زمني، في الحقيقة لأن مدار وحدة الأمر الممتد إتصال اجزائه كالخيوط، و ليس هنا إتصال في الحقيقة بل في الحسي، جعلت في العرف حرفا واحدا زمانيا، وهذا غاية البيان والله الموفق، تم الرسالة في اول محرم الحرام هجري (1157).³⁹⁵

3.1.14. Muhtâr fî 'ilmi't-tecvîdi'l-Kur'âni'l-Mecîd³⁹⁶

1- Eserin müellifi

Eserin müellifi, es-Seyyid Mahmûd Muhammed el-Urmevî en-Nakşibendî (Açıkbaş Mahmud Efendi)'dir (ö. 1077/1666). Diyarbakır doğumlu olan müellif, ailesinin Urmiyeli olmasına nispetle Urmevî, Nakşi tarikatı müridi ve şeyhî olması hasebiyle Nakşibendî, Diyarbakır doğumlu olması sebebiyle de Diyarbekrî nisbeleriyle anılmıştır. Dört mevsim başı açık dolaşması³⁹⁷ sebebiyle Açıkbaş Mahmûd Efendi diye de bilinmektedir. Normal tahsilini

³⁹² el-Bursevî, *es-Seyfû'l-meslûl* (Yazma Eserler, 004093-III), 23a-37b.

³⁹³ el-Bursevî, *es-Seyfû'l-meslûl* (Yazma Eserler, 004093-III), 37b-38b.

³⁹⁴ el-Bursevî, *es-Seyfû'l-meslûl* (Yazma Eserler, 004093-III), 38b-40a.

³⁹⁵ el-Bursevî, *es-Seyfû'l-meslûl* (Yazma Eserler, 004093-III), 40a.

³⁹⁶ Eserin ismi kütüphanede “*Muhtâr fî 'ilmi't-tecvîdi'l-Kur'âni'l-mecîd*” adıyla kayıtlıdır. Nüsha üstünde 26b varlığında da böyle yazılmaktadır. Ancak eserin farklı bir isimle birçok nüshasının olduğu ve isminin “*Güzide fî ilmi't-tecvîd*” gibi benzer adlarla anıldığı, yazı dilinin ise Osmanlı Türkçesi olduğu görülmüştür. İki eser karşılaştırıldığında ikisi de 29 bâb'dan müteşekkil olup kullandığı kaynakları zikretmesi ve bâb başlıklarının birbirine uyması, muhtevanın aynı olması sebebiyle müellifin Açıkbaş Mahmûd Efendi eserin ismi ise Osmanlıca “*Güzide*”, Arapça “*Muhtâr fî 'ilmi't-tecvîdi'l-Kur'âni'l-Mecîd*” adıyla yazıldığı görülmüş, bu iki eserin aynı olduğu, sadece yazı dillerinin farklı olduğu kanaatine varılmıştır. *Güzide* adlı tecvit risalesinin mukaddimesinde eseri oluştururken birçok kitaptan faydalandığı ve eseri Türkçe ile beyan ettim (Türkçe'ye çevirdim) sözüyle aslında eserin ilk Arapça yazıldığı ve insanların özellikle avamın anlaması için Türkçe'ye tercüme edildiği tahmin edilmektedir. Varılan sonuç bu şekilde olup konuyla ilgili başka bilgilere ulaşılabilir. Bk. Açıkbaş Mahmud Efendi, “*Güzide-i tecvîd*” (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Bağışlar Koleksiyonu (3436), Eser Kaydı 347361), 3a.

³⁹⁷ İslâm tarihinde özellikle Osmanlı döneminde Müslüman erkeklerin başı açık bir şekilde (takkesiz, sarıksız veya fessiz) dolaşmaları hoş karşılanmazdı.

bitirdikten sonra Kahire ve Bağdat’a ilim tahsili için yolculuk yapmıştır. O, önce amcası Şeyh Aziz Mahmûd Urmevî’ye mürid ve sonrasında halifelik alarak ondan sonra da şeyh olarak dergahın başına geçip postnişin olmuştur. Bursa’ya yerleşen Açıkbaş Mahmut Efendi burada Ulu Camii ve Dâye Hatun camilerinde vaaz verip talebe yetiştirmiştir. Zamanın halkı ve ulemânın toplu olarak şikâyetleri üzerine sürgün edilmiştir. İstanbul’a gönderilen şeyh burada da bazı olaylar yaşamış ve birtakım kerametler göstermesiyle ikramlarla tekrar Bursa’ya gönderilmiştir. Mutasavvıf ve şâir olan Açıkbaş Mahmûd Efendi, Arapça, Türkçe ve Farsça dillerinde “Resmî” mahlasıyla şiirler yazmıştır. O, Bursa’da hicrî 15 Rebûlâhir 1077/1666 tarihinde vefat etmiştir.³⁹⁸

Eserleri; *Güzîde*, *Evrâd-i Fethiyye Şerhi* ile *Risâle-i Nurbahşiyye*’dir.

2-Eserin kütüphane kaydı

Tablo 3.18. Tek Nüsha

Kütüphanesi	Diyanet İş, Baş.	Satır sayısı	Değişken
Demirbaş numarası	001463-III		
Yer numarası	297.17 İSC	Cilt sayısı	
Yazı dili	Arapça	Varak	
Yazı hat çeşidi	Rik’a/Mensur	Mecmuada yeri	Risale: 3
Ebadı	230X160mm,200x120mm.	Varak	26b-64b

3-Eserin başı

يا معين، بسم الله وبه نستعين ، تباك الذي نزل الفرقان كلاما عربيا وجعل لاداء الفاظه و كلماته سلكا حسنا...اما بعد:
 فيقول السيد محمد الارموي النقشبندي ان العلوم المتعلقة بكلام الله تعالى علما علم التفسير وهو باعث المعاني وعلم
 التجويد وهو باعث الالفاظ...³⁹⁹

4-Eserin muhtevası ve yöntemi

Müellif mukaddime kısmında tefsir ilminin manayı araştırdığını tecvid ilminin ise Kur’ân’ın elfâzını araştıran bir ilim olduğunu dolayısı ile Kur’an’ı iyi tanımayanların ona rağbetinin az

³⁹⁸ Bursalı Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, 1/14; Hasan Kamil Yılmaz, “Açıkbaş Mahmud Efendi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1988), 1/332; Kezban Altınışık, *Nakşibendî-i Atik Dergahı ve Açıkbaş Mahmud Efendi* (Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2006), 26-30; Hasan Basri Öcalan, *Melâmet Zindanında Bir Nakşî Açıkbaş Mahmûd Efendi* (Bursa, Gaye Kitabevi, 2012,) 109-117.

³⁹⁹ es-Seyyid Muhammed el-Urmvî, *Muhtâr fî ‘ilmi’t-tecvîdî’l-Kur’ânî’l-Mecîd* (Ankara: DİB Kütüphanesi, Yazma Eserler, 001463-III), 26b.

olduğunu zikretmiştir. O, eserin adını “Muhtâr” olarak isimlendirip⁴⁰⁰ Kur’an okumanın farziyyetinden ve öneminden bahsedip, bu eseri literatürde önemli olan eserlerden yararlanarak hazırladığını ve Türkçe diliyle yazıp mübtedî olanlara kolaylık olsun diye eseri geniş tutup müntehî olanların ise talebelerine eğitim verip her ayrıntıyı bulacağı bir eser meydana getirdiğini beyan etmiştir.⁴⁰¹ Müellifin yararlandığı kaynaklar; *Şâtıbiyye, en-Neşr, Ca’berî, Secâvendî, et-Teysîr, Dürre-i Cezerî, Dürre-i Ferîd, Tuhfetü’l-elfâz, Hallü’r-rumûz, Kavâidü’l-’adl, Kasîde-i Cemâleddîn*’dir.⁴⁰²

Müellif eseri 29 bâb başlığı altında ele almıştır. Bunlar; dişler; mehâricü’l-hurûf, sıfâtü’l-hurûf, nûn-u sakın, tenvin ve izhâr, idğâm me’al-ğunne, idğâm bilâ ğunne, iklâb me’a’l-ğunne, İhfâ-i me’a’l-ğunne, mîm-i sakinin halleri, idğâm-ı sağîr, idğâm-ı kebîr, râ harfinin ince ve kalın okunması, lâm harfinin ince ve kalın okunması, medler, Hâ-i kinâye, Vakf hükümleri, Sükûn, Ravm ve işmâm, vakfın keyfiyeti, Secavendî’nin vakf işaretleri, Sekte, lahn-i celî ve lahn-i hafî, tek kelimede vaki olan hemzelerin hükmü, iki kelimde vaki olan hemzenin hükmü, tek münferid hemzenin hükmü, hemzenin harekesinin mâ kablindeki sakın harfe nakli şeklinde genel meseleler açıklanmıştır.

Eserin son kısmında Ebû Amr’ın hemzeyi terki, yedi kırâat imamı ve râvilerinin remizleri, Fâtiha sûresini okuma kaideleri, Kur’ânın cem’i ve cem yapanın kim olduğu hakkında olup toplam 29 başlık altında konular tafsilatla ele alınmıştır. Arapça olan bu eserde müellif dişler bölümüne rakam vermediği için konu başlığı sayısı 28 olarak görülmektedir.⁴⁰³

5-Eserin sonu

هذا الكتاب علي اضعف العباد و الطلاب الراجي عفو ربه الوهاب، وهو الحقير الفقير المحتاج إلي عفو ربه الغني محمد صادق ابن بكر افندي ابن سيد علي بكر آغا غفر الله له ولوالديه ولجميع المسلمين، سنة الف وثلاث مائة واثنى عشر من هجرة من له العز و الشرف، في ثمانية عشر يوما مضت من شهر ذو القعدة، يوم الاحد(1312)⁴⁰⁴

⁴⁰⁰ Osmanlı Türkçesi ile yazılan eserde eser isminin “Güzîde” olduğu yazılıdır. Bk. Açıkbaş Mahmud Efendi, *Güzide* (Yazma Bağışlar, 347367), 3a-b.

⁴⁰¹ el-Urmevî, *Muhtâr fî ‘ilmi’t-tecvîd* (Yazma Eserler, 001463-III), 26b.

⁴⁰² el-Urmevî, *Muhtâr fî ‘ilmi’t-tecvîd* (Yazma Eserler, 001463-III), 27a.

⁴⁰³ el-Urmevî, *Muhtâr fî ‘ilmi’t-tecvîd* (Yazma Eserler, 001463-III), 27b-64b.

⁴⁰⁴ el-Urmevî, *Muhtâr fî ‘ilmi’t-tecvîd* (Yazma Eserler, 001463-III), 64b.

3.1.15. ed-Dürü'l-yetîm fi't-tecvîd

1-Eserin Müellifi

Eserin müellifi, Takiyyüddîn Mehmed b. Pîr Alî el-Hanefi el-Birgîvî (el-Birgîlî)'dir (ö. 981/1523). O, Türk bilgini âlim, fâzıl ve allâme bir şahıs olup İzmir/Ödemiş/Birgi Köyü'nde doğmuştur. İlk temel eğitimini babasından almıştır. Hâfızlığını yaptıktan sonra İstanbul'da Küçük Şemsüddîn Ahmed Efendi'den (ö. 957/1550) ders almıştır. Daha sonra Haseki Sultan Medresesi'nde eğitime devam etmiştir. Orada zamanın önde gelen âlimlerinden Âhîzâde Karamânî Mehmed Efendi'den (ö. 974/1563) ilim tahsiline devam edip, daha sonra Amasyalı Kızıl Abdurrahmân Efendi (Kızıl Molla) diye meşhur (ö. 983/1575) âlimden ilmi tahsilini nihayete erdirerek icâzet almıştır.

İstanbul'da bazı medreselerde eğitim vermiştir. Hocası Abdurrahmân Efendi'nin yanında Kanuni döneminde Edirne Kassâm-ı Askerîsi olarak vazife almıştır. Halkı irşâd eden Birgîvî batıl inanç ve adetlerden insanları uzaklaştırmak, yönetici ve ulemâyâ rüşvet verilmesi, ilmi payelerin ehliyet sahibi olmayanlara tevdi edilmesine karşı mücadele etmiş; Şeyhülislam Ebüssûûd Efendi'nin para vakıflarıyla ilgili verdiği fetvaya karşı reddiye yapmıştır.

Daha sonra o, İstanbul'a gelip Bayramiyye tarikatı şeyhi olan Abdurrahmân Karamânî Efendiye bağlanarak inzivâyâ çekilmiştir. Üstadının tavsiyesi üzerine Birgîvî'de medreseye giden Mehmed Efendi burada müderrisliğe devam etmiş ve şöhret olmuştur.

Takiyyüddîn Mehmet Birgîvî Cemâziyelevvel ayı İstanbul'a seyahat ederken vebaya yakalanıp hicrî 981/1573 tarihinde vefat etmiş, Birgi'de defnedilmiştir. Değişik alanlarda eser veren müellif; Arapça/gramer (12), tasavvuf/ahlak (8), İslâm hukuku (15), akâid/ibadet (11), tefsir/kırâat (4) hadis (3) eser olmak üzere değişik konularda toplam 57 eser telif etmiştir.⁴⁰⁵

2-Eserin kütüphane kaydı⁴⁰⁶

⁴⁰⁵ Bursalı Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, 1/253-256; ez-Ziriklî, *A'lâm*, 6/61; Ahmet Turan Arslan, *İmam Birgîvî, Hayatı Eserleri ve Arapça Tedrisatındaki Yeri* (İstanbul: Seha Yayınları, 1992), 24-38, 77-127; Mesut Çakır, *İmam Birgîvî'nin Kitâbü'l-Îmân Adlı Eserinin Tahkik ve Tahlili* (Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2018), 4-28; Cuma Öztürk, *İmam Birgîvî'nin ed-Dürü'l-Yetîm Risalesi (İnceleme ve Tahkik)* (İstanbul: Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018), 5-12.

⁴⁰⁶ Çalışılan bu kütüphanede eserin 14 farklı nüshası olup en eski istinsâh edilen üç tanesi buraya kaydedilmiştir. Diğer nüshalara 003503-XI, 005933-XIV, 005933-IX, 006484-I, 004093-VIII, 002319-1, 006588-II, 004472-1, 002931-III, 000790-XII, 006480-VI demirbaş no.lu kayıtlardan ulaşılabilir.

Tablo 3.19. Nüsha 1

Kütüphanesi	Diyanet İş. Baş.	Satır sayısı	13
Demirbaş numarası	005760-X		
Yer numarası	297.17 İSC	Cilt sayısı	
Yazı dili	Arapça	Varak	
Yazı hat çeşidi	Nesih/Mensur	Mecmuada yeri	Risale: 10
Ebadı	180x130mm, 140x90mm.	Varak	103b-108b

Tablo 3.20. Nüsha 2

Kütüphanesi	Diyanet İş. Baş.	Satır sayısı	19
Demirbaş numarası	003505-VII		
Yer numarası	297.17 İSC	Cilt sayısı	
Yazı dili	Arapça	Varak	
Yazı hat çeşidi	Nestalik/Mensur	Mecmuada yeri	Risale: 7
Ebadı	210x150mm, 150x70mm.	Varak	86a-90a

Tablo 3.21. Nüsha 3

Kütüphanesi	Diyanet İş. Baş.	Satır sayısı	19
Demirbaş numarası	005221-III		
Yer numarası	297.17 İSC	Cilt sayısı	
Yazı dili	Arapça	Varak	
Yazı hat çeşidi	Nesih/Mensur	Mecmuada yeri	Risale: 3
Ebadı	190x140mm, 150x100mm.	Varak	60b-63b.

3-Eserin başı

بسم الله، الله الحمد في الا ولي والآخره ولحبيه الصلوة و السلام و آله الطاهرة، و بعد: فهذه رسالة في التجويد لكل تالي
قرآن مجيد نصيحة و الكتاب الحكيم الحميد من افقر الوري و اضعف العبيد فارحمه يا من رحمته وسعت كل شيء انه
احوج إليها من عاص بعيد...⁴⁰⁷

4-Eserin muhtevası ve yöntemi

İmam Birgivî zamanın insanların Kur'an'ı yanlış okumalarının çoğaldığını görünce böyle bir eser telif etmiştir. O, eserini kısa ve özlü bir şekilde yazmıştır. Öyle ki eser üç dört varaktır. Müellif kısa ve öz bir şekilde mukaddime bahsinde tecvidin tarifini yaparken (حقها)'dan maksadın sıfat-ı lâzime ve mahreçten çıkan harfin zatı olduğu ve bunların mahreç, cehr, şiddet, isti'lâ, ıtbâk gibi zıt sıfatlar; yine kalkale, safîr, ğunne, tekrîr, tefeşşî, istitâle adlı lâzımî sıfatlar olduğuna değinir. O, (مستحقها)'dan maksadın ise sıfat-ı âriza ve bunların tefhîm, terkîk, idğâm, ihfâ, izhâr, iklâb, med, vakf, sekt, hareke ve sükûn adlı sıfatlar olduğunu beyan

⁴⁰⁷ İmâm Birgivî, *ed-Dürü'l-yetîm fi't-tecvîd* (Ankara: DİB Kütüphanesi, Yazma Eserler, 005760-X), 103b.

etmiştir. O, bu tarifteki kavramları özlü bir şekilde beyan etmiş; keyfiyyetü't-tilâvet başlığıyla tahkîk, tedvîr ve hadr üzere okuyuşu açıklamış, bazı harflerin okunuşunda dikkat edilmesi gereken hususları da dile getirip eseri tamamlamıştır.⁴⁰⁸

5-Eserin sonu

و إعطاء حكم الوقف بدون قطع الصوت من التسكين وقلب تاء التانيث هاء و التنوين الفا و نحو ذلك، تم تمام، تمت
التجويد الكتاب بعون الله الملك الوهاب، صاحب و مالك عمر ابن مصطفى، رحم الله في تاريخ سنة ست و ثمانون
والف.⁴⁰⁹

3.2. Müellifi Bilinen Osmanlı Türkçesi Eserler

3.2.1. Karabaş Tecvidi

1-Eserin müellifi

Eserin müellifi, Abdurrahmân b. Abdullah Karabâşî'dir (ö. 939/1533-34?) veya (ö. 904/1498). İstanbul velilerinden olduğu ve sarığına siyah tülbent sardığı için Karabaş denildiği söylene de bir başka rivayete göre kurrâ olduğu ve şeyhulkurrâ olduğu için “kurrâbaş” zamanla halk arasında Karabaş Efendi diye anılmıştır. Bugünkü Eminönü Tahtakale'de Karabaş Camii'nin kendisinin yaptırdığı rivayet edilir. O, *Karabaş Tecvidi* diye bilinen eserin müellifi olarak da bilinir. *Osmanlı Müellifleri* eserinin yazarı Bursalı Tahir Efendi Karabâşî hakkında şöyle demektedir: “Tecvid ilminde Meşhur olan *Karabaş Tecvidi*'nin müellifi hicrî 904/1498 tarihinde vefat etmiş olup, Mehmet Paşa Camii civarındaki mescidin avlusuna defnedilmiş ve Şeyh Abdurrahman Karabâşî olduğu aktarılmıştır. Bu eser, hicrî 1251/1835 yılında ilk defa Hamza-i Miskîn isimli şahsın Türkçe olarak kaleme aldığı “*Tecvid-i Edâiyye*” adlı tecvid risalesiyle beraber tâb edilmiştir.⁴¹⁰

2. Eserin kütüphane kaydı⁴¹¹

⁴⁰⁸ Birgivî, *ed-Dürü'l-yetîm* (Yazma Eserler, 005760-X), 103b-108b.

⁴⁰⁹ Birgivî, *ed-Dürü'l-yetîm* (Yazma Eserler, 005760-X), 103b-108b.

⁴¹⁰ Bursalı Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, 1/148.

⁴¹¹ Abdurrahmân b. Abdillâh Karabâşî, *Karabaş Tecvidi* (Ankara: DİB Kütüphanesi, Yazma Eserler, 005933-IV), 152b.

Tablo 3.22. Nüsha 1

Kütüphanesi	Diyanet İş. Baş.	Satır sayısı	15
Demirbaş numarası	005933-IV		
Yer numarası	297.17 İSC	Cilt sayısı	
Yazı dili	Osmanlı Türkçesi	Varak	
Yazı hat çeşidi	Nesih/Mensur	Mecmuada yeri	Risale: 4
Ebadı	220x160mm, 150x70mm.	Varak	152b-157b.

Müstensih Molla Ahmed b. İsmâil tarafından hicrî 1162/1748 tarihinde istinsah edilmiştir.

Tablo 3.23. Nüsha 2

Kütüphanesi	Diyanet İş. Baş.	Satır sayısı	9
Demirbaş numarası	003547		
Yer numarası	297.17 İSC	Cilt sayısı	1
Yazı dili	Osmanlı Türkçesi	Varak	16
Yazı hat çeşidi	Nesih/Mensur	Mecmuada yeri	Risale:
Ebadı		Varak	

Nüshanın serlevhası olup tezyinatlıdır. Yazısı güzel ve okunaklıdır. Müstensih İşkencecizâde (?) es-Seyyid Muhammed Silistrevî (Silistreli) tarafından hicrî 1191/1777 tarihinde istinsah edilmiştir.

Tablo 3.24. Nüsha 3

Kütüphanesi	Diyanet İş. Baş.	Satır sayısı	11
Demirbaş numarası	007172		
Yer numarası	297.17 İSC	Cilt sayısı	1
Yazı dili	Osmanlı Türkçesi	Varak	14
Yazı hat çeşidi	Nesih/Mensur	Mecmuada yeri	Risale:
Ebadı	170x110mm, 120x70mm.	Varak	

3-Eserin başı

الله تعالیٰ یه حمد و ثنا دن و رسولنه و دخی آله و اصحابنه صلوة وسلامدن صکره معلوم اولکه حرف مد اوچدر و او،
یا، الف...⁴¹²

4-Eserin muhtevası ve yöntemi

Karabaş Efendi, eseri, özlü bir şekilde kaleme almış, yeri geldikçe ilmi kavramları ve tarifleri kullanarak, bol örneklerle muhatap öğrenci ve halk için mümtaz bir eser ortaya koymuştur.

⁴¹² Kütüphanede altı nüshası bulunan eserin üç nüshası buraya kaydedilmiştir. Diğer nüshalar için bk. 004745-IV, 000788-III, 004403-IV.

O, hamdele ve salve kısmından sonra med bahsi ile esere başlayıp aslî meddi (hurûf-u med) anlatıp fer'î meddin temel malzemesi sebab-i medden bahsedip tabî med, muttasıl, munfasıl, lâzım, ârız ve lin medleri ile med bahsini bitirmiştir. Sonra o, tenvin ve sakin nûn bahsiyle devam edip ihfâ, izhâr, iklâb, idğâm me'a'l-ğunne, bilâ ğunne, misleyn, mütecâniseyn, mütekâribeyn, şemsiyye idğâmlarını anlatıp, izhâr-ı kameriyye, kalkale, hükmü'r-râ, lafzatullah, zamir ve sekte konusuyla eseri tamamlamıştır. Müellif kısa ve anlaşılır bir dille konuları ifade etmiş Arapça ve Türkçe tarifleri de yeri geldikçe vermiştir.⁴¹³

5-Eserin sonu

تعريف السكتة: السكت قطع الصوت دون النفس. كتبه الفقير إلى رحمة ربه القدير إشكنججي زاده السيد محمد السلسطروي حامدا لله تعالى ومصليا علي نبيه. سنة: 1191⁴¹⁴

3.2.2. Risâle fi't-tecvîd (Şaban Efendi Tecvidi, Kitâb-ı gûzîde fi't-tecvîd)

1-Eserin müellifi

Eserin müellifi, Şa'bân b. Mustafa'dır (ö. 1097/1686). O, İstanbul'da 1016/1607 yılında Şa'bân ayında dünyaya gelmiştir. Ahmed el-Mesyerî'nin üç talebesinden kırâat ilmini almıştır. İlk önce Süleymaniye Camii İmamı Muhammed el-Bebâî'de hâfızlığını ikmal edip *Teyşîr* ve *Şâtıbiyye* üzere yedi kırâati okumuş, sonra Muhammed b. Ca'fer namı diğer Evliya Mehmed Efendi (ö. 1045/1637) olarak bilinen âlimden 'aşera-yı suğra'yı Galata Sarayı'nda ve Pirinççi Sinan Mescitleri'nde okumuş, *Tayyibe* tariki ile aşera-yı kübrâ'yı ise Ayasofya yakınlarında bulunan İsmail Ağa'nın yaptığı dârulkurrâda zamanın saray muallimlerinden olan Muhammed b. Osman'dan okuyarak takrîb ilmini tahsil etmiştir. O, ilim tahsilinden sonra Kadirga limanı civarında bulunan Muhammed Paşa Mescidi'nde vazife almış; Haseki Sultan, Üsküdar Valide Sultan, Süleymaniye ve Ayasofya camileri gibi çeşitli mescit ve camilerde imam ve hatiplik yapmıştır. Bu hizmetleri ve ilmi sebebiyle Şeyhuleimme, Reîsülhutabâ ve Reîsülkurrâ payelerini almıştır. İslâmî ilimlerde de mahir olan Şa'bân Efendi özellikle kırâat, tecvid ve hadis ilimlerinde hâzik ve meşhur olmuştur. O, Fatih Camii'nde

⁴¹³ Abdurrahman b. Abdillâh Karabâşî, *Karabaş Tecvidi* (Ankara: DİB Kütüphanesi, Yazma Eserler, 003547), 1b-16a. Karabaş Tecvidi, Osmanlı tecvîd yazımına damgasını vuran, bu topraklarda kaleme alındığından itibaren en çok okutulan tecvîd risâlesidir. Muhtasar olması hasebiyle kendisiyle ilgili çok sayıda şerh çalışması ele alınmıştır. Ahmet Gökdemir, "Genel Hatlarıyla Osmanlı Tecvid Eserleri", *Osmanlı Tecvid Risâleleri*, ed. Ahmet Gökdemir (Ankara: İlahiyat Yay., 2020), 15.

⁴¹⁴ Karabâşî, *Karabaş Tecvidi* (Yazma Eserler, 003547), 16a.

Buhârî'nin *Sahîh*'i ve Beydâvî'nin ise *Tefsiri*'ni okutmuştur. Şa'bân b. Mustafa, Osmanlı'da kırâat ilmi ekollerinden İstanbul tariki ana temsilcilerinden olan ve aynı zamanda Mısır'da meşhur Nâsiruddîn Tablavînin talebesi olan Ahmed el-Mesyerî'nin bulunduğu ve bugün hâlâ tedrisatta devam edilen Ahmet es-Sûfî mesleğinin halkalarından birisidir. Şa'bân Efendi, hicrî 1097/1686 yılı Cemâziyelevvel ayında İstanbul'da vefat etmiştir.⁴¹⁵

2-Eserin kütüphane kaydı

Tablo 3.25. Nüsha 1

Kütüphanesi	Diyanet İş. Baş.	Satır sayısı	25
Demirbaş numarası	003552-II		
Yer numarası	297.17 İSC	Cilt sayısı	
Yazı dili	Osmanlı Türkçesi	Varak	
Yazı hat çeşidi	Nestalik/Mensur	Mecmuada yeri	Risale: 2/derkenar
Ebadı	170x110mm, 130x70mm.	Varak	1b-16b.

Nüsha İbnü'l-Cezerî'nin *Mukaddime* şerhinin derkenarında istinsah edilmiştir. Her iki eseri de istinsah eden şahıs Hâfız İbrahim olup eseri hicrî 23 Muharrem harflerle 1097, rakamlarla ise 1098/1685 olarak istinsah etmiştir.

Tablo 3.26. Nüsha 2

Kütüphanesi	Diyanet İş. Baş.	Satır sayısı	19
Demirbaş numarası	005933-XI		
Yer numarası	297.17 İSC	Cilt sayısı	
Yazı dili	Osmanlı Türkçesi	Varak	
Yazı hat çeşidi	Nesih/Mensur	Mecmuada yeri	Risale: 9
Ebadı	220x160mm, 150x70mm.	Varak	200b-215b.

Nüşanın müstensihisi bilinmeyip istinsah tarihi 1182/1768 olarak kayıtlıdır.

3. Eserin başı

بسم الله، الحمد لله الذي امرنا إلى قراءة القرآن، بالتجويد... و بوندن صونكره معلوم اولاه، تجويد القرآن تعلم ارلره و عورتلره فرضدر زيرا حق تعالي بيورد: و رتل القرآن ترتيلا...⁴¹⁶

⁴¹⁵ Mustafa b. Hasen b. Ya'kûb el-İslâmbûlî, *Mürşidü't-talebe ilâ ma'rifet-i turuki't-Tayyibe* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Selim Ağa, no: 29, 001), 65b-66a.

⁴¹⁶ Şa'bân Efendi, *Risâle fi't-tecvîd* (Ankara: DİB Kütüphanesi, Yazma Eserler, 005933-XI), 200b-202b.

4-Eserin Muhtevası ve yöntemi

Osmanlı Türkçesi ile kaleme alınan eser mukaddime, maksat ve tekbir bölümleri olmak üzere üç kısımdır. O, Allah’a hamd Rasûlüne salât ve selâmdan sonra Tecvid ilminin önemine değinerek Kur’ân’ı tecvidle okumanın her erkek ve kadına farz olduğunu beyan etmiştir. Bu beyanını âyet ve hadislerden misallerle delillendirmiştir. Daha sonra o, lahn konusunu ele alıp tecvidin tarifini vererek mukaddime kısmını tamamlamıştır. Eserde maksat bölümü en geniş bölüm olup mahreç, sıfat gibi konulara kısaca değinilmiştir. O, bilinen tecvid konularını işleyip, Resmü’l-Mushafla ilgili (ط)ve (ظ) harflerinin yazımı, maktû‘ ve mevsûlle ilgili imlâ konusunu ele almış, sonrasında istiâze ve besmeleyi konu edinmiştir.⁴¹⁷ Son kısımda ise tekbir bahsini işleyip eseri tamamlamıştır.⁴¹⁸

5-Eserin sonu

جهر ايله او قومق مراد ايدن كمسنه لره جهر ايله اعوذ ديمك واجبدير ديوبين الائمة إجماع اولنمشدر، تمت الحروف بعون الله تعالى غفر الله ذنوبي وابويه ولجميع المؤمنين والمؤمنات برحمتك يا ارحم الراحمين. سنة 1182.⁴¹⁹

3.2.3. Kitâbü’t-tecvîd fî Kelâmi’l-Mecîd⁴²⁰

1-Eserin müellifi

Eserin müellifi Fâzıl Kurrâ Ömer Efendi’dir (ö. ?).

Diyanet Kütüphanesi’nde kayıtlı 005760-VIII demirbaş no.lu bu eserin müellifi hakkında bilgi bulunmamaktadır.⁴²¹

2-Eserin kütüphane kaydı⁴²²

⁴¹⁷ Şa‘bân Efendi, *Risâle fi’t-tecvîd* (Yazma Eserler, 005933-XI), 202b-215a.

⁴¹⁸ Şa‘bân Efendi, *Risâle fi’t-tecvîd* (Yazma Eserler, 005933-XI), 215a-215a-b.

⁴¹⁹ Şa‘bân Efendi, *Risâle fi’t-tecvîd* (Ankara: DİB Kütüphanesi, Yazma Eserler, 005933-XI), 215b.

⁴²⁰ Eserin ismi 005760-VIII demirbaş no.lu nüshada “*Risale-i Tecvîd*” olarak kaydedilmiş ise de eserin baş kısmında “*Kitâbü’t-tecvîd fî Kelâmi’l-Mecîd*” şeklinde yazılıdır. Eser kütüphanelerde şu isimlerle kayıtlıdır; *Kitâbü’t-tecvîd fî Kelâmi’l-Mecîd*, *Mukaddimetü’t-tecvîd fî Kelâmi’l-Mecîd*, *Kitâbü kavâ’id-i Kur’ân’i Azîm*.

⁴²¹ 005760-VIII demirbaş no.lu nüshanın müellifi “*Ömer el-Kârî*” olarak kaydedilse de 21b varlığında besmeleden önce eser isminden sonra “*Fazıl Kurrâ Ömer Efendi*” diye yazmaktadır. Araştırmada bu yazıya istinaden eserin müellifini bu şekilde kaydettik. Ancak diğer yazma eser kütüphanelerinde farklı isimlerle kaydedilen bu eserin nüshaları incelendiğinde herhangi bir kayda rastlanılmamıştır.

⁴²² Kütüphanede toplam dört nüsha olup durumu iyi olan iki nüsha buraya kaydedilmiştir. İlki sonu eksik olan 006548-V demirbaş no.lu nüshadır. İkincisi ve orijinal adıyla kayıtlı nüsha ise 005982-III demirbaş no ile kayıtlıdır.

Tablo 3.27. Nüsha 1

Kütüphanesi	Diyanet İş. Baş.	Satır sayısı	13
Demirbaş numarası	005760-VIII		
Yer numarası	297.17 İSC	Cilt sayısı	
Yazı dili	Osmanlı Türkçesi	Varak	
Yazı hat çeşidi	Nesih/Mensur	Mecmuada yeri	Risale: 8
Ebadı	180x130mm, 140x90mm.	Varak	21b-88a

Nüshanın ferağ kaydı 88a varağındaki bilgilere göre eser, mecmuadaki diğer risaleleri istinsah eden Ömer b. Mustafa tarafından 1085/1674 tarihinde istinsah edilmiştir.

Tablo 3.28. Nüsha 2

Kütüphanesi	Diyanet İş. Baş.	Satır sayısı	13
Demirbaş numarası	006552-V		
Yer numarası	297.17 İSC	Cilt sayısı	
Yazı dili	Osmanlı Türkçesi	Varak	
Yazı hat çeşidi	Nesih/Mensur	Mecmuada yeri	Risale: 5
Ebadı	210x150mm, 160x105mm.	Varak	185b-218b

3-Eserin başı

بسم الله، الحمد لله الذي انزل علي عبده الكتاب، ووعد من تلاه عمل به، جزيل الثواب احمده حمد موقن بيوم الحساب،
واشهد ان لا إله إلا الله وحده لا شريك له شهادة سالما من الإرتياب، و أشهد ان محمدا عبده ورسوله...⁴²³

4-Eserin muhtevası ve yöntemi

Osmanlı Türkçesi ile yazılan eser genişçe bir mukaddime ve on başlık altında ele alınmıştır. Müellif mukaddimede Kur'an'ın faziletinden bahsetmiş, diğer dini ilimlerin öneminin bu kitabı doğru telaffuzdan geçtiğini ve Rasûlullah'ın değişik rivâyetlerle aktararak Kitâb-ı Celîli nasıl güzel okuduysa böyle okunması gerektiğinden âyet ve hadislerden deliller getirerek anlatmıştır. Yine o, lahn konusu ve Kur'an'ı yanlış okumanın nasıl bir hata olduğunu alimlerin farklı eserlerinden örnekler vererek izah etmiştir.⁴²⁴ Müellif, eserini, Kur'an'ı tecvidle okunmak isteyenler için on mertebe olarak sınıflandırmıştır. Bunlar; tenvin ve sakin nûn, medler, kasr edilecek (uzatılmayacak) yerler, kalın okunanlar, ince okunanlar, vakf-ibtidâ, vasl, ravm, işmâm, mehâric-ü hurûf ve onun sıfatları hakkındadır. Böylece müellif on başlıkta konuları genişçe ele almıştır.⁴²⁵ Müellif eseri yazarken genel olarak İmam-ı Âsım'ın

⁴²³ Ömer el-Kârî, *Risâle-i tecvîd* (Ankara: DİB Kütüphanesi, Yazma Eserler, 005760-VIII), 21b.

⁴²⁴ Ömer el-Kârî, *Risâle-i tecvîd* (Yazma Eserler, 005760-VIII), 21b-39a.

⁴²⁵ el-Kârî, *Risâle-i tecvîd* (Yazma Eserler, 005760-VIII), 39a-88a.

Hafs rivayetini esas alsa da diğer kırâat imam ve râvilerden bolca örneklerle eseri zenginleştirmiştir.

5-Eserin sonu

ودخي بكل كيم هر كمسنه بو اون مراتب بلسه وعمله كتورسه بدرستي راستي قرآن مرتب ومزين أ راسته قلب خلعت
لمشدر...ولمن قال أمين، ولكافت المسلمين أجمعين برحمتك يا أرحم الراحمين و الحمد لله رب العالمين، تمت الكتاب
بعون الله الملك الوهاب سنة 1085⁴²⁶

3.2.4. Risâle fî't-tecvîd⁴²⁷ (Zübdetü't-tecvîd li-hâdimi'l-Kur'âni'l-Mecîd)

1-Eserin müellifi

Eserin müellifi, Mustafa b. el-Hâc Ali'dir (ö. 1032/1623). O, Bursa Dâye Hâtun semtinde doğmuştur. Zamanın Mekke kadılarında olan Abdurrahmân Efendi ile Mekke ve Mısır'a ilim tahsili için seyahat etmiş; bu yerlerde hâfızlığını ikmal ettikten sonra, kırâat ve İslâmî ilimlerde icâzet alıp Bursa'ya dönmüştür. O, burada Yıldırım Han Camii, Hisar Camii ve Ulu Camii'nde hatiplik ve imamlık vazifelerinde de bulunmuştur. Yine o, Ulu Camii Dârulkurrâsı şeyhliği payesi almış; bu görevlere devam ederken hicrî Cemâziyelevvel ayı 1032/1623 tarihinde vefat etmiştir. Çocuklarından oğlu Selîsî Baldırzâde Muhammed Efendi zamanın önde gelen âlimlerinden olup, Mekke kadı görevinde bulunmuştur. Teracim eseri de olan Baldırzâde'nin ehli ilim ve fazilet sahibi olduğu belirtilmiştir.⁴²⁸

2-Eserin kütüphane kaydı

Tablo 3.29. Nüsha 1

Kütüphanesi	Diyanet İş. Baş.	Satır sayısı	25
Demirbaş numarası	004093-IX		
Yer numarası	197.17 İSC	Cilt sayısı	
Yazı dili	Osmanlı Türkçesi	Varak	
Yazı hat çeşidi	Nesih/Mensur	Mecmuada yeri	Risale: 9
Ebadı	210x150mm, 170x150mm.	Varak	54b-64a

⁴²⁶ el-Kârî, *Risâle-i tecvîd* (Yazma Eserler, 005760-VIII), 88a.

⁴²⁷ Eserin asıl adı kütüphanelerde ve bu kütüphanedeki 004093-IX demirbaş no.lu eserin baş kısmında şöyle yazılıdır: “Zübdetü't-tecvîd li-hâdimi'l-Kur'âni'l-Mecîd”.

⁴²⁸ Selîsî Şeyh Mehmed Efendi Baldırzâde, *Ravza-i Evliyâ*, haz. Mefail Hızlı ve Murat Yurt Sever (Bursa: Arasta Yayınları, 2000), 285-256; Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, 4/1160; Akyüz, *Osmanlı Kiraat Âlimleri*, 193.

Tablo 3.30. Nüsha 2

Kütüphanesi	Diyanet İş. Baş.	Satır sayısı	31
Demirbaş numarası			
Yer numarası	298.17 İSC	Cilt sayısı	
Yazı dili	Osmanlı Türkçesi	Varak	
Yazı hat çeşidi	Nesih/Mensur,	Mecmuada yeri	Risale: 2
Ebadı	210x150mm, 150x70mm.	Varak	5a-10b

3-Eserin başı

التجويد لا زم القرآن... فيقول بسم الله، الحمد لله الذي انزل القرآن با لتجويد، وأمر عباده بقراءة القرآن بالتجويد... وبعد فان العبد الفقير الحقير المحتاج إلي رحمته ربه المنان، مصطفى بن الحاج علي خادم القرآن...⁴²⁹

4-Eserin muhtevası ve yöntemi

Müellif Mustafa b. Ali, mukaddime kısmında tecvidin önemine değinip mutlaka gerekli olduğunu beyan etmiş; Allah rızası için tecvidi okuma yolunda mesai harcamak gerektiğini vurgulamıştır. Yoksa kişinin Kur’ân-ı terk etmesi veya Kur’an okuyup ancak tecvide riayet etmemesi halinde Rasûlullah’ın “Nice Kur’an okuyanlar vardır ki Kur’an onlara lanet eder” sözüne muhatap olacağına dair okuyuculara uyarıda bulunmuştur. Müellif eseri bâblara “Beyân” başlığıyla ayırarak izah etmiştir. Tecvidin diğer bir önemi diğer tecvidlerden farklı olarak “dişler” bölümünü ayrıntılı olarak açıklamasıdır.⁴³⁰

Eserin bab başlıkları şöyledir: Dişlerin özellikleri ve isimleri, mehâricü’l-hurûf, sıfâtü’l-hurûf, aslî harf, fer’î harf ve lâzıme olanlar, idğâm-ı me’a’l-ğunne, idğâm-ı bilâ ğunne, iklâb, ihfâ, mîm-i sakin, idğâm- misleyn, idğâm-ı mütecâniseyn, idğâm-ı şemsiyye ve kameriyye, idğâm-ı mütekâribeyn, râ harfinin beyanı, meddât (medler kısmı), hâ-i kinâye, ahkâmü’l-vükûf (vakfın kısımları), ravm ve ihtilâs, sekte, lah-ı celî ve hafî.⁴³¹ İçeriğindeki tecvid kavramları, tarifleri, diğer kıraat ve tecvid ulemâsından alıntılar ve örneklerle eserin kıymeti artırmıştır.

5-Eserin sonu

يعني هرحرفك حقني تلفظ إتمكه قادر اولان صكره أدايه قادر اولور وال حال مشكلدر الحمد لله علي الإختتام او(الإختتام)
وصلي الله علي نبيه محمد وصحبه وآله الكرام والحمد لله علي التمام تم بعون المنان.⁴³²

⁴²⁹ Mustafa b. el-Hâc Ali, *Risâle fi’t-tecvîd* (Ankara: DİB Kütüphanesi, Yazma Eserler, 004093-IX), 54b.

⁴³⁰ Mustafa b. Ali, *Risâle fi’t-tecvîd* (Yazma Eserler, 004093-IX), 54b.

⁴³¹ Mustafa b. Ali, *Risâle fi’t-tecvîd* (Yazma Eserler, 004093-IX), 54b-64a.

⁴³² Mustafa b. Ali, *Risâle fi’t-tecvîd* (Yazma Eserler, 004093-IX), 64a.

3.2.5. Risâle fi't-tecvîd

1-Eserin müellifi

Eserin müellifi, Şeyhü'l-Kurrâ Hâfizu'l-Kur'ân es-Seyyid Muhammed Efendi'dir (ö. ?).⁴³³

2-Eserin kütüphane kaydı

Tablo 3.31. Tek Nüsha

Kütüphanesi	Diyanet İş. Baş.	Satır sayısı	15
Demirbaş numarası	004745-VI		
Yer numarası	297.17 İSC	Cilt sayısı	
Yazı dili	Osmanlı Türkçesi	Varak	
Yazı hat çeşidi	Nesih/Mensur	Mecmuada yeri	Risale: 6
Ebadı	160x100mm, 120x70mm.	Varak	117b-157a

3-Eserin Başı

بسم الله، الحمد لله الذي نور قلوب الحافظين، القرآن عرية من الحان والخطأ، وزين صدور القارئین...⁴³⁴

4-Eserin muhtevası ve yöntemi

Nüshanın başında besmelenin üzerinde müellif ismi yazılmıştır. Eserin yazısı büyük olması hasebiyle kırk varaktır. Eserde satır aralığı sık tutulsa da yirmi varaktan fazla olması sebebiyle eser genişçedir. Müellif giriş kısmında hamdele ve salveleden sonra Kur'ân'ın lahn'den yani hatadan beri olduğunu zikretmiştir. Ona göre Kur'an okuyucusuna lazım olan altı şey vardır. Bunlar; Harflerin mahreçleri, sıfatları, hüsni edâ ile vakf ibtida yapmak, Resmü'l-Mushaf'ta maktu' ve mevsûl ilmini bilmek, vakf ve ibtidâ, tâ-i ünsâ (müennes tâ'sı)'dır. İhfâ ve çeşitleri, idgâm ve türleri, izhâr ve türevleri, iklâb ve çeşitleri, med-kasr türleri ve diğer sıfât-ı hurûf da bu altı şeye dahildir.⁴³⁵ Müellif bu altı meseleyi böyle zikrettikten sonra konuları teker teker örnekler vererek, tarifler yaparak, çeşitli kitap ve müelliflerinden aktarmalarla eseri oluşturmuştur.⁴³⁶ Eserin sonunda müellif Kur'an okuma usûllerinden tahkik, tedvir ve hadr okuyuş stillerini ayrıntılı olarak izah etmiştir. Sonrasında Şeyhülkurrâ olacak adayların

⁴³³ Eserin müellifi 004745-VI demirbaş no.lu nüshanın 117b varağında besmele üstünde yer alan isimden dolayı bu isimle yazılmış; kendisiyle ilgili bilgi bulunamamıştır.

⁴³⁴ Hâfizu'l-Ku'ân es-Seyyid Muhammed Efendi, *Risâle fi't-tecvîd* (Ankara: DİB Kütüphanesi, Yazma Eserler, 004745-VI), 117b.

⁴³⁵ es-Seyyid Muhammed Efendi, *Risâle fi't-tecvîd* (Yazma Eserler, 004745-VI), 117b-118a.

⁴³⁶ es-Seyyid Muhammed Efendi, *Risâle fi't-tecvîd* (Yazma Eserler, 004745-VI), 117b-150b.

özellikleri ve onların bilmesi gereken ilimleri zikretmiştir. Ayrıca bu adaylara yapılacak imtihanda ne tür sorular sorulacağı müellif tarafından belirtilmiştir.⁴³⁷

5-Eserin sonu

بعده سورء فتح بعده سورء يس بعده قرآن عظيم الشانك اولندن آخرينه دكين تعلم اولنه، إقتدار اولورسه اندن صكره
إذن وريله.⁴³⁸

3.2.6. Risâle fi't-tecvîd

1-Eserin müellifi

Eserin müellifi, Mûsâ Efendi'dir. Eserin 1b varâğının sağ üst kısımda müellif ismi yazılı olup, metin içinde ise 6. satırın sonunda Kul Mûsâ şeklinde ifade edilmiştir.⁴³⁹ Hayatıyla ilgili bilgi bulunamamıştır.

2-Eserin kütüphane kaydı

Tablo 3.32. Tek Nûsha

Kütüphanesi	Diyanet İş. Baş.	Satır sayısı	17
Demirbaş numarası	005982-I		
Yer numarası	297.17 İSC	Cilt sayısı	
Yazı dili	Osmanlı Türkçesi	Varak	
Yazı hat çeşidi	Nesih/Mensur	Mecmuada yeri	Risale: 1
Ebadı	220x150mm, 160x80mm.	Varak	1b-8a

Nüşanın 1a varâğında hicrî 1193/1779 tarih kaydı ile Hüseyin b. İsmâil adlı kişi adına vakıf kaydı vardır.

3-Eserin başı

بسم الله، الحمد لله رب العالمين و العاقبة للمتقين، اما بعد: الله حمد ايدوب وپيغمبره صلوات كتوردكمزدين صكره... التماس
اتدى بو ضعيف ونحيف قول موسى دن بر عزيز وجود شول قواعديكه جمع قرا رمة الله عليهم اجمعين اول قواعد
اوزرينه متفق درورلر شيخ شاطبي رحمة الله عليه رسالسندن استخراج ايدوب...⁴⁴⁰

⁴³⁷ es-Seyyid Muhammed Efendi, *Risâle fi't-tecvîd* (Yazma Eserler, 004745-VI), 150b-157a.

⁴³⁸ es-Seyyid Muhammed Efendi, *Risâle fi't-tecvîd* (Yazma Eserler, 004745-VI), 157a.

⁴³⁹ Mûsâ Efendi, *Risâle fi't-tecvîd* (Ankara: DİB Kütüphanesi, Yazma Eserler, 005982-I), 1b.

⁴⁴⁰ Mûsâ Efendi, *Risâle fi't-tecvîd* (Yazma Eserler, 005982-I), 1b.

4-Eserin muhtevası ve yöntemi

Eser Şâtıbî'nin eserlerinden mübtedîler için istihraç edilmiştir. Eser yedi bâb başlığı altında ele alınmıştır. Bâb başlıkları; istiâze-Besmele, hâ-i zamirin hükümleri, medlerin beyanı, idgâm ve izhâr, tenvin ve nûn-i sakinin hükümleri, râ ve lam hafının kalın ve ince okunduğu durumlar, vakf çeşitleri ve hükümleri, işmâm ve ravm şeklinde ele alınmıştır.⁴⁴¹

5-Eserin sonu

اسطفي الله خير لكم، قواعد كل بو قدر بلمك پسندر والله أعلم.رحمت الله لمن نظرو دعا لكاتبه.⁴⁴²

3.2.7. Risâle fi't-tecvîd ve'l-kırâât

1-Eserin müellifi⁴⁴³

Eserin müellifi, Muhammed b. Veli'dir (ö. ?).

2-Eserin kütüphane kaydı

Tablo 3.33. Tek Nüsha

Kütüphanesi	Diyanet İş. Baş.	Satır sayısı	15
Demirbaş numarası	005181-V		
Yer numarası	297.17 İSC	Cilt sayısı	
Yazı dili	Osmanlı Türkçesi	Varak	
Yazı hat çeşidi	Nestalik/Mensur	Mecmuada yeri	Risale: 5
Ebadı	140x100mm, 110x60mm,	Varak	116b-128b

3-Eserin başı

الحمد لله الذي خلق الإنسان علمه البيان والصلوة علي محمد الذي انزل عليه الفرقان...أما بعد:إشبو ضعيف قليل البضاعة ونحيف كثير الإضاعة، محمد بن ولي عفي عنهما...⁴⁴⁴

4-Eserin muhtevası ve yöntemi

On iki varaktan oluşan bir tecvid risalesi olup kırâat ilmine dair bazı bilgiler içermektedir. Müellif giriş kısmında müfid, muhtasar ve mübtedîler için ihvanının talebi üzerine kırâati Müellif, kırâat-i Âsım rivayeti Hafs üzere zaman zaman diğer kırâat imam ve râvilerin

⁴⁴¹ Mûsâ Efendi, *Risâle fi't-tecvîd* (Yazma Eserler, 005982-I), 1b-8a.

⁴⁴² Mûsâ Efendi, *Risâle fi't-tecvîd* (Yazma Eserler, 005982-I), 8a.

⁴⁴³ Müellifle ilgili bilgi bulunamamıştır.

⁴⁴⁴ Muhammed b. Veli, *Risâle fi't-tecvîd* (Ankara: DİB Kütüphanesi, Yazma Eserler, 005181-V), 116b.

muvafık olan kavaidini bir mukaddime, yedi fasl ve bir hâtıme ile kaleme aldığını beyan etmektedir.⁴⁴⁵ Müellif giriş kısmında Kur'an'ın doğru ve güzel okunması ile alakalı âyet ve hadislerle, kırâat ve tecvid âlimlerinin önde gelenlerinden ilmi görüşler aktarıp meselenin önemine değinmiştir. Sonra o, lahn konusuna değinip giriş kısmını tamamlamıştır.⁴⁴⁶

Müellif, mukaddime bölümünde istiâze ve Besmele'nin hükümlerini anlatmıştır.⁴⁴⁷ Eserdeki kalan yedi fasl ise idğâm me'a'l-ğunne ve bilâgunne, izhar, idğâm, me'a'l-ihfâ ve iklâb kaideleri, sakın mîm'in hükmü, lâm'ın ahkâmı, idğâm-ı misleyn ve mütekâribeyn, râ'nın hükümleri, medler, hâ-i kinâyenin şeklinde sıralanmıştır.⁴⁴⁸

Müellif hâtıme kısmında vakf konusunu genişçe ele alarak Hafs rivayetinin yanında diğer bazı kırâat imam ve râvilerin vakfla alakalı kurallarına yer vermiş; eserin sonunda bu risaleyi okuyanların kendisine hayır dua ve Fâtiha okumasını rica etmiştir.⁴⁴⁹

5-Eserin sonu

بوفير حقير كثير التقصير خير دعا ايله ياد وروح بى فتوحى دلشاد ايده لر، ورحم الله امرأ قال آمينا و الحمد لله علي
الطاقة اولا وآخر. قد وقع الفراغ علي يد يحيى بن رجب في اواخر ذي القعدة سنة اثنان وثمانين و تسعمائة من الهجرة
النبوة.⁴⁵⁰

3.3. Müellifi Bilinen Manzum Tecvid Eserler

3.3.1. Mukaddimetü'l-cezerî fi't-tecvîd

1-Eserin müellifi

Eserin müellifi, Ebü'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Alî b. Yûsuf el-Cezerî ed-Dımaşkî'dir (ö. 833/1429).

2-Eserin kütüphane kaydı⁴⁵¹

⁴⁴⁵ Muhammed b. Veli, *Risâle fi't-tecvîd* (Yazma Eserler, 005181-V), 116b.

⁴⁴⁶ Muhammed b. Veli, *Risâle fi't-tecvîd* (Yazma Eserler, 005181-V), 116b-118b.

⁴⁴⁷ Muhammed b. Veli, *Risâle fi't-tecvîd* (Yazma Eserler, 005181-V), 118b-119b.

⁴⁴⁸ Muhammed b. Veli, *Risâle fi't-tecvîd* (Yazma Eserler, 005181-V), 119b-126b.

⁴⁴⁹ Muhammed b. Veli, *Risâle fi't-tecvîd* (Yazma Eserler, 005181-V), 128b.

⁴⁵⁰ Muhammed b. Veli, *Risâle fi't-tecvîd* (Yazma Eserler, 005181-V), 128b.

⁴⁵¹ Bu kütüphanede tespit edilebilen “*Mukaddimetü'l-Cezerî*” nüsha sayısı 25 adettir. Önemli görülen üç nüsha buraya kaydedilmiştir. Diğer nüshalara kütüphane arama motorundan eser adıyla ulaşılabilir.

Tablo 3.34. Nüsha 1

Kütüphanesi	Diyanet İş. Baş.	Satır sayısı	13 satır, 2 sütun
Demirbaş numarası	006423-IV		
Yer numarası	297.17 İSC	Cilt sayısı	
Yazı dili	Arapça	Varak	
Yazı hat çeşidi	Nestalik/Manzum	Mecmuada yeri	Risale: 4
Ebadı	210x150mm, 170x100mm.	Varak	76b-82a.

Tablo 3.35. Nüsha 2

Kütüphanesi	Diyanet İş. Baş.	Satır sayısı	15 satır, 2 sütun
Demirbaş numarası	006552-II		
Yer numarası	297.17 İSC	Cilt sayısı	
Yazı dili	Arapça	Varak	
Yazı hat çeşidi	Nesih/Manzum	Mecmuada yeri	Risale: 2
Ebadı	210x150mm, 160x105mm.	Varak	41b-45b

Tablo 3.36. Nüsha 3

Kütüphanesi	Diyanet İş. Baş.	Satır sayısı	15 satır, 2 sütun
Demirbaş numarası	006676-II		
Yer numarası	297.17 İSC	Cilt sayısı	
Yazı dili	Arapça	Varak	
Yazı hat çeşidi	Talik/Manzum	Mecmuada yeri	Risale: 2
Ebadı	180x120mm, 120x70mm.	Varak	93b-97b

3-Eserin Başı

يقول راجي غفور رب سامع * محمد بن الجزري الشافعي

الحمد لله و صلي الله * علي نبيه و مصطفىاه...⁴⁵²

4-Eserin muhtevası ve yöntemi

İbnü'l-Cezerî'nin mübtedîler için yazdığı 107 veya 109⁴⁵³ beyitlik manzum bir eser olup, tecvid konularının tamamına yakını ihtiva ettiği için hacim olarak küçük, fakat mana ve muhteva açısından çok geniş olup, Kur'an'ı doğru okumak isteyen ve tecvid kurallarını kolayca öğrenmek isteyen küçük-büyük herkesin kolayca ezberleyebileceği meşhur bir

⁴⁵² İbnü'l-Cezerî, *Mukaddimetü'l-Cezerî fi't-tecvîd* (Ankara: DİB Kütüphanesi, Yazma Eserler, 006552-II), 41b.

⁴⁵³ Eser, hatime kısmına hamdele ve salvele eklendiğinde 109 beyt'tir. Ancak müellifin hatime kısmının 107. beytinde (ابياتها كاف وزاي في العدد) beytinde geçen kâf ve keskin zâ harfleri Ebcet diğer adıyla Cümmel hesabına göre kâf harfinin sayı değeri 100 olup, keskin zâ harfinin sayı değeri 7 olduğuna göre müellif İbnü'l-Cezerî mukaddimenin 107 beyt olduğunu bu harflerle belirtmiş olmaktadır.

eserdir. Telif edildiği günden beri büyük bir şöhretle ün kazanmış kırâat ve tecvid eğitiminde temel kaynaklardan sayılıp başucu bir eser olmuştur.

Eser 17 baptan müteşekkildir. Bu baplar sırasıyla; 1. Mukaddime, 2. Mehâricü'l-hurûf, 3. Sıfâtü'l-hurûf, 4. Bâbü Ma'rifetü't-tecvîd (Tecvidi bilme babı), 5. Bâbü't-terkîk ve tefhîm (ince ve kalın okunanlar), 6. Bâbü'r-râ'ât (Ra harfinde dikkat edilmesi gerekenler), 7. Bâbü'l-lâm'ât (Lam harfinin kalın okunduğu yerler), 8. Hurûfü'l-isti'lâ (kalın harfler), 9. Bâbü'z-zâ'ât (ض, ظ) harflerinde dikkat edilecek yerler, 10. Bâbü't-tahzîrât (Sakınılması gerekenler), 11, Ahkâmı nuni's-sâkîneti ve't-tenvîn, 12. Meddât (medler babı), 13. Bâbü ma'rifeti'l-vukûf (Vakıf ve ibtidâ'yı bilme babı), 14. Bâbü'l-maktu' ve'l-mevsûl (Resmü'l-Mushafta bitişik ve ayırık yazılan kelime ve harfler), 15. Bâbü't-tâ'ât (ت, ث, Açık ve kapalı tâ'ların yazımı), 16. Hemze-i vasl, 17. İhtirâzü'l-vakfı bi'l-hareketi (kelime sonlarında vakıf)'tır.⁴⁵⁴ Eserin birçok nüshası var olup üzerine şerh, haşiye ve tez çalışmaları yapılmış olup, matbu olarak birçok ülkede baskısı yapılmıştır.

5-Eserin sonu

والحمد لله لها ختام * ثم الصلوة بعد و السلام

ابیاتها قاف وزاي في العدد * من يتقن التجويد يظفر بالرشد.⁴⁵⁵

3.3.2. Rusûhu'l-lisân fî hurûfi'l-Kur'ân

1-Eserin müellifi

Eserin müellifi, Hamdullah b. Hayreddîn Hayrullah Hatîb-i Ayasofya (Mehmed Hamdi Efendi)'dir (ö. 983/1575).

2-Eserin kütüphane kaydı

Tablo 3.37. Tek Nüsha

Kütüphanesi	Diyanet İş. Baş.	Satır sayısı	17 satır, 2 sütun
Demirbaş numarası	006554-III		
Yer numarası	297.17 iSC	Cilt sayısı	
Yazı dili	Arapça	Varak	
Yazı hat çeşidi	Nesih/Manzum	Mecmuada yeri	Risale: 3
Ebadı	205x150mm, 150x90mm.	Varak	181a-187a

⁴⁵⁴ İbnü'l-Cezerî, *Mukaddime* (Yazma Eserler, 006552-II), 41b-45b.

⁴⁵⁵ İbnü'l-Cezerî, *Mukaddime* (Yazma Eserler, 006552-II), 45b.

3-Eserin başı

بدأت بسم الله و الحمد أولا * و تسليم من يهدي إلي الخلق مرسلًا

محمد المخلوق كل لأجله * و سيد خلق الله ذي العز والعلل...⁴⁵⁶

4-Eserin muhtevası ve yöntemi

Hamdullah b. Hayruddîn manzum olarak kaleme aldığı bu eseri Kur'an-ı Kerim'in tilâveti, tecvidi, Arapça harflerin mahreç ve sıfatları hakkında, Şâtıbî ve İbnü'l-Cezerî'den sonra yazılmış önemli manzum eserlerden birisidir. Müellif Kanuni Sultan Süleyman'a attettiği bu tecvid eserini "elif" redifli şiir olarak 143 beyitlik Arapça bir manzum eser olarak kaleme almıştır. Müellif bu alandaki eserlerini oluştururken manzum olmaları hasebiyle kıraat ilminde otorite ve manzum eser sahibi Şâtıbî ve İbnü'l-Cezerî'nin eserlerinden faydalanmıştır.

Kütüphanedeki bu nüshanın 21 ana bap başlığı ile 23 alt başlık (fâsl) olarak eser kaleme alınmıştır. Bu başlıklar şöyledir: Mukaddime 1. Tecvîdü'l-Fâtiha, 2. mehâricü'l-hurûf, 3. elifü'l-hevâ (إ) (cevf harfi olan uzatma elifi), 4. hemze (أ) ve hâ (ها), 5. 'ayn (ع) ve hâ (ح), 6. ğayn (غ) ve hâ (خ), 7. kâf (ك), 8. kef (ك), 9. cîm (ج), şîn (ش), yâ (ي), 10. dâd (ض), 11. lâm (ل), 12. nûn (ن), 13. râ (ر), 14. dâ (ط), dâl (د), tâ (ت), 15. zâ (ز), sîn (س), sâd (ص), 16. Peltek zâ (ظ), peltek zâl (ذ), peltek sâ (ث), 17. fâ (ف), 18. bâ (ب), mîm (م), vâv (و), 19. ğunne, hâtîme, nazım tarihi, nazım beyt sayısı olarak konular ele alınmıştır.⁴⁵⁷

5-Eserin sonu

و نظم الخطيب احسب علي مائة * وأربعين و زد معها ثلاثة الولا.⁴⁵⁸

3.3.3. 'Umdetü'l-müfîd ve 'uddetü'l-mücîd fî ma'rifeti't-tecvîd

1-Eserin müellifi

Eserin müellifi, Ebü'l-Hasen Alemüddîn Ali b. Muhammed b. Abdissamed es-Sehâvî'dir (ö. 643/1245). es-Sehâvî, Mısır'ın Ğarbiye (Batı Mısır) tarafında Sehâ beldesinde hicrî 558 veya

⁴⁵⁶ Hamdullah b. Hayruddîn, *Rusûhu'l-lisân fî hurûfi'l-Kur'ân* (Ankara: DİB Kütüphanesi, Yazma Eserler, 006554-III), 182a.

⁴⁵⁷ Hamdullah b. Hayruddîn, *Rusûhu'l-lisân* (Yazma Eserler, 006554-III), 181a-187a. Eserle ilgili ayrıntılı bilgi için bk. Hüseyin Küçük, *Ayasofya Hatibi Hamdullah b. Hayreddin'in Hayatı, Eserleri ve "Rusûhu'l-lisân fî hurûfi'l-Kur'ân" Adlı Eserinin Tahkiki* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018).

⁴⁵⁸ Hamdullah b. Hayruddîn, *Rusûhu'l-lisân* (Yazma Eserler, 006554-III), 187a.

559/1163-64 yıllarında doğmuştur. Müellif, el-Hemdâni diye de anılmıştır. O, ilim tahsili için İskenderiye şehrine gitmiş; burada İslâmî ilimleri okuduktan sonra Ebû Tâhir es-Silefî ve Ebû Tâhir Mekki b. İsâil el-İskendrânî'den hadis ilmi okuyup hadis rivâyetleri dinlemiştir. Buradan sonra Kahire'ye geçip zamanın büyük kırâat âlimlerinden Şâtıbî'nin Mısır'da olması hasebiyle Kâsım b. el-Fîrrûh eş-Şâtıbîden kırâat ilimleri yanında Arapça eğitimi almıştır. Burada birçok hocadan ilim okuyan es-Sehâvî, Suriye/Şâm'a geçmiş burada Ebü'l-Yümm el-Kindî'den başta kırâat ve edebiyat olmak üzere birçok ilim okumuştur. Ulûmü'l-Kur'ân ilimlerinde şöhret bulan Alemüddîn es-Sehâvî, Ebû Şâme el-Makdisî gibi birçok talebe yetiştirmiştir. Şöhretinin bir başka yönü ise hocası Şâtıbî'nin eserlerini şerh etmesidir. es-Sehâvî Şâm'da hicrî 12 Cemâziyelâhir 643/1245 tarihinde vefat etmiştir.⁴⁵⁹

2-Eserin kütüphane kaydı

Tablo 3.38. Tek Nüsha

Kütüphanesi	Diyanet İş. Baş.	Satır sayısı	5 satır, 2 sütun
Demirbaş numarası	006984-I		
Yer numarası	297.17 iSC	Cilt sayısı	
Yazı dili	Arapça	Varak	
Yazı hat çeşidi	Nesih/Manzum	Mecmuada yeri	Risale: 1
Ebadı	200X140mm, 110X80mm	Varak	1b-8a

3-Eserin başı

يا من يروم تلاوة القرآن * ويرود شأو أئمة الإقتان
لا تحسد التجويد منا مفردا * او مد ما لا مد فيه لوان...⁴⁶⁰

4-Eserin muhtevası ve yöntemi

es-Sehâvî bu eserini özellikle Arapça'da aslî harf denilen 28 harfin sıfatları ve özelliklerinin yanı sıra birbirinden farklı konuları içeren 64 beyitlik manzum bir eser olarak telif etmiştir. Eser “el-Kasîdetü'n-Nûniyye” veya “Nûniyyetü's-Sehâvî” diye şöhret bulmuştur. Müellif eserinde harfleri sırasıyla teker teker ela alıp diğer konulara geçmiştir. Müellif harflerin sıfatlarını harfleri sıralarken ele alıp birbirine benzeyenlerin farklarını ortaya koymuş, med

⁴⁵⁹ Tayyar Altıkulaç, “Sehâvî Alemüddîn”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 36/311-313; Durmuş Sert, “Alemüddîn Ebü'l-Hasen es-Sehâvî Hayatı, Kıraat ilmindeki Yeri ve Eserleri” *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5 (1994), 219-223.

⁴⁶⁰ Ebü'l-Hasen Alemüddîn es-Sehâvî, *'Umdetü'l-müfîd ve 'uddetü'l-mücîd fî ma'rifeti't-tecvîd* (Ankara: DİB Kütüphanesi, Yazma Eserler, 006984-I), 1b.

konusuna da değinmiştir. Eserin sonunda tilâvette tertîl konusu ele alınmıştır.⁴⁶¹ Eserde tecvidin temel konuları olan mehâric, tenvin ve sakin nûn, râ'nın hükümleri, idğâm ve kısımlarının olmaması eksiklik olarak görülmüştür. Eserin tahkiki Medine-i Münevvere İslâm Üniversitesi hocası Ebû Âsım Abdülaziz b. Abdilfettâh el-Kârî tarafından 1981 yılında Hâkânîye'ye ait olan “Râiyyetü'l-Hâkânî” adlı manzum tecvid eseriyle beraber tahkik ve şerh edilerek baskısı yapılmıştır.⁴⁶²

5-Eserin sonu

واعلم بانك جائر في ظلمها * إن قستها بقصيدة الخاقاني

ستون بيتا عدها مع اربع * نظم السخاوي العظيم الشأن.⁴⁶³

⁴⁶¹ es-Sehâvî, 'Umdetü'l-müfîd (Yazma Eserler, 006984-I), 1b-8a.

⁴⁶² Sert, “es-Sehâvî Hayatı, Kıraat ilmindeki Yeri ve Eserleri”, 226-229.

⁴⁶³ es-Sehâvî, 'Umdetü'l-müfîd (Yazma Eserler, 006984-I), 8a.

4. ŞERH VE HÂŞİYE YAZMA ESERLER

4.1. Kıraat İlmine Ait Şerh Eserler

4.1.1. Kenzü'l-me'ânî fî Şerhi Hırzi'l-emânî

1-Eserin müellifi

Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Mevsîlî (Muhammed Şu'le)'dir (ö. ?). Muhammed el-Mevsîlî hicrî 623/1226 yılında dünyaya gelmiştir. Asıl memleketi Musul'dur. Muhammed Şu'le olarak şöhret bulmuştur. O, ilim yolculuğu için Kahire'ye gitmiştir. İslâmî ilimler okuyan el-Mevsîlî özellikle tarih, tefsir, fıkıh ilimlerinde ilerlemiş; 'ulumü'l-Kur'ân ilimlerinde ve Arap dili ve belâğatı alanında hâzik bir şahsiyet olmuştur. Şairlik yönü de olan Muhammed Şu'le şiirler yazıp eserlerinin bir kısmını da manzum olarak kaleme almıştır. O, Ebû'l-Hasen Ali b. Abdülazîz el-Erbîlî'den kırâat ilmini ve onun eserlerini kendisinden dinleyip okumuştur. Bu rihle yolculuğundan sonra Musul'a dönüp birçok talebe yetiştiren el-Mevsîlî'nin derslerine devam eden Takiyyüddîn Ebû Bekr el-Mikassâtî önemli talebeleri arasında sayılır. Muhammed Şu'le el-Mevsîlî'nin vefatıyla alakalı değişik görüşler olsa da hicrî 656/1258 tarihinde Musul'da vefat ettiği belirtilmiştir.⁴⁶⁴

2-Eserin kütüphane kaydı

Tablo 4.1. Nüsha 1⁴⁶⁵

Kütüphanesi	Diyanet İş. Baş.	Satır sayısı	17
Demirbaş numarası	000780		
Yer numarası	297.17 iSC	Cilt sayısı	1
Yazı dili	Arapça	Varak	258
Yazı hat çeşidi	Nesih/Mensur	Mecmuada yeri	Risale:
Ebadı	210x150mm, 160x110mm.	Varak	

Nüshanın 1a varağında el-Hâc Abdülmü'min Bulgârî adlı şahıs adına vakıf kaydı ve tam okunamayan bir mühür bulunmaktadır. Nüşhada manzum olan beyitler şerh'den ayrılması için kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Müellif ve eser adı yine 1a varağında vakıf mührünün hemen altında “*Şerhuş-Şâtıbî el-Müsemma bi-Kenzi'l-meâni li'ş-Şeyh Ebî Abdillâh*

⁴⁶⁴ Adem Yerinde, “Muhammed Şu'le”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2020), 30/574-575.

⁴⁶⁵ Eserin baş tarafından mukaddime kısmı sayfası eksiktir.

Muhammed b. Ahmed el-Ma'rûf Şu'le el-Mevsîlî el-Müteveffâ” (vefat etti) hicrî 656 olarak yazılmıştır. Eserin yine 1a varâğının sol ortada eski Türkçe ile yazılı miladî 1298 tarihinde eserin tahrir ve mukabele edildiği not edilmiştir. Eser, Muharrem ayı başında 986/1578 yılında istinsah edilmiştir.

Tablo 4.2. Nüsha 2⁴⁶⁶

Kütüphanesi	Diyanet İş. Baş.	Satır sayısı	Değişken
Demirbaş numarası	000781		
Yer numarası	297.17 iSC	Cilt sayısı	1
Yazı dili	Arapça	Varak	255
Yazı hat çeşidi	Nesih/Mensur	Mecmuada yeri	Risale:
Ebadı	155x100mm, 115x70mm.	Varak	

1b ve 2a varaklarının sayfa kenarları iki siyah çizgi arası altın yaldızla cetvelenmiştir. Yine 2b ile 70b arası varaklar sadece altın varakla çerçevelemiştir. Eserde bâb başlıkları ile kırâat imam ve râvilerinin yanı sıra şerh edilen manzum metin kırmızı mürekkeple, bâb başlıkları ise siyah mürekkeple büyükçe yazılmıştır.

3-Eserin başı

بسم الله، احمد الله الذى انزل القرآن على سبعة احرف كلها شاف كاف واف... وبعد فلما رئيت من مد العلوم على من به
المعلوم وعرفها النفائس لا بقا مهورها... هوالتاليف المنيف الموسوم بحرر الامانى ووجه التهانى...وسميته كنز المعاني
في شرح حرر الامانى...⁴⁶⁷

4-Eserin muhtevası ve yöntemi

El-Mevsîlî eserini Şâtîbî'nin *Hırzû'l-emânî* adlı yedi kırâati ihtiva eden 1173 beyitlik eserine şerh olarak yazdığını ve eserin orta seviye bir dil ile manasının anlaşılması zor olmayan bir üslupla ele aldığını mukaddime kısmında açıklamıştır. Bu eseri yazarken belli bir sistem takip ettiğini beyan eden müellif bazı remizler kullandığını eserdeki kelimelerin önce lügat bilgilerini (ب) harfî remziyle, kelime ve cümlelerin irabını açıklarken (ح), manzum metnin

⁴⁶⁶ Bu eser 000781 demirbaş no.lu nüsha olup müellif ismi yanlış kaydedilmiştir. Eser Burhânüddîn Halil el-Ca'berî adına kaydedilmiş ise de yapılan araştırmada eserin isim benzerliğinden yanlış kaydedildiği anlaşılmaktadır. Nüshanın asıl müellifi Muhammed Şu'le diye meşhur olan el-Mevsîlî'dir. Eserin sonu olan mehâricü'l-hurûf kısmından 35 beyit eksiktir.

⁴⁶⁷ Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed el-Mevsîlî (Eserin kayıtlı olduğu yanlış isim “Burhânüddîn Ebû İshâk İbrâhîm b. Ömer b. İbrâhîm b. Halil el-Ca'berî”, *Kenzü'l-meânî fî Şerhi Hırzû'l-emânî* (Ankara: DİB Kütüphanesi, Yazma Eserler, 000781), 1b-2a.

kelime ve cümlelerinin kırâat ilmine yönelik alakalarını açıklarken de (ص) harfini kullandığını belirtmiştir.⁴⁶⁸

Eserin şerhi sırasıyla beyit şeklinde önce usûl⁴⁶⁹ sonra ferşü'l-hurûf bölümü, tekbir bâbı ve mehâricü'l-hurûf ile bitirilmiştir.⁴⁷⁰

Muhammed Şu'le'nin bu eseri "*Kenzü'l-meânî fî Şerhı Hurzi'l-emânî*" adıyla 1954 ve 1997 tarihlerinde Mısır Kahire'de Ahmed el-Yezîdî tarafından neşredilmiştir. Yine Ahmed el-Yezîdî, 1998 yılında eseri tahkîk ederek Mağrip'te basmıştır. Bağdat Üniversitesi'nde ise 2001 yılında Muhammed b. İbrahim b. Fâdıl tarafından eser üzerine doktora tezi hazırlanmış olup, yapılan bu çalışma olgunlaştırılarak tahkikli neşir halinde Şam'da 2012'de basılmıştır.

Bu eserle aynı isme sahip bir diğer eser ise Burhânüddîn Halil el-Ca'berî'ye ait olan "*Kenzü'l-meânî fî Şerhı Hurzi'l-emânî*"dir. Bu benzerlik karışıklığa sebep olabilmektedir.

5-Eserin sonu

قد وقع الفراغ من تسويد هذه الاوراق، بعون الله تبارك وتعالى في يوم الجمعة في وقت الضحي، في اوائل شهر محرم الحرام من شهور، سنة ستة وثمانين وتسعمائة، رحم الله امرا نظر، فيه ودعا الكاتبه ، خدا اوراد مد عالي مراتب...⁴⁷¹

4.1.2. İbrâzü'l-meânî min hurzi'l-emânî fî'l-kırâ'âtî's-seb'a

1-Eserin Müellifi

Eserin müellifi, Ebû'l-Kâsım Şihâbüddîn Abdurrahmân b. İsmâîl b. İbrahim el-Makdisî (Ebû Şâme)'dir (ö. 665/1267).

Sol kaşının üstündeki büyük bir benden dolayı Ebû Şâme lakabıyla bilinen el-Makdisî, hicrî 23 Rebûlâhir 599/1203 yılında Şam'da dünyaya gelmiştir. Erken yaşta hâfızlığını ikmal edip, sonrasında Şâtıbî'nin *Hurzü'l-emânî* adlı manzum eserini ezberlemiştir. O, zamanın önde gelen kırâat âlimi Şâtıbî'nin talebesi olan Ebû'l-Hasen es-Sehâvî'den kırâat ilimlerini farklı rivâyetleriyle okumuş, yine pek çok ilmi bu hocasından ahzederek 17 yaşında icâzetini

⁴⁶⁸ Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed el-Mevsilî, *Kenzü'l-me'ânî fî Şerhı Hurzi'l-emânî* (Yazma Eserler, 000781), 1b-2a.

⁴⁶⁹ Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed el-Mevsilî, *Kenzü'l-me'ânî fî Şerhı Hurzi'l-emânî* (Ankara: DİB Kütüphanesi, Yazma Eserler, 000780), 1b-103b.

⁴⁷⁰ el-Mevsilî, *Kenzü'l-me'ânî* (Yazma Eserler, 000780), 103b-258a.

⁴⁷¹ Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed el-Mevsilî, *Kenzü'l-me'ânî fî Şerhı Hurzi'l-emânî* (Yazma Eserler, 000780), 258a.

almıştır. Birçok hocadan ders alan Ebû Şâme ilmi meziyetini artırmak amacıyla önce Hac için Mekke'ye oradan Hicaz illerini gezip Kudüs ve Mısır'a gidip orada farklı ilimlerden nasiplendikten sonra Şam'a geri dönmüştür. O, özellikle 'ulûmü'l-Kur'ân ilimleri yanında hadis, fıkıh, edebiyat ve tarih alanlarında ilerlemiş, elliye yakın eser telif etmiştir. O, edebiyattaki maharetiyle bazı eserlerini manzum olarak yazmıştır. el-Makdisî, hicrî 19 Ramazan 665/1267 tarihinde Şam'da dâr-ı bekâya göçmüştür.⁴⁷²

2. Eserin kütüphane kaydı

Tablo 4.3. Tek Nüsha

Kütüphanesi	Diyanet İş. Baş.	Satır sayısı	20-21
Demirbaş numarası	007391		
Yer numarası	297.17 iSC	Cilt sayısı	1
Yazı dili	Arapça	Varak	224
Yazı hat çeşidi	Sülüs-Nesih/Mensur	Mecmuada yeri	Risale:
Ebadı	260x180mm, 200x130mm.	Varak	

Nüşanın 1a varlığında tam olarak okunamayan bir adet mühür vardır.

3-Eserin başı

بسم الله، الحمد لله الذي أسمع علينا نعمه وأفاض علينا منه و أنزل إلينا كتابه الذي فضل آياته فاحكمه و اتقنه...⁴⁷³

4-Eserin muhtevası ve yöntemi

Eser, Şâtîbî'nin *Hırzû'l-emânî* adlı manzum eserinin şerhi olarak yazılmıştır. Müellifin de belirttiği gibi manzum eserin sahibi Şâtîbî'nin talebesi olan es-Sehâvî'den Ebû Şâme el-Makdisî'nin birçok kez *Hırzû'l-emânî*'yi okuyup ahzetmesi eserin kıymetini ortaya koymaktadır. Müellif eseri başta geniş tutmuş daha sonra hayatın kısalığı ve yapacaklarının çok olması sebebiyle eseri kısa tutmuştur. Eserin hacminin küçük olması sebebiyle ihmal edilmemesi gerektiğini söylemiştir. Eser manzum eserin metin sırası takip edilerek şerh edilmiştir. Eserin son kısmı eksiktir.⁴⁷⁴

⁴⁷² Tayyar Altıkulaç, "Ebû Şâme el-Makdisî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, TDV Yayınları, 1994), 10/233.

⁴⁷³ Ebû'l-Kâsım Şihâbüddin İbrâhim el-Makdisî, *İbrâzû'l-me'ânî min Hırzî'l-emânî fî'l-kırâ'âtî's-seb'a* (Ankara: DİB Kütüphanesi, Yazma Eserler, 007391), 1b.

⁴⁷⁴ el-Makdisî, *İbrâzû'l-me'ânî* (Yazma Eserler, 007391), 1b-224b; Altıkulaç, "el-Makdisî", 10/233.

Eserin bazı varakları farklı kişiler tarafından istinsah edilmiştir. Kütüphanedeki bu nüsha eskimiş mürekkep korozyonları oluşmuştur. Eserin nüshaları yurt içi ve yurtdışı kütüphanelerde yazma eser koleksiyonlarında bulunmaktadır. Eserin neşri ilk olarak 1928 yılında yapılmış olup, İbrahim Atve İvaz tarafından tahkik edilerek 1981 yılında yeniden basılmıştır.⁴⁷⁵

5-Eserin sonu

وهما انقطاع الدم والاغتسال، فأحدهما لا يكفي بدليل ما لو اغتسلت قبل انقطاع الدم، فإن ذلك لا يبيح الوطء فكذا إذا
إنقطع الدم ولم تغتسل والله أعلم، وضم يخافا فاز والكل أدغموا تضارر وضم الراء حق وذنو جلا...⁴⁷⁶

4.1.3. Kenzü'l-meânî fî Şerhî Hırzî'l-emânî

1-Eserin müellifi

Eserin müellifi, Burhânüddîn Ebû İshâk b. Ömer b. İbrâhim b. Halil el-Ca'berî eş-Şâfi'î'dir (ö. 732/1332). Halil el-Ca'berî, Suriye'de o zamanlar Ca'ber kalesi diye bilinen yerde 640/1242 tarihinde doğmuştur. Birçok lakabı olmakla birlikte daha çok Burhânüddîn ve doğum yerine nispetle el-Ca'berî diye anılmıştır. O, önce Halep'e babasıyla gidip burada şöhret bulmuş; muhaddis Ebû'l-Haccâc Yûsuf b. Halil'den babasıyla beraber hadis dinlemiştir. Daha sonra o, Musul'a geçip Tâcüddîn İbn Yûnus el-Mevsîlî'den Şâfi'î fıkhi okumuş; 1262 tarihinde ilmi azığını artırmak için Bağdat'a gidip Nizâmiye ve Muntasırıyye Medreseleri'nde eğitimine devam etmiştir. Burada kırâat ilmi de okuyan el-Ca'berî, İbnü'l-Hayr diye bilinen Mahmûd el-Eczî'den icâzet almıştır. Bu eğitiminden sonra on kırâatle alakalı *Nüzheü'l-berara fî kırâ'âtî'l-e'immeti'l-aşera* ve tecvidle alakalı *'Ukûdü'l-cümân fî tecvîdi'l-Kur'ân* adlı eserlerini kaleme almış ve şöhreti yayılarak Bağdat âlimleri arasına girmiştir. Hayatının kalan kısmında önce Şam'a geçerek hadis okumalarına devam etmiştir. Daha sonra o, Hac ibadeti için Hicaz'a gittikten sonra Filistin el-Halîliye'ye dönüp burada 40 yıldan fazla ilmi çalışma ve talebe okutma ile meşgul olmuştur. Burhânüddîn el-Ca'berî hicrî 15 Ramazan 732/1332 Filistin el-Halîliye'de vefat etmiştir.⁴⁷⁷

2-Eserin kütüphane kaydı

⁴⁷⁵ Altıkulaç, "el-Makdisî", 10/234-235.

⁴⁷⁶ el-Makdisî, *İbrâzû'l-me'ânî* (Yazma Eserler, 007391), 224b.

⁴⁷⁷ M. Kemal Atik, "Ca'berî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 6/527-528.

Tablo 4.4. Tek Nüsha

Kütüphanesi	Diyanet İş. Baş.	Satır sayısı	23
Demirbaş numarası	000763		
Yer numarası	297.17 iSC	Cilt sayısı	1
Yazı dili	Arapça	Varak	310
Yazı hat çeşidi	Nesih/Mensur	Mecmuada yeri	Risale:
Ebadı	255x175mm, 190x120mm.	Varak	

3-Eserin başı

بسم الله، باب الفرش الحروف: الفرش مصدر فرش نشر والحروف المختلف فيها وقد أضيف المصدر إلى مفعوله واصطلح أكثر القراء على تسمية المسائل المذكورة بأعيانها فرشاً لانتشارها و سماها بعضهم فروعا مقابلة...⁴⁷⁸

4-Eserin muhtevası ve yöntemi

Eser Burhânüddîn el-Ca‘berî’nin önemli teliflerindendir. Müellif eserini İmam Şâtıbî’nin *Hırzû’l-emânî* adlı eserine şerh olarak yazmıştır. Bu nüsha ikinci cilt olup kırâat ilminde ferşü’l-hurûf denilen kısmı içermektedir. Nüshada şerh edilen manzum metin siyah ve irice yazılıp, bazı kırâat vecihleri, harf-kelime veya imam-râvî isimleri kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Nüshanın diğer önemli olan tarafı müellif hayattayken müellif nüshası mukabele edilerek istinsah edilmesidir. Bu yönüyle bu nüsha eserin en mühim nüshalarından sayılabilir. Eser fiziki durum açısından kötü olsa da metin gayet okunaklı yazılmış olup metni hali hazırda okunabilmektedir. 1a varağında fevâit ve mühürler olup eser 309b varağında bitmiştir. 309b varağında ferağ kaydı olan nüsha el-Hasan b. Ali b. el-Muvaffak eş-Şâfi‘î el-Kayserî ez-Zencânî tarafından hicrî 21 Rebûlevvel 730/1329 tarihinde müellif nüshasından mukabele ve tahrîr edilmiştir. Eser, 309b varağında alttaki paragrafta Hasan b. Muhammed er-Rûmî el-Ankarâvî tarafından hicrî 11 Ramazan cumartesi günü 719/1319 istinsah edilmiştir.⁴⁷⁹

5-Eserin sonu

فى هذا الشرح المبارك ومشايخى وذا قرابتى واخوانى وجميع المسلمين والمسلمات الاحياء منهم والاموات الهم وسهل هذا الكتاب على طلابه وانفع به جملة اصحابه والحمد لله رب العالمين و صلوته علي سيدنا محمد أفضل المرسلين وخاتم النبيين وآله الطيبين و اصحابه الطاهرين و سلم تسليمًا كثيرًا...⁴⁸⁰

⁴⁷⁸ Burhânüddîn el-Ca‘berî, *Kenzü’l-me‘ânî fî Şerhi Hırzî’l-emânî* (Ankara: DİB Kütüphanesi, Yazma Eserler, 000763), 1b.

⁴⁷⁹ el-Ca‘berî, *Kenzü’l-me‘ânî* (Yazma Eserler, 000763), 1b-309b.

⁴⁸⁰ el-Ca‘berî, *Kenzü’l-me‘ânî* (Yazma Eserler, 000763), 309b.

Eserin sonunda iki ayrı ferağ kaydı olup, ilki eserin asıl nüsha ile mukabele edildiğini gösterip ikinci ferağ kaydı ise müellifin adı, eseri telif tarihi, ayrıca müstensihî ve istinsah tarihini içermektedir.

4.1.4. Şerhu Tayyibeti'n-Neşr

Eserin müellifi, Ebü'l-Kâsım Muhammed b. Muhammed b. Muhammed Ali b. Muhammed b. İbrahim Abdülhâlik en-Nüveyrî'dir (ö. ?). Mısır'ın yakın karyelerinden Nüveyri'de hicrî 801/1399 yılı Recep ayında dünyaya gelmiş; sonraları Kahire merkeze yerleşmiştir. O, Kahire'deyken Kur'ân-ı Kerim'i ezberlemiş; İbni Hâcib'in *Muhtasarı*, *Elfiye*, *Şâtıbiyye* gibi birçok kırâat eserini okumuştur. Uygulama olarak o, Kur'an'ı on kırâat üzere hatmetmiştir. Yine o, İbnü'l-Cezerî, Zeynüddîn b. 'İyâş gibi birçok âlimden okumuş ve icâzet almış; İbni Hacer, Zeynüddîn ez-Zerkeşî'den ilim tahsil etmiştir. Birçok alanda kendisini yetiştiren en-Nüveyrî kırâat, sarf-nahiv, belâğat, tefsir, hadis, fıkıh, şiir, cebir, astronomi gibi fennî ve şer'î ilimlerde yüksek mertebe elde etmiştir. Yine o, farklı ilim dallarında eserler vermiştir. Ebü'l-Kâsım Ali en-Nüveyrî hicrî 898/1493 tarihinde 4 Cemâziyelevvel bir Pazartesi günü Mekke-i Mükerrema'de vefat etmiş, Cennetü'l-Mu'allâ Kabristanlığı'na defnedilmiştir.⁴⁸¹

2. Eserin kütüphane kaydı

Tablo 4.5. Tek Nüsha

Kütüphanesi	Diyanet İş. Baş.	Satır sayısı	31
Demirbaş numarası	006551		
Yer numarası	297.17 iSC	Cilt sayısı	1
Yazı dili	Arapça	Varak	1b-149a.
Yazı hat çeşidi	Nestalik/Mensur	Mecmuada yeri	Risale:
Ebadı	210x150mm, 170x100mm.	Varak	

3-Eserin başı

الحمد لله الذي شرح صدورنا لطيبة نشر كتابه وحفظنا بحرز امانيه عن الاوهام فى مشكل خطابه وأنعم علينا بتلاوته
ونسأله أن يظلمنا بطل جنابه...و بعده فيقول العبد الفقير... محمد بن محمد بن محمد النويري شهرة العقيلي...شرح كتاب
طيبة النشر في القراءات العشر للامام العلامة شمس الدين الجزرى...⁴⁸²

⁴⁸¹ Ebü'l-Kâsım Muhammed Ali b. en-Nüveyrî, *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr fi'l-kırâ'âti'l-'aşr* (Ankara: DİB Kütüphanesi, Yazma Eserler, 006551), 1b-2a; Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifîn*, 3/662; Ebü'l-Kâsım Muhammed b. Ali en-Nüveyrî, *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr fi'l-kırâ'âti'l-'aşr*, thk. Abdülfettâh es-Seyyid Süleyman Ebû Sünne, (Kahire: el-Hey'etü'l-Âmmetü li-Şüûni'l-Mutâbi'ı'l-Emîriyye, 6 cilt, 1986), 1/13-19.

⁴⁸² en-Nüveyrî, *Şerhu Tayyibe* (Yazma Eserler, 006551), 1b.

4-Eserin muhtevası ve yöntemi

Eser, İbnü'l-Cezerî'nin on kırâat üzerine manzum olarak yazdığı *Tayyibetü'n-Neşr fi'l kırâ'âti'l-'aşr* adlı eserine şerh olarak yazılmıştır. Eserin önemi en-Nüveyrî'nin İbnü'l-Cezerînin talebesi olması hasebiyle bu eseri birçok defa okumasından ileri gelir.

Müellif eseri on fasılda ele almıştır. Bu fasıllar şöyledir:

1. Fasl: في ذكر شيء من احوال الناظم أثابه الله تعالى و مولده ووفات....
2. Fasl: فيما يتعلق بطالب العلم في نفسه و مع شيخه...
3. Fasl: في حد القراءات و المقرئ و القارئ
4. Fasl: في شرط المقرئ وما يجب علي.....
5. Fasl: فيما ينبغي للمقرئ ان يفعل.....
6. Fasl: في قدر ما يسمع وما ينتهي إليه سماعه.....
7. Fasl: فيما يقرئ به المقرئ من قراءة وإجازة
8. Fasl: في القراءة و الإقراء في الطريق ...
9. Fasl: في حكم الأجرة علي و الإقراء و قبول هدية القارئ
10. Fasl: في أمور تتعلق بالقصيدة من عروض و إعراب وغيرهما.....

Eser bu fasıllarla geniş şekilde şerh edilmiştir.⁴⁸³ Eserin farklı tahkîkleri yapılmış olup birçok kütüphanede nüshaları vardır. Bu kütüphanedeki nüshanın müstensihî yazılmış olmasa da eser 31 satır olarak yazılmıştır. Eserde yazılar küçük ancak gayet okunaklı yazılmıştır. Eserin 1b varağında mihrabiyesi olup, tığ işlemeli çiçek desenli turuncu yeşil ve mavi renklerden oluşan güzel süslemeli serlevhası vardır. Eserin sayfa kenarları altın yaldızlı bordür ile cetvelenmiş; nüshada fasl başlıkları manzum metin ve bazı kelimelerin üzerine çekilen keşideler kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Eserin 1a varağında Şehzadebaşı Camii İmamı Tozcuzâde Hacı Mustafa Efendi adına temellük kaydı olup hemen altında sekiz köşeli mühür vardır. Yine aynı varakta eser adı ve müellif ismi yazmaktadır.

⁴⁸³ en-Nüveyrî, *Şerhu Tayyibe* (Yazma Eserler, 006551), 2a-149a.

5-Eserin sonu

و كذلك من كتبه أو قرأه أشياء منه أو سعي منه آمين يا رب العالمين، والله أسأل أن ينفع به وهو حسبنا ونعم الوكيل
وصلى الله على أشرف الخلق سيدنا محمد وآله وصحبه وسلم صلاة دائمة بعدد الأنفاس إلى يوم الدين ورضى الله عن
اصحاب رسول الله صلى الله عليه وآله وسلم والحمد لله رب العالمين.⁴⁸⁴

4.2. Tecvid İlmine Ait Şerh Eserler

4.2.1. Şerhu'd-Dürri'l-Yetim

1-Eserin müellifi

Eserin müellifi, Ahmed er-Rûmî Akhisârî'dir (ö. 1043/1632). Kaynaklarda kendisiyle ilgili sınırlı bilgi bulunmakta olup eski teracim eserlerinde farklı şekillerde nisbesi yapılmıştır. Ancak son dönem araştırmalarında bazı bilgilerin doğru olmadığı anlaşılmaktadır. Eserlerinde genellikle ismi Ahmed b. Muhammed olarak geçtiği belirtilmiştir. *Keşfüz-zünûn, Mu'cemü'l-müellifîn, Hediyyetü'l-ârifîn* vb. kaynaklarda Kıbrıs'ta doğduğu II. Selim zamanında Kıbrıs'ın fethinden sonra ihtida ettiği ve ilim tahsiline başladığı rivayet edilse de farklı kaynak ve son araştırmalarda, adının Ahmed b. Muhammed olarak yazılması babasının da Müslüman olduğunu göstermektedir. O, Şam ve İstanbul'da kendini ilmi olarak yetiştirdikten sonra Akhisar'da ilmi çalışmalara devam edip yine orada vefat etmiştir. Vefat tarihi ihtilaflı olsa da hicrî 1041/1632 olarak verilmiştir. Osmanlıda yenilikçi harekete yakın kişilerden sayılmıştır.

Yazdığı eseri *Mecâlisü'l-ebrâr* ile halka ve onların zımnında yönetime bidatlere sarılmamalarını, ibadet niyetiyle bazı gün ve gecelerin kutlanması ve bunlarla alakalı namazların dinin aslında olmadığını insanlara eserinde uyarılar yaparak anlattığı belirtilmiştir. Yine İmam Birgivî'nin eseri *Dürr-i yetim* adlı eserine şerh yazıp onu övmesi onun Birgivî çizgisinde ve Kadızâdeliler akımına yakın olduğu izlenimi vermiştir. Bazı eserlerde sûfilikle ilişkilendirilip Halvetî mensubu olduğu yazsa da eserlerinde Halvetî vb. tarikatlara yaptığı sert

⁴⁸⁴ en-Nüveyrî, *Şerhu Tayyibe* (Yazma Eserler, 006551), 149a.

eleştirilerden öyle olmayabileceği de anlaşılmaktadır. Onun eserlerinde daha çok şahsi takvanın her alanda olması gerektiği belirtilmiştir.⁴⁸⁵

2-Eserin Kütüphane kaydı

Eserin kütüphanede beş nüshası bulunmaktadır. Eserlerin istinsah tarihine göre sırası ve kayıt numaraları; 000775-II, 006553-IV, 002319-II, 005933-X, 006480-III'tür. En eski nüsha tarih düşülmese de aynı mecmuada aynı müstensihin istinsahından anlaşılmaktadır ki hicrî 1048 veya 1049/1638-39 tarihlerinde kopyalanan 000775-II nolu nüshadır. 006480-III demirbaş nolu nüshanın sondan bir sayfası eksiktir. Eser isimleri ise 002319-II, 006480-III kayıtlı nüshalarda “*Şerhu'd-Dürri'l-yetim*” diğer kayıtlı üç nüshada ise “*Şerhu Dürri'l-yetîm fî tecvîd-i Kitâbillahi'l-Hakîm*”dir.

3-Eserin başı

بسم الله، الحمد لله على نواله والصلوة على نبيه واله وبعد: فان اولى ما يتوصل به الى نيل الغفران واحرى ما يتوصل به الى دخول الجنان قراءة كتاب الله... وكان اوجز ما الف فى هذا الفن القويم الرسالة المسماة بدر اليتيم للشیخ العالم العامل القوي محمد بن پیر علي البرکوي...⁴⁸⁶

4-Eserin muhtevası ve yöntemi

Ahmet er-Rûmî bu eserini Birgivi'nin kısa ve öz olan *Dürr-i yetim* adlı tecvid eserine şerh olarak yazmıştır. Müellif kısa ve öz olan eserin daha iyi anlaşılması ve küçük talebelerin faydalanması, yine bazı zor kısımları anlaşılır kılmak için eseri şerh etmiştir.

Eserin bâb başlıkları; mukaddime, tecvidin tarifi, mehâricü'l-hurûf, sıfâtü'l-hurûf, elif, lâm ve râ'nın kalın okunması, idğâm, tenvin, sakın nûn ve mîm-i sakine, med, vakf-sekt ve kat', Kur'ân okumanın keyfiyeti ve tenbîhâtır.⁴⁸⁷

Eserin Türkiye ve yurtdışı kütüphanelerde çok sayıda nüshası bulunmaktadır. Eserin Muhammed Safa Tâhâ el-Hamûdî ve Yûsuf 'Avâd Berdî ed-Düleymî tarafından dirâse ve tahkîk çalışması yapılmış ve Ürdün/Amman'da Dâr-u 'Ammâr Yayınevi tarafından 2012'de basılmıştır.

⁴⁸⁵ Yahya Mıçot, “Akhisârî, Ahmed-i Rûmî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, Gözden Geçirilmiş İkinci Baskı, Ek 1. Cildi, 2020), 60-61; Ali Durmuş, *Akhisarlı Bir Osmanlı Âlimi Ahmed-i Rûmî ve Akâid Risâlesi* (Ankara: İKSAD Yayınevi, 2022), 3-6, 6-15.

⁴⁸⁶ eş-Şeyh Ahmed er-Rûmî, *Şerhu'd-Dürri'l-yetîm* (Ankara: DİB Kütüphanesi, Yazma Eserler, 002319-II), 4b.

⁴⁸⁷ Ahmed er-Rûmî, *Şerhu'd-Dürri'l-yetîm* (Yazma Eserler, 002319-II), 4b-30b.

5-Eserin sonu

قوله تعلي (ذلك اليوم الحق)، فيجب التحفظ عن ذلك كله. اللهم ادركننا العصمة عن الخطاء والخلل والتوفيق لما تحبه وترضاه من قول وعمل خصوصا في تلاوة كتابك الكريم إنك جواد كريم، ولا حول ولا قوة الا بالله العلي العظيم. تمت الأوراق بعنايتك الرب الخلاق...⁴⁸⁸

4.2.2. el-Havâşi'l-müfehhome fî Şerhi'l-Mukaddimeti'l-Cezeriyye

1-Eserin müellifi

Eserin müellifi, Ebû Bekir Ahmed Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Alî b. Yûsuf el-Cezerî'dir (ö. 859/1454). İbnü'l-Cezerî'nin altı oğlunun büyüklerinden biri olan Ebû Bekir Ahmed el-Cezerî, hicrî 17 Ramazan 780/1378 tarihinde Şam'da dünyaya gelmiştir. İlk eğitimini babasından alan Ahmed el-Cezerî, önce hâfızlığını yapıp sonra İmam Şâtıbî'nin *Kasîde-i Lâmiyyesi*'ni ve bazı kırâat eserlerini okumuştur. Daha sonra o, ailesiyle beraber Mısır'a gitmiş, burada babasının yazdığı kırâat ve hadis eserlerini bizzat kendisinden okuyarak kendisini bu alanlarda yetiştirmiştir. el-Cezerî, Yıldırım Bayezid'in Bursa'ya Cezerî ailesini davet etmesi sebebiyle davete icabet ederek Bursa'ya gitmiş; burada Padişah çocuklarına hocalık yapmış ve Ulu Camii imamlığı vazifelerini yürütmüştür. 1403 Ankara savaşında Timur'un eline babasıyla beraber esir düşmüşse de ilmi saygınlıkları sebebiyle Timur onu Mısır'a elçi olarak görevlendirmiştir. Burada bir süre kalan Ahmed el-Cezerî, ilmi çalışmalara ve talebe okutmaya çeşitli medreselerde devam etmiştir. Babası Mâverâünnehir'de ikâmet ettiği zamanlar o Bursa'da kalmıştır. Şam'daki kardeşi vefat edince de onun vazifelerini Sultan Baybars tarafından kendisine verilmiş olup bu görevlerin devamını sağlamıştır. Babasıyla beraber hac yapan Ebû Bekir Ahmed el-Cezerî önce Mısır'a sonra ailesini almak için (829/1426) Bursa'ya gitmiştir. Vefatıyla alakalı farklı bilgiler verilse de İbnü'l-Cezerî üzerine geniş bir çalışma yapan Ali Osman Yüksel Ebû Bekir Ahmed el-Cezerî'nin vefat tarihini 859/1454 olarak zikretmiştir.⁴⁸⁹

2-Eserin Kütüphane kaydı⁴⁹⁰

⁴⁸⁸ Ahmed er-Rûmî, *Şerhu'd-Dürri'l-yetîm* (Yazma Eserler, 002319-II), 30b.

⁴⁸⁹ Yüksel, *İbn Cezerî*, 194; Altıkulaç, "İbnü'l-Cezerî", 20/553.

⁴⁹⁰ Eserin kütüphanede üç nüshası olup en eski nüsha buraya kaydedilmiştir. Diğer nüshalara 005221-I, 006552-III demirbaş numaralarından ulaşılabilir.

Tablo 4.6. Tek Nüsha

Kütüphanesi	Diyanet İş. Baş.	Satır sayısı	17
Demirbaş numarası	000787		
Yer numarası	297.17 iSC	Cilt sayısı	1
Yazı dili	Arapça	Varak	57
Yazı hat çeşidi	Nesih/Mensur	Mecmuada yeri	Risale:
Ebadı	210x150mm, 120x80mm.	Varak	

Nüşhada bâb ve fasıl başlıkları, bazı kelimeler ve kelimelerin üzerine çekilen keşideler kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Bazen de kelimelerin üzerine siyah mürekkeple keşide çekilmiştir. Nüşanın 57a varağı sol başta hicrî Recep ayı Cuma günü 988/1580 tarihinde Meryem, 1 Recep 985/1577’de Âişe, 978/1570’de Fâtıma, Zilkâde’nin başında 988/1580’de Muhammed isimli çocukların tevellüd (doğum tarihleri) kayıtları vardır.

Eser ismi 1b varağında yer almaktadır. Nüsha tarihi kütüphane kaydında müellifin vefatından 50 sene sonra olarak yazılsa da müellifin vefat tarihi yanlış yazıldığı için bu bilgi yanlış verilmiştir. Eserin ferağ kaydı 56b varağında Müstensih Halîl b. Yûsuf el-Halebî tarafından hicrî Râbûlâhir ayı 856/1452 tarihinde istinsah edildiği yazılıdır.

3-Eserin başı

بسم الله ، الحمد لله المتعالى فى جلال قدسه لا احصى ثنا عليه هو كما اثنى على نفسه حمد من خلقه فسواه موقن... و بعد:
فان اولى ما تصرف اليه الهمم العوال كلام الله الكبير المتعال... وقد سالنى بعض اخوانى من الطلبة ان اعلق عليها شرحا
يحل الفاظها و عباراتها ويوضح معناها وإشاراتها...⁴⁹¹

4-Eserin muhtevası ve yöntemi

Eser müellifin babası olan İbnü’l-Cezerî’nin mübtedîler için yazdığı *Mukaddime* adlı manzum esere yapılan ilk şerh çalışmasıdır.

Ebû Bekir Ahmed el-Cezerî bir kısım dost ve talebelerinin eserin mana ve işaretlerini izah eden bir şerh yazmasını talep ettiğini ve bu isteğin sorumluluğunu anladığını beyan ettikten sonra eseri “*el-Havâşî’l-müfehhime fî Şerhı’l-Mukaddime*” şeklinde adlandırdığını yazmıştır.⁴⁹²

⁴⁹¹ Ebû Bekir Ahmed el-Cezerî, *el-Havâşî’l-müfehhime fî Şerhı’l-Mukaddime’ti’l-Cezeriyye* (Ankara: DİB Kütüphanesi, Yazma Eserler, 000787), 1b.

⁴⁹² Ahmed el-Cezerî, *el-Havâşî’l-müfehhime* (Yazma Eserler, 000787), 1b.

5-Eserin sonu

وعلي سائر النبيين وآل كل وسائر الصالحين آخر الكتاب وبالله التوفيق وفرغت من تأليفه يوم الجمعة من عشرة شهر رمضان المعظم سنة ست وثمانماية عند الله لا رند من معاملة قرمان من البلادة الرومية...⁴⁹³

4.2.3. ed-Dekâ'iku'l-muhkeme fî Şerhî'l-Mukaddime

1-Eserin müellifi

Eserin müellifi, Ebû Yahyâ Zeynüddîn Zekerîyyâ b. Muhammed b. Ahmed es-Süneykî el-Ensârî el-Hazrecî'dir (ö. 926/1520). 15. yy. başlarında şöhreti bulmuş Zekerîyyâ el-Ensârî “Şeyhü'l-İslâm, Şeyhu Meşâyihî'l-İslâm, el-Hâfiz, el-İmâm” gibi lakaplarla anılmıştır. İslâmî ilimlerde kendini yetiştiren Zekerîyyâ el-Ensârî'nin özellikle Şâfi'î fıkında “Şeyhayn” diye bilinen Nevevî ve Râfi'nin eserleri ve onların fıkhi anlayışlarını anlama ve tercihte bulunmada hâzik bir kişi olduğu belirtilmiştir. Hicrî 823-824-826/1420-21-23 yıllarında doğduğu belirtilen el-Ensârî, Mısır'ın doğu tarafında bulunan Süneyke karyesinde dünyaya gelmiştir. O, ilk eğitimini kendi beldesinde almış; ilmi yetkinliğini ilerletmek için Kahire'de Ezher Medresesi'nde eğitime başlamıştır. Burada zamanın öde gelen âlimlerinden İbn Hacer el-Askalânî, Kemâlüddîn İbnü'l-Hümâm, Muhyiddîn el-Kâfiyecî, Salih b. Ömer el-Bulkînî, Celâlüddîn el-Mahallî gibi 150'yi aşkın âlimden dört mezhep fıkı, Arap dili ve edebiyatı, fennî ilimlerden hesap, cebir, astronomi, tıp gibi birçok alanda eğitim almıştır.

Memlükler zamanında çok kez kadı ve üst makamlarda vazife verilmek istenmiş ise de ileri sürdüğü şartlar nedeniyle bu görevleri kabul etmemiştir. Ancak Tomanbay zamanında Kâdıkudât vazifesini istediği şartları kabul edilince yapmıştır. O, Kansu Kavrî döneminde azledildikten sonra ilim, fıkıh ve fetva, ders ve telif eser vermeye yönelmiş, İbn Hacer el-Heytemî, Bedruddîn el-Gazzî, Hatîb eş-Şirbînî gibi çok büyük talebeler yetiştirmiştir. Onun elliden fazla eseri vardır. O, Osmanlı'nın 1520'de Yavuz Sultan Selim'in Mısır'ı fethettiği ilk yılında hicrî 3 Zilhicce 926/1520'de Kahire'de vefat etmiştir.⁴⁹⁴

⁴⁹³ Ahmed el-Cezerî, *el-Hâvâşî'l-müfhehime* (Yazma Eserler, 000787), 56b.

⁴⁹⁴ ez-Ziriklî, *el-A'lâm*, 3/46; Ahmet Özel-Cengiz Kallek, “Zekerîyyâ el-Ensârî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 44/212-215; Yusuf Ataev, *Zekerîyya el-Ensari'nin Fethu'l-Vehhab Bi Şerhî Menheci't-Tullâb Adlı Kitabının Kitabü'l-Büyû'dan Kitabü'l-Ferâiz'e Kadar Olan Kısımın Tahkiki*, (FSM Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 7-17.

2-Eserin kütüphane kaydı⁴⁹⁵

Tablo 4.7. Tek Nüsha

Kütüphanesi	Diyanet İş. Baş.	Satır sayısı	15
Demirbaş numarası	005078		
Yer numarası	297.17 iSC	Cilt sayısı	1
Yazı dili	Arapça	Varak	30
Yazı hat çeşidi	Nesih/Mensur	Mecmuada yeri	Risale:
Ebadı	210x140mm, 150x90mm.	Varak	

3-Eserin başı

بسم الله، قال شيخ الاسلام والمسلمين زين الملة والدين ابو يحيى زكريا الانصارى الشافعي...وبعد: فان المقدمة المنظومة
الخير محمد ابن الجزري...لما عنتى بها ذوي في تجويد القرآن للشيخ الامام والحبر الهمام شيخ الإسلام حافظ عصره ابي
الجد والاجتهاد وكانت محتاجة إلى بيان المراد وحوت مع صغر الحجم وحسن الاختصار مالم يحوه في هذا الفن كثير من
الكتب الكبار...وسميته الدقائق المحكمة في شرح المقدمة...⁴⁹⁶

3-Eserin muhtevası ve yöntemi

İbnü'l-Cezerî'nin *el-Mukaddime* adlı eserine yazılan en önemli şerhlerden biri de şüphesiz Zekeriyâ el-Ensârî'nin yazdığı şerhtir.

Eserde müellif İbnü'l-Cezerî'nin zamanının büyük âlimi, hâfızı ve faziletli bir şahsı olduğuna dair methiyelerden sonra eserin hacminin küçük ancak muhtevasının zengin olduğu beyan edilmiş, sonrasında eserin sebep-i telifi açıklanmış ve eserin *ed-Dekâ'iku'l-muhkeme fî Şerhi'l-Mukaddime* şeklinde adlandırıldığı zikredilmiştir. Eserin önemli bir tarafı yeri geldiğinde manzum metindeki kelimelerin tek tek izah edilmesidir.⁴⁹⁷

Nüshada istinsah tarihi bulunmamaktadır. Eserin müstensihi eserin sonunda Muhammed et-Tâî el-Hanefî olarak kayıtlıdır.

Eserin kütüphanedeki nüshalarında manzum metin kırmızı mürekkeple yazılmış, böylece ana metinden tefriki sağlanmıştır. Arap aleminde eserin çeşitli neşirleri yapılmıştır.

⁴⁹⁵ Eserin kütüphanede üç nüshası olup bunların istinsâh tarihleri belli değildir. Tarihi eski olduğunu düşünülen nüsha buraya kaydedilmiştir. Diğerleri 006552-I, 006806-II demirbaş no ile kayıtlıdır.

⁴⁹⁶ Zekeriyâ el-Ensârî, *ed-Dekâ'iku'l-muhkeme fî Şerhi'l-Mukaddime* (Ankara: DİB Kütüphanesi, Yazma Eserler, 005078), 1b.

⁴⁹⁷ el-Ensârî, *ed-Dekâ'iku'l-muhkeme*, (Yazma Eserler, 005078), 1b; el-Ensârî, *ed-Dekâ'iku'l-muhkeme*, (Yazma Eserler, 006552-I), 1b-36b.

5-Eserin sonu

والحمد لله لها ختام ثم الصلاة بعد والسلام: اي بعد حمد الله والصلاة والسلام على سيدنا محمد وآله وصحبه الاطهار ختام لها ايضا كما ان ذلك ابتدا لها كما مر، وفي نسخة بعد والسلام على النبي المصطفى وآله، وصحبه وتابعي منواله، والحمد لله وسلام على عباده الذين اصطفى، كتبها بايده الفقير محمد الطائي الحنفي حامدا ومصليا و الحمد لله.⁴⁹⁸

4.2.4. el-Fevâidü's-sırriyye fî Şerhı'l-Mukaddimeti'l-Cezeriyye

1-Eserin müellifi

Eserin müellifi, Ebû Abdillâh Radıyyüddîn Muhammed b. İbrâhîm b. Yusuf el-Halebî el-Hanefî'dir (ö. 971/1563). el-Halebî, Halep'te 908/1502 tarihinde doğmuştur. Radıyyüddîn İbnü'l-Hanbelî nisbesiyle bilinir. Aile büyükleri, baba ve dedesi Hanbelî mezhebine mensup olduğu halde kendisinin Hanefî mezhebine mensup olduğu bilinmektedir. *Sicill-i Osmânî* müellifi Mehmed Süreyya Bey'in Radıyyüddîn el-Halebî'yi İbrahim el-Halebî'nin oğlu olarak kaydetmesinin doğru olmadığı belirtilmiştir.⁴⁹⁹ O, ilk ilmî tahsilini babasından elde etmiş; sonrasında Abdurrahmân b. Fahrūnissâ ve Şihâbüddîn Ahmed el-Hindî'den Arap grameriyle alakalı bazı eserleri okumuş; Burhânüddîn İbrâhîm el-İmâdî'den ise farklı ilim dallarında eğitim görmüştür. O, belâğati Halepli Muhammed er-Rasûlî'den okumuş; Muhammed b. Şa'bân ed-Feyrûtî'den de hadis ilmini okuyup icâzet almıştır. el-Halebî, astronomi ve hesap ilmi alanlarında da ilmi tahsil görmüş; 954/1547 yılında hac yolculuğundan sonra da Dımaşk'a kalıcı olarak yerleşmiştir. Önemli talebeleri arasında Şeyhülislâm Mahmûd el-Belyûnî, Şeyhülislâm Kadı Muhibbüddîn Muhammed b. Eyyûb ed-Dımaşkî, Şeyh Şemsüddîn el-Esedî ve Şeyhülislâm Şemsüddîn İbnü'l-Minkâr gibi zevât yer almaktadır. el-Halebî, baş müderris olduktan sonra kalan ömrünü talebelere ders vermek ve eser telif etmekle geçirmiştir. İyi bir şair olduğu belirtilen İbnü'l-Hanbelî'nin yetmişden fazla eseri olduğu kayıtlarda geçmektedir. Radıyyüddîn İbnü'l-Hanbelî hicrî 13 Cemâziyelevvel 971/1653'te Halep'te vefat etmiştir.⁵⁰⁰

2-Eserin kütüphane kaydı

⁴⁹⁸ el-Ensârî, *ed-Dekâ'iku'l-muhkeme*, (Yazma Eserler, 005078), 30b.

⁴⁹⁹ Cevat İzgi, "İbnü'l-Hanbelî, Radıyyüddîn", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 21/68.

⁵⁰⁰ İzgi, "İbnü'l-Hanbelî", 21/68-69; İbnü'l-Hanbelî, *el-Fevâidü's-sırriyye fî Şerhı'l-Cezeriyye*, thk. Sâre Hammâde Sâlim (Şam: Merkezü Zeyd b. Sâbit, 1. Baskı, 2012), 29-50.

Tablo 4.8. Tek Nüsha

Kütüphanesi	Diyanet İş. Baş.	Satır sayısı	17
Demirbaş numarası	005354		
Yer numarası	297.17 iSC	Cilt sayısı	1
Yazı dili	Arapça	Varak	80
Yazı hat çeşidi	Nesih/Mensur	Mecmuada yeri	Risale:
Ebadı	210x140mm, 150x90mm.	Varak	

Nüşanın 1a varağında eser ve müellif ismi kaydedilmiştir. Yine 1a varağında altta okunamayan bir mühür vardır. Eserin ana metni siyah, şerh edilen manzum metin de kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Eserin müstensihî bilinmemektedir. İstinsâh tarihi ise hicrî 24 Cemaziyelâhir 995/1587'dir.

3-Eserin başı

بسم الله، الحمد لله الذي انزل الكتاب مجودا ذا بلاغه وخاطب بلذيق الخطاب... اما بعد فيقول فقير لطف الله الحنفى محمد
التاذ في الحلبي الحنفى منحه الله شفاعه الكتاب...⁵⁰¹

4-Eserin muhtevası ve yöntemi

Eser 15. asır Osmanlı dönemi âlimlerinden yetmişten fazla Arapça eser veren Radiyyüddîn İbnü'l-Hanbelî tarafından İbnü'l-Cezerînin *Mukaddime* diye bilinen manzum tecvid eserine yazılmış şerh'tir. Müellif eseri bazen bir beyit bazen de birkaç beyit bir arada olacak şekilde şerh etmiş; bu esnada bâb başlıkları zikredilmemiş sadece manzum metinler sırasıyla şerh edilmiştir.

Müellif, mukaddime kısmında kendi adını ve eserin adını zikredip manzum eser sahibi İbnü'l-Cezerî'den övgüyle bahsetmiştir. *Mukaddimetü'l-Cezerî* metnini hangi hocalardan nasıl okuduğunu zikrettikten sonra besmele ve hamdele bahislerine de değinen müellif bu konuda varid olan rivâyetleri dile getirip besmelenin hakiki hamdelenin ise ibtidâ ederken izâfî olduğunu zikretmiştir. Sonrasında eserde bazı rivâyetler zikredilip ulemâ nezdinde besmele ile başlamanın hamd ile başlamadan önde geldiği vurgulanmıştır.⁵⁰² O, manzum metnin mukaddime kısmını kelimelerin lügavî ve nahvî bilgilerini zikrederek şerh etmiştir.⁵⁰³ O, diğer bölümleri direk konuya girip şerh ederken bu alandaki önemli kişilerin görüşlerini de

⁵⁰¹ Radiyyüddîn İbnü'l-Hanbelî, *el-Fevâidü's-sirriyye fî Şerhi'l-Mukaddimetü'l-Cezeriyye*, (Ankara: DİB Kütüphanesi, Yazma Eserler, 005354), 1b.

⁵⁰² İbnü'l-Hanbelî, *el-Fevâidü's-sirriyye* (Yazma Eserler, 005354), 1b-3b.

⁵⁰³ İbnü'l-Hanbelî, *el-Fevâidü's-sirriyye* (Yazma Eserler, 005354), 3b-14a.

aktarmıştır. Eserde genellikle her beytin başında (قال), (بقوله) lafızlarıyla manzum metin sahibinin sözüne vurgu yapılmıştır. Müellif eseri “والحمد لله لها ختام ثم الصلاة بعد والسلام” 107. beyitle bitirmiştir.⁵⁰⁴

Eserin Arap aleminde birkaç şerhi vardır. Bunlardan önemlisi Ğânim Kaddûrî'nin de takdimde bulunduğu eserdir. Eser Sâhire Hammâde Sâlim tarafından 2012'de tahkik edilerek neşredilmiştir. Diyanet Kütüphanesi'nde bir nüshası olan eserin Türkiye Yazma Eserler Kurumu Veritabanı'na kayıtlı 24 kütüphanede ve yurtdışı yazma eser kütüphanelerinde yazmaları mevcuttur.

5-Eserin sonu

Eserin 80b varağında ferağ kaydı vardır. Burada *Mukaddime*'nin son 107. beyti zikredilip 11 satırlık bir açıklama ve rivayet aktarıldıktan sonra şerh bitirilmiş; ferağ kısmı bu 11 satırdan sonra başlamıştır. Ferağ kaydının sağ tarafında eserin mukabele edildiği yazılıdır. Yine aynı tarafta bir şiir hemen altında dua vardır. Sol kısımda ise (الشيخ الإمام علامة) kelimeleriyle başlayan ve metni tam anlaşılmayan bir açıklama vardır.

4.2.5. Şerhu Mukaddimetü'l-Cezeriyye

1-Eserin Müellifi

Eserin müellifi, Alâüddîn Alî b. Muhammed b. Nâsırüddîn et-Trablusî ed-Dımaşkî'dir (ö. 1032/1622). O, kırâat ferâiz, hesap, fıkıh ve diğer ilimlerde âlim olup Dımaşk şeyhulkurrâlarındandır. Ayrıca o, zamanının Hanefî âlimlerinin önde gelenlerindendir. et-Trablusî, Dımaşk'ta Emevî Camii'nde imamlık yapmış; yine o, bu camide ilim tahsil etmiştir. et-Trablusî, Dımaşk'ta doğmuş burada vefat etmiştir.

et-Trablusî'nin telif ettiği eserler şöyledir: Ferâiz alanında *Mülteka'l-ebhur* adlı eserin şerhi *Sekbü'l-enhar*; İbnü'l-Cezerî'nin *Mukaddimesi*'ne şerhi olan *el-Mukaddimetü'l-A'lâiyye*; on kırâatle alakalı eseri 625 beyitlik *el-Elğâzu'l-a'lâiyye*. Alâüddîn et-Trablusî Cuma günü hicrî 13 Cemâziyelâhir 1032/1622 tarihinde vefat etmiştir.⁵⁰⁵

2-Eserin kütüphane kaydı

⁵⁰⁴ İbnü'l-Hanbelî, *el-Fevâidü's-sirriyye* (Yazma Eserler, 005354), 14a-80b.

⁵⁰⁵ ez-Ziriklî, *el-A'lâm*, 5/13; Muhammed Emin b. Fadlullah el-Muhibbî, *Hülâsatü'l-eser fi a'yâni'l-karni'l-hâdî 'aşer* (Beyrut: Dâr-u Sadr, 4 cilt), 3/186-187.

Tablo 4.9. Nüsha 1

Kütüphanesi	Diyanet İş. Baş.	Satır sayısı	21
Demirbaş numarası	003512-III		
Yer numarası	297.17 iSC	Cilt sayısı	
Yazı dili	Arapça	Varak	
Yazı hat çeşidi	Nestalik/Mensur	Mecmuada yeri	Risale: 3
Ebadı	240x180mm, 190x120mm.	Varak	47a-65b.

Tablo 4.10. Nüsha 2

Kütüphanesi	Diyanet İş. Baş.	Satır sayısı	20
Demirbaş numarası	004975-XIII		
Yer numarası	297.17 iSC	Cilt sayısı	
Yazı dili	Arapça	Varak	
Yazı hat çeşidi	Talik/Mensur	Mecmuada yeri	Risale: 13
Ebadı	220x150mm, 140x70mm.	Varak	194b-216b.

3-Eserin başı

بسم الله، الحمد لله رب العالمين والصلوة والسلام علي خير البرية، محمد وآله و صحبه أجمعين، قال الشيخ...محمد
الجزري الشافعي رحمه الله تعالى يقول راجي عفو رب سامع محمد ابن الجزري الشافعي الرجاء هو الطمع فيما يمكن
حصوله...⁵⁰⁶

4-Eserin muhtevası ve yöntemi

Eser İbnü'l-Cezeri'nin Mukaddime adlı manzum eseri üzerine yazılmış bir şerhtir. Müellif kısa izahlarla manzum metni şerh etmiştir. Eser şerh edilirken sade ve anlaşılır bir dil kullanılmıştır.

5-Eserin sonu

وآله وصحبه الاطهار، أي قول الحمد ختام التقديم والختام ما يختم به الشيء، ثم الصلاة علي النبي صلي الله عليه وسلم
بعد الحمد الله والسلام. كتبت كتابي بخط جميل، وعمر قصير، وعجز طويل، ولكن أخاف إذا جاء الموت يوما سيباع كتابي
بشيء قليل.⁵⁰⁷

4.2.6. el-Minehu'l-fikriyye bi-Şerh'l-Mukaddimeti'l-Cezeriyye

1-Eserin müellifi

⁵⁰⁶ Alâüddîn Alî b. Muhammed b. Nâsirüddîn et-Trablusî, *Şerhu Mukaddimeti'l-Cezeriyye* (Ankara: DİB Kütüphanesi, Yazma Eserler, 003512-III), 47a.

⁵⁰⁷ Alâüddîn et-Trablusî, *Şerhu Mukaddimeti'l-Cezeriyye* (Yazma Eserler, 003512-III), 65b.

Eserin müellifi, Ebü'l-Hasen Nûruddîn Ali b. Sultan Muhammed el-Kârî el-Herevî'dir (ö. 1014/1605). el-Herevî, Herat doğumlu olup eğitim hayatına burada başlamış; daha sonra Mekke'ye gidip oraya yerleşmiştir. Burada İbn Hacer el-Heysemî, Allâme Kutbüddîn el-Mekkî ve Muttakî el-Hindî gibi önemli âlimlerden ders okumuştur. O, akaid, kelam, kırâat, tefsir, fıkıh, hadis, tasavvuf, tarih, dil ve edebiyat gibi ilimlerde hâzik bir allâme olup bu ilimlerde devrinin önde gelen âlimlerinden addedilmiştir. Kırâat ilmindeki mahareti sebebiyle Molla Ali el-Kârî diye şöhret bulmuştur. Aynı zamanda hattat olan Ali el-Kârî nesih ve sülüs hattında mahirdir. Onun kenarına tefsir notları düştüğü Mushaflar yazdığı ve geçimini bunlarla sağladığı belirtilmiş; İslâmî ilimlerin her dalında 180'e yakın eser telif ettiği aktarılmıştır. el-Herevî, Mekke'de 1014/1605 tarihinde vefat etmiştir.⁵⁰⁸

2-Eserin kütüphane kaydı

Tablo 4.11. Nüsha 1

Kütüphanesi	Diyanet İş. Baş.	Satır sayısı	21
Demirbaş numarası	000775-I		
Yer numarası	297.17 iSC	Cilt sayısı	
Yazı dili	Arapça	Varak	
Yazı hat çeşidi	Nesih/Mensur	Mecmuada yeri	Risale: 1
Ebadı	210x140mm, 150x80mm.	Varak	1b-109b.

Tablo 4.12. Nüsha 2

Kütüphanesi	Diyanet İş. Baş.	Satır sayısı	19
Demirbaş numarası	006553-III		
Yer numarası	297.17 iSC	Cilt sayısı	
Yazı dili	Arapça	Varak	
Yazı hat çeşidi	Nesih/Mensur	Mecmuada yeri	Risale: 3
Ebadı	205x150mm, 150x90mm.	Varak	64b-177a.

Tablo 4.13. Nüsha 3

Kütüphanesi	Diyanet İş. Baş.	Satır sayısı	29
Demirbaş numarası	005933-II		
Yer numarası	297.17 iSC	Cilt sayısı	
Yazı dili	Arapça	Varak	
Yazı hat çeşidi	Nesih/Mensur	Mecmuada yeri	Risale: 2
Ebadı	220x160mm, 150x70mm.	Varak	57b-111b.

⁵⁰⁸ Ahmet Özel, "Ali el-Kârî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1989), 2/403-405; el-Muhibbî, *Hülâsatü'l-eser*, 3/185-186; ez-Ziriklî, *el-A'lâm*, 5/12-13.

3-Eserin başı

بسم الله ، الحمد لله الذي أودع جواهر المعاني الضيائية في قوالب زواهر المباني من الحروف الهجائية وأبدع المكونات لظهور حقيقة ذاته العلية...أما بعد: فيقول الملتجي إلى حرم ربه الباري، علي بن سلطان محمد القاري...⁵⁰⁹

4-Eserin muhtevası ve yöntemi

Eser, İbnü'l-Cezerî'nin *Mukaddimetü'l-Cezerî* adlı eserine yazılan önemli şerhlerdendir. Mukaddime kısmında salât ve selâmdan sonra müellif, kendi adını zikrettikten sonra şerh edilen manzum eserin sahibi İbnü'l-Cezerî'den övgüyle bahsedip eserin daha önce geniş ve kâmil bir şerhini görmediğini belirtmiştir. Eseri şerh ederken gerektiği kadar geniş ve mutedil olacak kadar kısa ve öz şekilde yapacağını belirten el-Herevî, Allah'tan muvaffakiyet dileği ile şerhe başlamıştır. Eserin lügat ve ıstılah manaları açısından her bir beyti genişçe açıklanmıştır. Eser en geniş *Mukaddime* şerhlerinden olup en çok itibar edilen *Mukaddime* şerhlerinin başında gelir. Eserle alakalı birçok tahkik ve çalışma yapılmış olup eserin yazma eser kütüphanelerinde çok sayıda nüshası vardır.

5. Eserin sonu

قد تم الكتاب بعون الله الملك الوهاب وحسن توفيقه عن يد أضعف العباد وأوجههم إلي رحمة ربه الغفار سليمان بن محمد غفر الله تعالى له ولوالديه ولجميع المؤمنين آمين يا مجيب دعوات المضطرين، سنة: سبع وثمانين و الف، وسلام علي المرسلين والحمد لله رب العالمين.⁵¹⁰

⁵⁰⁹ Ebü'l-Hasen Nûruddîn Alî b. Sultân Muhammed el-Kârî, *el-Minehu'l-fikriyye bi-Şerhi'l-Mukaddimeti'l-Cezeriyye* (Ankara: DİB Kütüphanesi, Yazma Eserler, 006553-III), 64b.

⁵¹⁰ Alî b. Sultân Muhammed el-Kârî, *el-Minehu'l-fikriyye* (Yazma Eserler, 006553-III), 177a.

5. SONUÇ

Kur'an-ı Kerim'in kırâatlerini bilmek ve lafzını tecvidle okumak iki yolla sağlanmıştır. Bunlar; semâ ve arz yolları ile fem-i muhsi'nden alınan bilgilerin kitabî olarak kaydedilip sonraki nesillere ulaştırılmasıdır. Bu ilimler için fem-i muhsin önemlidir. Ancak zamanla ilmin zayıflayıp insanın nisyân ile mâlûl olduğu hakikati de göz önüne alındığında Kur'an ilimlerinin tedvin edilmesi ve eserlere kaydedilmesi elzem olmuş, âlimler de bu bilinçle ilimleri kitaplara kaydetmişlerdir. Bu bağlamda kırâat ve tecvid ilminde tartışma konusu olan meseleler ehlince tedvin edilmiştir. Bugün bu mevzuların kitaplardan bugüne arz edilmesi meselelerin çözümü noktasında daha da kolaylık sağlayacaktır. Bu itibarla kütüphanelerde bulunan fennî ve şer'î ilimlere ait el yazma eserlerin ortaya çıkarılması, tahkik edilmesi ve üzerine çeşitli çalışmaların yapılması çok mühimdir. Bu eserlere ulaşımında katalog çalışmaları ile mümkün olduğundan doğru, anlaşılabilir, ortak terminolojisi olan bir standart katalog sistemi oluşturmak ve eserleri alanlarına göre incelemek önem arz etmektedir.

Bu çalışmada bahsi geçen mantıkla Diyanet Kütüphanesi'ndeki kırâat ve tecvid yazmaları incelenmiştir. Eserler dönemsel olarak daha çok Osmanlı Devleti dönemi el yazmalar olup Ebû Amr ve Mekkî b. Ebî Tâlib'e ait yazma eserler ise Osmanlı kuruluşu öncesi ve kuruluş sonrasındaki devirlere aittir. Kütüphanede Osmanlı'nın ilk zamanlarında yazılan birkaç el yazma nüshası haricinde eserlerin çoğunluğunun İbnü'l-Cezerî'nin 1496 yılından sonra Bursa'ya gelmesiyle başlayan kırâat ilmi çalışmalarının sonucu ele alındığı görülmekte; ayrıca bunların az bir kısmının kuruluş devri sonrasına ait olup çoğunluğunun ise 1650-1900 arasında istinsah edildiği dikkat çekmektedir. Burada göze çarpan bir diğer husus, 1650 öncesi eserlerin daha ziyade telif sonrasındakilerin de istinsah üzere olduğudur.

Kütüphanede altmıştan fazla eser incelenmiştir. Bunlardan kırâat ilmiyle alakalı olanlar 27, tecvid ilmiyle ilgililer ise 35 tanedir. Yine müellifi bilinen eserlerden 12'si yedi ve on kırâat, 6'sı bazı kırâat konuları üzerine olup, 3'ü de manzum şekilde kaleme alınmışlardır. Müellifi bilinmeyen kırâat eserleri ise 6 tanedir.

Tecvid bölümünde müellifi bilinen Arapça eserler 15; Osmanlı Türkçesiyle yazılmış olanlar ise 7 tanedir. Tecvidle ilgili manzum eserler de 3 tanedir. Yine şerh ve haşiye eserler kısmında 10, dâd harfiyle alakalı da 9 adet risâle ele alınmıştır.

Kütüphanedeki eserler incelenirken şu tespitlere varılmıştır. Eserlerin kataloglanması genelde doğru yapılmış ise de bu hususta bazı hatalar yapılmıştır. Örneğin eserlerden bazılarının

müellif ismi ve eser adı doğru şekilde yazılmamıştır. Bunlar tez içinde belirtilmiştir. Yine eserlerin varak sayısı, başının ve sonunun varak numaraları bazen hatalı verilmiştir. Konuyla ilgili bir başka sorun eserlerin sayfaların iki türlü numaralandırılmasıdır. Ayrıca eserlerin başı ve sonunun, ferağ kaydının, bazen muhtevasının, telif tarihi veya yerinin, istinsah tarihinin yanlış bir şekilde verildiği de olmuştur. Çalışma esnasında bu türden yanlışları metin içinde, tablolarda ya da dipnotlarda düzeltme yoluna gidilmiştir. Bazen de farklı konudaki bir eser kırâat veya tecvid eseri olarak kaydedilebilmiştir. Bunlara da yer yer değinilmiştir.

Bu ve benzeri hatalar olmakla beraber diğer kütüphane kataloglarıyla kıyaslandığında Diyanet Kütüphanesi yazma eserler katalog çalışmasının diğerlerinden daha verimli olduğu görülmüştür. Çalışmanın alanı gereği Türkiye'deki diğer yazma eser kütüphanelerine de zaman zaman eser araştırmaları için müracaat edildiğinde karşılaşılan problemleri aşağıda kısaca zikredip, ortak bir katalog ve yazma eser rehberi olması adına bazı öneriler söz konusu olacaktır. Buna göre el yazma eserlerin farklı yerlerde olmasından kaynaklanan problemi eserleri bir merkezde toplayarak ya da bu zor olsa da en azından dijital kopyaları tek merkezden yöneterek bu eserlere ulaşım kolaylığının sağlanması elzemdir. Dolayısıyla Türkiye kütüphaneciliği ve yazma eser kataloglama işlemlerinin dünya standartlarına uyumunun sağlanması önemlidir. Şöyle ki yapılan kataloglama çalışmalarında her kurumun farklı nitelemesi ve sınıflandırmasının yanı sıra terminolojisinin birbirinden farklı olması, eserlere ulaşım sorununu ortaya çıkarmaktadır. Bu türden temel problemler çözülüp tek merkezden dijital erişimle dünya kataloglama standartlarına ulaşılması, dünya el yazma eserleri zengini Türkiye açısından çok önemlidir. Burada şuna da değinmek gerekir ki özellikle eser ve müellif isimlerinde klasik sınıflama yerine bir standart bulunmalıdır. Aksi hâlde doğru yazılmayan ve doğru isimlendirilmeyen eser ve müellif ismi portallarda gözükmemektedir. Bu problemin aşılması için Arapça, Farsça ve Osmanlı Türkçesi'yle yazılan eser ve müellif isimlerinde standart bir giriş yapılmasının yanı sıra ortak bir terminolojinin yakalanması önemlidir.

Tarihe ve kültüre ulaşımın en kolay yollarından birisi de yazmalardır. Bazen bir küçük not bile ilmi bir bilgiyi, tarihi bir gerçeği veya olayı değiştirebilmektedir. O yüzden bu kıymetli yazma eserlere ulaşıp, bu ilim güneşi kültür hazinesinden bugüne ışık tutulursa geleceğimiz ve gençlerimiz için büyük bir ufuk olacaktır. Tüm yazma eser kütüphaneleri ve çalıştığımız bu kütüphanenin kültür varlıklarını ortaya çıkarma ve Dünya'ya sunma adına ilmi çalışma yapan her ilim yolcusunu davet ediyoruz.

KAYNAKÇA

- Abdurrahmân b. Abdillâh Karabâşî. *Karabaş Tecvidi*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi, Yazma Eserler, 003547.
- Abdurrahmân b. Abdillâh Karabâşî. *Karabaş Tecvidi*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi, Yazma Eserler, 005933-IV.
- Açıkbaş Mahmud Efendi. “*Güzîde-i tecvîd*”. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Bağışlar Koleksiyonu (no:3436), (Eser kaydı:347361)3a.
- Alaa Adil Ajeel Alithawi. *Dirâse ve ta’rîfu mahtûtatı “Dürri’l-Efkâr li Muhammed el-Avfi”*. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018.
- Akakuş, Recep. “Kıraat İlminde İcâzet Geleneği, Reisü’l-Kurralık Makamının Kurumsallaşması ve İşlevi”. *Uluslararası Kıraat Sempozyumu*. ed. M. Emin Özafşar vd. 1/501-543. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Vakfı Yayınları, 2015.
- Akakuş, Recep. *Tarihsel Boyutuyla Kur’an-ı Kerim Öğretimi ve Reisü’l-Kurrâlık*. İstanbul: Kayihan Yayınları, 2008.
- Akaslan, Yaşar. “Bir İlmi Kıraat Klasîği, Tayyibetü’n-Neşr fi’l-kırâ’âtî’l-‘aşr”. *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 17/3 (2017). 277-310.
- Akdemir, Mustafa Atilla. *Hâmid. b. Abdulfettah el-Pâluvî’nin Hayatı, İlmi Şahsiyeti, Eserleri ve Zübdetü’l-‘İrfân Adlı Eserinin Metodolojik Tanıtımı ve Tahkiki*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1999.
- Akpınar, Cemil. “Hatîb-i Ayasofya”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 16/451-452. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.
- Altıkulkaç, Tayyar. “el-Benna Ahmed b. Muhammed”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 5/457-458. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.
- Altıkulaç, Tayyar. “Ebû Amr b. Alâ” *TDV İslam Ansiklopedisi*. 10/94-96. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- Altıkulaç, Tayyar. “İbnü’l-Cezerî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 20/551-557. Ankara: TDV Yayınları, 1999.
- Altıkulaç, Tayyar. “Mekkî b. Ebî Tâlib”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 28/575. Ankara: TDV Yayınları, 2003.
- Altıkulaç, Tayyar. “Sehâvî Alemüddîn”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 36/311-313. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.
- Akyüz, Abdullah. *Osmanlı Kıraat Alimleri*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017.

- Altınışık, Kezban. *Nakşibendî-i Atik Dergâhı ve Açıkbâş Mahmud Efendi*. Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2006.
- Arslan, Ahmet Turan. *İmam Birgivi. Hayatı Eserleri ve Arapça Tedrisatındaki Yeri*. İstanbul: Seha Yayınları, 1992.
- Ataev, Yusuf. *Zekeriyya el-Ensari'nin Fethu'l-Vehhab Bişerhi Menheci't-Tullâb Adlı Kitabının Kitabı'l-Bûyû 'dan Kitabı'l-Ferâiz'e Kadar Olan Kısımın Tahkiki*. İstanbul: FSM Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Atik, M. Kemal. "Bakarî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 4/529. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.
- Atik, M. Kemal "Ca'beri". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 6/527-528. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.
- Avfî, Muhammed b. Ahmed el-. *el-Cevâhiru'l-mükellele li-men râme et-turuka'l-mükemmele*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi, Yazma Eserler, 006550.
- Avfî, Muhammed b. Ahmed el-. *et-Teshîl ve şifâü'l-'alîl*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Bağışlar, 03220.
- Ayan, Hidayet. *Muhammed b. Ahmed el-Avfî'nin Hayatı Eserleri ve Kırâat İlmine Katkıları*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2023.
- Ayiş, Mehmet Şirin. *Muhammed b. Hasan es-Semennûdî'nin Hayatı Eserleri ve Tarikat Âdâbı ile İlgili Görüşleri*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Üniversitesi, Doktora Tezi, 2014.
- Bağdatlı, İsmail Paşa, Babanzâde. *Hediyyetü'l-'ârifîn esmâü'l-müellifîn ve âsârü'l-müsannifîn*. 2 Cilt. İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, 1951. (Tıpkı basım, Dâr-u İhyâi't-Türâsi'l-'Arabî, Beyrût, ts..)
- Bakarî, Şemsüddîn İsmâil el-. *Gunyetü't-tâlibîn ve münyetü'r-râğıbîn*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi, Yazma Eserler, 002319-VII.
- Bakarî, Muhammed İsmâil el-. *el-Kavâ'idü'l-mukarrara fi'l-fevâ'idü'l-muharrara*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi, Yazma Eserler, 002319-VIII.
- Başal, Abdulhalim-Önen, Ömer. "Kur'an Tilavetinde Karşılaşılan Yaygın Hatalar: Sâdık b. Yûsuf Halîfe ve Risâle fi't-tecvîd (Risâle fi tashîhi'l-galâtat fi'l-kırâ'ât) İsimli Eserinin Tahkik ve İncelemesi". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Dergisi*. 31/1 (Haziran 2022). 115-156.
- Birişık, Abdulhamit. "en-Neşr". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 33/19-20. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.
- Bursalı, Bursalı Mehmed Tahir. *Osmanlı Müellifleri*. 3 cilt. İstanbul: Matbaa-i 'Âmire, 1333/1914, Yeniden Basım Âsitâne Yayınevi, Üsküdar.

- Ca'berî, Burhânüddîn Ebû İshâk İbrâhîm b. Ömer b. İbrâhîm b. Halîl el-. *Kenzü'l-me'ânî fî Şerhi Hirzi'l-emânî*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi, Yazma Eserler, 000763.
- Ca'berî, Burhânüddîn el-. *Kenzü'l-me'ânî fî Şerhi Hirzi'l-emânî*". Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi, Yazma Eserler, 000781.
- Çabuk, Hasan Hüseyin. *Mekkî b. Ebî Tâlib ve er-Ri'âye li-Tecvîdi'l-Kırâ'e ve Tahkiki Lafzi't-Tilâve*. Batman: Batman Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans, 2023.
- Çakır, Mesut. *İmam Birgivi'nin Kitâbü'l-îmân Adlı Eserinin Tahkik ve Tahlili*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2018.
- Çelebi Katip. *Keşfü'z-Zünûn an Esâmi'l-Kütüb ve'l-Fünûn*. Neşre Hazırlayanlar: Şerafettin Yaltkaya, Kilisli Rifat Bilge. 4 cilt. 2/1118. Ankara: Maarif Vekilliği "Milli Eğitim Bakanlığı" Matbaası, 1941.
- Çelik, Nizamettin. "Seyyid Hâmid b. el-Hâc Abdülfettâh el-Paluvî ve Kırâat İlmindeki Konumu". *Diyanet İlmi Dergi* 57/3 (Eylül 2021), 725-748.
- Çetin, Abdurrahman. "Dânî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 8/459-461. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.
- Çetin, Abdurrahman. "Ebû Amr ed-Dânî ve Kırâat İlmindeki Yeri". *Uludağ İlahiyat Dergisi*. 3/1 (1991). 13-17.
- Çetin, Abdurrahman. "Şâtîbî, Kâsım b. Firrûh". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 38/376-377. İstanbul: TDV yayınları, 2010.
- Çetin, Abdurrahman. "et Teysîr". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 41/57. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- Çollak, Fatih. *Kırâat İminde İmam Şâtîbî ve eş-Şâtîbiyye*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1991.
- Dânî, Ebû Amr Osman b. Sa'îd b. Osman ed-. *Kitabü't-Teysîr fî'l-kırâ'âti's-seb'a*. Ankara: DİB Kütüphanesi, Yazma Eserler, 000783.
- Dehmane, el-Havedh. *Yûsuf Efendizâde Abdullah Hilmi Efendi'nin "Necâhü'l-kârî li-Sahîhi'l-Buhârî" Adlı Eserinin Tahkiki (İlk Yüz Varak)*. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017.
- Dimyâtî, Ahmed b. Muhammed el-Bennâ ed-. *İthâfu fuzalâi'l-beşer bi'l-kırâ'âti'l-erba'ate aşer*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi, Yazma Eserler, 002356.
- Dimyâtî, Ahmed b. Muhammed el-Bennâ ed-. *İthâfu fudalâi'l-beşer bi'l-kırâ'âti'l-erba'ate aşer*. nşr ve thk. Şa'bân Muhammed İsmâil. Beyrut, Âlemü'l-Kütüb, 1987.

- Dıġıroġlu, Filiz. “Teddîk-i Mesâhif ve Müellefât-ı Şer’iyye Meclisi Kütüphanesi’ndeki Mushaflar”. *Din ve Hayat: İstanbul Müftülüğü Dergisi*, 34 (2018), 150-155.
- Dokgöz, Fatih. *Muhammed b. Ebî Bekir el-Mar’aşî ve Cühdü’l-Mukill Adlı Eserinin Tecvid İlmindeki Yeri*. Konya: Necmeddin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018.
- Durmuş, Dr. Ali. *Akhisarlı Bir Osmanlı Âlimi Ahmed-i Rûmî ve Akâid Risâlesi*. Ankara: İKSAD Yayınevi, 2022.
- Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed el-Mevsîlî. *Kenzü’l-meânî fî Şerhî Hirzi’l-emânî*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi, Yazma Eserler, 000780.
- Ebû Amr b. ‘Alâ. *el-İdğamü’l-kebîr fî’l-Kur’ânî’l-Kerîm*. thk. Abdülkerim Muhammed Hüseyin. Kuveyt: Yazma Eserler Merkezi ve Kültür Vesikaları Yayınları, 2009.
- Ebû Amr b. ‘Alâ. *Kitâbü İdğamü’l-kebîr*. thk. eş-Şeyh Enes b. Muhammed Hasan Mühra. nşr. Muhammed Ali Beydûn. Beyrut: Dâru’l-Kütübî’l-‘İlmiyye, 2003.
- Ebû Amr b. ‘Alâ. *Risâle fî İdğami’l-kebîr*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi, Yazma Eserler, 006548-I.
- Ebû Bekir Ahmed el-Cezerî. *el-Havâşî’l-müfhehime fî Şerhi’l-Mukaddimeti’l-Cezeriyye*. Ankara: DİB Kütüphanesi, Yazma Eserler, 000787.
- Ebû Bekir b. Muhammed el-Bursevî. *es-Seyfû’l-meslûl ‘alâ men yünkîru’l-menkûl*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi, Yazma Eserler, 004093-III.
- Ebû’l-Fadl Muhammed Halil b. Ali el-Muradî. *Silkü’l-dürer fî ‘A’yani’l-kur’ânî’s-sânî ‘aşer*. 4 cilt. 3. Baskı. Beyrut: Dâru’l-Beşâiru’l-İslamiyye-Dâru İbn Hazm, 1988.
- Ebû’l-Hasen Alemüddîn es-Sehâvî. *‘Umdetü’l-müfîd ve ‘uddetü’l-mücîd fî ma’rifeti’t-tecvîd*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi, Yazma Eserler, 006484-I.
- Ebû’l-Kâsım Şihâbüddîn İbrahim el-Makdisî. *İbrâzü’l-me’ânî min Hirzi’l-emânî fî’l-kırâ’âtî’s-seb’a*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi, Yazma Eserler, 007391.
- Ebû’s-Salâh Alî Nuruddîn b. Muhsin es-Sa’îdî. “Fetvâ fî mes’eleti’d-dâd”. thk. Leys Kahîr Abdullah el-Hayyânî el-Hîfî. *Mecelletü Câmitü’l-Enbâr li’l-‘Ulûmi’l-İslâmiyye*. 4/13 (Irak/2012), 2862-2894.
- Ebû’s-Salâh Ali b. Muhsin es-Sa’îdî. *Risâle fî hakkı kırâ’âtî’d-dâd*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi, Yazma Eserler, 006553-VII.
- El-Edâi mine’l-mertebeteyn ‘alâ tarîki’l-İslâmbûlî*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi, Yazma Eserler, 007423.
- Ensârî, Zekerîyyâ el-. *ed-Dekâ’iku’l-muhkeme fî Şerhi’l-Mukaddime*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi, Yazma Eserler, 005078.

- Ensârî, Zekerîyyâ el-. *ed-Dekâ'iku'l-muhkeme fî Şerhi'l-Mukaddime*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi, Yazma Eserler, 006552-I.
- Es-Seyyid Muhammed el-Urmevî. *Muhtâr fî 'ilmi't-tecvîdi'l-Kur'âni'l-Mecîd*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi, Yazma Eserler, 001463-III.
- Eş-Şeyh Ahmed er-Rûmî. *Şerhu'd-Dürri'l-yetîm*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi, Yazma Eserler, 002319-II.
- Fevâid-ü tete'allakû bi-cemî'i'l-vücûh fî ba'zi'l-'ayât-i min tarîki's-Şâtıbiyye. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi, Yazma Eserler, 000790-VIII.
- Gökdemir, Ahmet. Ali b. Süleyman el-Mansûrî ve Meşhur Mısır Tariki Kurrâları. İstanbul: Ravza Yay., 2018.
- Gökdemir, Ahmet. “Genel Hatlarıyla Osmanlı Tecvid Eserleri”. *Osmanlı Tecvîd Risâleleri*. ed. Ahmet Gökdemir. 9-24. Ankara: İlahiyat Yay., 2020.
- Gökdemir, Ahmet. “Kıraat Eğitiminde Ali b. Süleyman el-Mansûrî Öncesi Mısır Tarikinin Arka Planı: Biyografik Bir İnceleme”, *Marîfe: Dini Araştırmalar Dergisi* 18/1 (2018), 177-192.
- Gökdemir, Ahmet. “Osmanlı Kıraat Eğitiminde Şâz Kıraatler ve Yûsuf Efendizâde'nin Konuya Dair Tepkisi”. *Marîfe Dini Araştırmalar Dergisi*, 19/1, (2019), 72-80.
- Gökdemir, Ahmet. “Osmanlı'da Dâd Harfî Tartışmaları Bağlamında Ali b. Süleyman el-Mansûrî'nin Yeri”. *Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4/2 (2017), 245-257.
- Gökdemir, Ahmet. “Osmanlı'nın Kayıp İki Tariki: Kabâkîbî ve Mâhir Tarikleri”. *Usûl: İslâm Araştırmaları* 32 (2019), 165-182.
- Hâfizu'l-Kur'ân es-Seyyid Muhammed Efendi. *Risâle fî't-tecvîd*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi, Yazma Eserler, 004745-VI.
- Hamdullah b. Hayruddîn. *Füyûzi'l-itkân fî vücûhi'l-Kur'ân*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi, Yazma Eserler, 005665-III.
- Hamdullah b. Hayruddîn. *Rusûhu'l-lisân fî hurûfi'l-Kur'ân*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi, Yazma Eserler, 006554-III.
- Hâmid b. Abdülfettâh el-Pâluvî. *Zübdetü'l-'irfân fî vücûhi'l-Kur'ân*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi, Yazma Eserler, 004550.
- Hamîtu, Abdilhâdî Abdullah. *Za'imü'l-Medreseti'l-Eseriyye fî'l-kırâ'âti ve Şeyhu Kurrâ-i el-Mağribi ve'l-Meşriki, el-İmâm Ebü'l-Kâsım eş-Şâtîbî: Dirâsetün 'an Kasîdetihî Hirzi'l-emânî fî'l-kırâ'ât*. Riyad: Dâru Edvâu's-Selef, 2005.
- Hatipoğlu, İbrahim. “Süleyman Fâzıl Efendi” *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 38/86-87. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.

- Hayanî, Marwa Saleh Abed el-. *Muhammed el-Ayfi'nin "Muhtasaru'l-makâle fi'l-fethi ve'l-imâle" Adlı Eserinin Tanıtımı ve Tahkiki*. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018.
- Hüseyin eş-Şâmî ed-Dımaşkî. *Tebşiratü'l-mürîd fi kava'idi'd-tecvîd*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi, Yazma Eserler, 006553-V.
- Hüseyin ed-Dımaşkî. "Tebşiratü'l-mürîd fi kavâ'idi'd-tecvîd li's-Şeyh Hüseyin ed-Dımaşkî el-Mukrî". thk. Abdulvehhâb Mustafa Muhammed Ali. *Mecelletü Külliyyetü't-Terbiyetü, Câmi'atü Tanta Mısır*. 45 (2012), 592-671.
- İbnü'l-Cezerî. *ed-Dürre fi kırâ'âtî's-selâseti'l-mütemmîme li'l-'aşere*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi, Yazma Eserler, 006423-II.
- İbnü'l-Cezerî. *Gâyetü'n-nihâye fi esmâ'i ricâli'l-kırâ'ât evla'r-rivâye ve'd-dirâye*. thk. Ebû İbrahim Amr b. Abdillâh. 4 cilt. Kâhire: Dâru'l-Lü'lü', 2017.
- İbnü'l-Cezerî. *Gâyetü'n-nihâye fi tabakâti'l-kurrâ*, thk. Gotthelf Bergstrasser, Otto Pretzl. 2 cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1982.
- İbnü'l-Cezerî. *Mukaddimetü'l-Cezerî fi't-tecvîd*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi, Yazma Eserler, 006552-II.
- İbnü'l-Cezerî. *en Neşr fi'l-kırâ'âtî'l-'aşr*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi, Yazma Eserler, 003104.
- İbnü'l-Cezerî. *Takrîbü'n-Neşr fi'l-kırâ'âtî'l-'aşr*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi, Yazma Eserler, 002776-I.
- İbnü'l-Cezerî. *Takrîbü'n-Neşr fi'l-kırâ'âtî'l-'aşr*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi, Yazma Eserler, 006561.
- İbnü'l-Cezerî. *Tahbîru't-Teysîr fi kırâ'âtî'l-e'immeti'l-'aşere*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi, Yazma Eserler, 003598-I.
- İbnü'l-Cezerî. *Tahbîru't-Teysîr fi kırâ'âtî'l-e'immeti'l-'aşere*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi, Yazma Eserler, 000785.
- İbnü'l-Cezerî. *Tahbîru't-teysîr fi kırâ'âtî'l-e'immeti'l-'aşere*. thk. Ahmed Muhammed Müflih el Kudât, Ürdün/Amman: Dâru'l-Furkân, 2000.
- İbnü'l-Cezerî. *Tayyibetü'n-Neşr fi'l-kırâ'âtî'l-'aşr*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi, Yazma Eserler, 006423-V.
- İbn Gânîm el-Makdisî. *Büğyetü'l-mürtâd li-tashîhi'd-dâd*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi, Yazma Eserler, 004093-II.
- İbnü'l-Kâsîh Muhammed el-'Uzrî. *Kurretü'l-ayn fi'l-fethi ve'l-imâle ve beyne'l-lafzayn*. Ankara: DİB Kütüphanesi, Yazma Eserler, 005665-II.

- İbnü'l-Kâsî Muhammed el 'Uzrî. *Kurratü'l-'ayn fî'l-fethi ve'l-imâle ve beyne'l-lafzayn*. Ankara: DİB Kütüphanesi, Yazma Eserler, 000790-X.
- İbnü'l-Kâsî el 'Uzrî, *Kurretü'l-'ayn fî'l-fethi ve'l-imâle ve beyne'l-lafzayn*. thk. İbrâhim b. Muhammed el-Cürmî. Amman: Dâru 'Ammâr, 2005.
- İmam Birgîvî. *ed-Dürü'l-yetîm fî't-tecvîd*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi, Yazma Eserler, 005760-X.
- Kabîbâtî, Şemsüddîn Muhammed b. Abdîrahmân el-. *Tuhfetü'l-en'âm fî'l-vakfi 'ale'l-hemzi li-Hamza ve Hişâm*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi, Yazma Eserler, 002826-IV.
- Kabîbâtî, Şemsüddîn Muhammed b. Abdîrahmân el-, *Tuhfetü'l-en'âm fî'l-vakfi 'ale'l-hemzi li-Hamza ve Hişâm*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi, Yazma Eserler, 006549-II.
- Kabîbâtî, Şemsüddîn Muhammed b. Abdîrahmân el-. *Tuhfetü'l-en'âm fî'l-vakfi 'ale'l-hemzi li-Hamza ve Hişâm*. thk. Musa b. Mustafa el-'Ubeydân. nşr. en-Nâdi'l-Edebî "Tebük Bölgesi Edebiyat Kulübü". 1. Baskı. Tebük Üniversitesi, 2009.
- Kallek, Cengiz. "İbn Ğânim Nûreddin". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 19/503-504. Ankara: TDV Yayınları, 1999.
- Kara, Ömer. "İbnü'l-Cezerî'nin Hayatı ve Eserleri". *Uluslararası İbnü'l-Cezerî Sempozyumu*. ed. Huriye Martı vd. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Diyanet Vakfı Yayınları. 2021, 1/30.
- Karaçam, İsmail. *Kur'an-ı Kerîm'in Nüzûlü ve Kırâati*. İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2016.
- Kehhâle, Ömer Rıza. *Mu'cemü'l-müellifin terâcimü müsannifeyi'l-kütübi'l-'Arabiyye*. 4 cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1993. 4/475.
- Keskin, Hasan. "Yûsuf Efendizâde Abdullah Hilmi el-Âmâsî (h. 1167/1753)'nin (*Tefsîru Sûreteyi'l-Beled ve'l-Kevser*) Adlı Eserinin Tahlil ve Değerlendirilmesi. *Uluslararası Amasya Âlimleri Sempozyumu Bildiriler Kitabı 1*, ed. Şuayip Özdemir vd. Ankara: KIBATEK, 2017. 1/148-149.
- Koyulhisârî, es-Seyyid Veliyyüddîn b. Ali el-Kârî el-. *Risâle fî dâdi's-sahîha*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi, Yazma Eserler, 006553-VI.
- Küçük, Hüseyin. *Ayasofya Hatibi Hamdullah b. Hayreddin'in Hayatı, Eserleri ve "Rusûhu'l-lisân fî hurûfi'l-Kur'ân" Adlı Eserinin Tahkiki*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018.
- Makdisî, Nûreddîn Ali b. Muhammed b. Ğânim el-. "Büğyetü'l-mürtâd li-tashîhi'd-dâd" *Mecelletü Tûrâsiyye Fasiliyye Muhkeme*. al-Müverrid, thk. Muhammed Cebbâr el-Mu'aybad. 18/2 (1989). 118-141.

- Mekkî b. Ebî Tâlib. *er-Ri'âye li-tecvîdi'l-kırâ'e ve tahkiki lafzi't-tilâve*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi, Yazma Eserler, 004093-XV.
- Mekkî b. Ebi Tâlib, *er-Ri'âye li-tecvîdi'l-kırâ'e ve tahkiki lafzi't-tilâve*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi, Yazma Eserler, 006676-I.
- Mekkî b. Ebi Tâlib, *er-Ri'âye li-tecvîdi'l-kırâ'e ve tahkiki lafzi't-tilâve*, thk. Ahmet Hasan Ferhat. Amman: Dârü 'Ammar, 3. Baskı, 1994.
- Mersafî, Abdülfettâh 'Acemî el-. *Hidâyetü'l-kârî ilâ tecvîdi'l-Kelâmi'l-Bârî*. 2 Cilt, 2. Baskı. Medine: Mektebetü Daybe.
- Mezzâhî, Ebü'l-'Azâim Sultan b. Ahmed b. Selâme b. İsmâil el-. *el-Es'ile ve'l-ecvibe fi't-tecvîd*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi, Yazma Eserler, 004976-II.
- Michot, Yahya. "Akhisârî, Ahmed-i Rûmî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Ankara: TDV Yayınları, Gözden Geçirilmiş İkinci Baskı, ek 1. Cildi, 2020. 60-61.
- Midilli, Nurettin. *Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi: Tarihçe İşleyiş ve Organizasyon*. Ankara: Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020.
- Muhammed Emin b. Fadlullah b. Muhibbüddîn b. Muhammed Muhibbî el-Hemevî, *Hülâsatü'l-eser fi a'yânî'l-karni'l-hâdî'aşer*, nşr. Dâru's-Sâdır. 4 cilt. Beyrut: 1965. 2/210-211.
- Mustafa b. Hasen b. Yâkûb el-İslâmbûlî. *Mürşidü't-talebe ilâ ma'rifet-i turuki't-Tayyibe*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Selim Ağa, 29, 001/65b-66a.
- Mustafa b. el-Hâc Ali. *Risâle fi't-tecvîd*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi, Yazma Eserler, 004093-IX.
- Musa Efendi. *Risâle fi't-tecvîd*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi, Yazma Eserler, 005982-I.
- Muhammed b. Ali b. Şuayb b. Hamdân el-'İyâzî el-Hanefî. *el-Müntehâb min kırâ'âti Ebî 'Amr*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi, Yazma Eserler, 004183-I.
- Muhammed b. Veli. *Risâle fi't-tecvîd*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi, Yazma Eserler, 005181-V.
- Müderrişzâde Şeyh Ahmed. *Risâle fi keyfiyyeti edâ'i'd-dâd el-mu'ceme*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi, Yazama Eserler, 006553-VIII.
- Nagata, Yuzo. Karaosmanoğulları, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 24/468-470. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- Nefes, Hayrunnisa. *Hamdullah b. Hayreddin'in Cevâhîru'l-ikyân fi Şerhi 'Umdeti'l-'irfân Adlı Eserinin Tecvid İlmindeki Yeri*. Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Doktora Tezi, 2021.

- Nüveyrî, Ebü'l-Kâsım Muhammed Ali b. en-. *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr fi'l-kırâ'âti'l-'aşr*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi, Yazma Eserler, 006551.
- Nüvyerî, Ebü'l-Kâsım Muhammed b. Ali en-. *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr fi'l-kırâ'âti'l-'aşr*. thk. Abdülfettâh es-Seyyid Süleyman Ebû Sünne. Kahire: el-Hey'etü'l-Âmmetü li-Şûûni'l-Mutâbi'î'l-Emîriyye, 6 cilt, 1986. 1/13-19.
- Okur, Ahmet. *Hamdullah Bin Hayreddin'in "Füyûzu'l-itkân fî vücûhi'l-Kur'an, Adlı Eserinin Tahkiki ve Kıraat İlmi Açısından Değerlendirilmesi*. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2017.
- Öcalan, Hasan Basri. *Melâmet Zindanında Bir Nakşî Açıkbaş Mahmûd Efendi*. Bursa: Gaye Kitabevi, 2012.
- Öge, Ali. "er-Ri'âye li-tecvîdi'l-kırâ'e ve tahkîki lafzi't-tilâve", *Selçuk İlahiyat Dergisi*. 32. (2011), 277-286.
- Ömer el-Kârî. *Risale-i Tecvîd*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi, Yazma Eserler, 005760-VIII.
- Özcan, Tahsin. "Saçaklızâde Mehmed Efendi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 35/368. İstanbul: TDV Yayınları, 2008.
- Özkan, Halit. "Yûsufefendizâde". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 44/41-42. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Öztürk, Cuma. *İmam Birgivi'nin ed-Dürü'l-Yetîm Risalesi (İnceleme ve Tahkik)*. İstanbul: Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018.
- Özel, Ahmet-Kallek, Cengiz. "Zekerîyyâ el-Ensârî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 44/212-215. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Özel, Recep Orhan. "Yûsuf Efendizâde Abdullah Hilmi el-Âmâsî (h. 1167/1753) ve (en-Nefhatü'l-Fâiha fî Tefsîri Sûreti'l-Fâtihâ) Adlı Eseri, *Uluslararası Amasya Âlimleri Sempozyumu Bildiriler Kitabı 1*, ed. Şuayip Özdemir vd. Ankara: KIBATEK, 2017.
- Paluvî, Hâmid b. Abdülfettâh el-. *Zübdetü'l-'irfân fî vücûhi'l-Kur'an*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi, Yazma Eserler, 001937-II.
- Paluvî, Hâmid b. Abdülfettâh el-. *Zübdetü'l-'irfân fî vücûhi'l-Kur'an*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi, Yazma Eserler, 004550.
- Polat, Ayşe. "Osmanlı'da Matbu İslâm'ın Onay ve Denetimi: Tedkîk-i Mesâhif ve Müellefât-ı Şer'îyye Meclisi". *FSM İlmi Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*. 11 (2018), 87-120.
- Reddiyye 'alâ risâlet-i fî'd-dâd. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi, Yazma Eserler, 004162-II.

Risâle fi'l-idğâmi'l-kebîr. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi, Yazma Eserler, 004773-II.

Risâle fi't-Tekbîr. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi, Yazma Eserler, 003528.

Rumeylî, Ali b. Muhsin es-Sa'îdî er-. “ed-Düraru'l-hisân fi halli müşkilâti kavluhü Te'âlâ (الْتَن)”. thk. Nâsır b. Muhammed b. Osmân el-Münî'. Câmiatü'l-İmâm Muhammed b. Su'ûd el-İslâmiyye, el-Cem'ıyyetü'l-İlmiyyeti's-Suûdiyye li'l-Kur'âni'l-Kerîm'i ve 'Ulûmihî. *Mecelletü'd-Dirâsiyyeti'l-Kur'âniyye*. 8 (2011), 23-27.

Saçaklızâde Muhammed b. Ebî Bekir el-Mar'aşî. *Cühdül-mukıll mine't-tecvîd*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi, Yazma Eserler, 004093-XII.

Saçaklızâde Muhammed b. Ebî Bekir el-Mar'aşî. *Cühdü'l-mukıll*, thk. Sâlim Kaddûrî el-Hamed. Ürdün: Dâru Ammâr, 2. Baskı, 2008.

Saçaklızâde Muhammed b. Ebûbekir el-Mar'aşî. *Risâle fi keyfiyyet-i edâi'd-dâd*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi, Yazma Eserler, 004093-IV.

Sâdık b. Yûsûf. *Risâle fi't-tecvîd*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi, Yazma Eserler, 006300-II.

Sâdık b. Yûsuf. “Risâletü't-tecvîd Mevlâ Sâdık b. Yûsuf el-Mağnisevî el-Mukrî el-Mücevid el-Hatîb” thk. Gadîr Binti Muhammed eş-Şerîf. *Mecelletü'l-bühûs ve'd-dirâsâtü'l-Kur'âniyye*. 23-24 (Medine:1993-1994), 155-222.

Saleh, Alaadin. “*Tuhfetü'l-en'âm fi'l-vakfi 'ale'l-hemzi li-Hamzate ve Hişâm*” Adlı Eserin Tahkiki. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016.

Sarı, Mehmet Ali. “İbnü'l-Kâsîh”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 21/102. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.

Semennûdî, Muhammad b. el-Hasen b. Muhammed b. Ahmed es-. *Fethu'l-Mecîd fî kırâ'âti Âsım min tarîki'l-kasîde*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi, Yazma Eserler, 005351.

Selîsî Şeyh Mehmed Efendi Baldırzâde. *Ravza-i Evliyâ*, haz. Mefail Hızlı ve Murat Yurt Sever. Bursa: Arasta Yayınları, 2000.

Sert, Durmuş. “Alemüddîn Ebü'l-Hasen es-Sehâvî Hayatı, Kıraat ilmindeki Yeri ve Eserleri”. *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 5/5 (1994), 219-230.

Sert, Dursun “Şâtıbî'nin Hayatı, Kıraat ilmindeki Yeri ve Eserleri”. *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 1/1 (1985), 85-98.

Sirâcüddîn en-Neşşâr, *el-Büdüru'z-zâhira fi'l-kırâati'l-'aşri'l-mütevâtira*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi, Yazma Eserler, 000786.

- Sirâcüddîn en-Neşşâr. *el-Mükerrar fîmâ tevâtere mine'l-kırâati's-seb' ve teharrar*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi, Yazma Eserler, 002288.
- Sirâcüddîn en-Neşşâr. *el-Mükerrar fîmâ tevâtere mine'l-kırâati's-seb' ve teharrar*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi, Yazma Eserler, 004976-I.
- Süreyya, Mehmed *Sicill-i Osmânî*, çev. Seyit Ali Kahraman. 6 cilt. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996. 5/1536-1537
- Süleyman Fâzıl Efendi. *İrşâdü'l- 'ibâd ilâ tashîhi'd-dâd*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi, Yazma Eserler, 004093-VII.
- Şa'ban Efendi. *Risâle fi't-tecvîd*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi, Yazma eserler, 005933-XI.
- Şâtıbî, Ebû Muhammed Kâsım b. Firrûh b. Halef eş-. *Hırzû'l-emânî ve vechü't-tehânî*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi, Yazma Eserler, 002999.
- Şâtıbî, Ebû Muhammed Kâsım b. Firrûh b. Halef eş-. *Hırzû'l-emânî ve vechü't-tehânî*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi, Yazma Eserler, 006423-I.
- Şeyh Ahmed Efendi es-Sûfî el-Kastamonî, *Meslek-i Şeyh Ahmed es-Sûfî*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi, Yazma Eserler, 006739.
- Şeyh Ahmed Efendi es-Sûfî el-Kastamonî, *Meslek-i Şeyh Ahmed es-Sûfî*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi, Yazma Eserler, 007349.
- Taşdemir, Kadir. “XV. Yüzyılda Kıraat İlminde İbnü'l-Cezerî Etkisi/Kıraat ve Tefsir Eserleri Bağlamında”. *Uluslararası İbnü'l-Cezerî Sempozyumu*, ed. Huriye Martı vd. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, Diyanet Vakfı Yayınları, 2021.
- Tobay, Ahmet. *Yusuf Efendi Zâde Abdullah Hilmî ve Hadis Şerhçiliğindeki Yeri*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktor tezi, 1991.
- Top, Yılmaz. “Ayasofya Hatîbi Hamdullah Hamdi (ö. 983/1575)'nin Mevlûdü'n-Nebî'si”. *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*. 19 (2017), 345-432.
- Tosun, Murat Dursun. *Arşiv Belgelerinde Koyulhisar*. İstanbul: Depo Print Dijital Baskı ve Reklam Sanayi ve Tic. Ltd. Şti, 2020.
- Türker, Ömer. “Neşşâr Sirâcüddîn”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 33/24-25. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.
- Türkmen, Kübra. *İbnü'l-Cezerî ve “ed-Dürratü'l-Mudiyye” Adlı Eseri*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Üren, Halil İbrahim. *Zübdetü'l- 'irfân fî vücûhi'l-Kurân, “Tahkikli Neşr”*. Konya Hacıveyiszâde İlim ve Kültür Vakfı, İstanbul, 2020.

- Yerinde, Adem. “Muhammed Şu‘le”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 30/574-575. Ankara: TDV Yayınları, 2020.
- Yılmaz, Hasan Kamil. “Açıkbaş Mahmud Efendi”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 1/332. İstanbul: TDV Yayınları, 1988.
- Yûsuf Efendizâde Abdullah Hilmi. *el-Î‘tilâf fî vücûhi’l-ihtilâf*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi, Yazma Eserler, 000789-II.
- Yüksel, Ali Osman. *İbn Cezerî ve Tayyibetü’n-Neşr*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İFAV Yayınları, 1996.
- Yüksel, Ali Osman. *İbn Cezerî ve Tayyibetü’n-Neşr*. 3. Baskı. İstanbul: Marmara Üniversitesi İFAV Yayınları, 2016.
- Zehebi, Ebû Abdullah Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osman ez-. *Ma‘rifetü’l-Kurrâi’l-Kibâr ale’t-Tabakât ve’l-Âsâr*. thk, Beşşâr Avvâd Ma‘rûf, Şuayb el-Arnâvûd ve Sâlih Mehdî Abbas. 2 cilt. Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 2. Baskı, 1988. 1/406-409.
- Zehebî, Ebû Abdullah Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osman ez-. *Tabakâtü’l-kurrâ*, thk. Ahmed Han. nşr. Kral Faysal İslâmî Araştırmalar Merkezi. 3 cilt. Riyâd: 1997. 3/883-887.
- Ziriklî, Hayruddîn ez-. *el-‘A‘lam: Kâmûsü terâcim*. nşr. Züheyr Fethullah. Beyrut: Dâru’l-‘İlm li’l-Melâyîn, 8 cilt, 2002.

ÖZGEÇMİŞ

2000 yılında hafızlığını tamamlamıştır. Orta öğretimi ve İlahiyat Fakültesini İstanbul’da tamamlamıştır. Diyanet Pendik Haseki’de Kıraat (Aşere Takrip) bölümü mezunudur. Diyanet Akademisi’nde kıraat eğitim görevlisi olarak vazifesine devam etmektedir.

TEZDEN TÜRETİLMİŞ YAYIN VE ESERLER

Bulutlu, Yakup. “Temel İslam Bilimleri’nde Yazma Eserler ve Bu Bağlamda Diyanet Merkez Kütüphanesi Kıraat ve Tecvid İlmine Dair Yazma Eserlerin Değerlendirilmesi”, *Din ve Medeniyet Ulusal Öğrenci Sempozyumu Bildiri Özetleri*, ed. Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Akdeniz vd. Diyarbakır: Dicle Üniversitesi İlahiyat Vakfı Yayınları, 2024. 121.

